

André Gunder Frank

Kapitalism och underutveckling i Latinamerika

Historiska studier över Chile och Brasilien

(1970)

Svensk översättning (från engelska): Lars Kronvall, Dag Malmberg, Nils Sjödén.

Innehåll

Förord till första upplagan.....	1
Förord till den bearbetade upplagan.....	5
I. KAPITALISM OCH UNDERUTVECKLING I CHILE.....	7
A. Tesen om kapitalistisk underutveckling.....	7
1. Det ekonomiska överskottet: motsättningen expropriering/tillägnande.....	8
2. Motsättningen metropol/satellit.....	9
3. Motsättningen mellan kontinuitet och förändring.....	11
B. De kapitalistiska motsättningarna i Latinamerika och Chile.....	12
C. Kolonialtidens kapitalism i Latinamerika.....	15
D. 1500-talets kapitalism i Chile: satellitens kolonisering.....	20
E. 1600-talet: 'klassisk' kapitalistisk utveckling.....	22
F. 1700-talet: förnyad satellitisering, polarisering och underutveckling.....	24
1. Internationell polarisering genom utrikeshandel.....	25
2. Nationell polarisering.....	28
3. Polarisering latifundier/minifundier.....	28
4. Polarisering ägare/arbetare inom latifundierna.....	30
5. Polarisering och industriell underutveckling.....	31
G. 1800-talet: underutvecklingens konsolidering.....	33
1. Ansatser till ekonomiskt oberoende och utveckling Portales, Bulnes och Montt.....	34
2. Frihandel och strukturell underutveckling.....	39
3. Den misslyckade industriella revolutionen: Balmaceda och salpetern.....	42
4. Underutvecklingen konsolideras.....	48
H. 1900-talet: underutvecklingens bittra skörd.....	55
1. 'Utrikes'-sektorn.....	55
2. 'Inrikes'-sektorn.....	58
I. Slutsatser och implikationer.....	63
II OM LATINAMERIKAS 'INDIANPROBLEM'.....	66
A Problemet.....	66
B Historien.....	66
C Strukturen.....	71
D Arbetaren.....	72
E Marknaden.....	73
F Kapitalismen.....	74
III. KAPITALISM OCH UNDERUTVECKLING I BRASILIEN.....	77
A Modellen och hypoteserna.....	77
B Underutvecklingens utveckling.....	80
1 Sockret och nordöstprovinsens underutveckling.....	80

2	Storbritannien och Portugals underutveckling	82
3	Guldet och underutvecklingen av det centrala inlandet	83
4	Krig och underutveckling i norr	84
5	Monopolen och industrins underutveckling	85
6	Frihandeln och underutvecklingens konsolidering	85
7	Summering: passiv involution och underutveckling	87
C	Utvecklingens underutveckling	88
1	Kaffet och utifrån kommande satellitisering	89
2	Industri och inre satellitpolarisering	89
3	Utländska investeringar och underutveckling	90
4	Kris i metropolen och aktiv involution i satelliten	91
5	Återhämtning i metropolen och förnyad satellitisering	95
6	Intern kolonialistisk utveckling och kapitalistisk underutveckling	100
7	Imperialistisk utveckling och kapitalistisk underutveckling	105
D	Slutsats	112
IV.	KAPITALISMEN OCH MYTEN OM FEODALISMEN I DET BRASILIANSKA JORDBRUKET	115
A	Myten om feodalismen	115
1	Den borgerliga tesen	115
2	Den traditionella marxistiska tesen	117
3	Kritik av myten om feodalismen	119
B	Det kapitalistiska jordbruket	126
2	Organisationsprinciper	128
3	Analys av jordbruksproduktion, organisation och levnadsstandard	132
4	Teoretiska och politiska slutsatser	139
5	Efterskrift: ytterligare bevis	140
V.	UTLÄNDSKA INVESTERINGAR I LATINAMERIKAS UNDERUTVECKLING	145
A	Problemet	145
B	Från kolonialism till imperialism	145
1	Kolonial primitiv utsugning och ackumulation	145
2	Industrialisering, frihandel och underutveckling	147
3	Imperialistisk expansion och latinamerikansk underutveckling	149
C	Nyimperialismen och sedan	152
1	Metropolens kriser och Latinamerikas utveckling	153
2	Metropolens expansion och Latinamerikas underutveckling	153
D	Summering och slutsatser	162
	Litteratur	164

Förord till första upplagan

Liksom Paul Baran menar jag att det är kapitalismen, såväl den globala som den lokala, som orsakat underutveckling i det förflutna och fortsätter att alstra underutveckling.

Följande studier har skrivits vid skilda tidpunkter, i flera olika länder och för växlande ändamål och media.* Alla är avsedda att på sitt sätt klargöra, hur kapitalismens egen struktur och utveckling, som sedan länge helt genomträngt och kännetecknat Latinamerika och andra världsdelar, vidmakthållit och fördjupat underutvecklingen.

Analysen i dessa studier centreras kring och tar sin början i det kapitalistiska systemets struktur av metropoler och satelliter. Även om kapitalismens karakteristika, motsättningar och följder är det genomgående temat, så betonas dock en särskild aspekt av underutvecklingen i varje studie. Den historiskt anlagda uppsatsen om Chiles underutveckling fäster speciell uppmärksamhet vid förluster i och misshushållning med det ekonomiska överskottet, ett drag i den kapitalistiska underutvecklingsprocessen som Paul Baran betonat. Den korta studien över Latinamerikas indianproblem förfäktar att detta problem bottnar i en förlängning av den kapitalistiska exploateringen ut till samhällets yttersta domäner. De motsättningar som ligger i ojämn utveckling och polarisering, såväl internationell som nationell och regional, underkastas en noggrannare analys i undersökningen av Brasiliens historiska underutveckling. Kapitalismens monopolistiska struktur står slutligen i centrum för den sista studien, som behandlar underutvecklingen i våra dagars brasilianska jordbruk. Konstansen i dessa kapitalismens underutvecklings-alstrande motsättningar under hela dess historia framgår ur alla dessa studier.

Undersökningen om Chile skildrar den kapitalistiska utvecklingen och underutvecklingen i ett historiskt sammanhang, och redogör detaljerat för de kapitalistiska strukturer på skilda plan, internationella, nationella och lokala, som utgör grunden för mina diskussioner boken igenom. Den historiska infallsvinkeln har använts för att visa hur den kapitalistiska utvecklingen i Chile skapat och förklarar landets underutveckling. Kapitalismen började tränga in i, forma och karaktärisera de latinamerikanska och chilenska samhällena redan i samband med erövringen i början av 1500-talet. Studien gör en analys över hur världskapitalismen under de följande århundradena påtvingade Chiles interna ekonomi sin exploateringsstruktur och -utveckling. Denna infogades helt i den globala kapitalismen genom att förvandlas till satellit åt den kapitalistiska metropolen. Undersökningen visar också, att det ofrånkomliga resultatet av denna internationella, chilenska och lokala kapitalistiska struktur blivit att en underutveckling utvecklats i Chile.

Den andra uppsatsen, som behandlar Latinamerikas s k indianproblem, är en del av en större studie, avsedd som rapport åt Förenta Nationernas ekonomiska kommission för Latinamerika. Fördenskull rådde vissa begränsningar för dess utarbetande. Uppsatsen förfäktar att den kapitalistiska strukturen är allestädes närvarande. Också Latinamerikas infödda befolkning, vars självhushållningsekonomi så ofta påstås stå utanför marknaden och isolera den från nationens liv, är helt integrerad i den kapitalistiska strukturen, om än som den inhemska imperialismens överexploaterade offer. Som indianerna redan utgör helt införlivade delar av det kapitalistiska systemet är den alltför vanliga politiken att försöka integrera dem i nationen genom ett eller annat bytvecklingsprojekt meningslös och dömd att misslyckas. De särskilda orsakerna till indianernas påstådda efterblivenhet är långt ifrån betingade av isolering, utan måste sökas och förstås i termer av kapitalismens system och struktur, och ur de särskilda manifestationer av underutveckling som den ger upphov åt under olika omständigheter.

Den tredje studien, *Kapitalism och underutveckling i Brasilien*, till kom i form av föreläsningar vid en konferens om 'tredje världen' i Escuela Nacional de Ciencias Políticas y

---

* Det har av denna anledning inte varit möjligt att göra en förnyad kontroll av vissa lokala källor.

Sociales vid Mexicos Nationaluniversitet i januari 1965. Den har samma syfte som uppsatsen om Chile, men betonar särskilt de inneboende motsättningar som det kapitalistiska systemets struktur och utveckling påtvingar den industriella och ekonomiska utvecklingen i sina satellitländer. Den framhåller också hur dessa länder (och i synnerhet deras ledande exportregioner, som Brasiliens nu extremt fattiga nordöstprovins, Nordeste) tvingats in i en kapitalistisk underutveckling genom den naturliga utvecklingen hos kapitalistsystemet i dess helhet.

Uppsatsen *Kapitalismen och myten om feodalismen i det brasilianska jordbruket* skrevs i Brasilia i nära kontakt med politiska personer och strömningar i den huvudstaden dagarna för militärkuppen i april 1964. Eftersom den är den först skrivna av dessa uppsatser avspeglar den en lägre grad av mognad i analys och slutsatser. Ändå kompletterar den de andra i två viktiga avseenden. Då den behandlar ett begränsat område och saknar historisk dimension kan den mera i detalj granska en särskild aspekt av den nutida underutvecklingen, nämligen marknadsjordbrukets monopolstruktur. Uppsatsen går ut på att Brasilien (och, kan man tillägga, andra delar av Latinamerika) tvärtemot åsikten hos de flesta borgerliga och även marxistiska forskare inte har någon 'dualistisk' ekonomi, och att jordbrukssektorn varken är feodal eller förkapitalistisk. Analysen fortsätter med att visa hur den allmänt omvittnade ineffektiviteten och fattigdomen i det brasilianska jordbruket har skapats genom kapitalismen — genom samma monopolistiska och därmed exploaterande kapitalistiska struktur som analyseras i boken i övrigt.

Den ekonomiska analysen i denna uppsats är klart och specifikt inriktad mot viktiga problem för politik och politisk analys. Om, som studien menar, ingen del av ekonomin är feodal utan helt integrerad i ett enda kapitalistiskt system, så är åsikten att kapitalismen först måste erövra större delen av landsbygden vetenskapligt oantaglig, och den därmed förbundna politiska strategin — att stödja bourgeoisin i dess påstådda försök att utbreda kapitalismen och fullborda den borgerligt demokratiska revolutionen — politiskt ödesdiger. Sedan uppsatsen skrevs har dess analys besannats av historien. Brasiliens 'nationella' bourgeoisin har i inte mindre grad än 'comprador-bourgeoisin' medverkat i den nyfascistiska militärdiktaturen och de händelser som följt dess upprättande. Man kan dock hoppas, att analysen kan tjäna till att stärka den empiriska och teoretiska grunden för de korrekta politiska handlingar, som i framtiden krävs för att övervinna underutvecklingen i Brasilien, det övriga Latinamerika och annorstädes.

Uppsatserna gör inte anspråk på att behandla alla de ekonomiska och politiska problem, som hänger samman med den kapitalistiska utvecklingen och underutvecklingen i Chile, Brasilien och Latinamerika. Man bör notera de viktiga ting som jag ägnat ringa eller ingen uppmärksamhet. Mina försök att anlägga ett långt perspektiv och att betona den grundläggande kontinuiteten i den kapitalistiska utvecklingen och underutvecklingen har medfört, att jag lagt mindre vikt vid vissa förändringar än vad de antagligen förtjänat i sig. Den viktigaste av dessa är otvivelaktigt imperialismens framväxt och konsolidering. En utförligare analys av den kapitalistiska utvecklingen som historisk process och av underutvecklingens aktuella problem skulle ha behövt ägna större uppmärksamhet åt de specifika omvandlingarna i de ekonomiska och klassmässiga strukturer, som i dessa underutvecklade länder orsakats av imperialismens framväxt under 1800-talet och konsolidering i vårt sekel. Paul Baran menade att imperialismen långt ifrån att gynna industrikapitalismen tvärtom stärker handelskapitalismen i de underutvecklade länderna. En mera närliggande förändring, de socialistiska ländernas framväxt, ges ännu mindre uppmärksamhet, även om den redan påverkar Latinamerikas länder, direkt genom att markant bredda deras politiska handlingsram och indirekt genom att reducera utrymmet för de metropola kapitalistländernas världsmarknad och satellitsystem.

Försöken att belysa den koloniala metropol-satellitstrukturen och kapitalismens utveckling har gjort att jag ägnat helt liten uppmärksamhet åt dess klasstruktur och dennas utveckling. Därmed menas inte att den koloniala analysen skulle kunna ersätta en klassanalys. Den är

tvärtom avsedd att komplettera en sådan, samt upptäcka och framhäva vissa aspekter hos klasstrukturen i dessa underutvecklade länder, som hittills ofta varit oklara. Detta är särskilt fallet med bourgeoisin och den roll som den kan eller inte kan spela i den ekonomiska utvecklingen och den politiska processen. Men eftersom den huvudsakliga uppmärksamheten i dessa uppsatser ges åt den koloniala strukturen, så kan de ändå inte, eller är avsedda att kunna, tjäna som ett fullgott stöd när det gäller att undersöka klasskampen i dess helhet eller att finna den erforderliga folkliga taktik och strategi som krävs för dess utveckling, för det kapitalistiska systemets tillintetgörande och därmed för en utveckling av de underutvecklade länderna. Alla dessa studier leder till en slutsats av högsta vikt: en nationell kapitalism eller en nationell bourgeoisin kommer och kan inte erbjuda någon väg ut ur Latinamerikas underutveckling.

Denna slutsats jämte bakomliggande analys får viktiga vetenskapliga implikationer. De poängterar nödvändigheten av att man i de underutvecklade och socialistiska länderna utvecklar en teori och analys, som på ett riktigt sätt innefattar det kapitalistiska systemets struktur och utveckling, sett i integrerad världsskala, och som kan förklara dess motsägelsefyllda utveckling, vilken på en gång skapar utveckling och underutveckling på global, nationell, lokal och sektorsnivå. De specifika teoretiska kategorier som utvecklats på basis av erfarenheterna från kapitalismens klassiska utveckling i metropolländerna enbart är inte adekvata för detta syfte. Det är ofruktbart att tala i termer av en nationell industribourgeoisin eller klass, som utvecklar ekonomin i en påstådd 'tredje värld' genom att frigöra dess nationella kapitalistiska sektor från metropolens kolonialism och imperialism, och som utvidgar den kapitalistiska sektorn tills den slutligen genomsyrar och eliminerar den traditionella eller feodala sektorn i det 'dualistiska' samhället och den inhemska ekonomin. Det är meningslöst att vänta sig att dagens underutvecklade samhällen skulle upprepa samma ekonomiska tillväxtstadiet som de moderna utvecklade samhällen, vars klassiska kapitalistiska utveckling växt fram ur förkapitalistiska och feodala samhällen. En sådan förväntan står helt i motsättning till fakta och befinner sig bortom all verklig och teoretiskt realistisk möjlighet. Det blir i stället nödvändigt att studera den verkliga processen bakom den internationella kapitalistiska utvecklingen och underutvecklingen, och att utveckla en realistisk teori för ekonomisk tillväxt i den underutvecklade delen av världen.

Analysen och slutsatserna har sålunda långtgående politiska implikationer. Om nu den internationella kapitalismens struktur och utveckling sedan länge har inkorporerat och underutvecklat också det 'traditionella' samhällets yttersta utposter och inte längre ger rum för någon klassiskt kapitalistisk eller modernt statskapitalistisk utveckling, som är oberoende av imperialismen; i så fall möjliggör kapitalismens nutida struktur inte någon autonom utveckling för den nationella bourgeoisin, som gör den oberoende nog att leda (eller ens aktivt medverka i) en verklig nationell befrielseörelse, eller progressiv nog att upphäva landets kapitalistiska struktur av underutveckling. Om det blir någon 'borgerlig' demokratisk revolution alls, och om en sådan leder till en socialistisk revolution och eliminering av den kapitalistiska underutvecklingen, så kommer borgarklassen i vilken som helst av sina skepnader inte att vara kapabel att utföra den revolutionen. Den latinamerikanska bourgeoisins historiska mission och roll — att beledsaga och främja sitt samhälles underutveckling — är slutförd.

I Latinamerika liksom annorstädes har uppgiften att påskynda den historiska utvecklingen nu tillfallit massorna. De som uppriktigt och realistiskt vill tjäna folkets framåtskridande måste stödja det i dess ansträngningar att åstadkomma framåtskridande för och genom sig självt. Att applådera och i folkets namn till och med stödja bourgeoisin i dess redan utspelade roll på historiens arena är förrädiskt eller ett förräderi.

Analysen och slutsatserna i dessa studier har också implikationer, för att än en gång tala med Paul Baran, för den intellektuelles ansvar. Detta kan kanske klargöras genom en personlig anmärkning. Min egen sociala och intellektuella bakgrund är den nordamerikanska medelklassen, och min yrkesgrupp tillhör USA-bourgeoisins mest reaktionära flygel. (Min professor

och huvudlärare i ekonomisk teori blev chefsrådgivare i ekonomiska frågor åt Berry Goldwater under dennes presidentkampanj 1964.) När jag kom till Latinamerika för tre år sedan betraktade jag utvecklingsproblemen här i termer av huvudsakligen inhemska problem som gällde kapitalbrist, feodala och traditionella institutioner som hindrade sparande och investeringar, koncentration av den politiska makten i händerna på en landsbygdsoligarki och många andra av de allmänt kända påstådda hindren för en ekonomisk utveckling av de som traditionella betraktade underutvecklade länderna. Jag hade läst Paul Baran, men egentligen förstått varken honom eller någon del av världen. De rekommendationer till utveckling, som investering i mänskligt kapital och diskontinuerliga strategier för ekonomisk utveckling, som mina vetenskapliga forskningar lett mig till att publicera i facktidskrifter, var mer eller mindre i stil med mina kollegers, även om jag inte gick till den klassiska penningteorins eller de pseudoweberska och nyfreudianska attityd- och motivationsanalysernas ytterligheter.

Samtidigt hade jag redan innan jag kom till de underutvecklade länderna alltid underhållit något slags radikalt synsätt och politiskt ställningstagande i mitt privata liv, utanför mitt akademiska arbete och karriär. Jag fanns, för att tala med titeln på min fars självbiografi, 'till vänster, där hjärtat sitter'. Mina åsikter låg alltid till vänster om de flesta USA-liberalers. Så betvivlade jag exempelvis inte att den cubanska revolutionen var värd att stödja — men jag förstod inte dess betydelse. Jag var emellertid i grunden oansvarig, en intellektuell schizofren. Jag höll isär mina politiska åsikter och mitt intellektuella och yrkesmässiga arbete, godtog de vetenskapliga teorierna mer eller mindre sådana de gavs mig och formade mina politiska åsikter efter känslor och isolerade fakta. Liksom många av mina kolleger var jag liberal.

För att jag skulle kunna lära att utföra ett samhällsvetenskapligt forskningsarbete värt namnet, för att bli mera socialt och politiskt ansvarskännande och för att våga berätta för människor i de underutvecklade länderna om vad slags politik för ekonomisk tillväxt som kunde tjäna dem, blev jag tvungen att överge mina liberala vanor och min metropolmiljö och resa till de underutvecklade länderna, för att där lära verklig *politisk* vetenskap och politisk ekonomi i den klassiska förliberala och den marxistiskt efterliberala meningen. Jag fick frigöra mig från den liberala maxim, enligt vilken endast politisk neutralitet tillåter vetenskaplig objektivitet, en maxim som ofta används för att försvara brist på socialt ansvar, pseudovetenskaplig scientism och politisk reaktion. Jag måste lära av dem som förföljts, som Simón Bolívar förutsåg 1826, i frihetens och liberalismens namn. Jag blev tvungen att lära att *samhälls-*vetenskap måste vara *politisk* vetenskap.

Därför blir en annan följsats av dessa studier att man måste känna både intellektuellt och socialt ansvar. Jag skulle vilja tillägga: för att bli vetenskapligt adekvat och politiskt effektiv måste man i denna gren av vetenskap och teori skaka av sig de vetenskapliga och politiska stereotyper som de flesta av oss, ickemarxister likaväl som marxister, såväl i metropolen som i kolonierna, i huvudsak ärvt från metropolens kapitalistiska utveckling i liberalismens era. Liksom bourgeoisins roll i kapitalistsystemets satelliter har metropolens ekonomiska, politiska, sociala — ja, även kulturella — liberala skede gått till historien. För att befria dem som denna liberalism och dess bourgeoisie har förslavat och underutvecklat behöver vi en ny ekonomisk teori för utveckling, utvecklad längs den väg som Paul Baran pekat ut för oss. En medveten ansträngning att utveckla denna teori, även till priset av en viss intellektuell säkerhet och personlig bekvämlighet, är det minsta offer historien kan begära av oss.

Delar av denna bok har skrivits och färdigställts för utgivning med ekonomiskt stöd från Louis M. Rabinowitz Foundation, till vilken jag vill uttrycka min tacksamhet för det förtroende och den hjälp som getts mig. Jag vill också tacka dem av mina vänner och kolleger som läst delar av eller hela mitt manuskript och gjort värdefulla påpekanden: Deodato Riveira, Wanderley Guilherme och Ray Mauro Marini i Brasilien, Enzo Faletto och Dale Johnson i Chile samt Alonso Agular och Fernando Carmona i Mexico. Mina läsare och jag måste vara framlidne John Rackliffe tacksam, vilken på ett mästerligt sätt redigerat

manuskriptet och underlättat dess förståelse. Min hustru Marta har fått utstå flyttningar från land till land och har uthärdat med mig hela mitt arbete igenom.

Mexico City den 26 juli 1965

A. G. F.

Förord till den bearbetade upplagan

En uppsats om *Utländska investeringar i Latinamerikas underutveckling* har tillkommit i denna bearbetade engelska upplaga samt i utgåvorna på spanska, portugisiska, franska och italienska. Den skrevs på begäran av Bertrand Russel Peace Foundation i maj 1966 i Mexico och utelämnades ur originalupplagan av tekniska skäl. Denna uppsats har endast undergått några smärre förändringar, som gått ut på att infoga en del nya data som blivit tillgängliga under de båda mellanliggande åren.

Tillfogandet av denna uppsats, 'Utländska investeringar i Latinamerikas underutveckling', bidrar till att avhjälpa några av de utelämnanden, som nämns i förordet till första upplagan. Uppsatsen är ett försök att ur de utländska investeringarnas perspektiv behandla kapitalismens utveckling av underutvecklingen i Latinamerika i dess helhet. Den är också mer historisk i den meningen, att den försöker spåra den latinamerikanska ekonomins omvandlingar genom flera stadier i dess underutvecklings utveckling. Uppsatsen är ett försök att ge en kort ekonomisk historia över kontinenten, där det visas hur varje stadium leder över till nästa och utvecklas ur det närmast föregående. Genom de utländska investeringarnas instrumentella roll ser man hur ett stadium blir möjligt och ett kommande nödvändigt.

Denna uppsats understryker mer än de övriga den avgörande betydelsen hos det första halva århundrade som följde frigörelsen för Latinamerikas blivande öde. Det var nämligen under dessa det förra seklets tidiga årtionden som slaget om Latinamerikas ekonomiska oberoende utkämpades — och förlorades. Liksom Nordamerika upplevde Latinamerika ett inbördeskrig mellan den nationella industrins intressen och det antinationella exportjordbrukets. I Nordamerika hade emellertid de koloniala omständigheterna tillåtit de gryende industriintressena att bli ekonomiskt och politiskt starka nog att vinna kriget, medan i Sydamerika de vida större investeringarna i underutveckling garanterade att de nationella intressena skulle förlora detta krig för sin existens — och därmed sin sista möjlighet att uppnå ekonomisk utveckling genom kapitalism. De nationella industriintressenas nederlag och de antinationella råvaruexportörernas seger i Latinamerika öppnade dörren för den klassiska imperialismen, när världskapitalismens utveckling gjorde tiden mogen i metropolen — och i Latinamerika. Denna uppsats lägger jämfört med de andra större vikt vid de strukturförändringar av Latinamerikas ekonomi som denna imperialistiska utveckling skapat. Och i likhet med de övriga visar den hur den imperialistiska underutvecklingen jämnat vägen för vår tids neoimperialism och fördjupade strukturella underutveckling, vilken nu endast kan elimineras genom socialism.

Det är nödvändigt att betona, att problemet gäller strukturell underutveckling på såväl nationell som lokal nivå, fastän det skapats och förvärrats genom strukturen hos och utvecklingen i den kapitalistiska världsekonomin i dess helhet. Den uppmärksamhet som ägnats den motsättning som uppkommer vid metropolens, och särskilt den kapitalistiska världsmetropolens, expropriering av satellitens ekonomiska överskott har fått några läsare att mena, att huvudtesen i denna bok skulle gälla 'yttre' underutveckling. Det kan därför finnas skäl att utnyttja tillfället och påpeka för läsaren, att tesen i denna bok (kapitel IA) just går ut på, att motsättningen mellan expropriering och tillägnande och polariseringen metropol/satellit helt genomflätar den underutvecklade världen och skapar därmed en 'inre' struktur av underutveckling. Fidel Castro sade en gång, att imperialisterna gott kunde få suga ut dollar ur Latinamerika, bara de lät dess folk använda de återstående resurserna för sin egen utveckling. Alldeles riktigt. För att åstadkomma strukturell underutveckling är att genomsyra satellitens

inhemska ekonomi med denna kapitalistiska struktur ännu viktigare än att tömma den på dess ekonomiska överskott.

Denna tes styrks otaliga gånger av de rön som redovisas i denna bok: av den inre polariseringen och latifundiestrukturens uppkomst i 1700-talets Chile (kapitel IF 2-4), av samma lands maktstruktur under 1800-talet (I G 4), av dess interna sektor i vårt århundrade (I H 2), av indianproblemets ekonomiska struktur (II), av skapandet av den inhemska strukturen av underutveckling i det koloniala Brasilien, vilken förhindrat en utveckling även sedan de koloniala banden lösgjorts (III B), av 1930- och 40-talens aktiva involution i Brasilien (III C 4), av det landets inre kolonialism, av monopolstrukturen hos dess jordbruk (IV), av de 'inhemska' ekonomiska, sociala, politiska och kulturella strukturernas omvandlingar i Latinamerika under ett århundrade av imperialism och nykolonialism (V). Vidare, om underutvecklingen som några menar verkligen vore en 'yttre' omständighet, som påtvingats utifrån och huvudsakligen manifesterades som ett berövande av kapital genom handel och hjälp, skulle de enkla 'nationalistiska' lösningar som kritiserats i denna bok kunna anses adekvata. Men exakt: därför att underutvecklingen är ett externt/internt komplex är det bara om den kapitalistiska underutvecklingens struktur förstörs och ersätts med en socialistisk utveckling, som en riktig politik för att bekämpa underutvecklingen har en möjlighet att etableras.

Förutom att nämnda studie blivit tillagd har några smärre fel rättats. Bokens övriga brister kvarstår. Exempelvis har den — som det påpekades i förordet till första upplagan — blivit lidande av bristen på adekvat analys av klasstrukturen i Latinamerika. En därmed besläktad brist har noterats av en recensent: om man tar sin utgångspunkt i den koloniala eller nykoloniala strukturen kan man inte därmed automatiskt klarlägga vilka av de befolkningssektorer som är på en gång satelliter och metropoler, som är potentiella anhängare eller säkra respektiva troliga fiender till Revolutionen. Detta är förstås en nödvändig kunskap. Men en utgångspunkt i klasstrukturen kan inte heller den omedelbart och osvikligt klarlägga dessa socio-politiska och psykologiska aspekter. För det fordras analys, inte allmänna kolonial- eller klasskemata. En annan av författarens senaste uppsatser, *Who is the Immediate Enemy? Latin America: Capitalist Underdevelopment or Socialist Revolution*, [Vilken är den omedelbara fienden? Latinamerika: kapitalistisk underutveckling eller socialistisk revolution], försöker ta ännu ett steg mot den erforderliga analysen genom att visa hur den koloniala strukturen, kärnpunkten i denna bok, faktiskt har format och omvandlat klasstrukturen i Latinamerika, och att fastän imperialismen otvivelaktigt är huvudfienden, den omedelbara fienden därför utgörs av Latinamerikas egen borgarklass. (Denna uppsats ingår i en andra samling av studier över underutvecklingens utveckling i Latinamerika som inom kort kommer att ges ut, och där klasstrukturen och den nationella politiken betonas mer än i föreliggande bok.) En annan kritiker har menat att denna bok ger den socio-ekonomiska analytiska grunden för Régis Debrays politiska slutsatser. Om så vore! Men den allmänna metod som använts här ersätter inte en analys. För att kunna skilja mellan vänner och fiender och finna de politiska och militära metoderna att bekämpa de senare måste vi analysera klass- och kolonialstrukturen för konkreta tidpunkter. Och vi måste naturligtvis kämpa, för den revolutionära teorin måste liksom Revolutionen själv utvecklas genom revolutionär praktik bland folket.

Montreal den 17 april 1968

A. G. F.

I. KAPITALISM OCH UNDERUTVECKLING I CHILE

Detta kungarikets handel är en paradox och en rikedomarnas motsättning, okänd före dess upptäckt, i det att den frodas av vad som ruinerar andra och ruineras av vad som får andra att frodas. Dess utveckling beror på utrikeshandeln och dess nedgång på andras frihet; och handeln betraktas inte som något som skall hållas öppet, utan som ett arv som måste bibehållas slutet.

José Armendaris, vicekung av Peru, 1736

A. Tesen om kapitalistisk underutveckling

Föreliggande undersökning hävdar att Chiles underutveckling är ett ofrånkomligt resultat av fyra seklers kapitalistisk utveckling och av motsättningar inom själva kapitalismen. Motsättningarna ligger i att det ekonomiska överskottet exproprieras från de många och tas om hand av de få, i det kapitalistiska systemets polarisering i centrala metropoler och perifera satelliter, samt i att systemets huvudstruktur bevarats under dess expansion och omvandling, detta tack vare att dessa motsättningar bestått och ständigt förnyats. Min tes är att dessa kapitalismens motsättningar och systemets historiska utveckling har alstrat underutveckling i de perifert belägna satelliter, vars ekonomiska överskott exproprierats, och ekonomisk utveckling i de metropola centra som tagit överskottet om hand — och dessutom att denna process fortsätter.

Den spanska erövringen inneslöt och integrerade Chile helt i 1500-talets expanderande handelskapitalism. Kapitalismens motsättningar har skapat strukturell underutveckling i Chile alltsedan landet började medverka i detta världsomfattande systems utveckling. Tvärtemot en vida spridd åsikt är underutvecklingen i Chile och annorstädes ingen ursprunglig eller traditionell sak. Den är heller inget historiskt stadium i den ekonomiska utvecklingen som de nu utvecklade kapitalistiska länderna genomgått. Nej, underutvecklingen i Chile och annorstädes har i lika hög grad som utvecklingen på andra håll varit det ofrånkomliga resultatet av kapitalismens motsättningsfyllda utveckling. Processen fortsätter att alstra underutveckling i Chile, och denna kan och kommer inte att kunna elimineras genom fortsatt kapitalistisk utveckling. Följaktligen kommer landets strukturella underutveckling att fördjupas tills chilenerna gör sig fria från kapitalismen själv.

Den tolkning som framläggs här skiljer sig inte bara från allmänt accepterade tolkningar av underutvecklingens natur, orsaker och allmänna utveckling, utan också från de åsikter som framförts av betydande kommentatorer och analytiker av det historiska och samtida chilenska samhället. Under valkampanjen 1964 beskrev både den kristligt demokratiske-liberale-konservative och den socialistiske-kommunistiske presidentkandidaten dagens chilenska samhälle, som om det innehöll 'feodala' drag. I sin kommentar efter valet syftade också Fidel Castro på 'feodala' drag i Chile. G. M. McBride hävdade i sin med rätta berömda bok *Chile, Land and Society*, skriven på 1930-talet, att hela Chile led av 'dominansen av en liten klass av aristokratiska jordägare av gammalt feodalt slag'.

Marxisten Julio Cesar Jobet menar i sin *Ensayo Critico del Desarrollo Económico-Social de Chile*, att man under 1800-talet kunde se hur det utkristalliserade sig en borgarklass 'ur den i början av 1800-talet uteslutande feodala ekonomins ruiner' (citerad av Pinto 1962, s. 3)*. I den banbrytande boken *Chile: Un Desarrollo Frustrado*, som påverkat alla historiska och ekonomiska arbeten om Chile sedan den publicerades 1957, gick Anibal Pinto något längre tillbaka för att visa att 'oberoendet öppnade dörrarna'. Men han vidhöll inte desto mindre, att endast så småningom blev 'utrikeshandeln den drivande kraften i det inhemska ekonomiska systemet', och att Chile intill slutet av 1700-talet var och förblev en 'sluten ekonomi' (Pinto 1962, s. 13 ff.). Max Nolff, som arbetat vidare med Pintos analys, utvecklar sin teori om

* Alla källanvisningar inom parentes hänvisar till litteraturlistan allra sist i boken.

Chiles industriella utveckling utifrån den uppfattningen, att Chile under hela den koloniala perioden hade en 'sluten självhushållningsekonomi'. Till och med marxisten Hernán Ramirez (1959), vilkens *Antecedentes Económicos de la Independencia de Chile* tillhandahåller utförliga bevis för att de tidigare uppfattningarna om Chile under 1700-talet och senare århundraden inte är välgrundade, hänvisar till en förment 'självstyrande tendens' i den chilenska ekonomin före denna tid.

Enligt min tolkning av Chiles historia (och Latinamerikas historia i allmänhet) framställer sådana hänvisningar till en självstyrande, sluten, avskild, feodal självhushållningsekonomi verkligheten i Chile och Latinamerika på ett oriktigt sätt. Oförmågan att inse och förstå karaktären och betydelsen hos den öppna, beroende, kapitalistiska exportekonomi som kännetecknat och plågat Chile och dess grannländer under hela deras historia sedan erövringen, får oundvikliga konsekvenser. Den leder till en felaktig tolkning och missuppfattning av den verkliga naturen hos kapitalismen idag, och av de verkliga orsakerna till tidigare och nutida underutveckling, samt av den politik som är nödvändig för att eliminera underutveckling i framtiden. Denna undersökning ägnas ett klagörande av dessa frågor.

Jag kan mera precist uttryckt inte acceptera de förment empiriska grunderna till det sätt att formulera utvecklingsproblemet i Chile och det sätt varpå det bör lösas, så som de framlagts av Anibal Pinto och Max Nolff (den senare främste rådgivare i ekonomiska frågor till Allende, som var presidentkandidat 1964 på den socialistisk-kommunistiska listan). Dessa analytiker och andra, som anslutit sig till de principer som Förenta Nationernas ekonomiska kommission för Latinamerika arbetar efter, startar med den felaktiga uppfattningen, att Chile hade en sluten, avskild självhushållningsekonomi under århundradena före det politiska oberoendet. De tillskriver den därpå följande underutvecklingen i Chiles ekonomi landets förmenta misstag att välja utveckling 'utåt' i stället för utveckling 'inåt', efter det att oberoendet, enligt dem, öppnat dörren under 1800-talet. De låter förstå, att om Chile vid den tidpunkten hade valt en kapitalistisk utveckling 'inåt' skulle det nu ha varit utvecklat. På samma sätt argumenterar de när de säger, att Chile fortfarande skulle kunna utvecklas om det bara skyndade sig och äntligen satte igång med en (givetvis kapitalistisk) utveckling 'inåt'.

Min tolkning av Chiles historia och analys av kapitalismen tvingar mig att förkasta både premiss och slutsats. Tack vare kapitalismen höll Chiles ekonomi på att underutvecklas redan under de tre århundradena före oberoendet. Och om kapitalismens inneboende motsättningar fortsätter att verka idag, vilket min analys vidhåller att de måste och som jag kunnat konstatera att de gör, då kan inget slag av kapitalistisk utveckling, vare sig 'utåt' eller 'inåt', rädda Chile från ytterligare underutveckling. Om nu en beroendealstrande och underutvecklande utveckling inriktad mot yttervärlden blev inrotad i den chilenska ekonomin redan från landets erövring, existerade inte ens på 1800-talet någon förment valfrihet till en oberoende, nationell, kapitalistisk utveckling inom landet. Än mindre existerar den idag.

1. Det ekonomiska överskottet: motsättningen expropriering/tillägnande

Den första av de tre motsättningar till vilka jag spårar den ekonomiska utvecklingen och underutvecklingen ligger i exproprieringen respektive tillägnandet av det ekonomiska överskottet. Marx' analys av kapitalismen identifierade och betonade mervärdets expropriering: hur det skapas av producenterna och tas om hand av kapitalisterna. Ett århundrade senare betonade Paul Baran mervärdets betydelse för att åstadkomma såväl ekonomiskt överskott som underutveckling. Det som Baran kallade 'faktiskt' ekonomiskt överskott är en del av den rådande produktionen som sparas och faktiskt investeras (och sålunda endast är en del av mervärdet). Baran utskilde också och betonade 'potentiellt' eller potentiellt investeringsbart ekonomiskt överskott, som inte är tillgängligt för samhället därför att monopolstrukturen hindrar att det produceras, försåvida det inte (om det produceras) slösas bort på lyxkonsumtion. Inkomstskillnader mellan hög- och låginkomsttagare och mycket av de

förstnämndas misslyckande att kanalisera sina inkomster till produktiva investeringar kan också föras tillbaka på monopolsituationen. Därför beror det för investeringar icke förverkligade och icke tillgängliga 'potentiella' ekonomiska överskottet i huvudsak på kapitalismens monopolstruktur. Nedan undersöker jag hur världskapitalismens monopolstruktur lett till Chiles underutveckling.

Motsättningen mellan monopolistisk expropriering och tillägnande av det ekonomiska överskottet inom det kapitalistiska systemet är överallt för handen, och dess konsekvenser för ekonomisk utveckling och underutveckling är talrika. För att undersöka utvecklingen eller underutvecklingen av en särskild del av det kapitalistiska världssystemet som Chile (eller en del av Chile), måste vi placera in denna del i den ekonomiska strukturen hos världssystemet som helhet och ange vad som utmärker Chiles egen ekonomiska struktur. Gör vi det kommer vi att finna att Chile alltid har varit utsatt för ett höggradigt yttre och inre monopol. Hur mycket metropolens ekonomiska struktur än haft karaktären av konkurrenskapitalism vid varje givet stadium i sin utveckling, har det världskapitalistiska systemets struktur som helhet, likaväl som strukturen hos dess perifera satelliter, varit i hög grad monopolistisk under hela den kapitalistiska utvecklingens historia. I enlighet med detta har förekomsten av monopol på världsmarknaden alltid haft till följd, att en betydande del av det ekonomiska överskott som producerats i Chile exproprierats (och som en följd av detta inte varit tillgängligt för Chile), och att det tillägnats av en annan del av det världskapitalistiska systemet. Framför allt granskar jag de slutsatser, som två forskare som studerat Chiles ekonomi dragit, och vilka försökt att identifiera det ekonomiska överskott som tillägnas av andra och således inte är tillgängligt för Chile.

Den kapitalistiska monopolstrukturen och motsättningen expropriering/tillägnande av det ekonomiska överskottet har funnits i Chiles ekonomi tidigare och existerar fortfarande. Detta förhållande, vilket gör utsugning möjlig, utvidgar på ett kedjeligt sätt de kapitalistiska band som finns mellan den kapitalistiska världen och de nationella metropolerna till de regionala centra (av vilkas överskott de tilltvingar sig en del), från dessa till lokala centra och så vidare till större jordägare eller handelsmän, som exproprierar överskottet från småbönder och arrendatorer. Ibland sträcker sig de kapitalistiska banden även från dessa sistnämnda till jordlösa arbetare, som i sin tur blir exploaterade. Vid varje steg av vägen utövar de relativt få kapitalisterna på den högre nivån monopolmakt över de många på den lägre och exploaterar något eller allt av deras ekonomiska överskott. I den mån de inte i sin tur blir exploaterade av de ännu färre ovanför dem, tar de hand om överskottet för sin egen räkning. Således åstadkommer det internationella, nationella och lokala kapitalistiska systemet på varje nivå ekonomisk utveckling för de få och underutveckling för de många.

2. Motsättningen metropol/satellit

De andra och för vår analys viktigaste motsättningen introducerades av Marx i hans analys av den inneboende tendensen till centralisering i det kapitalistiska systemet. Denna motsättning hos kapitalismen antar formen av polarisering mellan metropola centra och perifera satelliter. Det var detta som vicekungen av Peru, Armendaris, beskrev 1736, när han anmärkte att handeln i Spaniens handelsimperium, vilket inom sig omfattade hans eget vicekungadöme Peru, och vilket i sin tur inneslöt Generalkapitanatet Chile, 'är en handelsparadox och en rikedomarnas motsättning ... som frodas av vad som ruinerar andra och som ruineras av det som får andra att frodas'. Paul Baran uppmärksammade samma motsättning två århundraden senare när han påpekade, att 'monopolkapitalets och imperialismens herravälde i det utvecklade länderna och den ekonomiska och sociala efterblivenheten i de underutvecklade länderna intimt hänger samman med och endast utgör olika aspekter på vad som i själva verket är ett globalt problem' (Baran 1957).

Konsekvenserna av den motsättning som finns inbyggd i kapitalismen mellan metropolit

centrum och perifer satellit och den roll den spelar för ekonomisk utveckling och underutveckling summeras i *Marxismen-leninismens grunder*:

'Det är karaktäristiskt för kapitalismen att utvecklingen av några länder äger rum till priset av lidande och katastrof för folken i andra länder. För den snabbt framåtskridande utvecklingen av ekonomin och kulturen i den så kallade 'civiliserade världen' — en handfull kapitalistiska makter i Europa och Nordamerika — betalade majoriteten av världens befolkning —

folken i Asien, Afrika, Latinamerika och Australien — ett fruktansvärt pris. Kolonialiseringen av dessa kontinenter möjliggjorde kapitalismens snabba utveckling i väst, men för de förslavade folken medförde den ruin, fattigdom och monstruöst politiskt förtryck. Den extremt motsättningsfyllda utvecklingen under kapitalismen är tillämplig även på olika regioner inom ett och samma land. Den jämförelsevis snabba utvecklingen i städer och industriella centra åtföljs som regel av eftersläpning och nedgång inom jordbruksdistrikten' (Kuusinen u. å., s. 247 f.).

Sålunda exproprierar metropolen ekonomiskt överskott från sina satelliter och lägger beslag på det för sin egen ekonomiska utveckling. Satelliterna förblir underutvecklade, dels på grund av att de saknar tillgång till sitt eget överskott, och dels som en följd av den polarisering och exploatering som metropolen skapar och vidmakthåller i satellitens inhemska ekonomiska struktur. Kombinationen av dessa motsättningar förstärker när den en gång inympats utvecklingsprocessen hos den allt mer dominanta metropolen och underutvecklingen i de alltmer beroende satelliterna, tills motsättningarna upplöses genom att en eller båda av de inbördes beroende delarna överger kapitalismen.

Ekonomisk utveckling och underutveckling är motsatta sidor hos samma mynt. Båda utgör en nödvändig följd och samtidig manifestation av inre motsättningar i det världskapitalistiska systemet. Ekonomisk utveckling och underutveckling är inte bara relativ och kvantitativ på så sätt att den ena representerar mer ekonomisk utveckling än den andra. Ekonomisk utveckling och underutveckling är besläktade och kvalitativa på så sätt att de är strukturellt skilda åt men betingade av sitt inbördes förhållande. Ändå är utveckling och underutveckling samma sak därigenom att de utgör följden av en enda, fast dialektiskt motsatt, ekonomisk struktur och kapitalistisk process. Därför kan de inte uppfattas som resultat av skilda ekonomiska strukturer eller system eller som olika stadier av samma globala historiska process av expansion och kapitalistisk utveckling. En och samma historiska process har på samma gång åstadkommit — och fortsätter att åstadkomma — både ekonomisk utveckling och strukturell underutveckling. Som påpekas i *Marxismen-leninismens grunder* existerar motsättningen metropol/satellit emellertid inte blott mellan den kapitalistiska världsmetropolen och perifera satellitländer. Den står också att finna inom dessa länder, mellan deras regioner och mellan 'snabb utveckling i städer och industriella centra [och] eftersläpning och nedgång inom jordbruksdistrikten'. Just denna motsättning mellan metropol och satellit sträcker sig ännu djupare och kännetecknar alla nivåer och delar i det kapitalistiska systemet. Detta motsättningsfyllda samband mellan metropolit centrum och perifer satellit löper, liksom processen med överskottets expropriering respektive tillägnande, genom hela det kapitalistiska systemet på ett kedjelikt sätt, från dess översta metropola världsentrum genom vart och ett av de olika nationella, regionala centra ned till de olika företagscentra. En uppenbar följd av satellitekonomins förbindelser med omvärlden blir att den förlorar sitt ekonomiska överskott till metropolen. Metropolens tillägnande av detta ekonomiska överskott kommer troligen att åstadkomma utveckling i metropolen om inte, vilket blev fallet för Spanien och Portugal, metropolen i sin tur omvandlas till satellit och dess överskott tillägnas av andra innan den hunnit lägga en stabil grund för sin egen utveckling. I vilket fall tenderar metropolen att alltmer dominera satelliten och göra den alltmer beroende.

För att åstadkomma strukturell underutveckling är att genomsyra satellitens inhemska

ekonomi med denna kapitalistiska struktur och dess grundläggande motsättningar ännu viktigare än att tömma den på dess ekonomiska överskott sedan den inkorporerats i det världskapitalistiska systemet. Det betyder att när ett land eller folk en gång omvandlats till satellit åt en yttre kapitalistisk metropol, kommer metropol-satellitstrukturen med dess exploatering snabbt att styra och dominera det landets ekonomiska, politiska och sociala liv. Kapitalismens motsättningar återskapas på det nationella planet och åstadkommer tendenser till utveckling i de nationella metropolerna och utveckling i deras inhemska satelliter, precis som de gör på världsplanet — men med en viktig skillnad: utvecklingen av de nationella metropolerna lider med nödvändighet av begränsningar, förlamning eller underutveckling, som är okända i den kapitalistiska världsmetropolen — eftersom den nationella metropolen samtidigt själv är satellit, medan världsmetropolen inte är det. På analogt sätt får metropolerna på regional, lokal eller sektorsnivå i satellitlandet finna sig i många begränsningar för sin utveckling på grund av den kapitalistiska struktur, som gör dem beroende av en hel kedja av metropoler ovanför dem.

Därför kommer dessa satellitländer, regioner, lokala orter och sektorer så länge som de inte befrias från denna kapitalistiska struktur eller så länge som det världskapitalistiska systemet som helhet inte upplöses, att vara dömda till underutveckling. Det världskapitalistiska systemets motsättningar som tränger igenom hela den inhemska ekonomiska, politiska och sociala strukturen, vilket har en avgörande betydelse för kapitalistisk utveckling respektive underutveckling, uppmärksammas särskilt i denna undersökning av den chilenska historien, eftersom den tar sig an problemet att analysera underutveckling och formulera ett politiskt och ekonomiskt handlingsprogram för utveckling på ett sätt, som jag tror är realistiskt, och som klart skiljer sig från andra metoder att angripa problemet.

Den ovannämnda tesen antyder en följdtes med några viktiga konsekvenser för ekonomisk utveckling och underutveckling: om det är satellitställning som åstadkommer underutveckling, då skulle en svagare eller lägre grad av metropol-satellitrelationer alstra en mindre djup underutveckling och/eller ge större möjligheter till lokal utveckling. Fallet Chile hjälper till att bekräfta dessa hypoteser. I ett världsomfattande perspektiv har dessutom inget land som varit fast knutet till metropolen som satellit efter att ha införlivats i det världskapitalistiska systemet uppnått rangen av ekonomiskt utvecklade land, utom att genom slutgiltigt bryta sig ur det kapitalistiska systemet. Några länder, framför allt Spanien och Portugal, som vid en tidpunkt var en del av den kapitalistiska metropolen blev emellertid underutvecklade sedan de blivit handelssatelliter åt Storbritannien med början från 1600-talet. Vår tes bekräftas också i väsentliga avseenden genom att satelliterna typiskt nog har lyckats genomföra vissa temporära ansatser till utveckling under tider av krig och depression i metropolen, något som för en tid försvagat eller minskat dennas dominerande inflytande över satelliten. Som vi kommer att finna har Chiles större isolering från den spanska metropolen i förhållande till andra kolonier och mindre grad av sammanhängande med och beroende av metropolen i tider av krig och depressioner varit till väsentlig hjälp för att under århundradenas lopp främja landets bemödanden till utveckling.

3. Motsättningen mellan kontinuitet och förändring

De båda föregående huvudmotsättningarna leder till en tredje motsättning i den kapitalistiska ekonomiska utvecklingen och underutvecklingen: kontinuiteten och allestädesnärvaron av de strukturella grundförutsättningarna för ekonomisk utveckling och underutveckling genom det kapitalistiska systemets hela utvidgning och utveckling, alltid och överallt. Som Engels hävdade 'finns det en motsättning hos ett ting som förblir detsamma och ändå ständigt utvecklas'. Även om strukturell stabilitet och kontinuitet har karakteriserat den 'klassiska' kapitalistiska utvecklingen i Europa (metropolen), har det kapitalistiska systemet som helhet under hela sin världsomfattande expansion och utveckling bibehållit sin grundläggande struktur och skapat samma grundläggande motsättningar. Denna kontinuitet hos det

världskapitalistiska systemets struktur och motsättningar är en avgörande faktor som måste identifieras och förstås, om vi skall kunna analysera och bekämpa den underutveckling som råder i större delen av världen idag. Av detta skäl betonar jag kontinuiteten i den kapitalistiska strukturen och dess framkallande av underutveckling mer än de många otvivelaktigt viktiga historiska förändringar och omvandlingar som Chile har genomgått inom denna struktur. Mitt allmänna syfte är att bidra till en riktigare teori om kapitalistisk ekonomisk utveckling och framför allt underutveckling mer än att ta itu med en detaljerad utforskning av förfluten och samtida chilensk verklighet.

Min betoning av motsättningen mellan kontinuitet och förändring innebär att denna motsättning i Chile inte har blivit löst. Min genomgång av den kapitalistiska utvecklingens historia i Chile visar att ett stort antal motsättningar blivit lösta under tidens lopp. Även om man vid tiden för oberoendet till exempel kunde ha tänkt sig att utvecklingen hade lett eller skulle leda till en lösning av de grundläggande motsättningar, som bestämt förloppet hos Chiles historia, visade sig detta inte bli fallet. Det är därför viktigt att förstå de verkligt grundläggande motsättningarna och inte förväxla dem med mindre motsättningar, som kan lösas lättare och till lägre kostnad, men som i sista hand inte ändrar något väsentligt, och som till och med i långa loppet gör lösningen av de grundläggande motsättningarna mer kostsam och/eller avlägsen. Jag tror att ett flertal samtida program för 'frigörelse' av de underutvecklade länderna och eliminering av underutvecklingen, hur välmenande deras förespråkare än må vara, gör saken värre i det långa loppet (och ofta även på kort sikt). Det är naturligtvis inte tillräckligt att förstå kapitalismens och underutvecklingens realiteter, men det är säkerligen väsentligt. Det kan inte bli någon lyckad revolution utan en riktig revolutionär teori. Det är till en sådan jag syftar.

Besläktad med kontinuitet är också diskontinuitet. Min undersökning av den chilenska historien tyder på att det kan ha funnits tider, under vilka även vissa strukturella förändringar av Chiles kapitalistiska struktur kanske hade kunnat i grunden ändra förloppet av landets återstående historia. Då dessa förändringar inte genomfördes, eller försöken att genomföra dem inte verkställdes så som omständigheterna vid dessa tidpunkter krävde, förlorades dessa möjligheter för gott — som till exempel investeringar av det ekonomiska överskott, som producerades i Chile salpetergruvor. Chiles erfarenhet visar att historien om underutvecklingens utveckling i många delar av världen förmodligen gång på gång blivit — och fortfarande blir — avbruten av sådana misslyckade försök att utnyttja möjligheterna att eliminera eller minska det lidande som underutvecklingen skapat.

B. De kapitalistiska motsättningarna i Latinamerika och Chile

Den historiska processen av kapitalistisk utveckling och global utvidgning har skapat en hel serie metropol-satellit samband. Dessa har länkats samman till en kedja liknande den som beskrevs angående tillägnet av det ekonomiska överskottet, men den har också mer komplicerade sammansättningar, vilket påvisas nedan. Detta är inte platsen att påvisa det kapitalistiska systemets historiska ursprung i det medeltida Europa, varifrån det under de senaste århundradena spritt sig till jordens alla hörn. Ändå är en sådan undersökning utan tvekan väsentlig om man vill förstå grunddragen hos det samtida imperialistiskt-kapitalistiska systemet och den problematik av ekonomisk utveckling och underutveckling som detta system skapat och fortfar att skapa. Det kan räcka med att påpeka att ett handelsnät spreds ut från italienska städer som Venedig, senare även från iberiska och nordvästeuropeiska städer, för att på 1400-talet införliva medelhavsländerna, delar av Afrika söder om Sahara och de angränsande atlantiska öarna. Västindien, Amerika, delar av Ostindien och Asien införlivades på 1500-talet. Under 1500- till 1700-talen inlemmades de övriga afrikanska leverantörerna av den till Västeuropa — och senare också till Nordamerika — koncentrerade slavhandeln och

slavekonomin. Därpå införlivades resten av Afrika, Asien, Oceanien och Östeuropa under de följande århundradena tills hela jordytan hade inlemmats i *ett enda organiskt* merkantilistiskt eller handelskapitalistiskt, senare också industri- och finans-kapitalistiskt system. I detta systems metropola centrum ägde en utveckling rum, först i Västeuropa och sedan även i Nordamerika, medan dess perifera satelliter på alla de återstående kontinenterna underutvecklades. (Indianerna och negrerna i Nordamerika lider uppenbart under ett liknande satellitförhållande där, medan immigrerade vita, men naturligtvis inte den infödda befolkningen, i Oceanien och i någon utsträckning i Sydafrika till viss del kan sägas vara inlemmade i den kapitalistiska världsmetropolen.)

Latinamerika blev en perifer satellit eller uppsättning av satelliter till den iberiska och europeiska metropolen. Spanskt och portugisiskt handelskapital (och även italienskt och tyskt), baserat på den iberiska halvön, erövrade i förbund med sina kronländer några västindiska och kontinentala kustutposter i sin jakt efter guld och handelsvägar till Indien. Genom krig, slavexpeditioner, plundring, igångsättande av på slavarbete uppbyggd gruvdrift och plantager för export och så småningom också genom handel förvandlades dessa utposter till handelssatelliter. Dessa militär-, produktions- och handelssatelliter till den iberiska metropolen användes sedan som språngbrädor för erövring och upprättande av nya satellitutposter på det amerikanska fastlandet, och dessa i sin tur användes för att erövra och införliva vad som skulle bli längre in i landet liggande satelliter (delvis till de ovannämnda satelliterna som blev deras metropoler, delvis direkt till de europeiska metropolerna). I likhet med andra folk och kontinenter omvandlades sålunda hela den amerikanska kontinenten och dess folk till en serie mindre ekonomiska konstellationer, var och en med en egen mindre metropol med vidhängande satelliter och alltihop beroende, direkt eller indirekt, av den europeiska metropolen. Där låg centrum, som hade förskjutits först till Nederländerna och därefter till Storbritannien (som tillägnade sig portugisiskt-amerikanskt, spanskt-amerikanskt och annat ekonomiskt överskott för sin egen kapitalackumulation och därpå följande industrialisering). På så vis omvandlades Spanien och Portugal själva till satelliter åt det brittiska metropola centrat.

Till en början var Spanien Chiles primära metropol. Det faktum att Spanien självt inom kort blev en satellit till Nordvästeuropa och särskilt Storbritannien har betydelse för min analys, men i en studie ägnad Chile kan jag bara ta hänsyn till denna och andra omvandlingar inom det världskapitalistiska systemet i den mån de har direkt betydelse för utvecklingen i Chile. Chiles inhemska såväl som internationella ekonomiska struktur har blivit djupt influerad och t o m bestämd av strukturen och omvandlingarna inom det kapitalistiska systemet i världen som helhet. Men inom gränserna för denna uppsats måste vi ta dessa senare förändringar för 'givna'. Samma övervägande gäller tyvärr också för Limas uppgång och fall som ett metropolt centrum (självt en satellit i beroendeställning till den europeiska metropolen), av vilket Chile var i högsta grad direkt beroende.

Chile fick sin egen metropol i Santiago och hamn i Valparaiso. Från detta centrum spreds gruvdrift, jordbruk, merkantila, statliga och andra intressen och införlivade återstoden av Chiles territorium och folk i den expanderande kapitalistiska ekonomin, samtidigt som de omvandlade dem till Santiagos perifera satelliter. I förhållande till det nationella metropola centrat kan vi betrakta gruvcentra, handelscentra, jordbrukscentra och ibland även militära centra vid gränserna som perifera satelliter. Men dessa i sin tur blev (och fortsatte ibland att vara) metropoler eller mikrometropoler i förhållande till sina respektive omland, liksom ännu mindre städer, gruvor, jordbruksdalar eller latifundier i sin tur var mikrometropoler i förhållande till sina periferier.

Det är denna undersöknings huvudtes att just denna struktur sträcker sig från det kapitalistiska världssystemets makrometropol 'ned' till den mest isolerade jordbruksarbetaren. Genom kedjan av hoplänkade metropol-satellitförhållanden knyts denne till den centrala

världsmetropolen och införlivas därigenom i det världskapitalistiska systemet som helhet. Dessa band tar sig olika uttryck och får varierande verkningsgrad beroende på olikheter i tid och rum. Sådana skillnader återverkar sedan på de ekonomiska och politiska konsekvenserna, som i motsvarande grad tar sig olikartade former. Dessa skillnader måste i sista hand studeras från fall till fall. Men skillnader i förhållanden och de konsekvenser de får undanröjer inte deras grundläggande likhet i det att de alla, på ett eller annat sätt, vilar på metropolens exploatering av satelliten eller på metropolens strävan att expropriera och tillägna sig satellitens ekonomiska överskott.

Det finns en mångfald sådana metropol-satellitförhållanden. Vi har till exempel förhållandet mellan den bördiga eller bevattnade flata botten i en jordbruksdal och dess angränsande, jordbruksmässigt mindre produktiva eller kommersiellt mindre värdefulla sluttningar; förhållandet mellan jorden uppåt floden och de jordägare där, som gynnas av bevattningssystem med gravitationsflöde, och den mindre gynnade jorden nära mynningen; förhållandet mellan latifundian och de minifundier som omger den; mellan den av ägaren eller administratören skötta delen av latifundian och dess oberoende arrendatorer eller arrendatordrivna företag; även förhållandet mellan en arrendator och den permanent eller tillfälligt hyrda arbetskraft han använder; och naturligtvis förhållandet mellan varje uppsättning av metropoler och varje uppsättning av satelliter längs med denna kedja. Samma förhållandet karaktäriserar sambandet mellan det stora industriföretaget (ofta 'modernt' och 'effektivt') och de mindre leverantörerna av tillbehör eller produkter för dess försäljningsorganisation, mellan de stora handels- och finansmännen och de små affärsmännen och penningutlånarna, mellan städernas köpmän, ofta stora jordägare, och små lantliga producenter och konsumenter som är beroende av de förra för att få avsättning för sina produkter eller för sitt behov av varor och lånemedel.

Helt kort kan vi ta upp några av de betingelser under vilka monopolkontrollen verkar, och som hänger samman med att ett fåtal tillägnar sig det ekonomiska överskott, som producerats av en majoritet bland folket. Dessa betingelser stöter vi ideligen på då vi går igenom Chiles historia. Källorna till monopolmakten över det chilenskproducerade ekonomiska överskott som överförs till utlandet är kanske mer uppenbara än deras inhemska motsvarigheter. Fastän ställningen som Chiles viktigaste exportprodukt har växlat åtskilliga gånger under landets historia, har det varje gång varit exportsektorn som varit den huvudsakliga källan till potentiellt investerbart ekonomiskt överskott, och varje gång har denna exportsektor kontrollerats av ett fåtal utländska intressen. Utlänningar har ägt de gruvor från vilka överskottet hämtats. Om de inte ägt gruvorna eller den mark som producerat exportvarorna, har utlänningarna tillägnat sig mycket av överskottet genom att utöva inköpsmonopol över produkterna ifråga och därefter monopolinflytande över deras försäljning. Utlänningar har dessutom ägt eller kontrollerat en stor del av lagringsverksamhet, transporter, försäkringar och andra aktiviteter förbundna med exporten av den vara, som stått för den huvudsakliga produktionen av ekonomiskt överskott. Ibland har utlänningarna utövat monopolmakt eller -kontroll över tillgången till de produktionsmedel som varit nödvändiga för exportvarans utvinnande. De har ofta dragit fördel av större finansiell styrka och av världsomfattande och/eller horisontell integration av den industri, av vilken Chiles exportvara utgjort en del. Liknande monopol ägande eller kontroll har förekommit över andra chilenska näringar än de som för ögonblicket stått för den viktigaste exporten.

Genom kolonialt monopol eller 'frihandel' baserad på teknologisk och/eller finansiell överlägsenhet har utlänningar ofta också åtnjutit monopolställning över exporten av varor till Chile. Dessa ekonomiska förbindelser mellan utländska handelsföretag och deras chilenska partners, som resulterat i de förras exploatering av de senare, har gett de utländska intressena ekonomisk och politisk kontroll över olika chilenska intressen. När denna ekonomiska förbindelse varit otillräcklig för att erbjuda utlänningarna den önskade graden av kontroll, har

den kompletterats genom utövande av politisk och militär makt.

Motsvarande och andra former av monopolkontroll existerar inom landet och får som resultat att det ekonomiska överskott som produceras av många på skilda lägre nivåer tillägnas av de få på respektive högre nivåer i den chilenska ekonomin. Det har alltid funnits en större eller mindre grad av monopoliserad koncentration av ägande till och kontroll över produktionsmedlen i industri och jordbruk, av transportmedel och lager, av handelskanaler och, förmodligen allra viktigast, av bankväsen och andra finansinstitut, såväl som av de viktigaste ekonomiska, politiska, religiösa och militära posterna i den chilenska ekonomin och samhället. I själva verket har graden av monopoliserad koncentration genom hela Chiles och andra underutvecklade länders historia förmodligen alltid varit större än vad den varit i de utvecklade länderna under senare tid.

I vår granskning av Chiles historia finner vi vid upprepade tillfällen, att utländska eller nationella exportörer och importörer såväl som andra stora köpmän och finansmän tillägnar sig kapital från de förhållandevis mindre köpmännen i de nationella och regionala huvudstäderna. Dessa senare står i sin tur ovanför de köpmän, producenter och konsumenter som de exploaterar direkt eller indirekt genom ytterligare serier av beroendeförhållanden. En kapitalist behärskar många. Bortsett från kapitalägarnas mera uppenbara exploatering av producenterna kan vi också urskilja ett annat slags tillägnande av kapital och överskott av en eller få kapitalister från de många. Denna motsättning råder också mellan ett förhållandevis stort antal industri- och jordbruksföretag och de mindre jordbruksproducenter, som genom dem är beroende av tillgången på arbetsmaterial eller efterfrågan på sina produkter och/eller kapital, kredit, varor, politiskt ingripande och andra tjänster i största allmänhet. Alla dessa samband i det kapitalistiska systemet på internationell, nationell, lokal och sektorsnivå samt i undersystemen kännetecknas av motsättningen expropriering/ tillägnande, av monopolkaraktären hos relationerna och av den ekonomiska struktur eller det flätverk de som helhet bildar. Oavsett vilka känslor eller relationer som inryms i dem, vilar vart och ett av dessa metropol-satellit samband eller constellationer på en starkt kommersiell ekonomisk bas, som i långa loppet är den avgörande instansen. Hela flätverket av metropol-satellit samband eller uppsättningen av ekonomiska constellationer har kommit till av i främsta hand ekonomiska och kommersiella skäl. Vilka synpunkter vi än vill lägga på den merkantila, sedermera industriella och finansiella kapitalistiska metropolen, blir ändå relationen mellan metropoler och satelliter till sin grundläggande natur kommersiell, hur 'feodal' eller personlig den än förefaller att vara. Det är vidare genom dessa ekonomiska, fast naturligtvis också politiska, sociala, kulturella och andra band, som i princip och för det mesta den tillfälligt anställda arbetaren står i förbindelse med arrendebbrukaren, som han är anställd hos (eller vanligare med jordägaren direkt). Arrendatorn är bunden till jordägaren och köpmannen (eller köpmannen-jordägaren), som i sin tur är knuten till grosshandlaren i provinsmetropolen (eller ibland till en stor nationell eller internationell köpman). Grosshandlaren står i förbindelse med den nationella industriella, finansiella, importerande metropolen, som i sin tur hänger samman med det metropola världsentrat. På så sätt står det mest 'isolerade' tåbenet i förbindelse med den världskapitalistiska benstommen.

Var och en av dessa förbindelser mellan satelliten och metropolen utgör i allmänhet en kanal genom vilken centrat tillägnar sig en del av satellitens ekonomiska överskott. Och om än en del av överskottet tas om hand vid varje steg på vägen upp, stiger det ekonomiska överskottet från varje mindre och större satellit sålunda upp mot eller in i den kapitalistiska världens metropola centrum.

C. Kolonialtidens kapitalism i Latinamerika

De tre kapitalistiska motsättningarna: det ekonomiska överskottets expropriering/tillägnande, metropolt centrum kontra perifera satelliter och kontinuitet kontra förändring, började verka i

Latinamerika på 1500-talet och har satt sin prägel på kontinenten alltsedan dess. Latinamerika erövrades och dess folk koloniserades av den europeiska metropolen för att denna skulle kunna expropriera det ekonomiska överskottet av satellitens arbete och tillägna sig det för sin egen kapitalackumulation. Detta satte igång den nuvarande underutvecklingen i satelliten och utvecklingen i metropolen. Det kapitalistiska metropol-satellitförhållandet mellan Europa och Latinamerika upprättades med hjälp av vapenmakt. Det är med samma våld, såväl som med styrkan hos allt starkare ekonomiska och andra band, som detta förhållande har upprätthållits till idag. De största omvandlingarna under de gångna fyra århundradena i Latinamerika har alla varit följden av dess reaktioner på ekonomisk, politisk och annan påverkan, som antingen utgått från metropolen eller uppstått ur själva metropol-satellitstrukturen. Med undantag för Cuba efter revolutionen har alla dessa omvandlingar inte ändrat den grundläggande naturen hos denna struktur.

Marx noterade att 'kapitalets moderna historia börjar med skapandet under 1500-talet av en världsomspännande handel och en världsomfattande marknad' (Marx u. å., del I, s. 127). Efter Marx har den kapitalistiska motsättningen mellan exploatering och tillägnande betonats av bland andra Werner Sombart och Henri See. Den senare skriver i sin *Origins of Modern Capitalism*:

'Internationella förbindelser är det viktigaste fenomen man möter när man försöker finna den primära orsaken till kapitalackumulationen. ... Den moderna kapitalismens rikaste källa finner man utan tvivel i de stora upptäcktsfärderna till havs ... Den koloniala handelns ursprung bestod framför allt, som Sombart säger, i exploateringen av de primitiva folken, som var oförmögna att försvara sig mot de invaderande arméerna. Genom sannskyldiga piratdåd erhöll de europeiska handelsmännen enorma profiter ... Inte mindre lönsamt var det tvångsarbete som européerna avkrävde koloniernas infödda ... och de negrer som slavhandlarna importerade från Afrika: en brottslig handel, men inte desto mindre en som skapade enorma förtjänster ... Vi måste alla inse att detta var en av källorna till ... kapitalismen' (See 1961, s. 26 och 40).

Erövringen och inlemmandet i kapitalismens metropol-satellitstruktur gick snabbare och längre i Latinamerika än på andra håll. Skälet var det guld och socker, som exproprierades från de latinamerikanska satelliterna och tillägnades av den europeiska och senare också nordamerikanska metropolen. Sålunda skriver Sergio Bagú i sin klassiska *Economía de la Sociedad Colonial*:

'Genom att flerdubbla handelskapitalet och stimulera den internationella handeln sammanlänkade handelsrevolutionen det ena landets öde med det andras och intensifierade det ömsesidiga ekonomiska beroendet. Den typ av ekonomi som de iberiska metropolerna byggde upp var av definitivt kolonial karaktär, orienterad mot central- och västeuropeiska marknader. Det var samma syften som drev de portugisiska och spanska producenterna på den nya kontinenten. Kolonial kapitalism, inte feodalism, var den typ av ekonomisk struktur som uppträdde i Amerika under den tid vi studerar ... Det iberiska Amerika skapades för att infogas i den begynnande kapitalismens process, inte för att förlänga den tynande feodalismen ... om det finns något väldefinierat och obestriddigt drag i den koloniala ekonomin så är det produktion för en marknad. Från den koloniala regimens första till dess sista dagar bestämmer dessa karaktäristiska all produktiv verksamhet ... Det är på detta sätt de tendenser, som då dominerade de europeiska internationella marknaderna, skapade den koloniala ekonomiska strukturens grundelement. Det kan tilläggas att detta fenomen är karaktäristiskt för alla koloniala ekonomier, vars underordning till främmande marknader har varit och fortfarande är det viktigaste skälet till deras deformation och apati' (Bagú 1949, s. 39, 68, 117 och 260).

Den kapitalistiska penetrationen likaväl som omvandlingen av Latinamerika till en europeisk satellit införde raskt inom kontinenten samma metropol-satellitstruktur, som kännetecknade Latinamerikas förhållande till Europa. Gruv- och mineral-exportsektorn var den koloniala ekonomins nerv och kärna. Även om denna sektor alltid förblev en satellit till den europeiska metropolen, blev den ett inhemskt metropolt centrum i förhållande till ekonomin och

samhället i övrigt. En rad satellitsektorer och -regioner växte upp eller skapades för att förse gruvorna med timmer och bränsle, gruvarbetarna med mat och kläder och de icke arbetande gruvägarna, köpmännen, ämbetsmännen, prästerna, militärerna och parasiterna med de resurser som dessa behövde för att fortsätta sitt parasiterande liv, och som de inte hämtade från metropolen. Sålunda växte det upp en inhemsk vete- och textilekonomi, som inte var mindre kommersiell och satellitpräglad än gruvekonomin själv.

Boskapen var då en mycket viktigare leverantör av konsument- och producentvaror än nu. Vetet, Spaniens stapelvara, började produceras på stora haciendas, som ägdes och förvaltades av spanjorer eller kreoler. Arbetet utfördes till en början med nödvändighet av slavar, sedan av *encomendados* och/eller sådana som var underkastade *mita*; senare också av lejd arbetskraft, som tvingades in i skuldförbindelser och/eller olika arrendearrangemang för att försäkra haciendan om fortsatt tillgång på arbetskraft. Jorden, som i början var värdelös för spanjorerna, blev senare mer eftertraktad och värdefull allt eftersom det kommersiella värdet på dess avkastning steg. Den erhöles genom *merced* (förläning), erövring, fördrivning av indianer från deras kollektivt ägda jord och senare även genom fördrivning av mestiser och tom vita bönder från deras privata jord. Jordlotter stakades ut för att sedan beviljas lagfart genom mutor eller förfalskning av dokument. Detta markförvärv skedde ofta genom att man lade beslag på avkastningen eller hade den tidigare ägarens obetalda skulder som förevändning och genom ett otal andra helt igenom bedrägliga metoder. Marken förlänades dock inte i något fall i form av *encomiendas*, en institution som beviljade rätten till arbetskraft men inte till själva jorden.

Kungliga förläningar av jord gavs endast åt dem som kvalificerat sig för dem genom att bo i den koloniala eller provinsiala huvudstaden. Där blev jordägarna omöjliga att skilja från innehavarna av monopol på internationell eller inhemsk handel, gruvkoncessioner, transportmedel, lånekapital, civila och religiösa ämbeten och andra privilegiekällor. Detta ägandesystem uppstod under omständigheter som gynnade utbyte av åtkomsthandlingar. Rättsliga kontrakt på fast egendom gick i arv, blev föremål för affärstransaktioner; tillstånd om överlåtelse kunde köpas och säljas. Köparna var ämbetsmän (som besatt en för den tiden ansenlig köpkraft genom sina nättas löner) och av sådana som snabbt blivit rika genom handel men framför allt gruvdrift. Det är sålunda logiskt att *encomenderos* och ämbetsmän var de första ägarna till lantegendomarna, och att de påbörjade den långsamma jordackumuleringsprocess, som nådde sin höjdpunkt under 1600-talet' (Céspedes 1957, del III, s. 414).

Det var reda pengar och den hårda bakomliggande ekonomiska verkligheten och inte i huvudsak aristokratiska eller feodala traditioner, principer eller sociala förhållanden som härskade i Latinamerika från begynnelsen. Och det var den strukturellt åstadkomna koncentrationen av ägande, kontroll och kapitalackumulation, som också koncentrerade mark, *encomienda*arbetskraft, handel, finanser samt offentliga, religiösa och militära ämbeten på ett fåtal händer.¹ Kapitalistisk monopolmakt härskade suveränt från första stund, precis som den

¹ Eduardo Arcila Fargas (1957, s. 301) skriver i sin *El Regimen de la Encomienda en Venezuela*: 'Encomiendan och jordegendomen i [Latin]Amerika är institutioner som inte har med varandra att göra. Bland dem som studerat dessa institutioner förekommer ingen som helst sammanblandning i frågan, och de historiker som specialiserat sig på den har ställt varje sak på sin rätta plats. Det finns egentligen ingen orsak till detta klagörande i en så otvetydig fråga — om det inte vore för den okunnighet som råder i Venezuela både vad gäller encomiendan och ursprunget till jordegendomen, vilket senare ännu inte slutgiltigt utforskats. Många som skriver om vårt lands historia sammanblandar ofta de två termerna och tillskriver encomiendan egendomens ursprung.'

Silvio Zavala (1943, s. 80 och 84) skriver i sin *New Viewpoints on the Spanish Colonization of America*: 'Den mest vedertagna föreställningen om encomiendan är att jorden och indianerna fördelades mellan spanjorerna från erövringens första dagar ... Men föreställningen att encomiendan varit haciendans egentliga ursprung kan allvarligt ifrågasättas, både i ljuset från historien om jorden och historien om folket ... I sammandrag kan vi säga,

fortsätter att härska idag. Den geografiska, ekonomiska, politiska och sociala platsen för detta monopolistiska tillägnande och denna kapitalackumulation var naturligtvis staden och inte landsbygden, hur mycket den senare än hade varit den produktiva källan till rikedomarna.

Den koloniala staden blev det dominerande inhemska metropola centrat och landsbygden den beroende perifera satelliten. Den latinamerikanska stadens dominans och förmåga till ekonomisk utveckling var från första början begränsad — inte av dess omland eller någon förment feodal struktur hos detsamma (landsbygden var och förblev tvärtom den huvudsakliga källan till ekonomisk utveckling i staden), utan genom dess egen satellitställning i förhållande till världsmetropolen på andra sidan havet. Under sina 400 år har inte heller någon latinamerikansk metropol kommit över denna strukturella begränsning för sin ekonomiska utveckling. En forskare som studerat Mellanamerika skriver: 'Staden privilegierade ställning har sitt ursprung i den koloniala perioden. Staden grundades av conquistadorerna för att tjäna samma syfte som den tjänar idag: att inlemma indianerna i den ekonomi som överfördes och utvecklades av conquistadorerna och deras ättlingar. Regionens huvudstad var ett instrument för kolonisering, och den är än idag ett redskap för dominans' (Stavenhagen 1963, s. 81). Inte bara det redskap genom vilket stadens härskande klick utövar sin dominans, utan den är även det instrument varmed den imperialistiska metropolen via stadens överdimensionerade 'service'-sektor dominerar den latinamerikanska landsbygden.

När de kapitalistiska motsättningarna polarisering och expropriering/tillägnande av överskottet en gång hade införts i Latinamerika på både de internationella och nationella nivåerna, började deras ofrånkomliga konsekvenser att visa sig. Dessa konsekvenser var dels den begränsade eller underutvecklade utvecklingen i kontinentens metropoler, dels utvecklandet av strukturell underutveckling. I motsats till vad som ofta hävdats fördröjdes inte dessa följder med flera århundraden, till efter den industriella revolutionen i England, utan de skapades och började framträda omedelbart. Under kapitelrubriken *Dinámica de las Economías Coloniales* bekräftar Aldo Ferrer vår tes i sin *La Economía Argentina, Las Etapas de su Desarrollo y Problemas Actuales*:

'Om man önskar bestämma vilka som var de dynamiska ekonomiska aktiviteterna i den koloniala ekonomin, finner man att det var de som var mest intimt förenade med utrikeshandeln. Gruvdrift, tropiskt jordbruk, fiske, jakt och timmeravverkning (vilka alla var förenade med exporthandeln) var de näringsgrenar som utvecklades i den koloniala ekonomin, och därmed drog de till sig det tillgängliga kapitalet och arbetskraftsresurserna, eftersom produktionen i allmänhet vilade på stordrift och användning av slavarbete. De grupper som hade intresse av exportaktiviteterna var köpmän och jordägare med höga inkomster och högt uppsatta ämbetsmän i kronans eller kyrkans tjänst. Denna befolkningssektor ... utgjorde samtidigt den inhemska, koloniala marknaden och källan till kapitalackumulationen ...

Sålunda ... misslyckades exportsektorn med att diversifiera sig, samtidigt som sammansättningen av den inhemska marknaden efterfrågan inte gynnade någon diversifiering. Ju större koncentration av rikedomar i händerna på en liten grupp jordägare, köpmän och inflytelserika politiker, desto större blev benägenheten att från utlandet skaffa varaktiga och manufakturtilverkad konsumtionsvaror (av vilka merparten utgjordes av lyxvaror, svåra eller omöjliga att tillverka inom

---

att jordegendomen i Nya Spanien inte överläts genom förläning av encomiendas. Inom gränserna för en enda encomienda kunde finnas jord som innehades individuellt av indianer, jord som ägdes kollektivt av byarna, kronojord, jord som förvärvats av encomenderon genom en förläning skild från hans titel av encomendero och opåverkad av hans rätt att betala skatt i jordbruksprodukter, samt slutligen jord som förlänats till andra spanjorer än encomenderos. Det sagda bevisar att encomiendan inte kan ha varit den direkta föregångaren till den moderna haciendan, eftersom den inte innefattade egentligt ägande ... Vid ett tillfälle anhöll encomenderon över en avfolkad by i Chile de kungliga myndigheterna om att ge honom rätt till den genom en ny och särskild förläning, i stället för att hävda att den övergivna jorden tillhörde honom med hänsyn till hans ursprungliga encomiendarätt.'

Encomiendans kapitalistiska funktioner diskuteras i uppsatsen om Indianproblemet' på sidorna 143-162 och jordegendomens kapitalistiska ursprung behandlas längre fram i denna uppsats.

landet) ... Exportsektorn tillät sålunda inte, just genom sin natur, någon omvandling av systemet som helhet. När exportsektorn någon gång försvann, vilket inträffade i nordöstra Brasilien i och med nedgången i sockerproduktionen på grund av konkurrensen från Västindien, så upplöstes systemet som helhet och arbetarna återgick till självhushållningsaktiviteter. Det kan knappast betvivlas, att bortsett från de restriktioner som myndigheterna lade på koloniala aktiviteter som konkurrerade med metropolens egna, exportsektorns struktur såväl som koncentrationen av rikedomar var de huvudsakliga hindren för en diversifiering av den inhemska produktionsstrukturen och därmed för ett höjande av befolkningens tekniska och kulturella nivå, samt för en utveckling av sociala grupper i anslutning till en utvecklad inhemsk marknad och ett sökande efter nya vägar för exporten, fria från metropolens överinseende. Denna trånga horisont för ekonomisk och social utveckling ger det mesta av förklaringen till den koloniala amerikanska världens och särskilt de spanska och portugisiska besittningarnas historia' (Ferrer 1963, s. 31 f.).

Om vi översätter Ferrers observationer och analys till mina termer, kan vi lägga märke till hur det ursprungliga upprättandet av den kapitalistiska metropol-satellitstrukturen både mellan Europa och de latinamerikanska kolonierna och inom dessa kolonier själva omedelbart bidrog till att påbörja utvecklandet av begränsad eller underutvecklande utveckling i de koloniala (senare nationella) metropolerna och strukturell underutveckling i dessa koloniala metropolers satelliter. Bagú och Ferrer påpekar, att exporten av koloniernas ekonomiska överskott var den orsak och drivkraft, som gjorde dem till integrerade delar i det expanderande världskapitalistiska systemet. Och som Ferrer uttryckligen anmärker var koloniernas och satelliternas dynamiska sektor just exportsektorn, det vill säga deras metropol. Från första början exproprierade denna inhemska och senare nationella metropol det ekonomiska överskottet från sina perifera satelliter. Det var genom att använda denna inhemska metropol som sitt verktyg för exploatering som världsmetropolen i sin tur tillägnade sig mycket av detta ekonomiska överskott. En del av överskottet från de provinsiala periferierna stannade naturligtvis i de olika latinamerikanska metropolerna. Det betyder, som Ferrer visar, att de inhemska inkomsterna koncentrerades dit och därmed också den inhemska förmågan till konsumtion och investering eller ackumulation. Men samma världskapitalistiska metropol-satellitstruktur, vars utveckling skapat det Latinamerika vi känner, åstadkom och åstadkommer fortfarande (kanske i ännu högre grad nu) intressen i dessa latinamerikanska metropoler, som förmått deras härskande klickar att tillfredsställa en stor del av sin konsumtionsefterfrågan med import.

Denna struktur gav dem heller inget incitament att investera det ekonomiska överskott de tillägnat sig från sina landsmän i industriell tillverkning avsedd för sin egen konsumtion — och ännu mindre anledning hade de naturligtvis att bry sig om konsumtionsbehoven för de grupper, som fick sina inkomster exproprierade. Den internationella strukturen av metropoler och satelliter får den effekten på den inhemska kapitalistiska strukturen och processen, att världsmetropolen inte bara tillägnar sig överskott från de nationella centra, som på samma gång är satelliter till de förstnämnda och metropoler åt sina respektive inhemska perifera satelliter, vilkas faktiska ekonomiska överskott de i sin tur tillägnar sig. Effekterna av den nationella och internationella kapitalismen går faktiskt längre och resulterar i en felaktig användning av till och med det överskott, som förblir tillgängligt för satelliten.

Detta har således varit mönstret för såväl den ekonomiska utvecklingen som underutvecklingen under kapitalismens sekel-långa historia. Om de härskande klickarna i satellitländerna då och då funnit att det varit i deras intresse att sätta igång en relativt högre grad av självständig industrialisering och utveckling, något som inträffade under 1600-talet och åtskilliga gånger sedan dess, var det inte därför att den väsentliga strukturen i det världskapitalistiska systemet hade ändrats, utan endast därför att graden av deras satellitberoende till världsmetropolen temporärt hade minskat på grund av det världskapitalistiska systemets ojämna och krigshärjade historiska utveckling. Under depressioner och krig har faktiskt den industriella och ekonomiska utvecklingen i de

latinamerikanska satelliterna gjort framsteg — endast för att åter stoppas upp och återföras till underutveckling genom metropolens därpå följande återhämtning och expansion, och genom ett återupprättande av dess aktiva integration med sina satelliter.

I Latinamerika som helhet gjorde de tre kapitalistiska motsättningarna därför sitt inträde från första början och fick genast sina oundvikliga följder. Trots alla ekonomiska, politiska, sociala och kulturella omvandlingar som Latinamerika och Chile har genomgått sedan perioden omedelbart efter erövringen, har de behållit det väsentliga i den kapitalistiska struktur som inpräntades i dem vid erövringen. Långt ifrån att nyligen eller ännu inte ha övervunnit feodalismen (som det i själva verket aldrig erfarit) eller just ha stigit fram som aktör på världshändelsernas scen, började Latinamerika sitt liv och sin historia efter erövringen som en integrerad och exploaterad deltagare i världens kapitalistiska utveckling. Det är därför det är underutvecklat idag.

D. 1500-talets kapitalism i Chile: satellitens kolonisering

De nämnda kapitalistiska motsättningarna började bestämma Chiles öde på 1500-talet. Från första början av sin koloniala existens har Chile haft en exportekonomi. Den inhemska ekonomiska, politiska och sociala strukturen i Chile har alltid bestämts och bestäms fortfarande av detta faktum, av den specifika naturen hos dess medverkan i det världskapitalistiska systemet och av dettas inflytande på alla sidor av chilenskt liv. Min tes är givetvis oförenlig med den allmänt godtagna bilden av det förflutna och samtida Chile som ett samhälle med en 'autarkisk' eller 'feodal', 'sluten' eller 'avskild' ekonomi, men den är förenlig med chilensk historisk och samtida verklighet.

Ganska typiskt började Chile sin koloniala existens som guldexportör. Men gruvorna (i Chile vaskningen) var inte särskilt rika och räckte inte så länge. Deras produktion började på allvar omkring år 1550, och den föll raskt efter 1580. Till skillnad från andra spanska kronkolonier, fastän kanske inte olíkt Guatemala, exporterade Chile dock redan vid den tiden en produkt från sin egen mark: talg från boskapen. Den mest noggranne utforskaren av den epoken i Chile är faktiskt av uppfattningen, att värdet av guldexporten inte vid någon tidpunkt översteg det av talgexporten (personligt meddelande från Mario Góngora). Den största delen av Chiles talgexport gick redan då till Lima, det närmaste stora handelscentrat i det koloniala imperiet, och inte till den europeiska metropolén själv. Vid samma tid utgjorde boskap för inhemska avsalu och konsumtion och ull till textilier för att kläda gruvarbetare, soldater och andra basen för en gryende inhemska kommersiell satellitekonomi.

'Några år efter Valdivias död existerade redan litet handel med vicekungadömet. Ross berättar: Det är känt att en last på 400 fanegas [skäppa, ca 20,9 liter] vete exporterades till Lima över El Maule! Denna handel fortsatte till havs och stimulerades vid mer än ett tillfälle genom offentliga åtgärder: 1592 avskaffade till exempel Hurtado de Mendoza exportskatten mellan Chile och Peru. Handeln avbröts temporärt av de sjörövare som följde Drake efter 1568, och den ändrades senare på konstgjord väg i monopolisternas intresse. När 1500-talet gick mot sitt slut, lade encomenderos inflytande över jorden grunden för de stora egendomar, som kom att sätta sin särskilda prägel på jordbruket. Den ursprungliga encomiendan hade en liknande effekt på lantarbetet. Vid denna tid blir boskapsekonomin den tyngst vägande, eftersom guldvaskningens betydelse minskar. De omvandlingar som nu börjar kulminerar emellertid enligt professor Jean Bordes bedömning först under 1700-talet ... 'Det är i förhållande till denna högkonjunktur för veteodlingen, som utvecklingen långsamt strålar samman och utlinjerar en ny typ av arbets- och jordbruksstruktur — arrendet — som till dags dato utgör det karaktäristiska draget i det centrala Chiles agrara liv.' När de behandlat denna övergångsperiod i den koloniala ekonomin, har historiker som Vicuña Mackenna och Barros Ararra kanske uppehållit sig väl mycket vid dess självhushållningsdrag och den svaga högkonjunktur som nåddes genom handeln med den lokala jordbruksproduktionen. Vi tror att denna handel började tidigt och var av viss betydelse ... Chile, som tog tillvara sina klimatiska villkor, gick över från guld till jordbruksvaror och talg som betalningsmedel för de spanska manufakturvaror, som kom från Peru. Det finns ingen annan förklaring till det faktum att

de skepp, som sjörövarna kapade då de seglade till Peru, var fulla av manufakturvaror, eller till det faktum att företagsamma spanjorer som Juan Jofre och Antonio Núñez ägde skepp som var insatta i permanent trafik mellan Chile och vicekungadömet ... Mer än ett skäl får oss att tro, att jordbruksproduktionen vid slutet av det första året av kolonialt styre var större än den inhemska konsumtionen. Detta bekräftas av ett meddelande från Garcia Ramón som, kanske med någon överdrift, säger att jordbruksproduktionen i kungariket [Chile] är tillräcklig för att underhålla femtio städer större än huvudstaden ... Det finns många bevis på handelsförbindelser med Peru och på en växande befolknings höga inkomster. Den holländske sjörövare Oliverio de Noort, som var i Valparaiso år 1600, räknar sålunda upp de manufakturvaror som fanns i ett av de skepp, som var sysselsatta med denna pionjärhandel. Vi finner att boskapsprodukter dominerar över åkerbruksdito. Detta är kännetecknande för 'talgens århundrade'. En liknande observation står att finna i den information som fader Ovalle ger när han säger, att bortsett från de 20 000 quintales [centner, ca 45 kilo] talg som stannade i landet, distribuerades resten genom Peru. Jordbruksproduktionen som sådan innehade emellertid en andrarangsplats' (Sepúlveda 1959, s. 13 ff.).

Samtida dokument bekräftar Sepúlvedas ovan gjorda bedömning och kastar ytterligare något ljus över monopolstrukturen hos 1500-talets utrikes- och inrikeshandel och över användningen av det ekonomiska överskott, som skapats och koncentrerats genom denna struktur. Ar 1583 fastslog och beslöt stadens råd, *cabildo*, i Santiago att 'det föreligger stor brist på ljus och talg i vår stad. Om det skulle visa sig att sådant bortföres och sändes till Pirú [Peru], dit somliga personer nu påstås sända dem, påbjuder vi att det skall offentligt kungöras, att ingen skall åtaga sig att skeppa något talg eller ljus utan tillstånd från denna stads råd, vid vite att han skall ha förverkat dem till användning i denna stad' (Alemparte 1924, s. 21). Ett århundrade senare, år 1693, befallde Santiagos råd 'att ingen person, vilken ställning han än må ha, må föra ut ur denna stad för att skeppa genom hamnen i Valparaiso eller andra hamnar på denna kust ... vete, mjöl, skorpor, vid vite av 100 pesos och förlusten av varorna ifråga samt de mulåsnor, på vilka de forslats' (Alemparte 1924, s. 22). Under hela denna tid, för att citera ett annat av staden Santiagos påbud, 'informerar vi om (och erfarenheten visar), att när det är brist på en vara försöker somliga personer att samla allt som finns av det slaget, endast för att ha dem i sin ägo och sedan sälja dem till det pris de behagar, något som medför stor skada för republiken' (Alemparte 1924, s. 12). Alemparte talar om hundratals exempel i de kommunala dokumenten på sådan på konstgjord väg skapad knapphet, på inhemska spekulation och export när detta visat sig lönsamt trots att det varit till skada för den lokala befolkningen, och om kommunala påbud avsedda att ge möjlighet till kontroll av dessa verksamheter. Alemparte tillägger att 'en fullständig genomgång av dessa dokument visar hur ofta dessa bestämmelser åsidosattes. Vi borde inte bli förvånade, eftersom medlemmarna av stadens råd och hacendados — som vi redan nämnt — var samma personer'. Fastän Alemparte menar att dessa påbud stod i samklang med den ekonomiska och moraliska uppfattningen under denna epok, tillhandahåller rådsprotokollen från maj 1695 ett mycket mer avslöjande skäl för dem: utan dem 'skulle vår republik gå under på grund av girighet. Eller skulle det bli uppror, vilket vore värre' (Alemparte 1924, s. 17, 21 och 24).

Stadsförordningarna från den tiden kastar också, framför allt genom sina försök att påbjuda restriktioner och förbud, avsevärt ljus över de användningar som det monopolistiskt tillskapade ekonomiska överskottet fick. 'Under de år som följer [1558] ökar lyxvarorna, och den svarta färgen - inplantad av den dystre [kung] Filip - når också Chile ... En lastförteckning uppvisar år 1559 'trettio rullar damast från Kina, två engelska pund silke från Kina ... tjugo förpackningar med guldflätor ... en klänning med silverinläggningar' (Alemparte 1924, s. 64). Den 23 oktober 1631 påbjöd rådet i Santiago vid ett möte 'med några enskilda individer i denna stad med anledning av klädreformen': 'För det första att ingen man eller kvinna, i vilken ställning eller rang det vara må, får kläda sig helt och hållet i lyxkläder eller i guld och silver, inte heller i silke och heller inte bära läder [i lyxutförande] eller ärmor av sådant slag, inte heller spunnet guld och silver, inte heller fler dräktprydnader än som enligt följande kungörelse skall vara tillåtet, utan att underkastas stränga straff ... För det åttonde, att ingen

indian, man eller kvinna, av vilken stam det vara må; neger, man eller kvinna, får kläda sig i något annat än inhemska kläder eller åtminstone inhemskt tyg ... För det fjortonde, på det att medborgarna och de här bosatta utlänningarna inte skall ruinera sig genom överflödiga och oförlåtliga utgifter, påbjuder vi att de, i vilken verksamhet de än tar del, håller sig med och bibehåller mycket moderata utgifter och vanor, utan att överskrida måttfullheten' och att myndigheterna kommer att straffa, inte blott dem som inte lyckas efterkomma dessa föreskrifter, utan också 'dem som kommer på eller inför nya former av slöseri' (Alemparte 1924, s. 66). Alemparte påpekar, utan tvivel med skäl och med uppenbar betydelse för den tes som förts fram i denna uppsats: 'Det är på sin plats att tillägga, att dessa påbud mot lyxen dikterades inte av moraliska eller religiösa skäl - som man kunde tro vid första ögonkastet - utan av ekonomiska skäl, vilket deras lydelse visar. Den ruinerings av enskilda som sålunda förorsakades av 'den mycket dyra dräkten, som ändrar sig från dag till dag ... försvagar republikerna och tömmer dem på pengar ... på deras blod och nerver' (1924, s. 68). På ett mera modernt språk: regeringen var bekymrad över betalningsbalansen, utflödet av landets valuta och det slöseri med landets inhemska resurser och överskott, som denna monopolsektors import utgjorde då liksom nu.

E. 1600-talet: 'klassisk' kapitalistisk utveckling

Händelserna under 1600-talet visar ännu tydligare hur Chiles medverkan i det världskapitalistiska systemet bestämde inte blott den underliggande strukturen i dess ekonomi och samhälle, utan också dess ekonomiska och sociala institutioner, deras omvandlingar och Chiles ekonomiska och sociala historia som helhet. Å andra sidan är det de ekonomiska cyklerna och det inflytande som åstadkommes av kapitalismens internationella utveckling, som bestämmer mycket av Chiles relativa ekonomiska och rumsliga isolering från metropolen (det var fattigt på gruvor och låg vid slutet av en lång resa från Spanien via Panamanäset). Detta försvagade banden mellan metropolen och satelliten och tillät Chile en högre grad av oberoende och därmed av potentiell ekonomisk utveckling än andra kolonier. Det är dock det temporära eller cykliska försvagandet av dessa ändå starka metropol-satellitband på grund av krig eller depression i metropolen, som då och då tillåter satelliterna ett motsvarande temporärt tillfälle att inrätta kapitalistiska institutioner och utvecklingsfrämjande ekonomiska åtgärder, tills dessa åter hejdas genom att det temporära uppehållet i metropolens hegemoni upphör.

Under 1600-talet utövade sådana omständigheter inflytande över Chile och andra delar av Latinamerika. Ekonomiska influenser som åstadkommit genom utveckling hos världskapitalismen som helhet, förde fram långtgående förändringar av institutionerna och nivån på jordbruks- och manufakturproduktionen i Latinamerika, vilket blivit dokumenterat i Mexicos och Chiles fall. 1600-talets Chiles bevittnade i likhet med de flesta andra delar av det spanska koloniimperiet, metropolen själv inräknad, ett kraftigt fall i tillgången på inhemsk arbetskraft och i gruvekonomins produktivitet. Resultaten i Chile var analoga med dem som för Mexicos del studerats i detalj av Chevalier, Borah och Kubler. Nedgången i den inhemska oligarkins köpkraft, räknad i dess förmåga att köpa varor från metropolen, hade orsakats av nedgången i guldproduktionen, vilken i sin tur var orsakad av den lägre avkastningen från gruvorna och minskad tillgång på arbetskraft. Detta berodde på den minskning av den infödda befolkningen, som inträffade på grund av erövringen, metropolens minskade efterfrågan av koloniala varor och den minskade tillgången på metropolvaror i samband med Spaniens och Europas 1600-tals-'depression'. Alla dessa faktorer fick tillsammans till följd, att Chile och de andra kolonierna i viss mån isolerades från metropolen.

Det föreligger viss oenighet om de exakta konsekvenserna i såväl Mexico, Chile och framför allt Peru som på andra platser. Men man kan tryggt säga, att liksom i nordöstra Brasilien, till vars nedgående sockerekonomi Ferrer hänvisar, fick de ogynnsamma följderna till största

delen bäras av de lägre skikten i det koloniala samhället, de infödda och mestiserna. På grund av minskningen i tillgången på arbetskraft uttänktes nya och mer betungande institutionella medel för att tvinga de lägre skikten att arbeta för den spanska och kreolska oligarkin. Även om en del kreoler utan tvivel gick under i den sekellånga krisen, red andra ut stormen genom att i ökad skala byta yrke från gruvdrift till boskapskötsel, veteproduktion (och i Mexico produktion av andra födoämnen, som tidigare hade tillhandahållits den vita befolkningen från otaliga små av indianerna bearbetade jordlotter), och produktion av textilier och andra konsumtionsvaror för att ersätta den uppkomna, förhållandevis lägre tillgången från metropolen. Som Chevalier, Borah, Góngora och Zavala påpekar, såg detta århundrade således (även om de inte skapades då) haciendorna växa i antal, storlek, inre diversifiering och allmän betydelse. Det bör betonas att haciendans uppkost inte hängde samman med encomiendan, och ännu mindre med några feodala institutioner som spanjorerna skulle ha fört med sig på 1500-talet. Haciendan och jordbrukets struktur i Chile och hela Latinamerika måste spåras till handelskapitalismens spridning och utveckling i världen i allmänhet och i Chile och Latinamerika i synnerhet.

Med utgångspunkt från boskapsprodukternas stora stegring i kommersiellt värde omkring 1595 började jordens uppdelning att omfatta hela dalen [till floden Puange, nära Santiago] ... Det finns inte som nu en hierarkisk familjearistokrati ... Den härskande klassens sammansättning är fortfarande mycket flytande; det huvudsakliga kravet för medlemskap är rikedom och personlig ställning ... Infödda arbetare utnyttjas fram till år 1580 i huvudsak inom gruvdriften ... Encomenderos fäster inget avseende vid sina militära förpliktelser, men de kompenserar sig för minskningen i gruvproduktionen genom att bygga upp sina tillgångar av boskap, som marknaden har börjat värdesätta mer ... Importörerna utgör den mäktigaste kärnan bland de egentliga borgarna (de med fast bostad i staden och full rätt att delta i samhällslivet, men som inte förlänades encomiendas). De stora köpmän som tilldelats mercedes i Puange förvärvar större egendomar ... Dessa köpmäns ekonomiska makt tycks ha varit avsevärd ... Det främsta motivet för att hopa land är uppenbarligen det kommersiella värdet på boskap och jordbruksprodukter. Den chilenska boskapsnäringen var från början förbunden med stordrift ... Den talrika förekomsten ... av auktioner tyder på att de inte var isolerade händelser i ett fåtal familjers levnadshistoria ... [utan] måste ha uppstått ur de talrika upp- och nedgångarna på marknaden för talg, *cordobanes* (en sorts textil) och vete i Lima och Santiago' (Góngora 1960, s. 43 f., 49 f., 57 och 62).

Vi kan avsluta vår granskning av 1600-talets koloniala Chile med en samtidas anmärkning:

'Vad den mänskliga fliten åstadkommer i det landet är främst produkter av nötkreatur och boskap, talg, fårskinn och lokala textilvaror. Dessa produkter skeppas till Lima, som behåller vad det behöver, vilket uppgår till 20 000 quintales per år och en motsvarande mängd *cordobanes* ... resten fördelas över hela Peru, textilvarorna går till Potosi, till gruvorna och städerna i den regionen, vilken är helt och hållet beroende av tillgången på chilenskt kläde, till Panama, Cartagena och alla delar av Tierra Firme. Kläde sänds också till Tucmán och Buenos Aires och därifrån till Brasilien. Den andra sortens varor består av utrustning till skeppsrigger (rep, kedjor o s v) för att förse skeppen i Stilla havet och av *cuerda* [tändstickor avsedda för att avfyra kanoner] till eldvapen, som exporteras från Chile till alla trupper och garnisoner förlagda längs Perus och Tierra Firmes [idag ungefär motsvarande Colombias] kuster. ... Den tredje gruppen av handelsvaror är mulåsnorna, som skeppas förbi de obebodda trakterna i Atacama till Potosi' (Ramirez 1959, s. 31 f.).

Detta är knappast en beskrivning av någon sluten eller autarkisk ekonomi, utan snarare av en, vars inre struktur och vars folks öde bestäms framför allt av dess förhållande till andra delar av det merkantila systemet och av strukturen och utvecklingen hos detta bokstavligen världsomfattande system.

Kanske var den avgörande faktorn under 1600-talet den ökade isoleringen och det minskade ömsesidiga beroendet mellan metropol och periferi. Chile hade redan tidigare varit mer isolerat eller mindre integrerat i den världskapitalistiska metropol-satellitstrukturen än andra spanska kolonier. Depressionen på 1600-talet reducerade det kommersiella samröret mellan Spanien och dess kolonier. Detta bestyrks av den minskade sjöfarten över Atlanten, en

minskning i mineralexporten från Amerika och en lägre nivå i veteexporten samt på exporten av manufakturvaror från Spanien. Chile och de andra kolonierna blev mer isolerade än de hade varit under 1500-talet, och Chile blev, kan man anta, ännu mera isolerat än de övriga. Långt ifrån att vara en direkt orsak till underutveckling är det denna minskade grad av ömsesidigt samband med (och för satellitens del: beroende av) metropolen, som utan tvekan orsakade den ökade inhemska produktionen av 'importsstitut'-varor och även av exportvaror avsedda för marknaderna i andra spanska kolonier i Amerika. Men med det förnyade förstärkandet av det ömsesidiga sambandet och av Chiles beroende under 1700-talet sjönk denna produktion och produktionskapacitet åter. Därmed blev underutvecklingen fastare inpräntad i Chile.

Den situation som under 1600-talet utvecklade sig på landsbygden förändrades också genom den förnyade ökningen av handeln. Man bevittnade under 1600-talet en vidare utveckling av haciendan till ett jordbruks-, manufaktur- och handelsföretag inriktat på att betjäna marknaden i staden och sin egen befolkning. Naturligtvis skulle haciendan inte bli en sluten självushållningsenhet — ty dess *raison d'être* var och är fortfarande att förse stads- och exportmarknaden med jordbruksprodukter, och att dess ägare kan tillägna sig mesta möjliga av det ekonomiska överskott som produceras av haciendans arbetare. Detta avstänger bokstavligen allt ömsesidigt umgänge mellan haciendan och världen utanför, bortsett från det som passerar genom den av ägaren kontrollerade tullgrinden. Men 1600-talets chilenska hacienda hade ännu inte alla dessa monopoldrag. Den fick dem först genom den ökade efterfrågan på dess produkter. Under 1600-talet behövde boskaphaciendans ägare förhållandevis litet arbetskraft, behöll ofta mestiser eller 'fattiga vita' som arrendatorer på sin egendom och krävde föga eller ingenting för att de brukade jorden. De drev i sin tur egna små boskapsföretag och kunde tydligen upprätthålla en godtagbar levnadsstandard genom produktion för egen räkning och för marknaden. Metropol-satellitförhållandet mellan ägaren och hans arrendatorer var, även om detta inte gällde indianarbetarna, inte så polariserat som det senare skulle bli.

F. 1700-talet: förnyad satellitisering, polarisering och underutveckling

Vicekungen av Peru, José Armendaris, antecknade år 1736: '[Limas] beroende av kungadömet [Chile], som är ett magasin fullt av värdefulla varor ... och tillika det spannmålsmagasin som föder staden, är väl känt ... utan Chile skulle Lima inte finnas' (Ramirez 1959, s. 33). Trots detta rapporterade en observatör år 1802 att 'Chile lider alla de förluster, som är naturliga vid en enbart passiv handel' (Ramirez 1959, s. 51). Limas beroende av Chile, vilket icke desto mindre medförde för det senare 'alla de förluster som är naturliga vid en enbart passiv handel' var naturligtvis en följd och återspeglning av såväl Chiles kapitalistiska satellitställning och satellitrelationer i förhållande till sin primära metropol, Lima, som av relationerna till de spanska och franska metropolerna.

Granskningen av Chile under 1700-talet kommer att visa hur djupt ingrodde de kapitalistiska motsättningarna allaredan blivit, både i landets förhållande till utlandet och i dess inhemska ekonomiska, politiska och sociala struktur. De kapitalistiska motsättningarna blev faktiskt under 1700-talet så djupt och outplånligt inskräpta, att Chiles folk fann sig oförmöget att undvika att landets underutveckling fortsatte att utvecklas under 1800- och 1900-talen, trots olika försök att lösa de kapitalistiska motsättningarna och befria Chile från ytterligare underutveckling. Alla dessa försök till frigörelse gjordes inom kapitalismens egna ramar — och till nyligen har det med nödvändighet måst vara så. Efter valet 1964 har vi åter att bekräfta, att den nödvändiga frigörelsen från den ekonomiska struktur och process, som med nödvändighet skapar både begränsad utveckling och strukturell underutveckling, ännu inte har åstadkommit av det chilenska folket.

Formen för de tre kapitalistiska motsättningarna: överskottets expropriering respektive

tillägnande, polariseringen mellan metropol och satellit samt kontinuiteten kontra förändringarna i 1700-talets Chile återges kanske bäst med Marx' anmärkning om att 'inom samhällslivets alla områden lejonparten tillfaller mellanhänderna. I affärslivet skummar finansärer, börshajar, köpmän, småkrämare av grädden på affärerna [liksom] i politiken ... i religionen' (Marx u. å., del I, s. 744, not). Mellanhändernas monopolmakt exproprierade/tillägnade sig ekonomiskt överskott genom och inom den kapitalistiska strukturen av kedjevis förbundna metropol-satellitrelationer och dominerade handels- och produktionsförhållandena mellan Lima och Chile i en utsträckning som stod emot och övervann all offentlig och ämbetsmannaopposition i de båda länderna. Den karaktäriserade den inhemska chilenska och peruanska jordbruksproduktionen, och den omvandlade totalt arrendeinstitutionen i Chile till former, vilka först senare kom att felaktigt bli benämnda 'feodala'. Och den avgjorde det förnyade utplånandet av den chilenska manufakturvärdnad, som hade växt upp i skydd av den relativa isoleringen på 1600-talet.

1. Internationell polarisering genom utrikeshandel

En nutida kännare av Chiles historia betonar att 'den chilenska koloniala ekonomin var väsentligen exportinriktad och inte, som det ibland har hävdats, inriktad mot självhushållning. Detta kännetecknar de koloniala ekonomierna i olika [latinamerikanska] länder med undantag av Paraguay' (Sepúlveda 1959, s. 31 f).

Trots detta hade Chile under hela 1700-talet en avgjort ogynnsam handelsbalans i förhållande till Lima, Spanien och Frankrike (Ramirez 1959, s. 46 ff.). Detta trots det faktum att den chilenska gruvproduktionen (nu i högre grad silver och koppar i stället för guld) åter steg under hela detta århundrade, och att Chile bevittnade och tillgodosåg en sensationell ökning i den utländska efterfrågan på landets frukter, nu i första hand åkerbruks- och inte så mycket boskapsprodukter. Den chilenska exporten av vete till Lima började växa snabbt mellan 1687 och 1690. Detta har ofta tillskrivits jordbävningen 1687, vilken efter vad man antagit förstörde produktionskapaciteten på vetejordarna nära Lima. I sin *El Trigo Chileno en el Mercado Mundial* bestrider emellertid Sergio Sepúlveda denna förklaring och erbjuder i stället en ekonomisk, som är förenlig med min tes om den roll ett handelsmonopol spelar i ett polariserat och metropol-satellitstrukturerat kapitalistiskt system.

'Det har blivit fastställt, att mellan den 8 november 1698 och 9 december 1699 113 ankommande skepp registrerades i Callao [Peru], av vilka 44 ankomster gällde skepp från Chile (23 från Valparaiso, 13 från Concepcion, 3 från Coquimbo och 5 från Arica, som författaren också räknar som kommande från Chile). Den totala last som medfördes av dessa skepp uppgick till 86 013 fanegas vete, 18 402 zurrones [säckar] också med vete och 5561 säckar mjöl, förutom 27 038 centner talg. Peru importerade sålunda vid denna tid omkring 66 000 centner vete och mjöl från Chile ...

Vid tiden för 1687 års jordbävning öppnades som nämnts den peruanska marknaden, och man inledde en större export av vårt vete, beroende på förändringarna i Limas ekonomiska liv och på den naturliga knappheten på konsumtionsvaror under stadens nödläge. Översvämningen av den peruanska marknaden med chilenskt vete blev emellertid permanent inte på grund av vulkanisk aska, utan genom det intelligenta ekonomiska handlandet hos ett monopol, som inte dröjde med att organisera sig, och som visste hur det skulle tvinga sig på under de minst gynnsamma omständigheterna. Den peruanska inhemska produktionen slogs ut genom en politik som reglerade tillgången genom att införa fasta priser. Denna åtgärd underlättades genom en inneboende underlägsenhet hos det peruanska vetet jämförelse med det chilenska ...

Det chilenska vetet blev dominerande sedan dess. Det började erövringen av sin första marknad tack vare en systematisk ekonomisk vilja och som en följd av att man funnit lämpliga medel att skapa beroende. Enligt vår uppfattning skulle detta beroende ha åstadkommit i vilket fall som helst, även om jordbävningen inte inträffat. Efter jordbävningen blev handeln mellan de båda kolonierna aktivare och gav liv åt regionen kring den centrala längsdalen, framför allt på avsnittet mellan Choapa och Maule, där år 1695 80 000 till 90 000 fanegas vete skördades — den

produktion som man fick i Coquimbo och Concepcion oräknad. Huvuddelen av exporten lämnade till en början Chile över Valparaiso, där man drog fördel av de gamla talgmagasinen och nyligen byggda anordningar. Valparaiso var också den naturliga utförselhamnen för den fruktbara Aconcaguadalen. Ett fåtal etablerade grupper deltog i denna exporthandel, och med tiden uppkom allvarliga konflikter mellan dem och de chilenska producenterna, magasinsägarna och de peruanska importörerna. Ett nytt handelsflödes start är intressant på grund av den ekonomiska anpassning det förutsätter och genom de psykologiska följderna det får hos en befolkning, som inte var/är beredd att förstå den möjlighet det erbjöd' (Sepúlveda 1959, s. 20).

De ekonomiska, politiska, sociala och kulturella följderna i Chile blev vittgående och långvariga. För den underprivilegerade befolkning som befann sig i satellitens periferi och vars underutveckling befrämjades, blev de varken välgörande eller välkomna. Orsaken låg inte i den brist på beredvillighet att 'förstå', som Sepúlveda antyder härövan, eftersom det låg — och fortfarande ligger — i blotta oförmågan att reagera på ett annorlunda sätt inom de politiska och ekonomiska begränsningar, som är pålagda av själva den kapitalistiska strukturen, något som Sepúlveda själv bevisar i andra avsnitt.

Om det peruanska köpmannamonopolets intressen ödelade sitt lands förhållandevis ineffektiva veteproduktion för att ersätta den med Chiles geografiskt och klimatiskt mer gynnade produkt, var det inte därför att de chilenska veteproducenternas intressen låg dem varmt om hjärtat. Tvärtom:

'Chile fann, förutom att det var en koloni till Spanien, sig självt ekonomiskt underordnat vicekungadömet Peru. Detta var det mäktigaste ekonomiska centrat i Sydamerika ... En kärna av mäktiga köpmän kunde etablera sig i vicekungadömet och kontrollera inte blott de produktiva verksamheterna i Peru, utan också dem i de spanska kolonierna i Sydamerika från Guayaquil till provinsen La Plata. Handeln i Lima kontrollerade gruvrikedomarna i övre och nedre Peru, mineral-, jordbruks- och fiskproduktionen i Chile, det tropiska jordbruket i Peru och Guayaquilregionen och boskapsproduktionen i La Plata-provinsen. Genom sin intressegemenskap och hegemoniska strävan som grundades på deras överlägsna finansiella position, handlade dessa köpmän med sådan enighet och effektivitet, att de tycktes handla under en eller en handfull personers ledning ...

Denna långarmade mäktiga grupps affärsnät var enormt. Inflytandet hos dessa företagare, som leddes av en 'monopolistisk anda som var oändligt mycket större än kronans' gjorde det möjligt för dem att underordna sig de politiska myndigheterna i vicekungadömet för sina egna syften, och tillät dem att erhålla och befästa ett helt system av privilegier, som införts till deras förmån. Dessa privilegier tog handelskretsarna i Lima vara på: med utgångspunkt från det rigorösa monopolistiska system, som upprättats av metropolen (vars fördelar de åtnjöt), kunde dessa köpmän upprätta ett slags självstyrande imperium inom det spanska. När de varseblev att metropolen orienterade sin handelspolitik längs mer liberala linjer, mobiliserades de och 'kämpade hårdnackat mot varje privilegium som hade beviljats andra regioner. De för sökte på varje upptänkligt sätt behålla de marknader, som ursprungligen varit deras — mer av historiska än av geografiska skäl' (Ramirez 1959, s. 65 f., även citerande Guillermo Céspedes del Castillo, Lima y Buenos Aires och Emilio Romero, *Historia Económica del Peru*).

Den situation vi nu beskrivit gjorde sig påmind med särskild intensitet i Chile. Peru var Chiles enda leverantör av vissa varor av primär betydelse, och Peru var den outhärliga förmedlaren av europeiska varor. Peru var vidare den viktigaste marknaden för chilenska produkter. Av dessa skäl kunde de peruanska köpmännen, som ägde nästan alla skepp som trafikerade Stilla havet, utöva effektiv kontroll av Chiles utrikeshandel. Dessa köpmän köpte vete i magasinen i Valparaiso och betalade ibland endast för frakten — arbetarna förlorade sina arbeten och utlägg. Köpmännen behandlade dessutom koppjarproducenterna som 'hårda affärsmän som drar fördel av andras tvångsläge för att bestämma priserna' (Ramirez 1959, s. 68 f., även citerande *Informe del Gobernador A. O'Higgins al Gobierno de España*, den 21 september 1789).

Under tiden gjorde dessa köpmän affärer med varor 'på vilka de tjänade 100, 200 eller 300

procent i profiter på en resa över havet, utan att de ådrog sig ytterligare kostnader' (Ramirez 1959, s. 69, citerande Alonso Owalla, *Histórica Relación*, del I, s. 19). 'Krönikorna och arkiven från den tiden är fulla med berättelser om fartygsägare i Callao och magasinsägare i Valparaiso, om deras planer på ömsesidigt monopol för att klumpigt och obetänksamt tillfoga varandra skada och om ändlösa rättegångar, om tillfälliga uppgörelser och även om deras högtidliga allians för att lägga alla bagare i de båda kungarikena under sitt välde och genom dem få grepp på hela befolkningen' (Sepúlveda 1959, s. 23, citerande Benjamin Vicuña Mackenna, *Historia de Valparaiso*).

Satelliternas producenter och konsumenter både i Peru och Chile och även deras respektive regeringar var långt ifrån blinda för vad som pågick. De förstod alltför väl och försökte avhjälpa situationen genom att bryta de monopolistiska köpmännens makt över importen och exporten. Men (inte olik dagens situation) tillät inte det kapitalistiska systemets logik ett sådant avhjälpande. Tvärtom, det kapitalistiska systemets monopolstruktur polariserade den ekonomiska och politiska makten mellan och inom de båda länderna så, att monopolisterna blev allt mäktigare och 'det offentliga' och dess regeringar allt mindre i stånd att ta de nödvändiga ekonomiska stegen för sitt eget skydd.

'Vi har dokument som visar den sociala och officiella reaktionen på alternativet att antingen suga upp den ökade efterfrågan i utlandet (och offra konsumtionen) eller att vidmakthålla den inhemska tillgången. De visar att samhället från början motsatte sig den handel som bedrevs med tanke på dess konsekvenser. Samhället var emot konsumtionsrestriktioner och stigande inhemska priser, och detta ledde till en improviserad och restriktiv politik avsedd att hämma den gryende handeln genom att begränsa exportlicenserna och -kvoterna utan att överväga eller pröva andra positiva lösningar. Omkring år 1694 var det t ex officiellt tillåtet att exportera endast omkring 12 000 quintales, och i november 1695 när denna negativa attityd sin kulmen, när Marin de Poveda förbjuder veteexport från Santiago med omgivning ...

Trots den kris som framkallats genom den anmärkningsvärda ökningen av efterfrågan i utlandet, blev det ekonomiska tvånget starkare. Alla åtgärder som vidtogs för att förhindra denna handel misslyckades fullständigt. Personer som stod de officiella kanalerna nära hånade förbuden, vilka gjorde det möjligt för dem att erhålla lukrativa förtjänster på licensförsäljningar och på premierna om en peso på varje exporterad fanega. I Lima såldes en fanega för 25 pesos eller mer, medan priset i Chile tredubblades från 2 pesos och 6 reales till mellan 8 och 10 pesos, utan att producenten kunde tillgodoräkna sig mellanskillnaden ...

Vid denna tid uppstod i Chile på tillskyndan av jordägarna-producenterna en organisation för att göra slut på missförhållandena i exporthandeln genom att skydda sina intressen i denna sektor av ekonomin mot diktaten från skeppsägarna i Callao. Detta drag gjordes i samband med en tvist om magasinerna. Enligt Vicuña Mackenna blev jordägarna 'lätta offer för monopolisterna, eftersom ägarna till magasinerna, villigt eller motvilligt, nöjde sig med att vara medbrottslingar åt monopolisterna'. En sådan underordning innebar att man godtog den köpeskillning och årliga exportvolym, som fastställdes av de utländska köpmännen ...

Skeppsägarna och köpmännen i Peru svarade med att bilda en liknande organisation — som emellertid blev mäktigare på grund av deras ekonomiska erfarenhet, kunnighet och större resurser. De installerade en enda köpare, valde ut det vete som skulle importeras och satte sina skepp under en enda övervakare. Kort sagt hävdade de sin kontroll i Valparaiso och Lima, där de undertryckte en självständig åtgärd från bagarskrået, som bestod i att sända två skepp till Chile. Köpmännen och skeppsägarna fick också de peruanska jordbrukarna att underordna sig genom att sänka priset på importerat vete vid skördetiden. Vicuña Mackenna förklarar själv hur detta utfördes: 'För att utsträcka monopolets kontroll till dess yttersta gräns väntade de skeppsägare som hade chilenskt vete tills det blev skördetid i dalarna i Limas närhet. När den tiden kom sänkte de plötsligt priset på detta sädeslag och förlorade endast ett fåtal fanegas av det lager de höll.'

Men den återhämtning som vicekungen såg var inte verklig. Hans politik var dömd att misslyckas på grund av motståndet från två mäktiga krafter. Han kämpade mot den mer eller mindre på omständigheterna beroende reaktionen hos importörerna, som profiterade genom spekulativa priser

och som var väl medvetna om att efterfrågan på viktiga varor inte var elastisk och alltid positiv. Värre var att vicekungen kämpade mot alla de mäktiga gränser, som utstakats av landets ekonomiska geografi. Denna vetemarknads senare historia bekräftar vår tolkning' (Sepúlveda 1959, s. 20 f. och 25 ff.).

2. Nationell polarisering

Händelserna i den chilenska ekonomin under 1700-talet visar, att kapitalismens motsättningar inte är begränsade till förhållandet mellan större regioner och länder, utan att de genom tränger den inhemska ekonomiska, politiska och sociala organismen till dess sista cell och integrerar allt i sin motsättningsfyllda struktur. Sepúlveda finner att just detta monopolistisk tillägnande av överskottet inom en polär kapitalistisk metro-pol-satellitstruktur kännetecknar 1700-talets chilenska jordbruksproduktion och -distribution.

'Bristen på affärsheder hindrade också den normala utvecklingen av jordbruket. Ett meddelande år 1788 från guvernör O'Higgins till de lokala delegaterna i Aconcagua och Curimón, i vilket han begär uppgifter om veteköparnas metoder, berättar för oss om det ocker, som köpmännen bedrev mot de små producenterna. I allmänhet gjorde köpmannen en avbetalning till bonden i handelsvaror och köpte veteskörden innan den var bärgad på sådana villkor, att den enda part som gynnades vid transaktionen var mellanhanden. Dessa usla kontrakt utlöste otaliga konflikter vid skördetiden, därför att jordbrukaren, som också handlade slugt, ibland kommit överens med flera fordringsägare och övergav sitt jordbruk, när han inte kunde betala' (Sepúlveda 1959, s. 29. Kursivering A. G. F.).

Med min tes är det enda i denna observation som vi behöver ta avstånd från den alltför vanliga anmärkningen om att denna sorts utveckling inte är 'normal' under kapitalismen, och att något annat slags utveckling skulle vara mer normal. Om det bara vore så.

Den ökade utländska efterfrågan på chilenskt vete, och de villkor under vilka den växte på 1700-talet, fick dock följderna som trängde ännu djupare in i den chilenska landsbygden (om än inte i samma grad till alla dess regioner och dalar), och omvandlade själva naturen hos jordbruksinstitutionerna där, men inte de väsentligen kapitalistiska metropol-satellitrelationer som redan existerade i och kring latifundian. Dessa bidrog den endast till att polarisera ännu mer. De dramatiska händelserna och deras orsaker och innebörd har upptecknats och analyserats av Mario Góngora i hans synnerligen viktiga böcker *Origen de los 'Inquilinos' de Chile Central*, och (tillsammans med Jean Borde) *Evolución de la Propiedad Rural en el Valle del Puange*. Viktiga uppgifter från en annan del analyseras noggrant av Rafael Baraona och hans kolleger i deras *Valle del Putaende: Estudio de Estructura Agraria*.

Kommersiell och annan påverkan och tryck på det chilenska jordbruket under 1700-talet åstadkom vittgående förändringar i fördelningen av jorden bland ägarna och i den institutionella formen för förhållandet mellan ägare och arbetare inom varje jordbruk. I båda fallen gick trycket och tendensen mot mer långtgående polarisering av och inom metropol-satellitstrukturen på den lokala scenen. Å ena sidan förekom en ökad polarisering mellan latifundier och minifundier och å andra sidan polariserades också det analoga metropol-satellitförhållandet mellan de stora jordägarna och deras arrendatorer.

3. Polarisering latifundier/minifundier

'Sjuttonhundratalet är annorlunda och präglas av många omvandlingar. Olika mekanismer, men i huvudsak arvsskiftet, framkallar två karaktäristiska och motsatta former för egendom och jordäggande. Dessa båda former, som framträdde klart redan under århundradets fjärde decennium, blev ännu mer påtagliga längre fram under seklet, då de sträckte sig från den atomiserade egendomen eller minifundian till storegendomen eller latifundian. Tendensen till egendomskoncentration mot slutet av 1700-talet motsvaras faktiskt av bildandet av två stora egendomar i dalens norra del: godsens Putaendo och San José de Piguchen. Inte i något fall är ägaren en jordägare som 'avrundat' sin merced med omgivande jordbitar, utan en enskild person, som inte haft något land i dalen och som skapat en stor egendom uteslutande genom köp i stor skala ...

Även om alla jordegendomar till en början är stora enheter urskiljs senare de som uppstyckas från dem som förblir stora. I alla kända fall förlorade de största jordegendomarna när de en gång upprättats aldrig sina väsentliga karaktäristiska. De fyra nuvarande egendomarna El Tar-taro, La Vicuña, San Juan de Piguchen och Bellavista har fortsatt att vara stora egendomar sedan 1700-talet. Även om affärer som berört dessa egendomar förstorat eller reducerat dem, har deras väsentliga beskaffenhet inte förändrats. A andra sidan har ingen av de största jordegendomarna delats, inte heller har sådana försök riktade mot egendomar överstigande 100 *cuadras* (150 hektar) varat i mer än några år. — Mercedes tillät inte bara att stora jordegendomar bildades utan också deras motsats, småbruken. De senare har uppstått genom den fortlöpande uppstyckningen av ärvd jord i lika delar. En annan pådrivande orsak till jorddelningen, om än av mindre betydelse, har varit försäljningar. De har skett på grund av arvslagarnas verkningar och gällt sådan jord som redan uppdelats. Denna försäljning av små lotter kännetecknade andra hälften av 1700- och 1800-talet ...

Det dominerande kännetecknet hos dessa nya ägare var deras ringa ekonomiska kapacitet. Det faktum att de förvärvade jorden för att själva bruka den skilde dem från sådana, som skaffat sig jord som en tillgång bland andra, som ett kapital. På grund av knappheten på ekonomiska resurser började de nya ägarna driften med föga arbetskraft och utrustning. Under sådana förhållanden blev jordbruket olönsamt och medgav endast en torftig försörjning. Denna driftsform var ytterligt känslig för marknadens fluktuationer och störningar i den fysiska miljön. En utdragen torka, en översvämning som förstörde skörden och dödade boskapen, en farsot eller en av de tätt förekommande prissvängningarna kunde resultera i en sådan gårds kollaps. Den dåliga ekonomiska stabiliteten (som demonstreras av ofta förekommande skuldsättning, inteckning av jord, boskap och grödor, lösöreauktioner till följd av eftersläpande amorteringar, försäljning av jord för att bekosta begravingar o s v) blev den direkta orsaken till jordens uppstyckning.

Jorden utgjorde den huvudsakliga, ja faktiskt den enda produktionskällan och därmed också den enda källan till ränta. Bortsett från offentliga ämbeten, vilka på 1600- och 1700-talena auktionerades ut till höga priser, hade den jordlösa sonen mycket begränsade ekonomiska utsikter. Han saknade kapital för att kunna bli långivare, en av de mest lukrativa verksamheterna vid den tiden. Inte heller hade han nog pengar att starta en liten rörelse, som ett garveri, en kvarn eller klädesmanufaktur. Även om fadern ägde slavar, indianer eller boskap till ett lika stort värde som jorden, skulle han inte ha kunnat lämna den jordägande sonen utan den arbetskraft och andra medel, som behövdes för att upprätthålla jordbruksdriften. Och i bakgrunden fanns tyngden hos traditionen: jordbrukaren kände sig tillhöra jorden ...

För en tid räddades de stora egendomarna från uppstyckning genom blotta förekomsten av stora mängder oskiftad egendom: jord i Putaendo och utanför dalen, pengar, slavar o s v. Om dessa emellertid varit de enda viktiga faktorerna skulle de stora egendomarna ha blivit reducerade och utarmade på två eller tre generationer, och en ohejdbar uppstyckningsprocess skulle ha börjat. Men verkligheten var en annan. A ena sidan reproducerade sig tillgångarna och var inte statiska, rikedomar skapade rikedomar. Det kapital som de större egendomarna förfogade över omvandlades till ytterligare arbetskraft, fler och bättre jordbruksverktyg, boskap, utsäde, konstbevattning m m. A andra sidan kunde de större egendomarna påräkna optimala fysiska förutsättningar: långa, utsträckta betesmarker och rikligt med vatten. I de flesta kända fall hade uppstyckningen i dalen sin rot i ineffektiva jordbruksmetoder, som berodde lika mycket på bristen på kapital som på ett konglomerat av mindre gynnsamma fysiska faktorer. Därför kan starten för en uppstyckning i Putaendo som på andra platser ha varit tillfällig. Det intressanta är att processen fortsätter sedan den en gång börjat, om de lokala omständigheterna så tillåter. Det finns utan tvivel många utsatta små jordbruksområden, vilka börjat uppstyckas och sedan stabiliserats' (Baraona 1960, s. 146, 153 och 174 ff.).

Sjuttonhundratalets chilenska jordbruk, berättar Baraona, är genomträngt av de kapitalistiska motsättningarna kring polariseringen och överskottets tillägnande. Det är den polära metro-pol-satellitstrukturen i det kapitalistiska jordbruket och i de kapitalistiska ekonomin som helhet, som i sig själv åstadkommer ytterligare polarisering. Vi återvänder till Baraonas analys av denna väsentligen kapitalistiska struktur och process, när vi skall diskutera historiska perioder närmare vår egen tid. På detta avsnitt av vår granskning synes den konkreta existensen av den kapitalistiska motsättningen mellan kontinuitet och förändringar

emellertid ha blivit fastslagen av det hittills framlagda bevismaterialet.

4. Polarisering ägare/arbetare inom latifundierna

Utlandets efterfrågan på vete och ersättandet av boskap med denna gröda nere i den centrala längsdalen ökade jordens värde och omvandlade också de hävdvunna arrangemangen för dess användning inom latifundian.

'Spannmålsodlingens införande medförde en avsevärd förändring i detta avseende. Parallellt med den inträder en märkbar ökning i antalet av små beroende enheter inom haciendan, denna gång inte drivna av livegna indianer utan av 'arrendatorer' som står utanför indianstadgan. De är inte som arrendatorerna på det stora jordbruket män med viss ekonomisk ställning utan fattiga människor, som innehar små jordlotter inom haciendan men även i städerna, där de lätt uppnår bättre förhållanden än indianerna ... Vi kan därför slå fast, att den institution som under 1800-talet är känd som *inquilinaje* [arrende] i det distrikt vi studerat uppkom som en följd av, att man övergick till att använda jorden för spannmålsodling och av jordens ökande värde till följd av åkerbruket. Det finns inget sammanhang med de livegna indianer, som fungerat som arbetskraft under den rena herdeekonomin på 1500-talet.

... Gruvornas uttömning fick lika stort inflytande på utvecklingen som deras upptäckt ... När den på mineraler byggda rikedom en gång, försvunnit följde en viss grad av utarmning, som emellertid inte övergick i absolut misär och som omsider ledde till isolering ...

Men mera allmänt kan det sägas att spannmålsproduktionen ingöt ny kraft och koncentration i den utspridda boskapsskötseln, förorsakade höjda markpriser och stegrat behov av arbetare. Därför stiger antalet olika lantarbetare - slavar, dagsverkare och den blandning av jordbrukare och cowboys, som kallades *inquilino*. Om än inte som ett direkt samband som kan påvisas i varje enskilt fall, inträffar en allmän höjning av haciendomas standard, vilket gör arrende mer åtråvärt och förmår ägaren att efterfråga fler arbetare och från dem begära mer arbete eller högre betalning för den jord de brukar. Det är denna faktor som bäst förklarar den gradvisa ersättningen av lån baserade på markens låga värde och det förut fördelaktiga systemet att tillåta andra att bruka den för nästan ingenting med en form av arrende, som inte bara innebär betalning utan också ett helt komplex av plikter. Dessa blir mer och mer betungande i samma mån som det chilenska jordbruket gör framsteg och når en högre kommersiell utveckling ...

Vi har redan berättat hur under det föregående århundradet arrendatorerna (*arrendatarios*) var tvungna att delta i hopfösningen av boskapen ... Men nu finner vi att praktiken på landsbygden har vidgat denna princip på de platser där det finns viktiga bevattningsarbeten att utföra och satt upp en ny regel för dagsverkaren om att utföra sådana arbeten ... Arbetsplikten för bruk av egendom ökar ... Detta är ett tecken på den allmänna tendensen hos institutionen att höja arrendeplikterna till haciendan för att göra arrendet mera kostsamt ... Men dessa tendenser utvecklas också. Från fritt bruk av marken med endast symbolisk betalning övergår man till arrende, som innefattar skötsel av betesmarker och hjälp vid hjordarnas hopfösning. En avgörande förändring inträffar under 1700-talet: vetehandeln med Peru, som medför en intensivare organisering av haciendan och en stegring av markpriserna i exportregionerna från Aconcagua till Colchagua. Arrendet blir hyra och hyreskostnaden blir betydlig ... Arrendatorerna ... hjälper inte endast till med hopsamlingen av boskap ... utan den stora haciendan börjar lägga över sitt allmänna behov av arbetskraft på arrendatorn ... Sett ur landsbygdshistoriens perspektiv kan denna övergång mestadels betraktas som resultatet av en långsam process av stegrade markpriser, en process som försiggår i ett system av stora jordegendomar, som inte varit fullt utnyttjade av sina ägare' (Góngora 1960, s. 101 f. och 114 f.).

På så sätt genomtränger under 1700-talet ekonomiska influenser, som kommit från utlandet och haft sitt ursprung i den motsättningsfyllda strukturen hos det kapitalistiska systemet och det ojämna förloppet hos dess utveckling, in i det mest avlägsna hörn av Chiles landsbygd, där de framtvingar nya institutionella arrangemang för produktion och distribution även inom det enskilda jordbruket för att anpassa det till kraven från den kapitalistiska metropol-satellitstrukturen. Driftiga små arrendebruk och ägare producerade under 1600-talet för egen räkning, behöll det mesta av vad de producerade och erlade föga eller inget av sitt arbetes överskott till de stora jordägarna, så länge marken förblev av föga eller inget värde för dessa

ägare. Med början under 1700-talet tvingades arrendatorerna att betala en allt större del av sitt ekonomiska överskott till jordägarna, allteftersom den kapitalistiska marknaden ökade både värdet av marken och behovet av arbetare för att bruka den. För att åter citera Góngora: 'inquilino förvandlades till en allt mer beroende arbetare ... under den utveckling mot proletarisering av inquilino som intensifierades under 1800-talet' (Góngora 1960, s. 98).

Med tanke på den utbredda uppfattningen att inquilino-institutionen i Chile och motsvarande institutioner på andra håll i Latinamerika är 'feodala', är det viktigt att understryka, som Góngora alldeles riktigt gör, det verkliga ursprunget och innebörden hos dessa institutioner:

'Som sammanfattning kan man säga att jordbruksarrendet ingenting har att göra med encomiendan och inte heller med de institutioner, som upprättades vid erövringen. Det har sitt ursprung i den koloniala historiens andra fas, när klasstratifieringen uppträder och placerar de stora jordägarna på toppen och de fattiga spanjorerna och de olika slagen av mestiser och kaster i botten ... När klasstratifieringen blir mer markerad under 1700- och 1800-talen ökar inquilinos plikter i proportion därtill. Övergången från boskapsskötsel till spannmålsodling sammanfaller med och påbörjar delvis denna process. Arrendeinstitutionen återspeglar sålunda den sociala och agrara historien i en hel region' (Góngora 1960, s. 116 f.).

5. Polarisering och industriell underutveckling

Möjligtvis vilseledd av några moderna föreställningar om de oundvikliga ekonomiska välsignelser, som uppstår genom ökad export, cykliska uppgångar och 'goda tider' i allmänhet, skulle man kunna tro att den förnyade uppgången under 1700-talet i mineralexporten och ökningen i exporten av jordbruksvaror fick välgörande effekter på andra områden i den chilenska ekonomin som handel och manufaktur. Verkligheten på 1700-talet var emellertid en annan — som den fortfarande är på 1900-talet. Enligt vad min tes om rollen och effekterna av de kapitalistiska motsättningarna inom en redan perifer satellitekonomi förutsäger, medför goda tider på den världskapitalistiska och metropola nivån dåliga tider för satelliterna, åtminstone vad gäller utvecklingstendenser som påskyndar deras ekonomiska utveckling. Chiles ökade export hade naturligtvis samband med den kapitalistiska världens återhämtning på 1700-talet från dess '1600-talsdepression'. Den kapitalistiska världens återhämtning medförde i sin tur en förnyad undergång för den chilenska industrin och tvingade in Chile i än djupare strukturell underutveckling.

'Överflödet på billiga europeiska varor hade gynnsamma effekter endast till en början, ty landet producerade ingenting, som Europa kunde ha funnit det lönt att importera. Till följd av detta uppstod obalans ... med en historikers träffande formulering: 'Floden av franska varor hade ingen annan effekt än att de förtjänster och besparingar, som den lokala befolkningen hade ackumulerat genom talg- och vetehandeln byttes mot kläder, möbler och varjehanda andra europeiska artiklar. Detta tillflöde gav en europeisk fernissa åt det lokala livet, men försvagade samtidigt den chilenska ekonomins egna möjligheter.' Just denna brist på ekonomiskt förnuft i användningen av profitterna från den ökade veteexporten upprepades i mitten av 1800-talet med förtjänsterna från handeln med Californien och Australien. Svårigheterna på den peruanska marknaden blev större, när importflödet — traditionellt sammansatt av spanska varor som passerade genom Peru — minskade avsevärt och ersattes av artiklar som levererades direkt till chilenska hamnar av fransmännen. Bidragande till den försämrade situationen var att asiatiska varor fick tillträde till den chilenska marknaden tillsammans med varor från La Plata-regionen. De senare smugglades i hemlighet in i Chile intill 1600-talets sista decennium. De franska och asiatiska skeppen vågade t o m förse vicekungadömet över Callao genom att använda några obebodda chilenska hamnar' (Sepölveda 1959, s. 24).

Ändå återstod det värsta. Spanien, som självt alltmer underordnats Storbritannien och Frankrike, försökte anpassa sina ekonomiska och politiska förhållanden till de krav som landets ogynnsamma läge i den världskapitalistiska marknaden ställde genom att lappa ihop hela den uppsättning av regleringar, som styrde hennes koloniers yttre ekonomiska förbindelser, genom att införa 'frihandel' år 1778, genom att öppna Buenos Aires hamn o s v.

Effekterna på industrin och den allmänna ekonomiska utvecklingen i de spanska kolonierna, Chile inräknat, var vittgående.

'Den ogynnsamma handelsbalansen fortsatte under hela 1700-talet och blev ovanligt akut efter 1778 ... Det var i själva verket efter 1783, när regleringarna från 1778 började ge utslag, som den chilenska marknaden blev bokstavligen genomdränkt av utländska varor ... I och med inrättandet av 1778 års regleringar etablerades direkta chilenska handelsförbindelser med Spanien över Kap Horn eller Buenos Aires. Förordningarna avlägsnade också hindren för ett större utbyte mellan Chile och de övriga kolonierna ... priserna på europeiska och nordamerikanska varor föll ... Alla dessa omständigheter gynnade utländska fabrikanter penetrering av vårt land ... den chilenska industrin ... började sin välkända nedgång, erfor en minskning i produktionsvolymen och några grenars bortfall ... försäljningen av chilenskt tågvirke minskade ... dessa handelsprivilegier skadade en annan industri, som utvecklats i vårt land — skeppsbyggnad. Det förekom också en ansevärd nedgång i textilproduktionen. Konsumtionen av inom landet tillverkade lergods- och metallprodukter minskade, skinnindustrin led sammanbrott o s v. Kort sagt började en gradvis minskning av den ekonomiska betydelsen hos de produktionsenheter som tillfredsställde den inhemska marknaden och även av exportindustrin. Chile började bli ett land som konsumerade utländska manufakturvaror, ett fenomen som blev än mer markerat efter oberoendet ... Det är av yttersta vikt att understryka, att det fenomen som analyserats här återfanns i åtskilliga amerikanska länder' (Ramirez 1959, s. 40 ff., 54 och 57). 'Det var egentligen den aktiva handel som började med 1778 års regleringar, som var orsaken till de första nationella industriernas nedgång' (Ramirez 1959, s. 44, citerande Ricardo Levine, *Investigaciones Acerca de la Historia Económica del Virreinato del Plata*, del II, s. 152).

En observatör från dessa tider talar som om han behandlade dagens situation: 'Idag befinner sig alla de branscher som utgjort kungarikets lycka, och även andra av mindre vikt, i ett ytterst pressat läge fast av olika skäl. Den viktigaste faktorn är dock utan tvivel följderna av att man låtit Europa överösa dessa provinser med lyxvaror och förleda folket att värdesätta det överflödiga framför det nödvändiga' (*Informe de Domingo Diaz de Salcedo presentado al Gobernador Ambrosio O'Higgins*, den 11 mars 1789, i Archivo Vicuña Mackenna, citerad i Ramirez 1959, s. 45).

Som avslutning skall jag låta andra, både samtida och 1700-talsskribenter, tala för mig. Vad de säger och även de ord de väljer bekräftar min tes: kapitalismen skapar en metropol som utvecklas och en periferi som underutvecklas. Denna periferi, som i sin tur kännetecknas av att ha metropol och satelliter inom sig, är dömd till en undergrävd eller underutvecklad ekonomisk utveckling i sin metropol och en oundviklig underutveckling hos sina perifera satellitregioner och -sektorer.

'Vicekungarna i Peru, som följde en enväldig och merkantilistisk politik, betraktade Chile som "ett bihang till vicekungadömet, ett visthus avsett att tillgodose dess behov av vete och talg och en marknad avsedd att ge välmåga åt Limas köpmän. En koloni, som bara var kostsam för Spanien, men som det var nödvändigt att vidmakthålla, inte för dess eget värde utan för Perus säkerhet"' (Encina, *Historia de Chile*, del V, s. 264, citerad i Sepúlveda 1959, s. 29).

Inte heller var Chiles förbindelser med sin spanska metropol mycket annorlunda:

'Inte i något fall övergav metropolen grunden för sin merkantilistiska politik mot Amerika, vars ändamål var utbytet av spanska manufakturvaror och spansk produktion mot guld och silver som bröts i de lokala gruvorna ... Alla dessa åtgärder hade en alldeles särskild betydelse i vår ekonomiska historia ... [och] passerade inte obemärkta den tidens härskare och handelsmän ... det blev i första hand uppenbart att de åtgärder, som genomfördes av den metropola regeringen för att stärka den spanska ekonomin, varken var avpassade till eller lämpliga för den chilenska ekonomin. För det andra: som en följd av dessa åtgärder uppstod den välkända antagonismen mellan Chiles behov och ekonomiska intressen och motsvarande behov hos det ekonomiska system som metropolen infört. Till sist ... förblir ett faktum helt uppenbart: Chile blev en ekonomisk enhet, definierad på så sätt, att det för sin vidare utveckling erfordrade en särskild politik, som tog hänsyn till dess specifika intressen, bestämda som de var av den egendomliga naturen hos alla sidor i landets

ekonomiska liv ... Det allmänna ekonomiska livet i landet led av verkningarna från en våldsam motsättning. A ena sidan fanns det produktivkrafter, som kämpade för att expandera ... å andra sidan fanns det faktorer, som försökte bibehålla stela ramar, och som hämmade och stod i vägen för denna normala expansion. Detta är inte en inhemsk motsättning, d v s den existerade inte inom Chiles ekonomi. I stället stod den mellan detta lands ekonomi och det spanska imperiets struktur. Den fick som följd att hela den nationella ekonomin försattes i en kris, om man tar Chiles natur av kolonial eller beroende nation som given. Det innebär att Chile inte kunde upprätthålla handelsförbindelser utanför det spanska väldet, och att landet blev underkastat den metropola ekonomiska politikens diktat' (Ramirez 1959, s. 40 och 98 f.).

Jose Armendaris var i egenskap av Perus vicekung kvalificerad att år 1736 framsäga:

'Detta kungarikes handel är en paradox och en rikedomarnas motsättning, okänd före dess upptäckt, i det att den frodas av vad som ruinerar andra och ruineras av vad som får andra att frodas. Dess utveckling beror på utrikeshandeln och dess nedgång på andras frihet; och handeln betraktas inte som något som skall hållas öppet, utan som ett arv som måste bibehållas slutet' (*Memorias de los Virreyes*, del III, s. 250, citerad i Ramirez 1959, s. 68).

Kan det ges en bättre och mer poetisk redogörelse för de bistra realiteterna hos de tre kapitalistiska motsättningar, som i det förflutna och fortfarande, samtidigt och tillsammans, orsakar både utveckling och underutveckling?

G. 1800-talet: underutvecklingens konsolidering

De kapitalistiska motsättningar, som uppstår genom överskottets tillägnande inom världskapitalismens och den nationella kapitalismens metropol-satellitstruktur, skulle också under 1800-talet bestämma utvecklingen och underutvecklingen i Chile. Ja, inte bara de nya motsättningarna under den 'nationella' perioden efter oberoendet, utan också och kanske framför allt, de fortsatta effekterna av de kapitalistiska motsättningarna från den koloniala perioden. Båda, som var 1800-talets konkreta manifestationer av de grundläggande kapitalistiska motsättningar som behärskat Chiles hela historia, omintetgjorde landets försök till nationell ekonomisk utveckling och dömde dess folk till fortsatt utveckling av underutvecklingen. Valet av ordet 'omintetgjorde' har jag Anibal Pintos banbrytande och mästerliga studie Chile: Un Caso de Desarrollo Frustado att tacka för. Jag godtar hans analys i detta stycke: Pinto hävdar att det koloniala Chile var en sluten ekonomi, som öppnade sina dörrar först efter oberoendet och försökte sig på en utveckling 'utåt', vilken omintetgjordes av motstridiga intressen och den samlade makten hos imperialismen och den inhemska reaktionen. Men min förklaring till detta omintetgörande skiljer sig från Pintos, eftersom jag söker spåra orsakerna och rötterna till omintetgörandet av Chiles ekonomiska utveckling och stimulansen av dess underutveckling till början av landets historia och till strukturen hos det kapitalistiska system, vars rötter då inplantades och vars bittra frukter nu har mognat.

Enligt min uppfattning kan Chile under 1800-talet karaktäriseras som ett satellitland, som försöker åstadkomma ekonomisk utveckling genom nationell kapitalism och misslyckas. För en tid — ja, upprepade gånger — försökte Chile lösa några av de kapitalistiska motsättningar som uppstått ur förhållandet till den imperialistiska världsmetropolen. Chile, alltför medvetet om förhållandet, försökte undkomma sin kapitalistiska satellitställning. Landet gav sig in på ett försök att åstadkomma ekonomisk utveckling genom att låta staten föra en bismarcksk politik för ekonomisk utveckling långt innan Bismarck hade kommit att tänka på en sådan, och medan Friedrich List fortfarande försökte övertala Tyskland att göra det. Men alla dessa försök gjordes fortfarande inom ramen för kapitalismen, även om det var fråga om en 'nationell' kapitalism.

Huruvida 1800-talets nationella eller statliga kapitalism ännu kunnat frigöra Chile — eller något annat land, då satellit och nu underutvecklat — huruvida det kunde ha upphävt följderna av sin tidigare satellitställning och därmed öppna vägen för en ekonomisk

utveckling på metropolens vis är svårt att säga nu. Jag är böjd att tro att en sådan nationell frigörelse av ett beroende land genom nationell kapitalism förmodligen inte längre var möjlig under 1800-talet, och att den säkert inte är möjlig under 1900-talet. Vad som kan sägas med bestämdhet, eftersom det historiska bevismaterialet ligger klart, är att varken Chile eller något annat land i världen, som redan tidigare blivit fast inlemmat i det världskapitalistiska systemet som satellit, sedan 1800-talet har lyckats undkomma denna ställning och uppnå ekonomisk utveckling endast genom att förlita sig till nationell kapitalism. De nya länder som utvecklats sedan dess, som Förenta Staterna, Canada och Australien, hade redan uppnått betydande inre och yttre ekonomiskt oberoende. Eller hade de som Tyskland och framför allt Japan aldrig varit satelliter, eller som Sovjetunionen brutit sig ur det världs-kapitalistiska systemet genom en socialistisk revolution. Väl att märka var dessa nu mer eller mindre utvecklade länder inte rikare, när de började sin ekonomiska utveckling än vad Chile var, när det gjorde sina försök. Men — och detta tror jag är den avgörande distinktionen — de var inte redan under-utvecklade.

Chile å andra sidan ägde redan underutvecklingens struktur från den koloniala tiden. Vi skall se hur underutvecklingens ekonomiska och politiska struktur drabbade Chile under hela 1800-talet och särskilt vid de tillfällen, då landet omkring år 1850 under presidenterna Bulnes och Montt och omkring år 1890 under president Balmaceda gjorde sina båda viktigaste försök till nationell utveckling. Det var den redan existerande kapitalistiska metropol-satellitstrukturen hos Chile på den internationella och nationella nivån, som efter att redan ha inplantat underutvecklingens struktur omintetgjorde dessa försök till ekonomisk utveckling.

Två huvuddrag hos denna underutvecklingens struktur besparades Japan men drabbade Chile under dess försök till nationell utveckling: integrationen i den världskapitalistiska marknaden som satellit, inkluderande utländskt ägande och kontroll av chilenska tillgångar och handelsinstitutioner, och en inhemsk metropol-satellitstruktur, intimt förbunden med världskapitalismens, som förenade de mäktigaste intressegrupperna i Chile med imperialismens och dessas intresse av att bibehålla och befordra Chiles underutveckling. Det var dessa båda konsekvenser av den tidigare och fortsatta kapitalistiska strukturen och motsättningarna i Chile, som under 1800-tal omintetgjorde landets försök till ekonomisk utveckling och så dömde det till ännu mera långtgående och fördjupad underutveckling nu och i framtiden. Underutvecklingen kommer att bestå till dess Chile drar sig ur sin kapitalistiska metropol-satellitstruktur — det vill säga till dess att det löser motsättningarna hos sin kapitalism, den internationella såväl som de nationella.

1 Ansatser till ekonomiskt oberoende och utveckling Portales, Bulnes och Montt

Under de första fyrtio åren av oberoende gjorde Chile tappert ansträngningar att åstadkomma ekonomiskt oberoende och utveckling under ledning av sin befriare O'Higgins, premiärminister Portales och presidenterna Bulnes och Montt, med vilkas namn vi succesivt kan förbinda varje decennium mellan 1820 och 1860. Efter detta senare år minskade de officiellt stödda ansträngningarna, även om några enskilda försök drevs vidare fram till den förnyade stora satsningen under president Balmaceda åren 1886-91.

År 1834 vände sig finansminister Manuel Rengifo till kongressen:

'Överallt utvidgar sig städerna och blir vackrare, jordbruket blomstrar, betesmarkerna är täckta av boskap och fälten med vete, rika och överflödande gruvor erbjuder av sig själva de skatter som finns gömda i deras bröst, handeln blomstrar, närd av hundratals skepp som oupphörligt anlöper våra hamnar, nya industrigrenar slår rot i vårt land, befolkningen ökar, gynnad av det mest välgörande klimat, jordbrukarens villkor och hantverkarens öde förbättras, och livets bekvämligheter tränger ut även till den fattiges anspråkslösa bostad' (Memoria de Hacienda 1834, citerad i Sepúlveda 1959, s. 35).

För att dra fördel av de uppenbara möjligheter som låg i tiden, stiftades lagar som gynnade en chilensk nationell utveckling och som inspirerades av samme minister.

'Tullreformen, som avfattades av Rengifo och bekräftades genom lagarna av den 8 januari och 22 oktober 1835, vilka var avsedda att främja handelsflottans tillväxt och därmed också handeln, införde principer som: minskning av importavgifterna motsvarande 10 procent på utländska varor som införts på chilenska skepp byggda i utlandet; 20 procent om skeppen byggts i Chile. Vad beträffar vetehandeln utkrävdes av spannmålsexporten en skatt på 6 procent, medan [skatten] på export av mjöl var fastställd till 4 procent av dess värde' (Sepúlveda 1959, s. 35).

Politiken att stimulera handeln och främja oberoendet genom att skaffa en egen nationell handelsflotta (även om en del bestod av fartyg, som ägdes av utlänningar men seglade under chilensk flagg) hade för viss tid framgång: 'För det första växte tack vare yttre stimulans den nationella handelsflottan till omkring 103 skepp åren före 1848, 119 skepp 1849, 157 skepp 1850 och 250 skepp år 1885 — en verklig bedrift. För det andra lyckades Valparaiso bli en första klassens hamn med magasin' (Sepúlveda 1959, s. 37). Sepúlveda menar att denna utveckling 'utåt' var den så gott som enda möjliga väg till utveckling som stod öppen för Chile, då den fordrade mindre kapital än försök att konkurrera industriellt med metropolen. Kapital var just det som Chile saknade. Såvitt denna bedömning är välgrundad, kan vi observera att denna brist på kapital åtminstone till stor del måste spåras till exproprieringen av det ekonomiska överskottet, vilken Chile lidit av under många gångna decennier på grund av andras monopol på dess handel. Att uppfylla den gamla drömmen om att förvärva sig egna skepp för att undkomma åtminstone den källan till utländsk monopolmakt över Chiles ekonomi var naturligtvis ett försök att avhjälpa denna situation. Men det hjälpte inte.

Det saknades dock inte inhemska åtgärder för en nationell ekonomisk utveckling. Tvärtom tillhörde de säkert tidens mest betydande och progressiva.

'Under åren 1841-1861, under Bulnes och Montts regeringar ... stimulerades ekonomin av olika händelser. Efter omkring 1845 började kolutvinningen på allvar. Ekonomin fick en ny impuls genom att guld upptäcktes i Kalifornien, vilket tillsammans med en stor chilensk utvandring dit medförde en väsentlig ökning av jordbruks- och industriproduktionen. All denna rikedom återinvesterades i stora offentliga arbeten. Vägar öppnades, järnvägar byggdes ... ångfartyg färdades längs den långsträckt Stillahavskusten ... Telegrafan förkortade tiden för kommunikationerna ... Ekonomiska och tekniska framsteg förändrade levnadsstandarden. Gruvdriften expanderade ... Järnvägens utveckling och handelns tillväxt medförde en ökning av många familjers rikedomar' (Pinto 1962, s. 19, citerande J. C. Jobet).

'Djävheten och visionen i Montts användning av resurserna och den administrativa kapaciteten hos staten i utvecklingen av järnvägarna kan bara rätt uppskattas om man tar i beaktande den djupa fördom, som var för handen mot statsingripanden och som i nästan alla de andra latinamerikanska länderna innebar att, som ett oundvikligt alternativ, utländska aktieägare tog sig an uppgiften' (Pinto 1962' s. 22).

Det saknades heller inte försök att främja chilensk manufaktur och övriga näringar. Vår genomgång av tidigare århundraden visar, att det är ett alltför vanligt misstag att räkna med enbart framtida industri och inte den som existerat i de idag underutvecklade länderna. Det förhåller sig tvärtom så, att vid olika tidpunkter i det förflutna har Chile och många andra nu underutvecklade länder i Latinamerika, liksom naturligtvis Indien, industrialiserats jämförelsevis mer genom egna ansträngningar än många nu utvecklade länder. I detta sammanhang hävdar före detta presidenten i Chile, Carlos Davila: 'I början av 1600-talet var det koloniala Brasiliens industriproduktion större än Englands och under 1700-talet större än Förenta Staternas' (Davila 1950).

'Under senaste hälften av det sista århundradet gjordes [i Chile] en viktig satsning på metallindustrins område. Talrika industrier av denna typ sattes upp i trakten av Santiago och Valparaiso, de flesta av dem ledda av utlänningar [bosatta i landet och ekonomiskt sett chilebor]. Tillverkningsprogrammen för dessa mekaniska industrier var ambitiösa: de tillverkade plogar,

tröskmaskiner, lokomotiv, godsvagnar för järnvägen, stora klockor o s v. De konstruerade också fyra ånglok. De initiativförmåga som utvecklades i metallindustrin bevisade sin effektivitet genom att kunna förse den chilenska armén och flottan med de nödvändiga vapnen och utrustningen under Stillhavskriget. Denna satsning som börjat så lovande, blev emellertid senare i stor utsträckning stoppad genom konkurrens från importerade produkter' (Nolff 1962, s. 154).

Trots alla dessa åtgärder förblev Chile (inte blev, som några vill få det till) en exportekonomi. Dess gruvproduktion, so nu i stigande grad omfattade koppar, och dess jordbruksproduktion, som fortfarande i huvudsak utgjordes av vete, expanderade raskt som svar på utländsk efterfrågan. Annibal Pinto, som hävdar att utrikeshandeln kom att bli den pådrivande kraften (fuerza motriz) i den chilenska ekonomin först sedan oberoendet öppnat dörrarna, kommenterar:

'Exportsektorns expansion kan inte betraktas som annat än sensationell. Statistiken tillåter en undersökning av denna sektor först från 1844 och framåt, men det är tillräckligt att påpeka, att mellan det året och 1860 fyrdubblades exportvärdet ... Från 1844 till 1880 utgjorde jordbruksproduktionen i genomsnitt 45 procent av det totala värdet. Gruvdriften gav det viktigaste bidraget till det stora språnget genom den ökade efterfrågan på expanderande marknader ... Produktionen av silver sexdubblades mellan 1840 och 1855. För koppar var tillväxten omkring 6 500 ton åren 1841-43 och nådde cirka 50 000 ton under 1860-talet. Leveranserna från Chile utgjorde då omkring 40 procent av världproduktionen och stod för cirka 60 procent av den brittiska industrins och konsumtionens behov' (Pinto 1962, s. 15).

Vi kan tillägga att Chile producerade 62 procent av världens koppar år 1876, allt i chilenskt ägda gruvor, som öppnats genom nationella investeringar. Chile ägde 1913 fortfarande 80 procent av sina koppargruvor. Idag äger det 10. De övriga 90 procenten är USA-ägda och har erhållits och utvidgats så gott som utan någon insats av nordamerikanskt kapital. Det kapital som använts för gruvornas utbyggnad har exproprierats från det chilenskproducerade ekonomiska överskottet, tillägnats av USA-bolagen och använts för deras egen räkning (Vera 1963, s. 30 ff.).

För att återvända till 1800-talet fortsätter Anibal Pinto:

'Tillväxten i jordbruket var inte mindre. Produktionen femdubblades under perioden 1844-1860. Veteexporten — som nådde omkring 145 000 centner före oberoendet, med Peru som huvudsaklig marknad — låg nästan konstant över 300 000 centner under 1850-talet. 'Det chilenska jordbruket', säger en nyligen gjord undersökning, 'svarade med uppenbar framgång på de yttre stimuli som kom att ändra dess inriktning. Boskapskötseln blev mindre viktig medan antalet haciendor, som ägnade sig uteslutande åt veteproduktion, ökade. Veteproduktionen infördes på bekostnad av boskapsökonomi'. Landets ekonomiska tillväxt och den politiska stabilitet på vilken den grundades, befäste rejält Chil prestige i den övriga världen. En jämförelse mellan sydamerikanska länders obligationsnoteringar på londonmarknaden erbjuder ett avgörande bevis härför. 1842-43 noterades chilenska 6-procentiga obligationer till mellan 93 och 105, argentinska till 20, brasilianska till 64 medan de peruanska inte efterfrågades alls' (Pinto 1962, s. 15 f., även citerande Sepúlveda).

Den huvudsakliga exportmarknaden för chilenskt vete fanns till 1865 på Stillhavskusten, där Peru förblev den störst köparen precis som det varit under hela den koloniala tiden. Därefter vände sig exporten i ökad utsträckning mot Europa och framför allt mot Storbritannien, även om Peru fortsatte att vara en stor köpare. I Californien och Australien, vars guldruscher efter 1849 och 1851 åstadkom en plötslig, temporär efterfrågan på vete, ersattes chilenskt vete i stigande grad av den växande produktionen från Great Plains i USA.

Denna intensiva integrering av Chile i världsmarknaden var en milt sagt blandad välsignelse. För ett land som deltog på denna marknad och i det världskapitalistiska systemet som satellit blev den med nödvändighet en förbannelse.

Inom kort fick Chiles starka band med den imperialistiska världsmarknaden djupa och nästan katastrofala konsekvenser, genom att vetemarknaderna i Kalifornien och Australien åter stängdes

mellan 1858 och 1861 och ännu mer genom den samtidiga världskrisen 1857. I slutet av augusti 1857 hade kredit- och valutainskränkningarna blivit så intensiva, att affärstransaktionerna blev totalt lamslagna i Valparaiso. Handelskrisen fick ödesdigra återverkningar för jordbrukare, gruvägare och industriidkare. De tvingades att inskränka sin verksamhet och att överge eller uppskjuta de stora installationer och förbättringar, som de gripit sig an. Det förekom många dundrande konkurser. Priset på jordegendomar föll med 40 procent' (Encina, citerad av Pinto 1962, s. 29).

På detta sätt åstadkom den världsomfattande depressionen 1873 och Stillahavskriget och dess efterverkningar våldsamma svängningar i Chiles ekonomi. Detta kunde inträffa just på grund av den öppna ekonomin, vilken integrerade Chile i världsmarknaden och omfattade så väl dess 'inhemska' som dess exportsektor.

'En allmän prisstegring började 1850 och slutade 1873. Priset på etthundra undersökta artiklar steg med 32,9 procent under perioden mellan 1847_50 och 1875. Efter denna tidpunkt blev det ett allmänt prisfall. Nedgången i kopparpriserna blev det avgörande slaget. Ett engelskt ton noterades år 1872 till 108 pund. Detta pris sjönk steg för steg och föll till 39,5 pund år 1878. Ägarna till lantgårdar fann det omöjligt att täcka räntan på sina skulder ... det fanns inga köpare, som hade de nödvändiga resurserna för att förvärva lantgårdar till belopp som motsvarade skulderna ... Många fordringsägare, banker inräknade, blev tvungna att acceptera betalning i jord' (Encina, citerad hos Pinto 1962, s. 29).

Den chilenska veteekonomin, stor i nationella termer men tillfredsställande endast en liten procentandel av världskonsumtionen, blev nödvändigtvis också föremål för de våldsamma svängningarna på världsmarknaden och i hela den kapitalistiska ekonomin. 'I grunden berodde storleken på vår export på världsproduktionen' (Sepúlveda 1959, s. 62). Den enda ynnesten låg i den peruanska marknaden, vilken själv ganska isolerad från metropola svängningar visade mycket mindre förändringar i sin efterfrågan på chilenskt vete och därför bidrog med ett delvis stabiliserande inflytande.

'Under det senaste århundradet påverkades vetehandeln från tid till annan av exportkriserna och nedgångarna, och eftersom handeln var influerad av och känslig för rörelserna i världsekonomin ... visade det totala exportindexet mycket stora rörelser med verkligt extraordinära öknings- och även plötsliga nedgångar av stor omfattning ... De akuta depressionerna 1873, 1878, 1890 och 1895, som påverkar hela exportkurvan, märks inte i exporten till Stillahavskusten' (Sepúlveda 1959, s. 60 f.).

'Stillahavskriget 1879-1882 [Chile mot Peru och Bolivia] åstadkom en annan störning av ekonomin. Importen av alla ting som inte var nödvändiga för att kläda och utrusta armén blev spontant inskränkt. Gruvdrift och jordbruk betalade merutgiften för vad inskränkningarna i lyximporten inte täckte ... Industrin för sin del ökade produktionen av kläder, skor, lädervaror, krut, kemiska och farmaceutiska produkter, vagnar, tunnor, säckväv, filter, artilleripjäser, fartyg, kokkärl o s v 10, 20 och upp till hundra gånger ... När kriget tog slut försvann denna improviserade industri' (Encina, citerad i Pinto 1962, s. 42).

Uppkomsten och nedgången för ett antal industriföretag framgår av följande tabell (Nolff 1962, s. 153):

	1868	1878	1888
Kvarnar	507	553	360
Textilfabriker	177	302	281
Garverier	61	101	70
Nudelfabriker	7	10	5
Kopparsmältverk	250	127	69

Även om sjöfarten på chilenska hamnar ökade trefalt mellan 1860 och 1870, minskade den chilenska handelsflottan, som hade räknat 276 fartyg år 1860, till 21 år 1868. Den ökade därpå igen, men uppgick år 1875 till endast 75 skepp (Sepúlveda 1959, s. 72). Sepúlveda kommenterar:

„Sedan dess spelar handelsflottan praktiskt taget ingen roll längre i utrikeshandeln. Konkurrensen från utländska handelsfartyg skulle bli avgörande och utgöra ett starkt och långvarigt monopol. Sociedad Nacional de Agriculturas bulletin den 26 december 1898 framställer saken på följande vis: 'Chiles jordbruk hämmas av en utländsk handelsflotta, som tack vare de oavsiktliga privilegier vi ger den spärrar utvecklingen av en nationell handelsflotta, utan vilken landet inte kommer att kunna existera som en enhet för självständig, säker och oberoende handelsexpansion' (Sepúlveda 1959, s. 72).

Den ekonomiskt konservative historikern Francisco Encina betraktar det att Chile uppgav sin kustsjöfart till utländska intressen som 'ett av de största och mest fantastiska misstag som gjorts i det spansk-amerikanska folkets historia. Bland de faktorer som varit underkastade mänsklig vilja är det den som verkat allra mest ogynnsam för det chilenska folkets historiska framåtskridande (Encina, *Historia de Chile*, del XIV, s. 644, citerad av Sepúlveda 1959, s. 72).

Encina har granskat hela perioden efter de år som följde omedelbart på oberoendet:

'På mindre än femtio år ströp de utländska köpmännen vår begynnande kommersiella verksamhet i utlandet. På hemmamarknaden eliminerade de oss också från utrikeshandeln och ersatte oss till stor del i detaljhandeln ... Nästan alla framsteg i jordbruket mellan år 1870 och Stillahavskriget berodde på gruvindustrins direkta inflytande. Gruvmagnaterna köpte och skapade stora haciendas, precis som vid århundradets mitt [i den centrala längsdalen] och konstbevattnade dem. Deras anda, som var mer progressiv och företagsam än de gamla jordägarnas, fick dem att skaffa modern maskinpark och plantera nya grödor. Under tiden hindrades den gamle jordbrukaren inte bara av sin brist på initiativ, utan också av sin brist på kapital ... Omkring 1890 befann sig nästan alla industrier av någon betydelse i landet i händerna på utlänningar och deras ättlingar i rakt nedstigande led' (Encina, citerad i Pinto 1962, s. 58).

Hur kan vi tolka och förstå såväl de temporära ekonomiska expansionerna och tillbakagångarna som de underliggande tendenserna till växande strukturell underutveckling under det halva århundrade, som följer på Chiles politiska oberoende? Den allmänna tolkningen av utveckling och underutveckling i termer av metropol-satellitförhållande inom det kapitalistiska systemets struktur kan vara till hjälp.

De temporära expansionerna och tillbakagångarna i den chilenska ekonomin och dess metropol kan, genom dess länkar till den världskapitalistiska metropolen, spåras till den ojämna utvecklingen hos det världskapitalistiska systemet som helhet. Dale Johnson har påpekat för mig, att de första åtgärderna efter oberoendet för chilenska nationella investeringar och utveckling borde spåras till den ökade summa av ekonomiskt överskott, som blev tillgängligt för Chile sedan dess befrielse från Spanien satt stopp för detta lands och i viss utsträckning Limas exploatering av detta överskott. En del av detta extra överskott dirigerades till inhemska investeringar och en del, som vi sett, till konsumtion.

Den chilenske historikern Enzo Faletto framkastade efter att ha läst ett utkast till denna uppsats, att tre andra chilenska ansatser till ekonomisk expansion under denna period förmodligen också borde tolkas som nationella reaktioner på händelser i det världskapitalistiska systemet som helhet och på deras konsekvenser för satelliten Chile. Genom att dra fördel av sitt oberoende försökte Chile bryta det monopol som Lima så länge utövat över den chilenska ekonomin, delvis i kraft av sin kontroll över sjöfarten. Åtgärderna att stimulera tillväxten av en nationell handelsflotta efter 1835 skulle kunna tolkas i denna riktning. De ledde 1837 till krig med Peru, vars handelsoligarki inte var hågad att ge upp utan kamp.

Faletto menar att den växlande lyckan i kriget mot araucanoindianerna och Stillahavskriget mot Peru och Bolivia förmodligen också kan spåras till förändrade strömningar i världsekonomin. Araucanerna bebodde de södra regionerna i Chile, vilka var förutbestämda att utgöra mark för veteodling. Enligt Faletto skulle historisk forskning troligen kunna visa, att de viktiga krigstågen för att beröva araucanerna deras mark ägde rum just vid tidpunkter när

efterfrågan i världen på chilenskt vete var i uppåtgående, som efter det att England avskaffat spannmålslagarna och efter upptäckten av guld i Californien och Australien. Stillahavskriget, som ganska öppet företogs i syfte att beröva Peru och Bolivia deras salpeterproducerande områden, var en del av Chiles ekonomiska expansion under 1870-talet. Den skulle, vilket Faletto menar och i enlighet med tesen i denna uppsats, i sin tur hänga samman med en avspänning i satelliten Chiles band till den världskapitalistiska metropolen, orsakad av den allvarliga ekonomiska depressionen efter 1873 i den sistnämnda.

Just dessa tre händelser bekräftar enligt Enzo Faletto också en annan del av min tes om utveckling och underutveckling och tolkning av den chilenska historien: den var kapitalistisk i det egna landet. Dessa tre expansioner inträffade inte bara som svar på yttre stimuli, som berörde Chile i egenskap av integrerad del av det världskapitalistiska systemet. Också på den inhemska nivån ägde de tre ekonomiska expansionerna rum inom ramen för en nationell kapitalistisk metropol-satellitstruktur. All ekonomisk utveckling i Chile, hur begränsad den än må vara av världsmetropolen, äger nödvändigtvis rum på de inhemska satelliternas bekostnad. Expansionen i den metropola chilenska veteproduktionen skedde sålunda på bekostnad av araucanerna, som därigenom kom i ett starkare beroendeförhållande och alldeles säkert blev mer underutvecklade än de varit tidigare. På samma sätt måste den senare ekonomiska expansionen och salpeters infogning i den chilenska utvecklingsprocessen medföra en förändring av salpeterregionerna till inhemska kapitalistiska satelliter åt den chilenska metropolen. Precis som den sistnämnda i sin tur var en satellit åt den världskapitalistiska metropolen.

2. Frihandel och strukturell underutveckling

Förbunden med dessa fluktuationer i den chilenska ekonomin, och det som låg till grund för dem, var en utveckling mot allt djupare strukturell underutveckling, vilken inte har upphört att verka den dag som idag är. Också denna underutveckling måste återföras på Chiles medverkan i det världskapitalistiska systemet och på den inhemska ekonomi och politiska struktur, som systemet påtvingat och sedan upprätthållit i Chile. Hela denna period av chilensk ekonomisk expansion, som varade i mer än en generation, inträffade just vid tiden för frihandelns världsomfattande expansion. Innan starka inhemska chilenska intressen bundna till en oberoende nationell utveckling kunnat uppkomma på grund av den inhemska sociala, ekonomiska och politiska strukturens begränsning, vilken ärvts från den koloniala tiden, integrerade frihandeln åter helt och fullt den chilenska metropolen och dess mäktigaste intressegrupper i det världskapitalistiska systemet. Denna gång som satellit till Storbritannien.

På 1800-talet betydde frihandel industriellt monopol och utveckling för Storbritannien och en fortsättning på den kapitalistiska metropol-satellitstrukturen med exploatering och oundviklig, allt djupare strukturell underutveckling för satelliterna. När Storbritannien en gång hade industrialiserat sig bakom sina skyddstullar, sina Navigation Acts och andra monopolistiska åtgärder, blev dess viktigaste exportvara frihandelsdoktrinen och dess tvilling, den politiska liberalismen. Debatten om liberalism och frihandel rasade i hela världen. I Chile tog debatten former som kanske bäst summeras i följande argument från mitten av 1800-talet. Det brittiska argumentet till förmån för frihandel uttrycktes i en officiell not från utrikesdepartementet år 1853:

'Den chilenska regeringen kan vara övertygad om, att en liberal handelspolitik kommer att åstadkomma samma resultat i Chile som i England, det vill säga ökade statsinkomster, ökat välstånd och höjd moral för folket. Detta system, som antagits i Det förenade kungariket efter mycket betänkande och många överväganden, och vilket efter att ha prövats av erfarenheten haft framgångar, som överträffat de mest optimistiska förväntningar, kan vara — efter noggrant övervägande — värt ett försök av Chiles regering' (*Instructions of the Chargé d'Affaires of Great Britain in Chile*, den 23 september 1853, citerad i Ramirez 1959, s. 68).

Hennes majestäts regering begränsade sig inte, i likhet med alla metropola makter, till att enbart råda:

'Den 7 februari 1853 instruerade Storbritanniens utrikesminister sin representant i Santiago att framföra klagomål till Chiles regering mot den nya exportskatten på koppar ... Jag måste informera Er om att Hennes Majestäts regering inte kan betrakta denna åtgärd som annat än menlig för returskeppningen från Amerikas västkust, vilken nu erhåller fraktgods genom mineraltransporter från [Chiles] mineralproducerande region. Handeln är av ansevärt värde och kommer säkerligen att öka, eftersom Storbritannien för närvarande importerar kopparmalm för smältning i ökad utsträckning ... Jag uttrycker hennes Majestäts regerings hopp att ifrågavarande lag måtte upphävas, eftersom den är avsedd att begränsa handelsutbytet mellan de båda länderna och begränsa de välsignelser, som Chile nu erhåller genom utvinning och skeppning av mineraler' (Ramirez 1960, s. 64 ff.).

Motargumentet framfördes den 4 maj 1868 av *El Mercurio*, idag Chiles ledande tidning, vilken då ännu inte sett den tid födas som skulle förvandla den, med början något mer än tjugo år senare, till imperialismens pålitligaste chilenska bundsförvant — vilket den förblivit intill denna dag.

'Chile kan industrialiseras, för det har kapital, armar och verksamhetslust; men den fasta viljan saknas. Ett starkt utländskt kapital finns representerat i varuimporten. Detta kapital är och kommer alltid att vara benäget att lägga så många hinder som möjligt i vägen för försök att anlägga industrier i landet ... Protektionism borde vara alla utvecklade industriers och konstners modersmjölk, [den skulle vara] den själ som skänker dem en sant positiv ande. Ty — utan den är varje spirande framåtskridande från början utsatt för den våldsamma och väl förenade attacken från utländska industrivaror, representerad av frihandeln' (Ramirez 1960, s. 89).

Idag råder det föga tvivel om vilken sida som förde fram det bästa argumentet. Det står också klart vilken sida som vann. Det var frihandeln — det vill säga den metropol-satellitförbindelse som var fördelaktig för dem som tillägnade sig det ekonomiska överskottet i de globala och nationella metropolerna.

'Tendensen till frihandel ökade just vid den tidpunkt då den stora veteexporten börjar. Konsekvenserna av denna orientering blev i sista hand att vår ekonomi internationaliserades, att vår handelsflotta tillintetgjordes (tullstadgan från 1864), och att vi misslyckades att ackumulera kapital på de ökade intäkterna av vetet och senare av salpetern för att därigenom kunna uppföra anläggningar av nationellt intresse.... Den nya tullstadgan av år 1864, som förklarade oinskränkt frihandel i kustsjöfarten ... kom i liberalismens släptåg och medförde att den nationella handelsflottan, som inte kunde motstå utländsk konkurrens, gick under ... Alla de handelsavtal Chile slöt vid denna tid innefattade 'mest gynnade nations'-klausulen. Genom denna klausul förbinder sig de kontraktsslutande länderna att tillerkänna den andra parten alla de privilegier de kommer att tillerkänna ett tredje land. Detta gällde de europeiska staterna, framför allt England, som tack vare denna klausul gjorde Latinamerika till en sannskyldig handelskoloni och hindrade industrins och den nationella handelsflottans framväxt i Chile' (Sepúlveda 1959, s. 36 och 71 ff.).

Dessa frihandelsåtgärder, som att upphäva spannmålstullen i Storbritannien år 1846 och Chiles beslut att upphäva inskränkningarna i den utländska sjöfarten år 1864, ökade veteexporten från Chile till Storbritannien, vilket delvis berodde på att den friare tillgången till chilenska hamnar för utländska fartyg minskade transportkostnaderna för det chilenska vetet. Men just dessa frihandelsåtgärder, införda efter Manuel Montts presidentperiod, vilken hade gjort stora nationella investeringar i bl a järnvägar, bidrog också snabbt till att lamslå den chilenska kolbrytningen genom konkurrensen från det brittiska kol, som returskeppades med vetebåtarna. Strömkantringen till det metropola Storbritanniens satellitisering av Chile, eller detta lands kolonisering av Storbritannien sedan det en gång vunnit sitt oberoende från Spanien, var oundviklig. Den försiggick inte obemärkt i Chile. Med avseende på kopparn skrev *El Ferrocarril* i Valparaiso (vilken tidning också skulle komma att ändra sin politik på ledarsidan) den 19 januari 1868:

'Om vi börjar med att undersöka varför Chile har de rikedomar som höjt landet över andra länder som varit spanska kolonier, finner vi att det uteslutande beror på dess gruvor och framför allt på kopparn. Den har försett världsmarknaden med mer än hälften av vad den förbrukar ... Denna produkt från vår industri har dock underkastats ett monopol, som avsevärt minskat våra vinster, och vilket dessutom pålagt den transportavgifter, provisioner och andra avgifter, som de engelska smältverken hittat på ... de [latin]amerikanska gruvägarna är tvungna att skicka sina produkter till Storbritannien i brist på andra marknader och att förbli missnöjda med det pris som smältverken där erbjuder dem. I tjugio år har dessa missbrukat säljarnas beroendeställning, och kopparverken har under de sista två åren och i början av detta gjort oproportionerliga profiter ... Kan det tolereras av ett land som hat medel att befria sig från ett så förhatligt monopol? ... Från den tid då de engelska kopparverken började bli denna metalls prisdömda och begränsa eller utvidga vår gruvdrift i kraft av sitt kapital, har vårt samhälles verkliga rikedom förblivit underkastad utländska spekulanters intressen. Genom att sträva efter egen vinning har de försatt oss i den beklagliga situation där vi befinner oss ...

Kan det tolereras att ett land, som har tillgång till alla medel för att smälta sina malmer och förädla dem till de renaste former, så att de därefter kan sändas till Indien, Kina, Europa och hela världen, kedjas till ett sådant monopol att dess viktigaste rikedom underkastas de nyckfulla önskingarna hos ett fåtal individer? Erfarenheten var visat att det inte är tillgång och efterfrågan som får priset på vår koppar att falla. Det är å ena sidan vår oförsiktighet och vårdslöshet och å andra sidan makten hos det kapital, som vi genom vår okunnighet har skapat utomlands och på vår egen bekostnad. De engelska smältverkens knep är väl känt. När avfärden av välfyllda skeppslaster med vår produkt meddelas, sänker de priserna lagom för att köpa malmen vid dess ankomst och höjer sedan priset igen, när den väl är i deras händer. Därigenom skapar de som det passar dem en permanent växling i priset på våra mineraler. Det har inte kunnat vara annorlunda sedan de gjort sig till härskare över våra rikedomar, vilket resulterat i att endast deras önskingar kan råda' (Ramirez 1960, s. 82 ff.).

Allt detta har inträffat tack vare den sant monopolistiska ordning, som på liberalt håll kallas 'frihandel'.

Men metropolens litade naturligtvis inte enbart på effekterna av sin frihandelspolitik på världsmarknaden. Varhelst det var lämpligt och möjligt trängde metropolens, vilken nu representerades av Storbritannien (som den tidigare och senare representerats av andra) ända in i hjärtat på periferins inhemska handels-, industri- och även jordbruksstruktur (såvitt satellitlandet hade någon 'nationell' ekonomi) för att göra den till sin egen. I detta sammanhang anmärker Hernán Ramirez i sin *Historia del Imperialism en Chile*: 'Efter 1850 växte den brittiska dominansen i gruvindustrin på grund av de engelska järnvägarna, som genomkorsade området ... Jämsides med att kontrollera den internationella handeln och monopolisera kopparproduktionen var engelsmännen ständigt på alerten för att hindra Chile från att upphöra att vara exportör av råvaror och livsmedel och konsument av industrivaror' (citerad av Ramirez 1960, s. 63 f.). Och Ramirez fortsätter:

'En stor del av den internationella handeln låg under brittiska affärsmäns direkta och omedelbara kontroll. Ett av medlen för att skapa och bibehålla denna situation var det starka beroendet mellan den inhemska handeln och de engelska handelshusen, som ... hade den internationella handeln i sina händer ... Dessa handelshus utvidgade omfånget av sin affärsverksamhet och gick in i olika branscher i den nationella produktionen ... Ett annat medel var det faktum, att britterna hade del i den chilenska handelsflottan ... En stor del av fartygen är ... fastän de seglar under chilensk flagg och under täckmantel att ha chilenska ägare, eftersom utländska skepp är utestängda från kustsjöfarten, i verkligheten engelska byggen och brittiska medborgares egendom ... De stora utländska, det vill säga engelska, handelshusen spelade en viktig roll i landets finansiella liv. De beviljade krediter, utfärdade borgensbevis och även sedlar, handlade med valuta o s v; de fungerade med ett ord som bankinstitutioner ... Det innebär att vi knappt hade upphört att vara en spansk koloni förrän vi blivit ett lydland, exploaterat av den engelska kapitalismen' (Ramirez 1960, s. 73.).

Man skall emellertid inte tro att den brittiska metropolens ekonomiska kolonisering av den chilenska periferin och dennas omvandling till satellit inträffade endast därför att den kapi-

talistiska världens metropol till sin definition är stark och dess periferi svag, eller därför att den metropola brittiska frihandelsdoktrinen övertygade alla i periferin (eller i andra delar av metropolen) genom makten av sin logik. Nej — den kapitalistiska världsmetropolen hade otvivelaktigt sina bundsförvanter i de perifera metropolerna. Den brittiska frihandelsdoktrinen fann intresserade åhörare i kapitalistiska perifera satelliter som Chile; i mindre grad i andra metropola eller oberoende länder som Tyskland och Japan. Den polära metropol-satellit-motsättningen löper genom hela det världskapitalistiska systemet, från dess makrometropola centrum till dess mest mikrometropola satellit. Under skiftande omständigheter och hos de olika ekonomiska och andra intressen som denna centrala motsättning åstadkommer, tar sig de oräkneliga små konkreta motsättningarna naturligtvis en mångfald former.

Olyckligtvis har inte omständigheterna kring denna period i Chiles historia blivit så väl studerade som de kring senare perioder. Man kan dock göra några antydningar om den konflikt och det intresseförbund som skapades genom de kapitalistiska motsättningarna i Chile vid mitten av 1800-talet. En ledtråd är tillgänglig genom Courcelle-Seneuil, världsberömd frihandlare på sin tid, som importerades (eller exporterades) till Chile i egenskap av officiell rådgivare till regeringen. Många chilenska historiker har identifierat Chiles antagande av frihandeln efter 1860 med honom. Han noterade att 'en stor del av de nya förtjänsterna har använts för att ge utlopp åt jordägarnas smak. De flesta av dem har satt igång att bygga pompösa hus och köpa praktfulla möbler. Lyxen i kvinnornas kläder har gjort otroliga framsteg på bara några år ... Man kan säga, att medan jordbruksarbetaren använde sin ökade inkomst på ett fåtal nöjen, spenderade ägarna sina på att tillfredsställa mer varaktiga intressen, men att den ene såväl som den andre hade samlat föga kapital' (Sepúlveda 1959, s. 51). Dessa jordägare såg utan tvivel med misstro på handelsrestriktioner, som hindrade en sådan utveckling för deras kvinnor. Finansministern i den regering som följde Montts förklarad för kongressen att de fortfarande gällande inskränkningarna för den utländska sjöfarten skulle försvinna, och skulle försvinna för att gynna 'de intressen för vilka det [privilegiet] var avsett' (Véliz 1962, s. 240) — d v s utan tvivel för jordägarna och ännu mer för importörerna och exportörerna. Kongressledamoten Matta argumenterade, att pålagor endast var ett tecken på regeringens svaghet och feighet, och att alla borde avskaffas.

Vi kan därför anta att metropol-satellitstrukturen i det världs-kapitalistiska systemet och Chile åstadkom bestämda intressegrupper i den chilenska satellitens metropol, vilka vad än deras konflikt med imperialismen kan ha varit, fann sig föranlåtna att understödja en politik, som mer än någon annan bidrog att göra Chile till en ännu mer beroende satellit åt den världskapitalistiska metropolen. Det är därför inte förvånande att finna att dessa grupper drar fördel av regeringens svaghet, orsakad av den världsomfattande depressionen 1857, för att revoltera mot president Montt och hans nationella utvecklingspolitik. Man kan instämma med Claudio Veliz:

'Manuel Montt stod inför två revolutioner ... Den andra år 1859 låg närmare de politiska och ekonomiska intressena hos intressegrupperna inom gruvdriften och jordbruket ... En stor del av motståndet mot Montts centralistiska, starka, statiska attityd till ekonomiska frågor kom från de liberala — och naturligtvis frihandelsvänliga — grupper, som stod i nära förbindelse med exporten av mineral- och jordbruksprodukter från landets norra och södra delar. Naturligtvis är det mer än en trivial tillfällighet att motståndscentra mot Montts regering låg i [gruv- och vetedistriktet] Copiapó och Concepcion' (Veliz 1962, s. 242).

3. Den misslyckade industriella revolutionen: Balmaceda och salpetern

Den följande perioden blev avgörande genom att hårt svetsa in den omtalade tendensen till underutveckling i Chiles sociala, ekonomiska och politiska struktur. Den var naturligtvis avgörande endast enligt ett visst uttryckssätt. Ty fröna till en strukturell underutveckling hade sätts vid själva erövringen och genom den internationella, nationella och lokala ekonomiska struktur, i vilken folket i detta annars rika land inkorporerades. Avgörande bara på så sätt att

de följande händelserna utgjorde vad som kanske varit det mest iögonenfallande försöket att avlägsna underutvecklingens planta och i dess ställe sätta en utvecklingens. Om det till slut misslyckades, vilket det gjorde på ett effektivt sätt, var det endast därför att dessa möjligheter till framgång redan var menligt påverkade av just samma omständigheter som hade förorsakat tidigare, om än mindre uppmärksammade, misslyckanden under de tre gångna århundradena. Underutvecklingens rötter hade blivit alltför djupt och fast sammanväxta med strukturen, organisationen och funktionen hos det ekonomiska system, i vilket Chile deltagit, från landets första tillkomst till denna dag.

Den förklaring till att utvecklingen omintetgjordes under salpeter- och Balmacedaperioden, som framlagts av forskare som Jobet, Pinto, Ramirez, Nolff och Vera, består i att, ibland uttalat och ibland underförstått, redogöra för hur Chile misslyckades med sin 'take off' i slutet av 1800-talet genom den olyckliga hopningen av en serie mer eller mindre speciella omständigheter. Denna förklaring skulle vara godtagbar om (vilket dessa författare hävdar) Chile varit stängt, 'slutet', autarkiskt eller feodalt fram till andra hälften av 1800-talet (Jobet) eller första hälften av 1800-talet (Pinto och Nolff) eller åtminstone fram till 1700-talet (Ramírez) och först därefter försökte att ta språnget från autarki till utveckling 'utåt' i stället för 'inåt'. Kalla fakta om Chiles historia och ekonomiska struktur är att landet haft en öppen, kapitalistisk och beroende struktur från första början. Man går rötterna till dess underutveckling mycket djupare och ligger i kapitalismens struktur, inte i feodalism, utveckling 'utåt' eller en kombination av de båda. Om Chile skall kunna vända sig från underutveckling till utveckling måste dess strukturella omvandlingar följaktligen gå mycket djupare än att blott slå om från kapitalistisk utveckling 'utåt' till kapitalistisk utveckling 'inåt'. Några personer som levde i Chile under senare hälften av 1800-talet såg faktiskt tendensen till allt djupare underutveckling, och några av dem försökte vända denna tendens. Det nybildade *Sociedad de Fomento Fabril* (Sällskapet för industriell utveckling) satte sitt och Chiles sikte högt år 1883 — fast inte orimligt högt, kan man tycka — i sitt invigningsprospekt:

'Chile kan och bör industrialiseras ... Det bör industrialiseras för sitt jordbruks skull, därför att jordbrukets fruktbarhet i den centrala längsdalen fordrar bättre grödor ... och i en mycket större skala än för närvarande; detta eftersom vårt land, litet till ytan jämfört med andra veteproducenter, inom några få år av tvång kommer att finna det nödvändigt att sluta exportera denna produkt ... Det borde vara industrialiserat för sin gruvdrifts skull. Ty — dess sanna rikedom ligger inte i dess rikaste silver- eller kopparådror utan i dess berg med fattigare malmer, vilka erbjuder säkrare inkomster under längre tid för den kloke industrimannen ... Det borde industrialiseras för sitt folks skull, begåvat och starkt och kapabelt att förstå och sköta vilket maskineri som helst, förmöget att utföra alla slags arbeten, om landet bara kräver av det dess allmänt kända entusiasm och goda vilja ...

Det borde industrialiseras därför att det har medlen därtill. Det äger de viktigaste mineralen i överflöd: koppar, järn, stenkol, salpeter, svavel och med det svavelsyra och alla de kemiska produkter som industrin behöver för att kunna uppstå och utvecklas. Det har växtmaterial, allt slags trä, lim, förstklassig hampa ... och det har de animala produkterna, läder, ull och silke av vilka de mest utsökta tyger och kläder kan tillverkas. Det är oförsvarligt att sådana rika och varierade produkter lämnar vår jord för att erhålla sin slutliga bearbetning på annan plats, för att sedan återvända till vårt land och säljas till priser, som ligger mycket högre än inkomsterna från försäljningen av råvaran. Det borde industrialiseras därför att det geografiskt har begåvats med en energikälla av ofantligt värde, som kan användas i alla näringar för att producera billigare än i något annat land. Denna källa är dess strida floder, som i sina lopp från Anderna till havet bildar tusentals vattenfall och därmed lika många drivkällor till rikedom för landet.

Chile borde slutligen industrialiseras därför att dess framtidskridande som demokratiskt land leder dit, och därför att det endast genom att ägna sina krafter åt industrin kommer att ha den stabila bas för social och politisk jämvikt som de mest framtidskridna nationerna åtnjuter. Endast på detta sätt kommer det att äga en medelklass och ett utbildat arbetande folk, och därigenom en framtid i fred och storhet under många generationer' (Prospecto de la Sociedad de Fomento Febril 1883, citerat i

Ramirez 1958, s. 149).

'Sanningen är den att under perioden 1830-1930 stod allting i det chilenska jordbrukets favör: utländska marknader, utländsk valuta för mekanisering, rikliga krediter, 'sammhällsfred', fullständig liberalism i den ekonomiska politiken, regeringens skydd ... t o m devalvering för att lätta dess skuldbörda. Men i stället för att göra framsteg gick det tillbaka' (Pinto 1962, s. 84).

Vilken bitter ironi att samma sak kan sägas och sägs ord för ord med samma rätt idag! Vad hände?

Stillhavskriget gav Chile enorma rikedomar i form av de tidigare peruanska och bolivianska norra provinserna, i vilka världens enda kända större avlagringar av salpeter fanns. Dessa utgjorde, intill den senare utvecklingen av syntetiska substitut, tillsammans med peruansk och chilensk guano världens viktigaste handelsgodsel. Salpetergruvorna hade öppnats med peruanskt och chilenskt kapital och till stor del av chilenska arbetare, och det var framför allt för kontrollen av dessa gruvor som kriget utkämpades. Chile vann kriget och gruvorna men efterverkningarna av dess seger blev ödesdigra. Den drog ett ännu större mått av intresse till Chile från en metropol-makts sida, vars deltagande i Chiles ekonomiska och politiska affärer ytterligare beseglade domen till underutveckling över landet.

'Salpeterindustrin hade börjat utvecklas före Stillhavskriget tack vare peruanska och chilenska företagens energi. Förutom dessa deltog också ett fåtal medborgare av brittisk eller annan nationalitet. Det kapital som användes kom helt från peruanska och chilenska finanscentra och nådde salpeterregionen i form av krediter och investeringar. Detta är betydelsefullt och bör understrykas. Brittiskt kapital investerades inte i Tarapacá. Engelsmännen spelade inte någon viktig roll för att skapa, befordra och inleda utvecklingen av salpeterindustrin' (Ramirez 1960, s. 114).

Engelskt och nordamerikanskt kapital representerade 13 procent av industrin och peruanskt-chilenskt 67. De återstående 20 procenten innehades av utlänningar, som ekonomiskt sett var chilebor (Encina, citerad i Pinto 1962, s. 55).

'De obligationer och tillståndsbevis som utfärdades av den peruanska regeringen, och som förlorat nästan allt sitt värde [på grund av Stillhavskriget], började helt plötsligt köpas av mystiska köpare ... som betalade mellan 10 och 20 procent av deras nominella värde i devalverade *soles* [peruansk mynnsort] ... När den chilenska regeringen beslöt [att inlösa de peruanska obligationerna], råkade de nya obligationsinnehavarna vara ägare till den värdefullaste delen av industrin. Den centrala personen i detta drama, lika absurt som skumt, var den nästan legendariske John T. North som — pricken över i — skötte denna fantastiska spekulation, som gjorde honom till 'salpeterkungen', med chilenskt kapital som Valparaisobanken ställde till hans förfogande. Denna institution och andra chilenska utlånare lånade North och hans medhjälpare 6 000 000 dollar för att göra det möjligt för honom att köpa upp alla salpeterobligationer samt järnvägen i Tarapacá. Avchileniseringen gick snabbt och egendomligt nog så långt som att minska den andel av industrin som chilebor kontrollerade före kriget. Enligt Encina hade det peruanska kapitalet försvunnit den 10 augusti 1884. Det chilenska kapitalet hade reducerats till 36 procent och det engelska uppgick till 34. Icke nationaliserat europeiskt kapital svarade för 30 procent.' (Pinto 1962' s. 55. som även citerar Encina.

Snart hade briterna eliminerat ännu mer av det chilenska kapitalet.

'F d ministern Aldunate, som spelade en viktig roll i det regeringsbeslut som öppnade vägen till att skänka bort salpetern, begründade melankoliskt detta år 1893: 'Olyckligtvis och på grund av ett samspel av omständigheter, vilka det skulle ta för lång tid att återge, har utlänningar helt och håller exploaterat och monopoliserat salpeterindustrin. Det finns inte en enda chilebo som äger aktier i Tarapacájärnvägarnas blomstrande företag ... De skepp, som transporterar våra stränders rikedomar till konsumtionscentra, seglar alla under utländsk flagg. Det bränsle som används för maskinerna är uteslutande engelskt. För att göra det utländska monopolet på dessa industrier fullständigt är alla mellanhänder mellan producenter och konsumenter också utlänningar. Det är också i deras händer hela den kommersiella profiten stannar"' (Pinto 1962, s. 55 f.).

Trots detta ansåg *El Ferrocarril*, vars ekonomiska politik inte längre var exakt likadan som

den varit år 1868 (se citat sidan 94), den 28 mars 1889:

'De rikedomar som ackumulerats av utlänningar borde inte ge upphov till avundsjuka, eftersom de är legitima frukter av deras verksamhet, arbete och begåvning. De tjänar också landet på så sätt att de anlägger nya industrier, vilka främjar en större konsumtion av nationella produkter och gagnar våra arbetsprestationer ... Det är en allmän övertygelse, att den framtida basen för vår nationella blomstring borde sökas i den industriella utveckling, för vilken vårt land är beundransvärt avpassat, tack vare överflödet och rikedomerna på naturprodukter. Ingen kan förneka att vi därför behöver samarbete med utlandet, med dess kapital, erfarenhet och kunskap. Alla de som verkligen älskar sitt land borde därför inte motsätta sig de faktorer, som skapar dess storhet' (Ramirez 1958, s. 102).

För varje objektiv läsare som kommer från ett nutida underutvecklat land, det må vara från Latinamerika eller någon annan underutvecklad kontinent, kommer inte detta med 'bidraget' från utländska 'investeringar' och dess inhemska och utländska försvarare som någon överraskning. Samma fakta och fabler utgör fortfarande en integrerad del av hans dagliga erfarenhet. Det är samma öde som drabbat Argentinas och Guatemalas järnvägar, Chiles och Brasiliens allmänna inrättningar; gruvor, mark och fabriker överallt i underutvecklade länder. Vilket ständigt bedrägeri och vilken ständig plundring har inte förövats under den ädla frasen 'investeringar och u-hjälp'! (Se exempelvis Frank 1963 a och 1964 b.)

Även om *El Ferrocarril* hävdade att det rådde 'allmän enighet' om att Chile skulle blomstra genom sina ekonomiska förbindelser med utlandet och att 'ingen därför kunde förneka att samarbete med utlandet är nödvändigt', existerade en sådan oenighet och ett sådant förnekande, vilket tidningen var väl medveten om (det var därför den skrev som den gjorde). Framför allt fanns det i den nyligen valde presidenten Balmacedas person. Hans tal när han godtog nomineringen till presidentposten den 17 januari 1886 tillkännagav hans ekonomiska filosofi och program:

'Skattesystemet behöver en översyn och en administration som harmonierar med den lika fördelning av den offentliga bördan som konstitutionen föreskriver ... Den ekonomiska situationen under de senaste åren har visat, att det inom en riktig avvägning mellan utgifter och inkomster är möjligt och nödvändigt att sätta igång produktiva offentliga arbeten, som vore till särskild hjälp för den nationella industrin ... Om vi följer exemplet från Washington och den stora republiken i norr och väljer att konsumera vår egen produktion, även om den kanske inte är så perfekt och finslipad som den utländska; om jordbrukarna, gruvidkarna och fabriköerna använder varor och maskiner, som kan framställas i Chile; om vi breddar och varierar produktionen av råvaror och bearbetar och omvandlar dem till varor användbara för vårt livsuppehälle och personliga välbefinnande; om vi upphöjer industriarbetet genom att öka lönerna i förhållande till arbetarklassens ökade förnuft och hängivenhet; om staten under det att den bibehåller nivån på sina inkomster och utgifter ägnar en del av sina rikedomar åt att skydda den nationella industrin och bistå och vidta åtgärder till förmån för den i dess första försök; om vi får staten med dess kapital och ekonomiska lagstiftning att samarbeta; om vi alla individuellt och kollektivt verkar för att producera mer och bättre och konsumera det vi producerar — då skall ett rikare blod strömma genom republikens industri, och då skall större rikedomar och högre välfärd skänka oss ett plikttroget och ärligt folks högsta goda: att föda och kläda sig självt, av egen kraft. Föreställningen om en nationell industri är förknippad med den om en industriell invandring och med att genom specialiserat och bättre betalt arbete bygga ett bättre hem för en stor klass inom vårt folk. Inte för stadsbon, inte heller för arrendatorn utan för den arbetare som strövar omkring på landsbygden och hjälper till vid de stora anläggningarna, och som på ett våldsamt sätt kan störa sinnesfriden i de sociala jämsnigstider som kan komma' (Ramírez 1958, s. 111 f.).

Ramirez sammanfattar Balmacedas ekonomiska politik, inkluderande salpeterpolitiken, på följande sätt:

- (1) Att bryta det monopol som engelsmännen utövade i Tarapacá och förhindra att regionen blev blott och bart en utländsk fabrik.
- (2) Att stimulera bildandet av nationella salpeterföretag, vars aktier inte skulle vara möjliga

att överföra på utländska medborgare eller företag. På så sätt skulle det, medan den brittiska övervikten neutraliserades, bli möjligt att behålla åtminstone en del av de stora vinsterna från salpeterindustrin i Chile.

(3) Att förhindra utländska företags ytterligare tillväxt, dock utan att blanda sig i de verksamheter de redan hade.

(4) Att utveckla salpeterproduktionen genom att ta bättre teknologi i anspråk, öppna nya marknader och förbilliga kostnaderna för transporter till sjöss och lands. — 'Dessa kloka och framsynta förslag blev aldrig lagstadgade' (Ramirez 1958, s. 98).

Ramirez diskuterar vidare Balmacedas aktiva ekonomiska politik under rubrikerna offentliga arbeten, järnvägar, landsvägar, offentliga hälsoinrättningar, finanspolitik, valutapolitik, gruvpolitik, industripolitik, utbildningspolitik, offentlig administration, ekonomisk planering och decentralisering (Ramirez 1958).

De konservativa och kyrkan tycks ha uppmärksammat några av Balmacedas förtjänster, men det betydde inte att man uppskattade dem. Deras språkrör, *Estandarte Católico*, skrev den 4 juni 1889 under den engagerade rubriken 'Antes lo Necesario que por lo Conveniente' (Det nödvändiga framför det nyttiga) :

'Balmaceda försöker få sitt namn förhärsligt för att ha korsat landet på längden och bredden med järnvägar, för att ha uppfört skolpalats, ökat flottans och arméns materiella kapacitet, öppnat hamnar och byggt dockor, kort sagt för att ha givit en kraftig puff åt industriella och materiella framsteg. Men med sitt lysande slöseri på allt som glimmar, för dessa frikostiga millionutgifter på arbeten med banala nyttigheter av tvivelaktigt värde har han inte reserverat den minsta slant för att förbättra den ekonomiska situationen i landet, lätta folkets tunga skattebörda, påskynda valutans konvertering till metallbas eller söka uppnå allmänt välstånd genom att minska eländet' (Ramirez 1958 s. 117).

Den exakta skillnaden mellan 'nödvändigt' och 'nyttigt' — det vill säga nödvändigt för vems 'allmänna goda' och en skattelättnad för vilken den av 'folket' — klargörs av två andra ledare som återfanns i andra tidningar samma vår 1889:

'På grund av de oräkneliga offentliga arbeten, som för närvarande utförs i hela republiken' har lönerna under de senaste åren stigit i en utsträckning, som våra ekonomer borde uppmärksamma. Arbetare, som tidigare betalades sjuttio cent om dagen utan måltider, erhåller nu nittio vid byggnadsanläggningarna, och de får mat till ett värde av tjugosex cent om dagen' (Ramirez 1958 s. 115, citerande *La Tribuna* den 20 april 1889).

'Det onda tilltar. Förutom den allmänna knappheten på arbetare och de redan höga lönerna, det fruktansvärda tillståndet i vingårdarna och den dåliga kvaliteten på varor i allmänhet tillkommer nu de höga löner, med vilka Clark Railroad Company lockar till sig de flesta arbetarna. Idag finner sig vinodlarna i det trängande behovet att betala samma löner som bolaget för att kunna avsluta skörden i tid. Det skulle inte skada om bolaget gjorde sitt bästa för att dra till sig resten av arbetskraftsbehovet från andra regioner' (Ramirez 1958, s. 116, citerande *Ecos de los Andes* den 18 april 1889).

Detta lämnar föga tvivel om vad som bedömdes som 'nödvändigt' för vem och direkt 'nyttigt' för vilken del av befolkningen och för utvecklingen av ekonomin som helhet och på lång sikt.

President Balmaceda var på samma vis helt klar över vem som var vem och vilka institutioner som representerade vilka intressegrupper och krafter. 'Kongressen är en korruptionens bikupa. Där finns en grupp som arbetar med utländska pengar och som korruperat många människor. Där finns en rik man som fångat både pressen och männen. Kongressens styrkor har vacklat mellan laster och personlig ärelystnad. Folket har för blivit tyst och lyckligt, men oligarkin har korruperat allting' (Ramirez 1958, s. 201). *Times* i London var inte mindre informerad eller informativ. 'Kongresspartiet är framför allt sammansatt av vänner till England och representerar såväl de konservativa och välbeställda inslagen som landets

intellektuella elit' (*Times* den 22 juni 1891, citerad i Ramirez 1958, s. 197). Några månader senare, sedan oppositionen mot honom hade mobiliserats, anmärkte Balmaceda: 'Vi genomgår en antidemokratisk revolution som startats av en centralstyrd och liten klass, vilken tack vare sina personliga relationer tror sig vara kallad att vara den styrande och främsta gruppen i landet' (Ramirez 1958, s. 201).

Den alltid beredda alliansen mellan imperialistiska och inhemska kommersiella, finansiella, gruv- och jordbruksintressen dröjde inte länge med att mobilisera sina styrkor mot president Balmaceda. När i slutet av år 1890 och början av 1891 några förberedde sig på det krig som måste komma, översände Messr. Augustin Edwards och Eduardo Matte till Mr. Joaquin Edwards i Valparaiso order om att utbetala de summor, med vilka de bidrog till att finansiera de kommande händelserna' (*El Ferrocarril* den 17 januari 1892, citerad i Ramirez 1958, s. 193). 'De utgifter man i kongressens tjänst ådrog sig i Europa täcktes av oss med fonder ur Bank of A. Edwards & Compañía' (Augusto Matte och Augustin Ross, *Memoria Presentada a la Junta de Gobierno*, citerad i Ramirez 1958, s. 194). Bank of A. Edwards y Compañía är än idag den mäktigaste banken i Chile, ägd av familjen med samma namn tillsammans med talrika andra företag. Dessa innefattar även Chiles viktigaste tidning, *El Mercurio*, på vars sidor (liksom genom åtskilliga andra aktiviteter) familjen Edwards nu förklarar sin mycket starka lojalitet med den nordamerikanska imperialismen. De och deras bank finansierar fortfarande de mest reaktionära politiska intressena, och de gav ekonomiskt understöd åt koalitionen i det epokgörande valet 1964.

Under förra århundradet var det brittiskt (tillägnat men inte tillskjutet) kapital som rådde i Chile. USAs sändebud där tvivlade inte på den punkten när han informerade sitt utrikesdepartement den 17 mars 1891: 'Som ett särskilt intressant förhållande kan jag nämna det faktum, att revolutionen åtnjuter total sympati och i många fall aktivt stöd från engelsmän som är bosatta i Chile ... Det är bekant att många engelska företag frikostigt bidragit till den revolutionära fonden. Det medges öppet av ledarna för inbördeskriget, att bland andra John T. North har bidragit med en summa på 100 000 engelska pund' (Ramirez 1958, s. 195). Detta var utan tvekan en försvinnande del av det som 'salpeterkungen' redan hade tömt ut ur Chile. Finns det något skäl att betvivla att hans nordamerikanska ättlingar, som lånar sina namn åt koppargruvor och andra företag som rätteligen tillhör Chile, idag 'investerar' på annat sätt för sin framtid?

Times i London sammanfattar situationen den 28 april 1891:

'Det är uppenbart att majoriteten i kongressen och dess bundsförvanter redan långt före december hade kommit till den slutsatsen, att en brytning med den exekutiva myndigheten och ett försök till revolution var oundvikligt. Det är inte förvånande att de med stöd från nästan alla jordägarfamiljer, de välbeställda utlänningarna och kyrkan bedömde det som lätt att fälla presidenten. För övrigt hade de erhållit stöd från flottan och trodde att de hade det från en stor del av armén. Därför tvivlade de inte på, att när den revolutionära flaggan väl hade hissats skulle det bli den signal som satte igång en folklig resning till deras förmån över hela landet. En del av dessa förväntningar har förverkligats. De mäktiga familjerna, de stora inhemska och utländska kapitalisterna, gruvägarna i Tarapacá, flottan och ett litet antal desertörer från armén är på deras sida. Men den stora majoriteten har inte visat några tecken till revolt, och nio tiondelar av armén har förblivit lojal mot den etablerade regimen' (Ramirez 1958, s. 191).

President Balmacedas regering störtades genom ett blodigt inbördeskrig, och presidenten själv tvingades begå självmord. De utländska intressena och de regeringar, nordamerikanska lika väl som brittiska, som beskyddade dem hade inte varit överksamma. Den brittiska ambassadören telegraferade till sitt utrikesdepartement år 1891: 'I utbyte för den ovannämnda hjälpen mot de revolutionära styrkorna förväntar sig Förenta Staternas regering att Chile säger upp sina handelsavtal med de europeiska staterna och ingår ett med Förenta Staterna' (Ramirez 1958, s. 229). Samma år vände sig *Times* chilekorrespondent till utrikesdepartement (inte

till sin tidning) och uttryckte farhågan att 'det skulle vara skamligt om Chile, som på denna kust varit ett bålverk mot Blaines tolkning av Monroedoktrinen, nu skulle bli 'blainianskt' mot vår vilja'. Förenta Staternas utrikesminister James G. Blaine hade just därförinnan, år 1889, sammankallat den första panamerikanska kongressen med avsikt att bilda den Panamerikanska unionen, vars högkvarter (för att inte nämna politik) nu är i händerna på dess ättling Organization of American States. Men som tur var för britterna, om än inte nödvändigtvis för chileborna, vars deras farhågor för att Chile skulle bli 'blainianskt' ännu förhastade.

Konsekvenserna av de föregående händelserna sammanfattades 1912 av Encina i hans *Nuestra Inferioridad Económica: Sus Casas, Sus Consecuencias*:

'Den utländske köpmannen ströp våra handelsinitiativ utomlands, och inom landet utestängde han oss från den internationella handeln ... Samma sak har inträffat i vår råvaruproduktion. Utlänningar äger två tredjedelar av vår salpeterproduktion och fortsätter att förvärva våra värdefullaste kopparfyndigheter. Handelsflottan ... har kommit i svår knipa och fortsätter att vika för den utländska sjöfarten också när det gäller kusttrafiken. Flertalet av de försäkringsbolag som arbetar i landet har sina huvudkontor utomlands. De nationella bankerna har förlorat och fortsätter att förlora mark till de utländska bankernas filialer. En alltmer tilltagande del av sparinstitutens obligationer kommer i händerna på utlänningar som lever i landet' (Ramirez 1960, s. 257).

Ramirez sammanfattar i tur och ordning följderna för den chilenska ekonomin och väljer ut några drag som i våra dagar kallas tecken på 'underutveckling': '(1) Ogynnsam handelsbalans, (2) svårighet med att återställa penningvärdet och komma bort från pappersvalutan, (3) långsam kapitaltillväxt, vilket påverkar produktionskrafternas tillväxt ... Som en följd av detta försvagades republikens ekonomiska potential, och framför allt den stora massan av lönearbetare drabbades mycket hårt' (Ramirez 1960, s. 249 f.). Det vill säga, den inhemska polariseringen mellan klasser och metropol/satelliter accentuerades. Det gjorde också polariseringen mellan Chile och den imperialistiska metropolen. Ett index på den polariseringen är värdet på den chilenska peson, vilken år 1878 var värd 39 5/8, 1900 16 4/5 och 1914 8 31/32 pence. Idag är naturligtvis peson värd endast en bråkdel av pennyn' (Ramirez 1960, s. 249). Frågan huruvida Chile utvecklades eller underutvecklades besvarades av förre ministern Luis Aldunate, som åren 1893-94 skrev: 'Landets ekonomiska krafter har försvagats; landet har blivit fattigare' (Ramirez 1960, s. 251).

4. Underutvecklingen konsolideras

När vi övergår till att undersöka varför Chile underutvecklades och 'blev fattigare', förser oss såväl rena fakta som vår tes om följderna av kapitalismens motsättningar i form av polarisering och expropriering/tillägnande av det ekonomiska överskottet med svaret. Den imperialistiska metropolen exproprierade Chiles överskott och tillägnade sig det för sin egen utveckling. I stället för att utveckla den chilenska ekonomin tjänade Chiles salpeter till att utveckla det europeiska jordbruket, som då befann sig i de tekniska framstegens födslovåndor. Efter första världskriget utvecklade Tyskland ett billigare syntetiskt ersättningsmedel, och de redan i det närmaste uttömda chilenska salpetergruvorna övergavs till stor del. Det potentiella ekonomiska överskottet eller kapitalet från salpetern hade slösats bort eller bidragit till andras utveckling och skulle inte någonsin kunna återhämtas av Chile. Vid samma tid, efter 1926, upphörde Chile med att exportera vete. De metropola länderna själva och ett fåtal andra som Argentina producerade i stigande grad för egen konsumtion och för världsmarknaden. Det har beräknats att enbart på salpetern tillägnade sig Storbritannien under tiden mellan 1880 och 1913 omkring 16 miljoner pund i profiler på chilenskproducerat ekonomiskt överskott, medan chilebor och utlänningar bosatta i Chile inte behöll mer än 2 miljoner pund av det överskott, som producerats i chilenska salpetergruvor med nästan uteslutande chilenskt kapital och arbete (Ramirez 1960, s. 255 f.). Det chilenska ekonomiska överskott som exproprierades från chilebor och tillägnades av metropolen var inte begränsat till salpetern. Det omfattade också

mer och mer det som nordamerikanerna tillägnade sig genom kopparn. Och vi får inte glömma det överskott som metropolen tog om hand genom sin fördelaktiga ställning på marknaden för chilenskt vete — och naturligtvis på marknaden för de industrivaror som Chile importerade. Dessutom tillägnade sig metropolen en ansevärd del av sin satellits ekonomiska överskott under titeln 'utförda tjänster'. Det beräknas att enbart för år 1913 remitterades 2 miljoner pund till utlandet genom de utländska bolag, som arbetade i Chile inom industrin, handeln, bankväsendet, försäkringsbranschen, telegrafn, spårvägarna o s v (Ramirez 1960, s. 256). (För en redogörelse om det latinamerikanska överskott som exproprieras genom sådana utförda tjänster i våra dagar se Frank 1965 a.)

Några chilebor som levde vid sekelskiftet var väl medvetna om mycket av det som pågick och om hur metropolen tillägnade sig landets ekonomiska överskott. Chiles Nationella Parti framhöll vid sitt konvent 1910 att 'kapitalackumulationen, som bildar den nödvändiga grunden för all ekonomisk blomstring, är betydlig hos oss ... [av profiterna på salpetern] lämnar nästan två tredjedelar landet utan att lämna minsta spår' (Ramirez 1960, s. 226). Den 24 januari 1899 hörde den chilenska senaten en av sina medlemmar förklara: 'För min del drömmer jag inte så mycket om det utländska kapital, som gör så många yra i huvudet, och även om jag inte är okunnig om dess betydelse ställer jag mig tvivlande. Kommer det hit för vår skull eller för dess ägares? Kommer det som ett generöst bidrag för att göra våra jordar och affärer produktiva och bringa oss välstånd, eller kommer det som en svamp som suger upp vårt arbetes svett och endast lämnar oss bröd tillräckligt för att uppehålla livet?' (Ramírez 1960, s. 262).

Luis Aldunate tvivlade inte när han år 1894 skrev: 'Utländskt kapital är långt ifrån nyttigt och produktivt för oss; det tömmer

ut oss, försvagar oss och överger oss utan att ge oss något i ställe eller lära oss något ... Det är inte förståndigt utan tvärtom mycket farligt för oss att låta ett utländskt monopol växa upp till himlen ... Det skulle kunna konsolidera sin industriella dominans genom en politisk, och då skulle det bli alltför sent att stoppa de logiska följderna av vår närsynthet ... Vi låter oss bli koloniserade ... utan att märka att vi är offer för förlegade ideer och falska hägringar' (Ramirez 1960, s. 254). Den förutvarande ministern behövde inte någon kristallkula för att förutse metropolens ekonomiska, politiska, ideologiska och kulturella dominans över satellitens liv, något som Chile erfarit från hans till våra dagar. Framtiden fanns redan på hans tid inrymd i den kapitalistiska metropol-satellitstrukturen.

Metropolens tillägnande av sina satelliters ekonomiska överskott var inte begränsat till Chiles internationella förbindelser. Det uppträdde också inom landet, och var mest märkbart mellan de stora nationella metropola jordägarna och köpmännen och deras exploaterade provinssatelliter. Stora jordägare, som inte skall blandas ihop med 'jordbruk', innehade en särskilt gynnad ställning inom den inhemska metropol-satellitstrukturen. De tillägnade sig ekonomiskt överskott från arbetarna på sin egen jord och även från småbrukarna på de angränsade jordarna, som tvingades in i ett ökat satellitberoende till de stora. De stora jordägarna, som utövade en betydande politisk kontroll över kongressen, hade emellertid mycket mindre oberoende politisk och ekonomisk kontroll över ekonomin som helhet än vad som ofta antas. De använde sin politiska kontroll som de gör ännu idag — för att tillägna sig en del också av det ekonomiska överskott som producerades av den icke-agrara sektorn. De betalade bokstavligen ingen skatt, fastän de naturligtvis drog nytta av de offentliga utgifterna.

Rengifo, den finansminister som startade åtgärder för att skydda och utveckla den chilenska handeln och industrin, hade redan år 1835 påpekat, att 'om det chilenska jordbruket skulle betala endast en 10-procentig skatt på de inkomster jorden ger, skulle det vara nog för att täcka alla regeringens omkostnader' (Pinto 1962, s. 23). Men de chilenska jordägarna har inte vid något tillfälle betalat någon sådan skatt. A andra sidan gagnades de av de

bevattningsarbeten som utfördes under de sista åren av 1800-talet och som finansierades av den lilla inkomst som Chile fick av sin salpeterexport. Den inflation som följde av polariseringen i metropol-satellitstrukturen på de internationella och nationella nivåerna drog de nytta av i egenskap av ägare till jord och annan egendom, vars priser och värde steg mer än arbetskostnaderna och värdet på konsumtionsvarorna. Jordägarna tillägnade sig ekonomiskt överskott från den nationella ekonomin i en högst imponerande utsträckning genom att bevilja sig generösa offentliga krediter, vilka de tack vare inflationen kunde återbetala med pengar som devalverats så mycket, att de aldrig erlade någon ränta alls och ofta endast betalade tillbaka en liten del av kapitalet. Borde och Góngora diskuterar i detalj denna mekanism i tillägandet:

'Under senare hälften av 1800-talet blev kreditväsendet, som till dess varit beroende av mer eller mindre ockrande utlånare, organiserat och utvidgat. Hädanefter kunde de jordägare som önskade kredit välja mellan två alternativ: de kunde använda sitt personliga anseende i bankerna ... för att få kredit utan pant, eller de kunde ge sina egendomar som pant. Pantlånen kanaliserades egendomligt nog till nästan samma mottagare. *Caja de Crédito Hipotecario* [Låneinstitutet för fast egendom], som grundades år 1860 och som mycket snart blev ett av de mäktigaste låneinstitutet på den sydamerikanska kontinenten, var jordägarnas fogliga instrument under åtskilliga decennier ... I många fall hindrades eller begränsades en uppstyckning av egendomarna om man anlät det ... Men framför allt tillät krediten de stora ägarna att utvidga sina egendomar och bilda andra utan att överlämna några pengar ... Om krediten användes på så sätt av jordägarna och kom att bli en av de viktigaste faktorerna i den agrara strukturens bevarande, berodde det på den kontinuerliga devalveringen av den chilenska peson, vilken i det långa loppet omvandlade långtidslånen till verkliga gåvor ... det finns ingenting som tillåter oss att skriva, som vissa författare har gjort, att dessa jordägare, för vilka skuldsättning hade kommit att bli medlet till berikande, var de huvudsakliga anstiftarna till fallet i pesons värde. Men de var utan tvekan de som mest gynnades av det. Lånen på fast egendom investerades inte alltid eller riktigare inte särskilt ofta i jordbruket. Detta hjälper oss sålunda att förklara hur jordägarna berikade sig samtidigt som jorden blev fattigare på kapital. Frestelserna i en redan mer diversifierad lokal ekonomi och i ännu högre grad de utdelningar som betalades av de stora utländska bolagen, för att inte tala om lyxutgifter, drog till sig de pengar som erhållits tack vara den fasta egendomen ... att lånen på fast egendom investerades i andra sektorer än jordbruket fick till följd, att jorden blev införlivad med en spekulationsekonomi, som inte kunde annat än hota stabiliteten' (Borde 1956, s. 126 ff.).

Det rör sig knappast om feodala jordägare sittande på isolerade lantegendomar! Om vid med *Times* frågar varför 'nästan alla jordägande familjer ... de rika utländska kapitalisterna och gruvägarna' gav sitt stöd åt att upprätthålla och befrämja underutvecklingen inom den kapitalistiska metropol-satellitstrukturen, behöver man inte söka länge efter svaret. Anibal Pinto har i sin bok analyserat hur Chiles ekonomiska utveckling blev omintetgjord, Max Nolfé återger det i sin historia om Chiles industri — fast ingen av dem försöker att sätta sitt svar i samband med de oundvikliga motsättningar hos kapitalismen, som bestämt Chiles öde — och Claudio Véliz diskuterar svaret i detalj:

'Under perioden mellan oberoendet från Spanien och depressionen år 1929 dominerades den chilenska ekonomin av den nationella ekonomins tre fundament: gruvexportörerna i landets norra del, spannmåls- och boskapsexportörerna i söder och slutligen de stora importfirmorna, som vanligtvis var lokaliserade till landets mitt, till Santiago eller Valparaiso, men som arbetade i hela landet. Dessa tre påtryckningsgrupper var överens om vilken ekonomisk politik som landet skulle föra. Det fanns ingen annan grupp som kunde utmana deras ekonomiska, politiska och sociala makt. De tre dominerade det nationella livet helt och hållet, från kommunernas fullmäktige till den diplomatiska representationen, den ekonomiska lagstiftningen och hästkapplöpningarna ...

Gruvexportörerna i landets norra del var anhängare av frihandel. Denna politiska uppfattning berodde i grunden inte på doktriner — även om de också hade sådana — utan endast på det enkla faktum att dessa herrar var begåvade med sunt förnuft. De exporterade koppar, silver, salpeter och mineraler av ringare betydelse till Europa och Förenta Staterna, där de betalades i engelska pund eller dollar. Med dessa pengar köpte de utrustning, maskiner eller konsumtionsvaror av hög kvalitet

till låga priser. Det är svårt att tänka sig en altruism, en långsiktig och profetisk vision, som skulle kunnat få dessa exportörer att betala export- och importavgifter med sikte på landets möjliga industrialisering. Bundna till den tidens liberala idéer skulle de ha argumenterat, att om det verkligen skulle löna sig att utveckla en chilensk industri, skulle den åtminstone vara effektiv nog för att konkurrera med den europeiska, som måste betala höga fraktavgifter innan dess varor nådde våra stränder . . . Spannmåls- och boskapsexportörerna i söder var också uttalade frihandelsanhängare. De sände sitt vete och mjöl till Europa, Californien och Australien. De klädde sina boskapsskötare i ponchos av engelsk flanell, red i sadlar tillverkade av de bästa sadelmakarna i London, drack äkta champagne och försåg sina herrgårdar med florentinska lampor. På nätterna sov de i sängar som tillverkats av utomordentliga engelska möbelsnickare, mellan lakan av irländskt linne, täckta av engelska yllefiltar. Deras silkesskjortor kom från Italien och deras hustrurs juveler från London, Paris och Rom. För dessa haciendados, som fick sin betalning i engelska pund, var tanken att beskatta veteexporten eller lägga skyddstullar på importen rena dårskapen. Om Chile önskade att dess egen industri skulle producera ponchos, då så, låt den göra det — så länge den kan göra kläder av lika god kvalitet och med lika låga priser som den engelska industrin. Annars var förslaget ett bedrägeri. Av dessa enkla och otvivelaktigt starka skäl utövade både gruvexportörerna i norr och jordbruksexportörerna i söder ett starkt tryck på regeringen för att förmå den att försätta med en frihandelspolitik.

De stora importhusen i Valparaiso och Santiago var också frihandelsanhängare. Skulle någon kunna tänka sig en importfirma som stödde att man införde höga importtullar för att skydda den nationella industrin?

Här finns alltså den mäktiga koalition av starka intressen, som dominerade Chiles ekonomiska politik under det förra och en del av det nuvarande århundradet. Ingen av de tre var det minsta intresserad av Chile och industrialisering. De hade maktmonopol på alla nivåer: ekonomisk makt, politisk makt och socialt anseende. Endast vid få tillfällen kände de den absoluta kontroll som de utövade över nationen hotad. De påtryckningsgrupper som kontrollerade den ekonomiska politiken i landet var avgjort frihandelsanhängare, de var mer frihandelsvänliga än Courcelle-Seneuil, den berömda och respekterade ledaren för den doktrinära frihandeln, de var avgjort mer katolska än påven. Det finns några teoretiska skäl som delvis förklarar deras inställning, men de hade till uppgift att vältaligt sammanfoga de ekonomiska skolornas teorier med intressegruppernas ekonomiska intressen.

Attityderna hos denna omfattande traditionella klass, som höll den ekonomiska och politiska makten och det sociala anseendet i sina händer, stödde dess traditionella politik. Den positiva hållningen till frihandel bland gruv- och jordbruksexportörerna var inte oförenlig med den struktur som ärvts från kolonialtiden — tvärtom, den stärkte den. Drivfjädrarna för denna chilenska pseudo-kapitalistiska borgerlighet hade inget samband med moralisk motivation — som den vilken den kalvinistiska hållningen stimulerade — inte heller med politiskt eller ekonomiskt missnöje, som hos den kapitalistiska borgerligheten i England och Förenta Staterna. Drivfjädrarna hade inget samband med krav på en militaristisk och expansionistisk utrikespolitik, som fallet var i Japan, utan bestod uteslutande i att bibehålla höga inkomster, som gav fri tillgång till den högsta konsumtionsnivån i den civiliserade världen. De var förenade med det politiska och sociala ansvar som man trodde sig ha' (Véliz 1963, s. 237 ff.).

Max Nolff presenterar i kortfattad form en ganska likartad tolkning som lyder:

'Sammanfattningsvis börjar där den spontana utvecklingen av en mäktig intressekoalition baserad på export av råvaror och på import och distribution av utländska industrivaror. Denna 'export—importkoalition' är i grunden angelägen om att den chilenska utvecklingen orienteras mot utlandet, och den är därför inte intresserad eller gynnare av någon industriell utveckling. Denna maktkoalition stärker sin ställning med tiden, och det kan sägas att den dominerar det chilenska samhället utan opposition under senare hälften av 1800-talet och fram till krisen 1930. Den från Europa importerade liberala doktrinen finner således en god grogrund i vårt land och utbreder sig snabbt. Den utgör den teoretiska basen för att förstärka de härskande krafternas intressen, eftersom den representerar och uttrycker deras önsningar. Men det är möjligt att argumenten för frihandel och internationell arbetsfördelning inte skulle ha slagit så fast rot om den ekonomiska utvecklingen under de första femtio åren efter vårt oberoende inte enbart varit orienterad 'utåt' Fallet med Förenta

Staternas utveckling under förra århundradet, vilken riktade sig 'inåt' och baserade sig på ett starkt tullskydd för industri och en förnuftig fördelning av jord och inkomster utgör ett slående exempel. Det är vidare nödvändigt att till det föregående lägga ytterligare en faktor, som bidrog till att den industriella processen inte blommade upp före 1930, nämligen höginkomstklassernas stora benägenhet för lyxkonsumtion' (Nolff 1962, s. 162 f.).

Det är dock värt att notera med tanke på liknande debatter i vår tid om de olika intressegruppernas roll, att den kapitalistiska metropol-satellitstrukturen inte enbart vilade på de tre nämnda fundamenten. Efter att ha påpekat de uppenbara intressena hos handelsbourgeoisin anmärker Ramirez: 'Delar av industriebourgeoisin hade intagit en hållning av öppen opposition mot imperialismen och kämpat för landets industrialisering. Men när en lätt industri hade startats och utvecklats berövades den en god del av sina argument, och många av dess medlemmar anslöt sig till det proimperialistiska lägret' (Ramírez 1960, s. 286).

En mer noggrann analys av de händelser som omgav kontrarevolutionen mot Balmaceda och offerandet av hans nationella utvecklingsprogram åt utländsk och inhemsk reaktion visar att Augustin Edwards i A. Edwards y Compañía, vilken som bekant finansierade kontrarevolutionen, var precis samme Augustin Edwards som år 1883, i egenskap av förste ordförande i Sociedad de Fomento Fabril, hade undertecknat sällskapets invigningsprospekt, vilket som citerats började: 'Chile bör och kan industrialiseras'. År 1964 var familjen Edwards, dess bank, dess lätta industrier och dess tidning *El Mercurio* den nordamerikanska imperialismens obestridligt mest inflytelserika bundsförvant i Chile när det gällde att besegra den folkliga kandidat, som fortfarande önskade nationalisera Chiles salpeter och nu också koppar. Han kunde mycket väl ha använt Societads invigningsprospekt från år 1883 som sin politiska plattform 1964.

De följande kommentarerna sätter dessa och andra nyligen inträffade händelser i ett perspektiv. År 1891 sades: 'Det finns i Chile en kommunistisk regering, en despot eller olika despoter, som under det falska namnet verkställande myndighet har kastat all fred, all blomstring och all bildning från de föregående åttio åren över ända' (*Times* den 28 april 1891, citerad i *Vistazo* 1964). Och år 1964: 'Överallt ... har de [kommunistiska regimerna] slutat i systematiskt missbruk, med att undertrycka de mest elementära rättigheter och framkalla hunger, våld och elände. De partier som stödde Folkfrontens kandidat har vikt sin verksamhet åt att befrämja proletariats diktatur, avskaffa privategendomen, förfölja religionen och undertrycka rättsstaten' (*El Mercurio* den 19 juli 1964, citerad i *Vistazo* 1964).

Om vi nu återvänder till år 1892 kunde Eduardo Matte, som vi mött redan två år tidigare, när han tillsammans med Augustin Edwards finansierade upptakten till kontrarevolutionen mot president Balmaceda, med tillfredsställelse säga: 'Ägarna till Chile är vi själva, vi som äger kapitalet och jorden; resten utgör massan, som kan påverkas och säljas. Dess åsikter spelar ingen roll' (*El Pueblo* den 19 mars 1892, citerad i Ramirez 1958, s. 221). För de läsare, som blivit förledda att tro annorlunda om våra dagars Mercurios och Banco Edwards y Compañía i Latinamerika, om herrarna Eduardo Mattes och Augustin Edwards dagar under 1800-talet eller om någon annan tid under 1700-, 1600- eller 1500-talen, lägger Eduardo Matte, liksom den insiktsfulle vicekungen av Peru år 1736, vars analys vi placerat som epigraf, betoningen där den ska ligga: på kapitalet, inte på marken.

Jag är överens med Véliz och de andra om att de tre eller med industrimännen fyra chilenska intressegrupperna verkligen hindrade landets ekonomiska utveckling, och att de handlade som de gjorde av de skäl eller intressen som tillagts dem. Men för att öka vår förståelse av ekonomisk utveckling och underutveckling måste vi fortsätta med att ställa ytterligare två frågor: varför åstadkom inte jordägarnas, gruvägarnas, köpmännens och industriidkarnas förenade intressen och aktioner samma underutveckling i de engelska, nordamerikanska och japanska fallen? För det andra, vad måste ha funnits eller gjorts för att dessa gruppers intressen i Chile och andra underutvecklade länder skulle ha föranlett dem att utveckla i stället

för att underutveckla sina länder? På den första frågan ger inte Véliz, Pinto och Nolff något svar, och på den andra ett blott ofullständigt och oriktigt. Min tes skall, hoppas jag, besvara de båda frågorna mera tillfredsställande. Åtminstone hoppas jag att den erbjuder ett mer fruktbart grepp på det analysproblem de ställer.

Min tes innebär att de gruppintressen, som ledde till Chiles fortsatta underutveckling och några andra länders ekonomiska utveckling, själva var skapade av den ekonomiska struktur, som omfattade alla dessa grupper: det världskapitalistiska systemet. Detta system indelades i centrala metropoler och perifera satelliter. Det låg i strukturens natur att framkalla intressen, som medförde underutveckling av länderna i periferin, länder som Chile, när dessa väl blivit effektivt inlemmade i systemet som satelliter. De mäktigaste intressegrupperna i den chilenska metropolen var intresserade av en politik, som åstadkom underutveckling i det egna landet, eftersom deras metropol på samma gång var en satellit. De motsvarande intressegrupperna! i världsmetropolen var inte intresserade av en politik som åstadkom en sådan underutveckling i det egna landet (fast den gjorde det utomlands), därför att deras metropol inte var en satellit. Inte heller den härskande klickens i Japan, som förde landet från icke-utveckling under Tokugawa-perioden till utveckling efter Meijirestaurationen år 1868, ställdes inför sådana oemotståndliga underutvecklingsskapande påtryckningar — eftersom Japan inte tidigare varit någon satellit.

Världskapitalismens metropol-satellitstruktur och den analoga struktur den åstadkommit i Chile fick de mäktigaste intressegrupperna i den chilenska metropolen att stödja en ekonomisk struktur och politik, som bibehöll den exploatering världsmetropolen underkastade dem. Skälet till att de godtog och kämpade för exploateringen av sig själva var att de därigenom kunde fortsätta sin exploatering av folket i Chiles periferi. Om de grupper som kontrollerade Chile tillämpat en politik som åstadkom nationell utveckling i stället för underutveckling, skulle de, som britten visste, ha exporterat mindre ekonomiskt överskott till världsmetropolen. Men de skulle också, som tidningarna i den chilenska metropolen påpekade, ha kunnat tillägna sig mindre av det chilenska folkets överskott för egen del. Det överskott de fick överlåta åt världsmetropolen och det de kunde tillägna sig genom råvaruexport och industri-varuimport (och sålunda själva behålla), var ju sådant som de privilegierade grupperna i den chilenska och globala metropolen tillägnade sig från det överväldigande flertalet av det chilenska folket, från det flertal som producerade råvarorna men inte konsumerade de importerade industrivarorna — och som konsumerade mindre och mindre även av de råvaror och den mat de själva producerade. Samma struktur och krafter är i verksamhet på andra håll och analyseras för 1800- och 1900-talen i Kapitalism och underutveckling i Brasilien nedan.

Det förhöll sig annorlunda i världsmetropolen. Där hade de härskande grupperna inte tillfälle och ännu mindre vana att leva gott genom en ekonomisk politik, som underutvecklade deras eget land medan det utvecklade ett annat. Även där det som i Japan fanns en sådan möjlighet vilade den härskande klassens makt och privilegium inte på ett satellitförhållande till metropolen (fastän detta i växande grad skulle bli förhållandet efter andra världskriget). Det låg tvärtom i åtminstone några gruppers intresse i världsmetropolen — och i Storbritannien, Förenta Staterna o s v hos de i sista hand avgörande gruppernas — att upprätthålla ekonomiska förbindelser med världen i övrigt och i synnerhet med de satelliter, som tjänade till att utveckla metropolen och åstadkomma strukturell underutveckling i satelliterna.

Vilken roll kalvinistisk eller katolsk moral, 'sant borgerlig', 'pseudo-borgerlig' eller 'feodal' mentalitet, 'expansionistiskt offensiv' eller ej än må ha spelat för att åstadkomma utveckling och underutveckling, var sådana faktorer inte bestämmande och avgörande utan i bästa fall härledda och underordnade. Véliz förnekar helt riktigt att någon 'feodal' eller annan mentalitet skulle varit bestämmande för att åstadkomma och vidmakthålla jordägarnas, gruvägarnas och den kommersiella 'pseudo-borgerlighetens' ekonomiska politik i 1800-talets Chile. Den politik

de förde och pålade landet var, som Véliz påpekar, snarare ett resultat av de ekonomiska omständigheterna vid den tiden och av den ekonomiska struktur som framkallade dem. Det är därför egendomligt att Véliz ändå hänvisar till moralen, mentaliteten och energin hos den brittiska och nordamerikanska 'sanna borgerligheten' eftersom dessa faktorer inte spelade någon mer bestämmande roll i metropolen än den sannolikt underordnade eller obetydliga roll han tillskriver dem i satelliten Chile. Den ekonomiska politik som fullföljdes och den resulterande utvecklingen och underutvecklingen framkallades både i metropolen och satelliterna av den underliggande ekonomiska strukturen. Kan vi med denna utgångspunkt hävda, att det väsentliga i den strukturen, i det kapitalistiska systemet, har förändrats sedan slutet av förra århundradet? Nej. Min åsikt är att Chile förblivit en del av sam kapitalistiska system med samma grundläggande motsättningar av polarisering och tillägnande av det ekonomiska överskottet. Vad som har förändrats under 1900-talet är att Chile nu är *mer* underutvecklat, mer beroende och på väg att bli ännu mer underutvecklat.

Anibal Pinto, Max Nolff och (vad man kan sluta sig till) Claudio Véliz ger faktiskt ett svar på den andra frågan: vad hade behövt förändras om Chile skulle kunnat hejda sin underutveckling och i stället utvecklas? De förklarar den chilenska borgarklassens och metropolens gemensamma intressen med att Chile sedan sin självständighet valt att utvecklas 'utåt'. De förordar att landet nu skall övergå till en utveckling 'inåt'. Pinto går här så långt att han hävdar, tvärtemot sin ovan citerade bok, att Chiles underutveckling numera inte så mycket beror på dess relationer med världen utanför som på dess inhemska struktur (Pinto 1964).

Det kommer inte att vara möjligt att i detalj undersöka dessa argument här. Låt det räcka med att påpeka, att både utveckling 'utåt' och utveckling 'inåt' obestridligt är kapitalistisk utveckling. Nolff hävdar till exempel att det var en utveckling 'inåt' som Förenta Staterna genomgick under 1800-talet. Därför argumenterar dessa författare, både underförstått och uttryckligen, för att reformer inom den kapitalistiska strukturen är tillräckliga för att tillåta Chile att övergå till utveckling 'inåt' och därigenom eliminera underutvecklingen. Det var sådana reformer som föreslogs av den år 1964 besegrade presidentkandidaten Salvador Allende och hans Folkliga Aktionsfront, vars ekonomiska plan för Chile utarbetats under ledning av just Max Nolff. Min tes förfäktar att denna lösning av utvecklingens och underutvecklingens problem är inadekvat och oantagbar. Sådana reformer kan inte och är uppenbarligen inte avsedda att eliminera Chiles status som satellit i det världskapitalistiska systemet eller omvandla landet till en metropol medlem av detta system. En orientering av utvecklingen 'inåt' är i själva verket inte heller avsedd att göra slut på Chiles satellitställning genom att avlägsna landet från det kapitalistiska systemet helt och hållet och på så vis göra det till varken metropol eller satellit. Utvecklingen 'inåt' är endast inriktad på att bibehålla Chiles satellitställning i det världskapitalistiska systemet, men minska storleken och proportionen på det ekonomiska överskott som sänds utomlands och kanalisera mer av överskottet till intern industriell och ekonomisk utveckling. Det skulle ske på sätt som inte väsentligt skilde sig från dem som Balmaceda hoppades skulle lyckas. Ovannämnda författare menar att detta kan göras genom vissa reformer under en folkligt vald regering.

Enligt min tes är det just satellitställningen hos Chile och andra länder som Brasilien, för vilket land detta problem och de samtida erfarenheterna analyserats mer detaljerat nedan, och naturligtvis metropol-satellitstrukturen hos det världskapitalistiska systemet självt som inte tillåter någon framgång för eller ens att de åtgärder vidtas som Pinto, Nolff och Véliz föreslagit. Min tes hävdar tvärtom - vilket styrks av den erfarenhet som Balmaceda och hans efterföljare under 1900-talet gjort, liksom av alla tillgängliga nutida vittnesbörder, inklusive den från 1964 års val - att detta är vägen till ett ännu djupare satellitberoende till metropolen och ännu djupare underutveckling för den chilenska satelliten. Som vi kommer att finna i min korta översikt av 1900-talet blev Chile, som var underutvecklat under Balmacedas tid, mer underutvecklat under den förste presidenten Alessandris andra administration på 1930-talet

och ytterligare underutvecklat under den andre presidenten Alessandris första administration, som slutade 1964. Vad finns det för skäl att tro att denna internationella och nationella kapitalistiska metropolsatellitstruktur, om den förblir intakt, inte kommer att göra Chile ännu mera underutvecklat och det överväldigande flertalet av dess folk ännu fattigare under de kommande åren? Om min tes är riktig finns inget sådan hopp.

H. 1900-talet: underutvecklingens bittra skörd

Motsättningarna mellan kapitalistisk utveckling och underutveckling har fortsatt att fördjupas i 1900-talets Chile o åstadkommit utveckling i metropolen och underutveckling periferin. Liksom i det förflutna har Chiles ekonomiska överskott exproprierats/tillägnats av världsmetropolen, nu m centrum i Förenta Staterna. Den världskapitalistiska metropolsatellitstrukturen blev mer polariserad, vidgade klyftan i makt och inkomster mellan Chile och metropolen och ökade också graden av Chiles strukturella beroende till denna. Polariseringen inom Chile ökade också, och de gynnade gruppernas fortsatta tillägnande av det ekonomiska överskottet i den nationella metropolen och några mindre metropoler sänkte den absoluta, för att inte tala om den relativa, inkomsten för folkets flertal. Dessa tendenser och händelser under 1900-talet granskas här kort, utan försök att dubblera den mer genomarbetade analys av Chiles nyligen genomgångna historia, som gjorts av FN-anställda, chilenska och andra forskare som studerat det samtida Chile. Mer utförligt analyseras många likartade nutida problem nedan i fallet Brasilien.

1. 'Utrikes'-sektorn

Det har beräknats, att under detta århundrade 9 000 miljoner dollar av det ekonomiska överskott som producerats av och i Chile blivit exproprierat/tillägnat av den världskapitalistiska metropolen. Denna samma är lika stor som värdet av allt aktiekapital i Chile år 1964. Man får fördenskull inte anta, att Chiles nuvarande aktiekapital endast skulle varit dubbelt så stort om inte denna överföring ägt rum. Om detta av Chile producerade ekonomiska överskott hade varit tillgängligt för löpande investeringar och återinvesteringar i landets ekonomi under loppet av 1900-talet, så skulle den chilenska rikedom och inkomsten ha varit ännu mycket större idag.

Sedan kopparn ersatt salpetern som Chiles viktigaste exportprodukt är nu koppargruvorna, idag till 90 procent USA-ägda, huvudkällan till det chilenska ekonomiska överskott som tillägnas av den kapitalistiska metropolen. Enligt OCEPLAN (Organización Central de Planificación), den ekonomiska planeringsbyrå under Allendekampanjen inför 1964 års val, förtjänar det USA-ägda Gran Minería för närvarande omkring 750 miljoner escudos årligen och sänder omkring 355 miljoner till utlandet. Detta är lika med respektive 250 och 120 miljoner dollar. Av de totala kopparförtjänsterna mottar nordamerikanerna 47 procent, den chilenska regeringen 35 procent, de arbetare som producerar kopparn 13 procent och ett fåtal tjänstemän med höga inkomster 5 procent. I ett försök att uppskatta detta och annat direkt tillägnande av chilenskt ekonomisk överskott till metropolen genom att mäta Chiles motsvarande förlust i utländsk valuta, beräknar Novik och Farba i sin *La Potentialidad de Crecimiento de la Economía Chilena: Un Ensayo de Medición del Excedente Económico Potential* denna förlust genom utländskt valutaöverskott till omkring 108 eller 190 miljoner dollar år 1960, beroende på den utgångspunkt som man använder vid mätningen (Novik 1963, s. 16 ff.). Dessa summor representerar 20 respektive 34 procent av Chiles totala import det året. I skrivande stund rapporterar pressen att skillnaden per pund mellan det monopolistiskt kontrollerade kopparpriset på den fiktiva New York-marknaden, som de nordamerikanska bolagen använder för att bestämma Chiles kopparroyalty, och kopparpriset på Londons kopparbörs är 0,20 dollar. Vid nuvarande produktionsnivå och royalty representerar varje cent av denna prisskillnad en förtjänstskillnad för Chile på 9 miljoner dollar.

Storleken i den förlust i ekonomiskt överskott som beror på direkt utländskt tillägnande, kan

också uppskattas på följande vis: de nuvarande överföringarna till utlandet är 150 miljoner dollar, och betalningarna på skulder till utlandet ytterligare 150 miljoner, tillsammans 300 miljoner årligen. Denna summa kan jämföras med Chiles betalningsunderskott på 350 miljoner dollar eller med förtjänsterna på dess varuexport, som uppgick till 450 miljoner dollar i utländsk valuta. Chiles skuld i utländsk valuta (till utlandet, plus den del av den inhemska skulden som måste betalas i dollar) uppgår till totalt 2 430 miljoner dollar. Om man förutsätter en årlig ränta på 4 procent skulle återbetalningen, om den slogs ut över tjugo år och utan att man ådrog sig nya skulder, kräva betalningar på 300 miljoner dollar per år, liktydigt med en fördubbling av den redan omöjligt höga löpande betalningen. Chile kommer emellertid oundvikligen att bli tvunget att ådra sig ytterligare skulder för att genomföra sin nuvarande och föreslagna ekonomiska politik inom den rådande kapitalistiska strukturen (OCEPLAN 1964, s. 31 ff.).

Det metropola tillägnet av Chiles ekonomiska överskott, som samtidigt är både orsak till och verkan av metropol-satellitförbindelsen, är bara en sida av den metropola dominansen och Chiles beroende. För att skapa strukturell underutveckling i Chile är i sista hand viktigare än dess förlust av faktiskt överskott till metropolen landets växande oförmåga att producera så mycket ekonomiskt överskott som dess potential tillåter. Detta beror på den kapitalistiska metropol-satellitstrukturen och Chiles växande beroende inom den. Chiles ställning i förhållande till metropolen blev alltmer ofördelaktig i och med att dess veteexport försvann efter 1926 (en sektor av ekonomin, där Chile åtminstone ägde produktionsmedlen, även om det inte kontrollerade marknaden eller mycket av varuhanteringen) och den kraftiga minskningen av salpeterexporten (en sektor där Chile inte ägde mycket av produktionsmedlen men åtminstone hade en viss grad av monopol på världsmarknaden). Under 1900-talet har koppar mer och mer ersatt dessa produkter, och den är en produkt eller sektor i vilken Chile inte äger produktionsmedlen, inte kontrollerar försäljningen och inte längre svarar för en dominerande utan en allt mindre del av världsproduktionen. Med undantag för korta omkastningar i krigstid har Chile samtidigt i likhet med de flesta andra underutvecklade länder lidit av en stadig och markerad nedgång i sina 'terms of trade'.

Chiles ekonomi blir alltmer beroende och sårbar i förhållande till den metropola ekonomins intressen och infall. Utländska metropola intressen utövar nu genom att äga och kontrollera Chiles kopparexportsektor en högre grad av ekonomiskt, för att inte säga politiskt, inflytande över Chile än vad deras föregångare gjorde. Chiles ekonomi och potential för ekonomisk utveckling lider mer och mer av den kapitalistiska ekonomins motsättningsfyllda utveckling, som hänger samman med och är beroende av den metropolstyrda världskapitalistiska ekonomins. Efter att ha producerat kapitalutrustning under 1800-talet måste Chile nu importera 90 procent av det som investeras i anläggningar och utrustning. Chile måste importera bränsle, trots att naturen försett landet i rikt mått med kol, olja och vattenkraft. Från att i det förgångna ha varit en viktig exportör av vete och boskapsprodukter är Chile nu mycket beroende av livsmedelsimport från metropolen. Chile tvingades under åren 1950-54 importera för i genomsnitt 90 miljoner dollar livsmedel årligen, i huvudsak vete, kött och mjölkprodukter, vilket en gång producerades och fortfarande skulle kunna produceras inom landet. Det årliga genomsnittet på livsmedelsimporten hade 1960-63 stigit till 120 miljoner dollar. Denna summa skall jämföras med förtjänsten av Chiles totala varuexport, 450 miljoner dollar. Med den nuvarande ökningstakten kommer Chiles importbehov av livsmedel att uppgå till omkring 200 miljoner årligen år 1970, och det är en ökningstakt som liksom tidigare är avsevärt större än den på Chiles exportförtjänster. Detta betyder att en allt större del av Chiles redan otillräckliga förtjänster av utländsk valuta används för livsmedelsimporten. Chiles historia under 1900-talet visar på ett dramatiskt sätt följderna av att landet varit en del av det världskapitalistiska systemets metropol-satellitstruktur, något som förhindrat Chiles utveckling och gett upphov till dess underutveckling. Bland de länder som drabbades hårdast av 1930-talets depression var Chile, och dess importkapacitet sjönk från ett indexvärde om

138,5 år 1928 till 26,5 1932. Trots Chiles delvisa återhämtning senare och trots alla allvarliga försök till industriell produktion sedan dess stannade per capita-tillgången på varor år 1950 fortfarande under sin nivå från 1925 (Johnson 1964). Sedan dess har per capita-tillgången sjunkit ytterligare, och den reella inkomsten för den stora massan av låginkomsttagare har fallit.

Detta är inte följderna i Chile av någon misslyckad återhämtning för den kapitalistiska ekonomin på världsnivå. Vår undersökning av Chiles ekonomiska historia visar tvärtom att det alltid har varit just metropolens återhämtning som hejdat återhämtningen av såväl den chilenska som de andra satelliterna. Stimulerad av depressionen och den av kriget framkallade nedgången i industriimporten ökade Chiles industriproduktion med 80 procent mellan 1940 och 1948, men endast med 50 procent åren 1948-60. Det betyder att under den tidigare åttaårsperioden uppgick den icke-kumulativa årliga tillväxttakten i industriproduktionen till 10 procent, och under tolvårsperioden efter det att metropolen hade återhämtat sig föll den till 4 procent. Sedan dess har tillväxttakten fallit till omkring noll och ibland mindre.

Det föreligger en tilltagande oförmåga hos både den offentliga och privata sektorn att åstadkomma ekonomisk utveckling eller ens att hejda den fördjupade underutvecklingens flodvåg. Regeringens budget och därigenom regeringens förmåga att göra kapitaloperationer och täcka de löpande utgifterna är, på grund av den stora del av statsinkomsterna som beror på intäkterna från kopparexporten, synnerligen känslig för den metropolkontrollerade kopparproduktionen i Chile, försäljningen utomlands och den monopolistiska manipulationen av båda. Varje cykliskt eller långsamt fortgående fall i Chiles förtjänster på kopparn blir en allvarlig påfrestning på regeringens budget och tvingar den att lita till utländsk och/eller inhemsk upplåning, båda två inflationsframkallande, i fåfänga försök att bibehålla sin stat för kapital och löpande utgifter. Genom att anlita sådan inflationsdrivande finansiering och framför allt genom att ådra sig skulder i utlandet gör Chile sig ännu mer beroende av metropolen. Det politiska priset för detta beroende är att metropolen tvingar Chile att tillämpa tidigare använda, men även att inleda nya inhemska politiska och ekonomiska åtgärder, som hindrar landet från att använda sin kapacitet till utveckling och fördjupar dess strukturella underutveckling och beroende ännu mer. Chiles stigande oförmåga att producera för sina egna behov, vilken hänger samman med de kapitalistiska metropol-satellitmotsättningarna, har redan resulterat i att den chilenska regeringen är totalt beroende av extern finansiering av kapitalbudgeten, och detta leder snabbt till att en allt större del av de löpande utgifterna också blir beroende av extern finansiering. Denna betänkliga omständighet och tendens ökar naturligtvis betydelsen av Chiles årliga förlust av ekonomiskt överskott till metropolen på 300 miljoner dollar (varav hälften kan skrivas på kopparns räkning), då den nuvarande negativa handelsbalansen uppgår till 350 miljoner.

Den privata sektorn – den industriella, kommersiella och i viss mån också den agrara - plågas också i allt högre grad av ställningen som satellit. Dess beroende och underutveckling tar sig, minst sagt, allt mer oroande former. Idag är Chiles industri 'ruinerad av vad som får andra att frodas' vad gäller tillväxttakten på dess tillverkning. Och 90 procent av Chiles investeringar i anläggningar och utrustning importeras. Utrustning, bränsle och livsmedel svarar för nästan hela Chiles nuvarande import. Detta skulle innebära att Chiles konsumtionsvaror, livsmedel undantagna, nästan helt och hållet är tillverkade inom landet. Det förhåller sig så. En ytlig betraktelse skulle leda fram till att detta återspeglar en hälsosam utveckling med importsubstitution av konsumentvaror i åtminstone den lätta och medeltunga industrisektorn. Fakta ger en annan bild: produktionen och på många sätt även finansieringen och försäljningen av konsumtionsvaror från industrin i Chile och andra utvecklade länder blir även den mer och mer dominerad och beroende av metropolen. Mekanismerna bakom och organisationen av denna tendens uppmärksammas särskilt i min analys av Brasilien nedan och i 'Brazil: Exploitation or Aid?' i *The Nation* den 16 november 1963 och i 'Notes on the

Mechanisms of Imperialism: The Case of Brazil', *Monthly Review* september 1964. Här får det räcka med att antyda, att genom att anslutas till metropola bolag, genom att slå samman metropola och chilenska företag, genom licensavtal, genom varumärken och patent, genom metropolt ägda eller kontrollerade annonsbyråer och genom en uppsjö av andra institutionella arrangemang kommer också mycket av den chilenska konsumtionsvaruindustrin att stå i ett tilltagande satellitberoende till metropolen. Denna direkta satellitisering av konsumtionsvaruindustrin ökar i sin tur satellitberoendet i den chilenska ekonomin som helhet, inte bara när det gäller tillgången på kapitalvaror och andra komponenter för dess industriproduktion, utan även för valet av de importers vars specialisering redan är strukturerad in i den chilenska ekonomin genom den metropolt planlagda slutprodukten och produktionsprocessen.

Metropolen tillägnar sig samtidigt ekonomiskt överskott som produceras av Chile i form av royalties, tjänster och liknande. I hela Latinamerika uppgår utgifterna för dessa utländska 'tjänster' till 61 procent av kontinentens totala förtjänster av utländsk valuta (Frank 1965 a).

OCEPLAN drar i detta avseende följande slutsatser: 'Industrin har inte växt tillräckligt för att spela en verkligt aktiv roll när det gäller imports substitutionen ... Mellan 1954 och 1963 ökade exempelvis importen av industriprodukter från 226,2 till 447,1 miljoner dollar, det vill säga mer än fördubblades (en ökning på 110 procent), medan den inhemska industriproduktionen steg med mindre än 50 procent. Vi kan därför inte hänföra den långsamma industriella tillväxten enbart till begränsningar i den inhemska marknaden, ty det rådde under denna period en ökning i den inhemska efterfrågan, som måste täckas genom större import ... Denna brist på reaktion visade sig dessutom inte endast i tillgången på kapitalvaror – av vilka importen steg med mer än 120 procent - utan också i tillgången på konsumtionsvaror, för vilka importstegringen uppgick till 85 procent. Utifrån dessa tendenser har den chilenska ekonomin inte blivit mindre utan mer sårbar i förhållande till den externa sektorn. Idag beror inte bara tillgången på en rad viktiga konsumtionsartiklar på import, utan också tillgången på råvaror och halvfabrikat, som är nödvändiga för att upprätthålla industrins egen tillverkning, såväl som större delen av de kapitalvaror, som behövs för att öka vår produktionskapacitet inom ekonomins alla sektorer' (OCEPLAN 1964, s. 73).

2. 'Inrikes'-sektorn

De kapitalistiska motsättningarna mellan metropol och satellit, det ekonomiska överskottets expropriering respektive tillägnande, har dominerat och bestämt också Chiles nationella eller inhemska 1900-talshistoria. Polariseringen ökar och den nationella metropolens ekonomiska utveckling blir allt hopplösare strukturellt underutvecklad. Den kapitalistiska metropolens tillägnande av satellitens överskott och metropol-satellitstrukturen i allmänhet kännetecknar såväl Chiles alla inhemska ekonomiska relationer som dess relationer till utlandet. Inkomstfördelningen växer sig som en följd av detta mer och mer ojämn, och den absoluta inkomsten för majoriteten av Chiles folk sjunker.

Den funktionella, personella och regionala inkomstfördelningen svarar mot den växande polariseringen i Chiles ekonomi och samhälle. Omkring 400 000 ägare, direktörer och med dem förbundna och deras familjer, mindre än 5 procent av den totala befolkningen, erhåller följande procentandel av inkomsterna inom följande sektorer av ekonomin: storbordbruk (omkring 2 000 familjer) 66 procent, fast egendom i städerna 66 procent, monopoliserad storindustri (som svarar för 25 procent av industritillverkningen) 80 procent, småindustri 67 procent, byggnadsverksamhet 75 procent, grosshandel och finans 75 procent, detaljhandel 33 procent. Av resten går det mesta, per capita räknat, till tjänstemännen och det sista lämnas åt arbetarna som producerar detta ekonomiska överskott (OCEPLAN 1964, s. 6 ff.).

En följd av det sätt på vilket överskottet tillägnas i dessa och andra sektorer av den chilenska ekonomin är att inkomstfördelningen för fysiska personer ser ut så här: fem procent av befolkningen, huvudsakligen kapitalägare i städerna, erhåller 40 procent av nationalinkomsten.

Femtio procent av befolkningen, huvudsakligen arbetare i industri och handel i städerna, erhåller 20 procent. Trettio procent av befolkningen, till största delen jordbruksarbetare på landsbygden, får 5 procent av nationalinkomsten. Det betyder att en relativt improduktiv fjärdedel av befolkningen erhåller tre fjärdedelar av nationalinkomsten. (De exakta, icke avrundade siffrorna är följande: 4,7 och 39,3, 18,6 och 37,7, 47,7 och 18,9 samt 29 procent av befolkningen och 4,1 procent av inkomsten. Från OCEPLAN 1964, s. 10 ff.).

Uppgifter om den regionala (metropol-satellit) fördelningen av inkomsterna finns inte tillgängliga för Chile, men OCEPLAN påpekar: 'Den enorma ojämnheten i inkomsten de socio-ekonomiska sektorerna emellan kompletteras av en annan sida, som den officiella statistiken hittills noggrant tystat ned: inkomstfördelningen mellan landets olika regioner. Trots bristen på precis information kan det inte råda något tvivel om att spridningen också i detta hänseende är mycket stor. En av de avgörande faktorerna bakom denna spridning är den starka koncentrationen av industrins utveckling. Den är dock inte den enda, ty samtidigt är ett antal kanaler verksamma genom vilka de inkomster, som skapas i provinserna genom deras invånares arbete, överförs till andra platser. En stor del av det som produceras i landets norra zon överförs till utlandet för de stora utländska företagens räkning i form av profiter, och en annan del överförs till den centrala regeringen genom direkt beskattning. Det är endast en liten del som återstår och kan gagna regionen. De lokala jordbruksproducenterna drar på samma sätt mindre fördel av sina ansträngningar än den stora mellanhand, som verkar utifrån de stora städerna, och de erhåller endast en bråkdel av det pris deras varor betingar för konsumenten. Den store jordägarens inkomster stannar heller inte inom regionen, utan spenderas för det mesta i metropolen eller utomlands. Hela den direkta och indirekta skatten stiger till en ström av inkomster som går från provinserna till centralregeringen, och endast en del av dem återvänder till regionen som offentliga investeringar' (OCEPLAN 1964, s. 13). Chiles nationella och några provinsiella metropolers expropriering/tillägnande av det ekonomiska överskottet från sina perifera satelliter är ställt utom tvivel. Med utgångspunkt från en årlig nationalinkomst 1960-61 på omkring 3 700 miljoner escudos, vilken då motsvarade lika många dollar, beräknar Novik och Farba förlusterna i överskottet genom distributionskostnader, arbetslöshet i industrin och jordbruket och valutautflöde enligt följande: det ekonomiska överskott som tillägnats genom 'distribution' uppgick till 1 380 miljoner escudos år 1961 beräknat utifrån vad som översteg den årliga inkomsten hos medelinkomsttagarna. Beräknades det utifrån vad som översteg låginkomsttagarnas inkomst uppgick det till 1 870 miljoner i 1961 års escudos. Denna förlust av potentiellt investerbart överskott representerar 37 respektive 50 procent av den totala nationalinkomsten. Det potentiella ekonomiska överskott som förlorades genom arbetslöshet är beräknat till 510 miljoner i 1961 års escudos. Det potentiella ekonomiska överskott, som förlorades på grund av att industrin arbetade under sin fulla kapacitet beräknades till 295 eller 283 miljoner, beroende på beräkningsprocedur, eller 6 respektive 5 procent av industriproduktionen. Detta förefaller författaren vara en mycket låg uppskattning. Det potentiella ekonomiska överskott som på motsvarande sätt förlorades i jordbruksproduktionen uppgick till 94 miljoner. Valutautflödet på 108 eller 190 miljoner dollar har redan nämnts (Novik 1964, s. 16 ff.). Då dessa beräkningar av det potentiella ekonomiska överskott som förlorats för den chilenska ekonomin med nödvändighet överlappar varandra (särskilt den första posten i förhållande till de övriga) skulle det inte vara rätt att bara lägga samman dem i ett försök att beräkna den totala förlust för Chile av investeringsbart ekonomiskt överskott, som berodde på monopol och expropriering. För att få en föreställning om storleksordningen är det dock värt att lägga märke till, att det första överskottet ensamt, det som beror på ojämn inkomstfördelning, belöper sig till mellan 37 och 50 procent av nationalinkomsten. Summan av det överskott som förlorats genom arbetslöshet, underproduktion och valutautflöde uppgår till grovt räknat ytterligare 30 procent av Chiles nationalinkomst.

Ännu allvarligare och mer talande än detta nutida tillägnande och förlust av ekonomiskt

överskott genom monopol och överkonsumtion är kanske den under hela 1900-talet påtagliga tendensen att inkomstkoncentrationen förvärras och att den inhemska metropol-satellitstrukturen polariseras ytterligare. Även om exakta uppgifter inte finns tillgängliga, vilket inte är överraskande, tvivlar initierade chilenska bedömare knappast på att livsmedelskonsumtionen sjunkit bland låginkomstgrupperna på landsbygden sedan 1800-talet. Mellan 1940 och 1952 sjönk lönearbetarnas inkomster, om man tar med i beräkningen att det 28-procentiga fallet i deras del av nationalinkomsten avsevärt överträffade den 10-procentiga nedgången i deras andel av arbetsstyrkan (Johnson 1964, s. 35). Mellan 1953 och 1959 steg företagarnas del av nationalinkomsten från 43 till 49 procent, medan mellaninkomsttagarnas föll från 26 till 25 och arbetarnas fortsatte att minska från 30 till 25 procent (Pinto 1964, s. 18). Vidare föll den lagstadgade minimilönens köpkraft uttryckt i 1950 års pesos (som är lika med eller överstiger den inkomst som förtjänas av omkring hälften av Chiles inkomsttagare) från 3 958 pesos år 1954 till 3 098 pesos 1961. Samtidigt föll den reella genomsnittslönen för offentligt anställda från ett indextal på 122 år 1955 till 82 år 1961 (Pinto 1964, s. 16 f.).

Det råder föga tvivel om att inflatorisk och annan politik, som offerar löntagarnas och lönearbetarnas intressen för de egendomsägares, som exproprierar allt mer av producenternas mervärde (för att inte nämna de allt mindre skatterna, vars roll inte ens är inräknad i de ovanstående kalkylerna), resulterar i en stadig nedgång i de absoluta inkomsterna för låginkomsttagarna — det vill säga för befolkningens flertal. Denna reella nedgång i inkomsten skall inte förväxlas med den ofta anförda, men fiktiva ökning som uttrycks i den statistiska genomsnittsinkomsten per capita. Detta blir klart om vi påpekar, att medan den ofta anförda per capita-inkomsten steg från ett indexvärde på 100 till 118, föll förhållandet mellan den lagstadgade minimilönen (som återger den fattiga majoritetens inkomst mycket riktigare, även om också den sätter den för högt) från ett index 100 till 69 (Pinto 1964, s. 17).

Den verkligt alarmerande inkomstpolarisering och den expropriering/tillägnande av det ekonomiska överskottet som överblickats ovan är på en gång den kapitalistiska metropol-satellitstrukturens och dess motsättningsars verkan och orsak i Chile. Bortom den mer iögonenfallande polariseringen mellan stad och landsbygd karaktäriserar denna metropol-satellitstruktur också fullständigt stads- och landsbygdsektorn tagna var för sig. Jag begränsar mig här till några korta påpekanden.

Ett särskilt anmärkningsvärt drag i det nutida Chiles ekonomi, speciellt i dess stadssektor, är fördelningen av anställda sektorerna emellan. All jordbruks-, gruv- och industriverksamhet (de primära och sekundära sektorerna) svarar tillsammans för 40 procent av den totala anställda arbetsstyrkan. De återstående 60 procenten av arbetsstyrkan i ekonomin som helhet, och förmodligen en ännu större andel inom dess stadssektor, måste tillskrivas den tredje, servicesektorn. Långt ifrån att vara ett tecken på utveckling, som läsningen av Sir William Petty och Colin Clark en gång kunde ha fått oss att tro, är denna struktur och fördelning en återspeglning av Chiles strukturella underutveckling. Sextio procent av de anställda, för att inte tala om de arbetslösa och undersysselsatta, 'arbetar' i verksamheter som inte framställer varor — i ett samhälle som uppenbarligen i hög grad saknar varor.

En stor del av de anställda (fast naturligtvis inte av inkomsterna) i den tertiära sektorns icke-offentliga del kan hänföras till de tillfälligt anställda och till hälften självanställda 'penny-kapitalister' i staden (som arbetar med ännu mindre kapital än vad som är tillgängligt för de guatemalteckiska bönder, för vilka Sol Tax först använde detta begrepp). Det är dessa som tillsammans med några av arbetarna i sekundärsektorn, framför allt i byggnadsbranschen, utgör huvuddelen av den flytande stadsbefolkningen i *callampas*, kåkstäderna, och de mindre ökända men inte nödvändigtvis mindre otillräckliga *conventillos*, nedgångna, centralt belägna slumbostäder. Denna flytande stadsbefolkning och dess motsvarighet på landsbygden, som också förser den förra med invandrare, påstås ofta vara icke-integrerad eller marginell i samhällsekonomin. Den är emellertid långt ifrån icke-integrerad. Den är helt och hållet

inlemmad i och faktiskt den nödvändiga produkten av en underutvecklad kapitalistisk metropol-satellitekonomi, vars höggradigt monopola struktur karaktäriserar såväl dess arbetsmarknad som dess produktmarknad. Förekomsten av dessa ekonomiska roller i en ekonomi som Chiles är just en följd av motsättningarna och den exploaterande strukturen hos det kapitalistiska systemet. Dessa fattiga är mer än några andra utnyttjade som konsumenter av de större och mindre handelsmetropoler till vilka de är satelliter. Sålunda kostar mat, bostäder och andra konsumtionsvaror av låg kvalitet på de platser till vilka de har tillgång mer än vad motsvarande varor av hög kvalitet kostar om de köps av mellan- och höginkomsttagarna i andra områden. När de lyckas få ett arbete som tillåter dem att producera någonting, utnyttjas de också naturligtvis i högre grad som producenter än några andra delar av befolkningen. Både som konsumenter och möjliga producenter möter dessa som man trodde 'marginella' eller 'icke-integrerade' delar av befolkningen en högre grad av exploaterande monopol än några andra. Eftersom de har mindre elasticitet när de efterfrågar en vara som köpare och lägre elasticitet i tillgången som säljare, är de de mest exploaterade. (Denna fråga diskuteras mer ingående i Frank 1966.)

Den andra sidan hos denna kapitalistiska metropol-satellitstruktur är den i hög grad monopolistiska organisationen av handel och industri. En omåttligt stor del av den inkomst som exproprieras från både producenter och konsumenter tillägnas av mellanhanden. 'För varje tusen pesos som förbrukas på mat betalas 400 för kostnader i samband med saluförandet, vilket inte gagnar producenten utan går till mellanhänderna, där de rikare köpmännen får hälften. Denna situation är särskilt allvarlig för personer med måttliga inkomster som lever i storstadsområdena: kostnaderna för varuhanteringen gör att den mat som köps av en arbetarfamilj absorberar 26 procent av dess inkomster' (OCEPLAN 1964, s. 11 och 17). Detta innebär att metropol-satellitförhållandet karaktäriserar hela handelssektorn och att de många små köpmännen exploaterar konsumenten och i sin tur blir exploaterade av de medelstora köpmännen ovanför dem. Dessa i sin tur exploateras av de stora handelsfirmorna, som får behålla hälften av det överskott som tillägnats genom hela exploateringspyramiden.

Tillverkningsindustrin lider under väsentligen samma struktur och motsättningar. Produktion (såväl som import) av industrivaror begränsas till att förse höginkomstmarknaden. Bland annat på grund av denna marknadsbegränsning är produktionen i huvudsak inriktad på konsumtionsvaror. Kapitalutrustning svarar endast för 2,7 procent av den chilenska industriproduktionen. Kapaciteten är typiskt nog underutnyttjad, vilket visade sig under krigstiden och 1930-talets ekonomiska depression, när tillverkningen vid de produktionsanläggningar som fanns ökade markant och snabbt. Vår bekanta metropol-satellitkonstellation återskapas ständigt i industrisektorn genom att där existerar eller grundas ett fåtal stora, moderna, effektiva anläggningar och/eller företag, som omges av en hel hop små, föråldrade, ineffektiva verkstäder och/eller firmor, och vilkas senares beroende av fåtalet stora för marknader, material, kredit, distribution o s v gör dem till de storas satelliter.

Samma struktur och motsättningar återfinns i hela den agrara och kommersiella sektorn på landsbygden. Jordbrukets bekanta misslyckande med att leverera de behövliga livsmedlen, vilket i Chiles fall dramatiserades genom omkastningen från export till import av viktiga livsmedel, beror inte så mycket på bristen av kapitalistisk eller marknadsekonomisk penetrering av en förment arkaisk eller feodal landsbygd, som det beror på jordbrukets inlemmande i det nationella och globala kapitalistiska systemets monopolistiska metropol-satellitstruktur. Denna integrering av jordbruket i ekonomin som helhet är och har sedan 1500-talet varit inte enbart en marknadsekonomisk integrering genom försäljning och köp. Den förbinds också genom ägande och kontroll av alla återstående sektorer i ekonomin. Då lika bestämda data för Chile saknas (fastän den allmänna bilden kan plockas fram ur Ricardo Lagos *La Concentración del Poder Económico en Chile*), hänvisar jag till några talande data

från Peru, som ofta betraktas som ännu mera 'feodalt' än Chile. Av de 45 familjer och bolagsrepresentanter som sitter i styrelsen för det landets Sociedad Nacional de Agricultura är 56 procent stora aktieägare i banker och finansföretag, 53 procent äger aktier i försäkringsbolag, 75 procent är ägare till bolag som sysslar med bygghus i städerna eller fast egendom där, 56 procent har investeringar i handelsfirmor och 64 procent är betydande aktieägare i ett eller flera oljebolag (Malpica 1963, s. 224).

Jag tror att en detaljerad undersökning av den monopolistiska metropol-satellitstrukturen i ekonomin och jordbruket inom den skulle visa att knappheten på föda uttryckt i behov, om än inte i effektiv efterfrågan, i huvudsak kan och bör ses som produktiva och kommersiella relationer inom just denna monopolistiska marknadsstruktur, vilket jag hävdar nedan i min undersökning av det brasilianska jordbruket. Bordes och Góngoras iakttagelser i Puangedalen tyder på att expansion och kontraktion i jordbruksproduktionen och omslag från en gröda eller boskapsprodukt till en annan under tidens lopp verkligen varit anmärkningsvärt känsliga för marknadsincitament (Borde 1956). Om jordbruksproduktionen inte expanderar som vi skulle vilja, då beror det på att de som kontrollerar resurserna här för kanalisera dem till annan användning. De gör inte på det viset därför att de lever utanför den kapitalistiska marknaden och/eller inte bryr sig om den, utan tvärtom därför att deras integrering i marknaden bjuder dem att göra så. Om 40 procent av det ekonomiska överskott som produceras i jordbruket tas om hand av den monopoliserade kommersialiseringen; om jordägande är användbart för spekulation, för tillgång till krediter, för att undgå skatt, för att ha tillgång till jordbruksvaror eller för att begränsa deras tillförsel i avsikt att tjäna på deras distribution över monopoliserade handelsvägar; om kapitalet förtjänar avsevärt mer på fastigheter i staden, på handel, kreditväsen och även industri — då borde det vara föga förvånande att de som har en position som gör det möjligt för dem att öka eller minska jordbruksvarornas produktionsvolym inte ökar dem särskilt snabbt. I stället kommer jordägarna i Chile liksom styrelsemedlemmarna i det peruanska Sociedad Nacional de Agricultura att flytta sitt kapital från den plats där det förräntar sig minst till den plats där det förräntar sig mer och/eller de lättare kan konsumera det. När jordbruk är en dålig affär, som det är nu, använder dessa kapitalister, i likhet med vad som varit fallet under alla århundraden sedan 1500-talet, såvitt möjligt sina jordegendomar inte för att hjälpa de hungriga genom att producera mer föda utan till att hjälpa sig själva att göra bättre affärer i en annan för tillfället mer lönsam sektor av ekonomin.

Fast vittnesbörden fortfarande är magra och otillräckligt studerade, tycks det som om den satellitäre inquilinon med sitt lilla företag, som förekom under 1600-talet och som omvandlades till arrendator eller lejd arbetare på 1700- och 1800-talen under trycket av jordbruksproduktionens expansion, dyker upp igen lite varstans under 1900-talet. Han driver ett jordbruksföretag i liten skala i skuggan av den hacienda, vars mark han använder, och fullgör sina arbetsplikter till jordägaren genom en annan man, som han själv lejt som lönearbetare (i detta sammanhang se Baraona 1960). Min hypotes är att detta fenomen borde spåras till den förnyade nedgången i jordbruksproduktionens relativa lönsamhet efter två århundraden av bättre tider. Denna hypotes tycks delvis bekräftas av att inquilino-företaget oftare dyker upp på mark som av geografiska, topografiska eller ekonomiska skäl är mindre lönsam än sådan mark, över vars användning ägaren behåller mera direkt kontroll. Att mikrometropoler dyker upp på denna nivå, inklämda mellan jordägaren och jordbruksarbetaren, liksom den ymniga förekomsten av självanställda gårdfarihandlare och andra 'pennykapitalister' i städerna, borde sålunda inte tas som ett tecken på ekonomiskt uppsving, som medför bättre affärsutsikter. Det tycks tvärtom vara följden av en ekonomisk nedgång. Vidare betyder 'uppkomsten' av dessa små företagare inte att graden av ekonomisk och social polarisering i samhället nu är i avtagande. Både den ekonomiska möjligheten och nödvändigheten av att sätta in denna mikrometropol-satellitinstitution i metropol-satellitstrukturen hos ekonomin som helhet återspeglar snarare den allt större fattigdomen

inom reservarmén av jordlösa arbetare, från vilken de små företagen i sin tur lejer arbetare, och de minskande rikedomarna såväl för de medelstora jordägarna och köpmännen som för den lilla landsbygdsstaden. De återspeglar den växande polariseringen i 1900-talets chilenska och världskapitalistiska ekonomi och samhälle.

I. Slutsatser och implikationer

Vår undersökning av Chiles historia har visat att det är kapitalismen med dess internationella motsättningar som åstadkommit underutvecklingen i Chile och bestämt dess former, att detta gäller såväl idag som i det förgångna och att Chiles underutveckling inte kan tillskrivas någon påstådd delvis överlevande feodal struktur, som aldrig funnits vare sig helt eller delvis. Den inhemska makten har alltid legat i händerna på en borgarklass, som i första hand varit och är kommersiell, och som tillägnat och tillägnat sig ekonomiskt överskott från alla viktiga sektorer inom ekonomin. Således har makten i Chile aldrig vilat direkt eller i första hand på jordinnehav, även om det monopolistiska ägandet eller kontrollen av marken och dess anknytningar till andra sektorer av ekonomin naturligtvis inneburit ett viktigt bidrag till bourgeoisins tillägnande av ekonomiskt överskott och kontroll av den politiska makten. Den chilenska staten och dess institutioner, demokratiska eller inte, har alltid utgjort väsentliga beståndsdelar av det kapitalistiska systemet i Chile och världen och ett verktyg för borgarklassen. Vi har påpekat, och detta är avgörande för förståelsen av Chile och alla andra underutvecklade länder, att både den 'nationella bourgeoisin' och dess 'nationella stat' alltid har varit och i allt större utsträckning blir integrerade delar av ett världsomspännande kapitalistiskt system, i vilket de avgjort utgör en satellitär eller 'underutvecklad' bourgeoisin och stat. På så vis blev och är både den 'nationella bourgeoisin' i satelliten och dess stat beroende av den världskapitalistiska metropolen, vars verktyg för exploatering av periferin de med nödvändighet varit och förblivit.

Denna kapitalistiska verklighet — dess motsättningar, utveckling och underutveckling — medför viktiga uppgifter för såväl vetenskaplig teori och forskning som för politisk strategi och taktik. Vi måste formulera en vetenskaplig teori som kan omfatta och förklara naturen, motsättningarna, den historiska utvecklingen och underutvecklingen genom denna världsomspännande process och i detta världsomfattande system som helhet. Vi måste bedriva en forskning som lämpar sig till att formulera en sådan teori. Det har varit min avsikt i denna och de följande uppsatserna att ge det bidrag jag förmår komma med för att uppnå detta mål. Viktiga institutionella och andra förändringar och omvandlingar under historiens lopp har alla försiggått inom denna kapitalistiska struktur i Chile och större delen av världen, och de har tjänat till att förstora och förstärka de kapitalistiska strukturella motsättningarna. Om jag lagt mindre tonvikt vid dessa institutionella förändringar i denna uppsats, har det varit för att fästa uppmärksamheten på den väsentliga strukturella kontinuiteten hos kapitalismen och dess följderna genom Chiles hela historia. De historiska omvandlingarna av institutionerna, av Chiles och andra underutvecklade länders verklighet och deras uraktlåtenhet att förändras till och i önskade former och riktningar kan riktigt förstås endast mot bakgrunden av den kapitalistiska motsättningen mellan kontinuitet och förändring. (Utan att förneka denna kontinuitet har jag fäst större uppmärksamhet vid det kapitalistiska systemets omvandlingar i den första uppsatsen om Brasilien.)

Historiens förlopp i Chile och världen har präglats av en långsamt fortgående tendens till polarisering, både internationellt och nationellt. Graden av ömsesidigt beroende — omfattningen av satelliternas beroende — har samtidigt ökat. Klyftan mellan metropolen och Chile i makt, rikedom och inkomster och kanske viktigast i den politiska, ekonomiska och teknologiska kapaciteten för ekonomisk utveckling har påtagligt vidgats under tidens lopp och fortsätter att göra det. Samtidigt har Chile, dess metropol och borgarklass blivit politiskt, ekonomiskt och teknologiskt allt mer beroende av metropolen. Nu blir inte endast Chiles

handel, jordbruk och gruvsdrift som i det förgångna integrerade i den världskapitalistiska metropolen, till vilken alla blir allt mer beroende som satellitsektorer, utan också dess industri. Om en förhållandevis oberoende 'nationell' industribourgeois med chilenska nationella intressen skulle ha uppstått i det förgångna (fast det är svårt att påstå att det någonsin kunde ha skett), är en sådan eventualitet ännu mera osannolik och omöjlig så länge som Chiles industri och industriidkare fortsätter att bli mer beroende av den världskapitalistiska metropolen för finansiering, handelsförbindelser, tillgång till kapitalvaror, teknologi, formgivning, patent, varumärken, licenser — kort sagt praktiskt taget allt som hänger samman med lätta industrier eller sådana av sammansättningskaraktär.

Man skulle kunna tro att den inhemska underutvecklingen och polariseringen i Chile skulle dämpas eller till och med åter vändas mot utveckling genom medelklassens uppkomst. Den 'nya' medelklassen och den tertiära sektorn, i vilken den mestadels har sin bas, är tvärtom ett uttryck för och en ytterligare orsak till Chiles strukturella underutveckling och polarisering. Urbaniseringen och den strukturella omvandlingen av Chiles ekonomi, samhälle och styrelseform som medelklasserna, den sociala rörligheten och 'demokratiseringen' representerar, hänger samman med ökad polarisering mellan stadsmetropolerna Santiago-Valparaíso-Concepción och deras perifera landsbygds- och småstadssatelliter och med ekonomisk och inkomstmässig polarisering både i staden och på landsbygden. Det relativa och absoluta antalet chilensare som i huvudsak är improduktiva stiger, och den relativa och absoluta inkomsten för de fattigaste medlemmarna i samhället, såväl de produktiva som de improduktiva, minskar med tiden. Med medelklassens uppkomst kan antalet av dem som tillägnar sig ekonomiskt överskott vara i stigande. Den del av inkomsten som återstår för den exproprierade producenten minskar dock, och den kapitalistiska strukturens kapacitet och möjlighet att åstadkomma industriell och ekonomisk utveckling i Chile avtar. Chile blir allt mer strukturellt underutvecklat.

De politiska uppgifter som möter dem som skulle vilja befria Chile och dess systerländer från deras underutveckling är inte mindre angelägna och djupgående än de vetenskapliga uppgifterna. De är inte heller utan relationer till varandra. I Chile och länder med liknande struktur kan det inte finnas något hopp om en borgarklass, som skulle leda ekonomin och folket ut ur underutvecklingen. Det borde inte bli något mer tal om en 'progressiv nationell bourgeois' som rycker till sig statsmakten från en efterbliven, främst jordägande, feodal oligarki. Den progressiva potentialen och kapaciteten hos den chilenska borgerligheten och dess stat är strängt begränsade, inte av några 'icke-kapitalistiska' eller 'förkapitalistiska' institutioner eller strukturer i deras provinsiala omland, utan just genom den kapitalistiska struktur som pålagts den av dess egen världs-kapitalistiska metropol och dess egna på så sätt skapade och vunna fördelar av att bevara denna kapitalistiska struktur på global, nationell, regional och lokal nivå i förbund med andra intressegrupper. Exproprieringen av dess ekonomiska överskott och de andra begränsningarna i dess utveckling, som den imperialistiska metropolen avkräver den chilenska metropola borgarklassen skapar motsättningar mellan den och metropolen precis som den chilenska metropola bourgeoisin skapar motsättningar mellan sig själv och de provinsiala borgerliga grupper, som den i sin tur exploaterar. Dessa motsättningar kan leda de mest exploaterade och svagaste intressegrupperna inom den chilenska borgerligheten att föra en politik, som vid en eller annan tidpunkt och i viss utsträckning går emot de intressen, som exploaterar både dem och folket. Men dessa mindre motsättningar återspeglar varje grupps behov och önskan att behålla en större del av det exploaterade rovet. Dessa mindre motsättningslösande och dessa borgerliga gruppers handlande kan varken utgöra ett ekonomiskt eller politiskt avgörande steg för att eliminera underutvecklingen och den struktur som åstadkommer den. Borgarklassen och alla dess delar 'frodas av vad som ruinerar andra' och måste sträva efter att bibehålla denna 'handelns paradox och rikedomarnas motsägelse'.

Kapitalismens motsättningsfyllda utveckling och den därav följande underutvecklingen av Chile både påtvingar folket nödvändigheten av och ger det möjligheten att befria sin ekonomi och få den att utvecklas. Nödvändigheten uppstår genom strukturen hos och utvecklingen av det nationella och världskapitalistiska systemet, vilket alltmer fördjupar underutvecklingen i Chile, försätter majoriteten av dess folk i ännu större fattigdom och samtidigt gör dess borgarklass mindre och mindre förmögen att kasta om den under århundraden utvecklade underutvecklingen. Processen går bortom och över Chile och är världsomfattande. Motsättningarna hårdnar. Möjligheten mognar genom samma struktur och process.

Chiles folk, som lider under den nödvändighet och äger de möjligheter som skapats av samma världskapitalistiska utveckling som i andra underutvecklade länder, måste och kommer att i förbund med dessa andra folk ta initiativet och ledningen för att förstöra det system, vars underutveckling har orsakat och fortfarande orsakar deras underutveckling. I en tredjedel av världen har initiativet redan tagits. De socialistiska länderna har dragit sig undan det kapitalistiska systemet och dess exploaterade marknad, vilket ytterligare fördjupat motsättningarna inom systemet och förnummits i Chile likaväl som annorstädes. Överger man borgerlig ideologi och teori, reformistisk och revisionistisk politik och opportunistisk och antar en revolutionär marxistisk strategi och taktik inom den folkliga ledningen i Chile, i de underutvecklade länderna, i de socialistiska länderna och bland de kolonialiserade och exploaterade folken i hjärtat av den imperialistiska metropolen själv kommer man att fortsätta att fördjupa motsättningarna i det kapitalistiska systemet och genom att upplösa dem befria Chiles och jordens folk. Till priset av deras underutveckling har det kapitalistiska systemet utvecklats, och som priset för deras utveckling kommer det kapitalistiska systemet att avskaffas.

Den kapitalistiska utvecklingsprocessen är tidvis avbruten men permanent, liksom processen med dess revolutionära undergång. I vår tid fördjupas motsättningarna, processen accelererar, diskontinuiteten raserar systemet. Möjligheten att befria dess folk och utveckla deras civilisation är för handen, och folket griper efter den. Må dess ledare följa efter.

II OM LATINAMERIKAS 'INDIANPROBLEM'

A Problemet

'Indianproblemet' i Latinamerika är i grund och botten ett problem som hänger samman med den ekonomiska strukturen hos det nationella och internationella kapitalistiska systemet som helhet. I motsats till vad som ofta hävdas är problemet inte en fråga om indianernas kulturella isolering, och än mindre är det frågan om någon ekonomisk isolering eller otillräcklig integration. Indianernas problem har liksom underutvecklingsproblemet som helhet sina rötter i kapitalismens klass- och metropol-satellitstruktur, vilken behandlas i hela denna bok. Utan att gå tillbaka till de välkända framställningar av det ekonomiska ursprunget till indianernas problem som gjordes för flera århundraden sedan av Bartolomé de las Casas i hans *Historia de las Indias* och av Jorge Juan och Antonio Ulloa i deras *Noticias Secretas de América*, kan vi begrunda vårt sekels mest ryktbare peruforskare, José Carlos Mariáteguis, bedömning:

'Alla teser om indianproblemet, som inte ser det som ett ekonomiskt och socialt problem eller undviker det som sådant, är ingenting annat än nya ofruktbara, teoretiska och ibland endast verbala ... övningar, som dömer sina upphovsmän till vanära. De kan på intet sätt ursäktas för sina goda avsikter ... Indianfrågan uppstår ur vår ekonomi. Den har sina rötter i jordägosystemet. Varje försök att lösa den genom administrativa eller polisiära åtgärder, genom utbildning eller vägbyggen, är ytligt och träffar inte kärnan' (Mariátegui 1934, s. 27).

Denna bedömning understöds av en nordamerikansk antropolog, Eric Wolf, när han säger, att de latinamerikanska indianernas hedendom och kollektiva samhällen förr har strukturella än kulturella rötter. Så ock av hans mexikanska kollega, Rodolfo Stavenhagen, som säger att 'grunden för etniska förhållanden är koloniala och klassmässiga förhållanden' och 'regionens huvudstad var ett verktyg för erövring och är ännu idag ett redskap för dominans' (Wolf 1955, s. 456 f., Stavenhagen 1963, s. 91 och 81).

B Historien

Indianernas problem ligger i deras ekonomiska relationer till övriga samhällsmedlemmar, och dessa relationer har i sin tur bestämts av det kapitalistiska samhällets metropol-satellitstruktur och hela den utveckling det genomgått sedan indianerna infogades i det genom erövringen. Stavenhagen framhåller att 'det koloniala systemet arbetade i själva verket på två plan. De ekonomiska restriktioner och förbud, som Spanien pålade sina kolonier (och som skulle komma att skapa självständighetsrörelserna) upprepades, bara många gånger värre, i relationerna mellan de koloniala samhället och indianbyarna. Samma handelsmonopol, samma produktionsrestriktioner, samma politiska kontroll som Spanien utövade över kolonin, pålade denna indianbyarna. Vad Spanien var för kolonin blev denna för indianbyarna: en kolonial metropol. Från och med då och framgent genomträngde det merkantila systemet de mest isolerade byarna i Nya Spanien' (Stavenhagen 1963, s. 91).

Detta förment isolerade, traditionella samhälle (eller egentligare bygemenskap), populariserat av Redfield (1941 och 1960), och den kollektiva indiagemenskapen var således långt ifrån ursprungliga eller traditionella i Latinamerika, utan utvecklades (eller riktigare, underutvecklades) som en följd av kapitalismens utveckling där under såväl den koloniala som den nationella perioden. Eric Wolf sammanfattar hur den indianska bygemenskapens underordning och skenbara isolering men faktiska satellitställning historiskt sett skapades genom den kapitalistiska utvecklingsprocess, som började med erövringen. Som Cortéz anmärkte för en mexikan vid sin ankomst: 'Spanjorerna besväras av en hjärtsjukdom, för vilken guld är det enda verksamma läkemedlet'. Med utgångspunkt från denna observation fortsätter Wolf:

'Den erövrande spanjoren blev gruvägare, producent av handelsgrödor, boskapsuppfödare, köpman ... Han önskade omvandla välstånd och arbete till säljbara varor - till guld och silver, hudar och ull,

vete och sockerrör ... Drivkraften för denna kapitalism var gruvdriften ... Alla planer att förverkliga en bättre värld - ekonomiska, religiösa och politiska - vilade i sista hand på ledningen och kontrollen av en enda resurs: kolonins infödda befolkning. Erövrarna ville ha indiansk arbetskraft ... I kolonisatörens ögon var det inte det medeltida ursprunget som utgjorde värdet hos institutionen [encomiendan¹]. Det var snarare den möjlighet den gav till organisering av en kapitalistisk arbetsstyrka, över vilken han ensam kunde utöva oinskränkt makt' (Wolf 1959, s. 176 och 189).

Wolfs bedömning bekräftas av världens tre obestriddigt mest auktoritativa forskare i ämnet: José M. Ots Capdequi, José Miranda och Silvio Zavala. Ots Capdequi skriver:

'Det är inte möjligt att i grunden fatta den verkliga historiska betydelsen av de sociala, ekonomiska och rättsliga institutioner som inneslöts i den så kallade Indianlagen [*Derecho Indiano*, som syftar inte på indianer utan på Indien, som Spanska Amerika då kallades], om man inte håller i minnet det historiska faktum, som jag utförligt behandlat i några av mina skrifter: företaget att upptäcka, erövra och kolonisera Amerika var inte i sträng mening, till sitt ursprung, statligt ... Om vi granskar alla de *capitulaciones* [förläningar], som finns bevarade i arkiven i Sevilla finner vi snart en uppenbar och dominerande övervikt för privata intressen och privata initiativ för att organisera och understödja upptäcktsresorna. Det var brukligt att dessa färder finansierades av stora köpmän ... Den nya lag som tillkom i dessa länder, de indianska [spanskamerikanska] rättigheterna i egentlig mening, hade i grunden en pakt- och kontraktsliknande karaktär ... Dessa *capitulaciones*, dessa kontrakt blev rättsliga och säljbara handlingar. Innan de affärsföretag som de låg till grund för startades var de föremål för byte, överföring, köp och försäljning' (Ots 1946, s. 8 ff.).

Efter det direkta slaveriet var den viktigaste institution genom vilken de spanska företagen gottgjorde sig sina investeringar encomiendan, vilken tillät dem att avkräva indianbefolkningen skatt och arbete. José Miranda sammanfattar den 'ekonomiska funktionen' hos *encomenderos* - dem till vilka encomiendan förlänades - på följande sätt:

Fastän *encomenderos* äger mycket av länsherre, av europeisk stil ... tycks han inte ha något verkligt intresse av sin feodalliknande ställning eller funktion. Nej, *encomenderos* är framför allt en man av sin tid, driven av begär efter profit och med rikedom som mål. Bland sina samtida är *encomenderos* handlingens man, den i vilken en ny världs idéer och önskningar starkast slår rot ... Därför begränsar han sig inte som den feodale herremannen till att blott njuta av skatterna och tjänsterna, utan han lägger båda till grund för åtskilliga affärsföretag ... Han kommer att göra samma sak som vilken som helst företagare från den tiden till nu: använda sina egna och andras resurser och andras arbete i sin strävan efter rikedom och välfärd. Således framhåller *encomenderos* med stolthet encomiendans element av kapitalistisk koncession, vilket är det enda som kan ge honom det han strävar efter med all kraft: makt och rikedomar ...

De affärsverksamheter som *encomenderos* inrättar för att dra ekonomisk vinning av encomiendan är därför av tre slag: gruvdrift (för att utvinna guld till att börja med), boskapsskötsel och åkerbruk (till en början nästan uteslutande begränsat till veteproduktion) ... Om vi börjar med den första, kan han från sin encomienda utvinna guld, livsmedel, slavar, kläder o s v. Dessa varor han sedan använda: guldet för de nödvändigaste investeringarna som inköp av verktyg och löner åt spanska arbetare (gruvarbetare och medhjälpare) och inköp av mat, livsmedel för att underhålla hans slavar, *encomiendaindianer* och andra arbetare, samt för boskapsuppfödning. Slavarna används till gruvorna, för vilka de utgör den viktigaste arbetskraftskällan, till jordbruket och boskapsuppfödningen ... Vi ser ofta *encomenderos* infångad i ett komplicerat nät av ekonomiska och rättsliga relationer: han deltar i gruvbolag, han äger en hjord får eller svin, vilken han låter beta på en annan *encomenderos* område — med vilken han ingått ett ekonomiskt avtal för detta ändamål — vilken står under uppsikt av en spanjor, vars tjänster han erhåller genom något slags kontrakt eller betalning. Allt detta efter att ha tilldelat de allmänna maktbefogenheterna åt någon släkting, vän eller anställd för att administrera hans *encomiendas*, och efter att ha tilldelat andra personer särskilda fullmakter så att de kan sköta hans *haciendas* och boskapsrancher, hans affärsföretag och sockerbruk samt ta tillvara hans intressen var än det må vara nödvändigt' (Miranda 1947, s. 423 f., 427 och 446).

¹ Encomiendan diskuteras på de följande sidorna samt i avsnittet ” Kolonialtidens kapitalism i Latinamerika ” i delen om Chile ovan.

Således inlemmade kapitalismens expansion och utveckling indianerna i sin exploaterande monopolstruktur omedelbart efter erövringen, och kapitalisten och hans snabbt växande nötkreaturs- och fårhjordar tillägnade sig indianernas mark. Den nya kapitalismen genomträngde indianernas ekonomiska organisation så snabbt och grundligt, att tio år efter Mexicos erövring 'några indianbyar, framför allt de nära huvudstaden och andra viktiga städer, utan tvivel på grund av ökningen av pengar och den stora efterfrågan på konsumtionsvaror föredrog att betala sin skatt i pengar och bad, att deras betalning i varor och arbete skulle omvandlas till guld och silver. Ramírez de Fuenleal informerade kungen om denna vändning och bad honom avlägsna de lagliga hindren för en sådan skattebetalning i pengar ... 'det förefaller som om några byar nu föredrar att spara majs och filter för handel och hellre ge guld, eftersom de förtjänar tillräckligt på sin handel för att betala sin skatt och sörja för sitt uppehälle' (Miranda 1952, s. 204). Liksom alla som måste betala i en kapitalistisk ekonomi föredrog indianerna att under inflationstider betala i devalverade pengar.

De omedelbara följderna av den kapitalistiska invasionen av indiansamhället blev indianbefolkningens decimering samt omvandlingen av dess samhälle och kultur. Indianbefolkningen i Mexico föll från 11 miljoner år 1519 till ett bottenmärke på 1,5 miljoner år 1650 (Borah 1951, s. 3). Miranda påpekar, att vid samma tid 'orsakade den tunga skattebördan viktiga förändringar i befolkningsfördelningen: å ena sidan sjönk befolkningen på grund av död och frånvaro, å andra sidan spreds många indianer ut till mindre befolkade områden, bosatte sig på ogästvänliga och otillgängliga platser, bytte uppehållsort eller flyttade sina hem från en by till en annan. Några byar dog ut eller förminskades, nya bebyggelsesamlingar tillkom, av vilka somliga blev små städer med tiden. Några orter växte. Många av de indianer som inte ville betala de omåttliga skatterna tog till det enda sättet att undgå dem, det vill säga de lämnade sina uppehållsorter för att antingen bege sig iväg och leva på en plats där spanjorerna inte kunde störa dem eller någon annanstans där skattetrycket var lägre' (Miranda 1952, s. 216 f.).

Senare tiders indianska boplatser är således inte, liksom minst av allt deras struktur och förhållande till det större samhället, några kvarlevor från tiden före erövringen. De är tvärtom den underutvecklade produkten av kapitalistisk utveckling. Försåvitt den kollektiva indiangemenskapen sedan dess och än i våra dagar överhuvud taget varit isolerad, återspeglar detta en självvald reträtt, vilken är indianernas enda skydd mot det kapitalistiska systemets härjningar och exploatering.

I Mexico varade *encomiendan*, vilken byggde på att skatten betalades med arbete och den lagliga användningen av *encomiendaindianer*, till 1549. Silvio Zavala skriver:

'Den 22 februari det året utfärdade den spanske monarken en viktig förordning, vilken tillställdes presidenten och domarna i Nya Spaniens Audiencia ... och beordrade att alla omvandlingar av natura- eller penningskatten till personliga tjänster skulle annulleras. När detta förbud drevs igenom markerades slutet på *encomiendan* som arbetskraftsinstitution, ty därefter måste alla skatter betalas i pengar: produkter eller inhemska varor. Det finns bevis för att lagen blev genomdriven ... På vilket sätt skulle man nu skaffa fram den nödvändiga arbetskraften för att fortsätta kolonins arbete? ... Avsikten blev därför att inrätta ett system av frivilligt lönearbete med måttliga uppgifter, men för att förebygga den situationen att indianerna inte skulle erbjuda sina tjänster frivilligt ... utvecklade Nya Spanien *cuatequil* eller systemet med påtvingat lönearbete. Detta system i kombination med tidigare inhemska seder skulle utvecklas i mycket större skala i Peru under namnet *mita*, en institution som markant skilde sig från både slaveriets och *encomiendans* personliga tjänster, vilka båda blev undanträngda under den process vi beskriver ... Indianerna ... erhöll daglön ... Huvudskillnaden mellan Nya Spaniens *cuatequil* och Perus *mita* låg i att det förstnämnda vanligtvis berörde indianer i distrikt nära arbetsplatsen, medan arbetarna i Peru måste färdas mycket längre avstånd. I Nya Spanien varade arbetet nästan alltid i en vecka, och varje indian inställde sig för arbete tre till fyra veckor om året. De peruanska arbetsperioderna varade i månader. De arbetare som tillhandahölls av byarna utgjorde i Nya Spanien vanligtvis 4 procent av befolkningen men i Peru en sjundedel eller 14 procent. I Tucumán togs en av tolv indianer ut ... Systemet med

obligatoriskt lönearbete ... blev till slut den viktigaste arbetskraftskällan i kolonin. Inte ens encomenderos förblev oberoende av cuatequilinstitutionen. Om de behövde arbetare kunde de inte längre ta dem från sina byar, vilket de tidigare hade gjort, som en form av skatt. I likhet med andra privata koloniserare blev de tvungna att vända sig till en domare eller *juez repartidor* för att bli tilldelade det antal arbetare de behövde, och de arbetare som de tilldelades på detta sätt arbetade inte längre gratis, utan var berättigade till de gängse lönerna ... I det föregående kapitlet påpekade vi att encomiendan inte medförde någon rätt till jord, och vi ser hur encomenderon förlorade kontrollen över sina indianers arbete, då detta kom att självständigt regleras av de kungliga myndigheterna ... Åren 1601 och 1609 utfärdades nya förordningar i avsikt att införa frivilligt lönearbete och sätta stopp för det obligatoriska ...

Under de gångna åren hade de spanska jordbrukarna börjat dra till sig indianer från grannbyarna till sina jordbruk. Indianerna var kända under namnet *gañanes* eller *laborios*. I stället för att vänta på den periodiska tilldelningen av indianer från de offentliga myndigheterna hade de indianfamiljer kontinuerligt boende på sina ägor som arbetare ... Jordägarna gjorde allt som stod i deras makt för att stärka sitt grepp om *gañanes* genom att beröva dem rätten att lämna gården frivilligt. De legala medlen härför fann man genom att förskotta pengar och varor, vilka band *gañanes* till platsen genom att sätta honom i skuld. Denna metod och inte den gamla encomiendan från 1500-talet utgör den verkliga föregångaren till den mexicanska haciendan från senare tid. Under detta system är herren ägare till marken genom förläning, köp eller annan rättslig handling, eller kanske endast som nybyggare. Han lockar *gañanes* till sitt jordbruk och behåller dem sedan genom att skuldsätta dem. Liberalt tänkande personer under kolonisationsperioden såg förvisso med misstänksamhet på detta system av agrar trälldom genom skulder och brännmärkte systemet, liksom de tidigare hade brännmärkt slaveri, encomienda och cuatequil. Den spanska regeringen vidtog avsevärda åtgärder för att begränsa mängden av legala skulder ... Trots dessa legala restriktioner ... lyckades jordbrukarna utvidga *gañanía*-systemet och säkra det genom skulder ... Det växande antalet peoner och jordegendomar isolering gav gradvis upphov till herrarnas eller deras representanters vana att straffa peonerna, men det betyder inte att de förra hade juridiskt bemyndigande, ty kungens rättvisa ingrep när ett allvarigare brott hade begåtts. Peonsystemet hade sålunda koloniala rötter, men under den perioden erbjöd de offentliga myndigheternas vaksamhet ett visst mått av skydd för arbetarna. När sedan *laissez-faire* och andra icke-inblandningsteorier i den offentliga rätten lämnade peonerna ensamma och försvarslösa mot sina herrars ekonomiska makt, ökade hårdheten i haciendastyret, och indianbyarnas befolkning och betydelse minskade stadigt i jämförelse med de jordegendomar, vilka anställde peoner. Vi har redan sagt, att tvångsarbetet i gruvorna fortlevde längre än till år 1633, men att antalet fria arbetare som lockades av de förhållandevis höga gruvarbetarlönerna ökade ... Knepet med pålurade skulder fungerade såväl i gruvorna som på haciendorna' (Zavala 1943, s. 85 ff.).

Kapitalismens utveckling skapade således institutionella former lämpade för dess växlande behov vid olika tidpunkter och platser, såväl när den inkorporerade indianerna som andra. Denna kapitalistiska utveckling och dess institutioner omvandlade hela indiansamhällets uppbyggnad från första stund, och den har fortsatt att bestämma formen och innehållet i indianernas liv alltsedan dess. Wolf kommenterar:

'Erövringen bröt inte bara ned människor fysiskt, utan den slet också sönder den invanda uppbyggnaden av deras tillvaro och det motivmönster som gav liv åt deras tillvaro ... Det samhälle som skapades genom den spanska erövringen ... offrade människan för produktionen av objekt som inte var avsedda att tjäna något annat syfte än den individuella erövrarens profitmaximering och ära ... den exploaterade indianen kunde inte upptäcka någon universell mening i sitt lidande ... Sålunda led indianerna inte bara av exploatering och biologisk kollaps utan också av avkulturerings, 'kulturför-lust', och under så svåra förhållanden förlorade de också känslan av att tillhöra den samhällsordning, som så missbrukade sina mänskliga resurser. De blev främlingar i den, skilda från dess syften och representanter genom en avgrund av misstro. Det nya samhället kunde tilltvinga sig deras arbete men inte deras lojalitet. Denna klyfta har heller inte minskats med tiden' (Wolf 1959, s. 199).

Alla indianer drabbades dock inte av samma ekonomiska, sociala och kulturella öde. Skillnaden mellan haciendaindianen som lönearbetare och byindianen som producent med full äganderätt betonas av bland andra Antonio Quintanilla vad beträffar dess sociala och

kulturella yttringar:

'Indianen i bygemenskapen [i Peru] ... är medveten om att vara fri. Vad han värderar mest är jord, och han äger jord. På detta jordägande vilar en rad medborgerliga värden som de andra indianerna [de på haciendan] inte har. Samfällig organisation och rättsligt skydd har gjort det möjligt för hundratusentals indianer att föra ett förhållandevis tillfredsställande liv, därför att levnadsstandard, medborgerliga värden, handlings- och åsiktsfrihet, med ett ord indianernas lycka i gemenskapen inte går att jämföra med de undermänniska villkoren för hacienda-indianerna eller för dem som vandrar kring bland städerna i Anderna och söker arbete ... Den på haciendan anställde indianen är blyg, dyster, tyst, ofta krypande, lögnaktig och opålitlig. Dessa väsentligen negativa karaktärsdrag är uttryck för hans tillstånd av underlägsenhet och ofta långa erfarenhet av exploatering och orättvisa' (Quintanilla u. å., s. 12 och 18).

Även om denna skillnad mellan indianerna på haciendan och i bygemenskapen utan tvekan är riktig uppvägs den — framför allt när de senare inte har tillräckligt med jord utan tvingas arbeta som de förstnämnda — av deras gemensamma exploatering genom samma kapitalistiska system. Vi kan därför återgå till att undersöka indianernas roll i detta systems uppbyggnad och utveckling.

Sextonhundratalet bevitnade en nedgång i koloniernas gruvproduktion, förde depression till metropolen och isolerade de två från varandra mer än de varit under det tidigare århundradet eller skulle bli igen under de senare. Detta har vi redan påpekat i vår undersökning av Chile. Polariseringen stad—land tycks ha ökat i kolonierna. Stadsbefolkning, manufaktur och efterfrågan på lantbruksprodukter ökade trots den oavbrutna befolkningsminskningen (Borah 1951, s. 30). Som svar på denna stadsutveckling och på nedgången i gruvdriftens produktion och lönsamhet växte jordbruksproduktionen i betydelse och blev i stigande grad koncentrerad till den spanska haciendan på indianbyns bekostnad. De som studerat denna process i Mexico har tolkat den som 'involution' av en ekonomi som vänt sig 'inåt' till följd av ekonomisk depression (Chevalier 1956, Borah 1951, Wolf 1959). Jag har i annat sammanhang argumenterat för att detta är en feltolkning av dessa händelser (Frank 1965 a). Tillväxten och konsolideringen av den monopolistiska haciendan och den därmed sammanhängande nedgången i den småskaliga, i detta fall indianska, jordbruksproduktionen i Mexico, berodde och har alltid berott på en ökning i efterfrågan och priset på jordbruksprodukter. Samma sak gällde för fallen Chile och Brasilien, som granskats på annat håll i denna bok och som har uppenbara paralleller i andra delar av Latinamerika som Argentina och Västindien (Frank 1965 b). 1600-talet bevitnade således utvecklingen av de huvudsakliga institutionerna på landsbygden, vilka i haciendan och den indianska bygemenskapen har fortlevt i större delen av det indianska Latinamerika till denna dag. Men dessa institutioner själva har varit flexibla nog att anpassa sig till de ekonomiska fluktuationer och omvandlingar som ägt rum i världen och nationen sedan den tiden.

'Latinamerika har varit invecklat i stora marknadsförändringar och fluktuationer sedan den spanska erövringens period. Det skulle till visa sig att handelns snabba expansion i Nya Spanien under 1500-talet följdes av ett 'depressionens århundrade' under 1600-talet. Stiltjen avbröts igen under 1700-talet, med förnyad krympning och upplösning av marknaden under det tidiga 1800-talet. Under andra hälften av 1800-talet och början av 1900-talet fångades många latinamerikanska länder upprepade gånger av spekulationsboomer med produktion för utländska marknader, ofta med förödande resultat om man misslyckades. Hela samhällen kunde finna sina marknader borta över en natt och fick återgå till själv-hushållningsodling* ... Redfield har delvis fångat detta problem i sitt begrepp 'förnyat traditionella samhällen' (remade folk) ... vilka en gång stod i den kommersiella utvecklingens mitt för att senare lämnas kvar i dess utarmade marginaler ...

I denna cykel av självhushållnings- och avsalugrödor garanterar de förra en stabil minimiförsörjning. Avsalugrödorna lovar större penningintäkter, men de drar in familjen i den föränderliga marknadens risker. Bonden är alltid intresserad av att uppnå någon form av balans mellan självhus-

* Se avsnittet 'Kapitalism och underutveckling i Brasilien' för viktiga exempel inklusive analys.

hållningsekonomi och kontantproduktion. Tidigare faser av avsalu-produktion har gjort det möjligt för honom att köpa varor och tjänster som han inte haft råd till, om han bara producerat för sitt eget uppehälle. En uttömmande ansträngning att öka förmågan att köpa fler varor och tjänster kan dock medföra slutet för honom som oberoende jordbruksproducent. Han vill därför förlita sig till ett grundläggande minimum av självhushållningsproduktion för att endast långsamt utvidga sina kontantköp' (Wolf 1955, s. 462 ff.).*

Då detta är en integrerande del av den ojämna kapitalistiska utvecklingen pågår denna process fortfarande. När det internationellt och monopolistiskt manipulerade lokala kaffepriset faller så lågt, att indianerna i södra Mexico får ett pund majs för varje pund av det kaffe som de producerar för den nationella och internationella marknaden, slutar de att producera kaffe, ökar sin majsproduktion och blir 'isolerade självhushållande jordbrukare'.

'Två ting tycks vara klara utifrån denna diskussion. För det första tycks det vara tillrådligt, när man har att göra med dagens Latinamerika, att akta sig för att behandla självhushållningsproduktion och marknadsproduktion som två varandra följande utvecklingsstadier. Vi måste i stället i vår analys ge plats för en cyklisk växling mellan de båda slagen av produktion inom samma bygemenskap och inse, att ur dess synpunkt kan båda slagen vara alternativa svar på förändringar av den utländska marknaden. Det betyder att en undersökning av marknaden vid en tidpunkt är otillräcklig ... För det andra måste vi söka efter de mekanismer som gör sådana förändringar möjliga' (Wolf 1955, s. 464).

C Strukturen

För vår tid sammanfattas strukturen och mekanismerna av Instituto Nacional Indigenista (Nationella indianinstitutet) i Mexico, som t o m väljer samma termer som jag:

'Indianerna lever i verkligheten sällan isolerade från mestiserna. Vi måste räkna med den samlevnad som finns mellan de båda grupperna. Mellan mestiserna, som lever i regionens centralort, och indianerna i det jordbrukande omlandet råder ett närmare ekonomiskt och socialt ömsesidigt beroende än vad som vid första påseende verkar finnas ... Mestis-befolkningen lever nästan alltid i en stad, som utgör centrum för en interkulturell region, fungerar som metropol för ett indiandistrikt och upprätthåller intima förbindelser med de underutvecklade småsamhällen, som länkar centralt samman med de satellitära bygemenskaperna. [I vår undersökning har vi funnit] att indianernas traditionella bygemenskap var en avhängig del av en helhet som fungerade som en enhet. At-gärder som vidtogs i en del fick oundvikligen efterverkningar på andra delar och därmed på helheten. Det var inte möjligt att betrakta bygemenskapen separat. Det var nödvändigt att ta hänsyn till hela det interkulturella system av vilket den var en del ... Att indianernas stora massa skulle förbli i sina förfäders underordnade ställning med en hårt stabiliserad, traditionell kultur var inte bara önskat utan också med våld påtvingat av staden ... [Det är i] Ciudad de las Casas som ... man med större skärpa ser den dominans som ladinos** utövar över de ekonomiska och politiska resurserna och över egendomen i allmänhet' (Instituto Nacional 1962, s. 33 f., 27 och 60).

Sådan är alltså den nutida situationen i Mexico efter de 'femtio år av revolution' över vilka detta land är så stolt, eftersom de befriade landsbygsbefolkningen från den förment feodala haciendans dominans. I sin *La Democracia en México* kallar rektorn för Nationaluniversitetets samhällsvetenskapliga fakultet detta förhållande 'inre kolonialism' och påpekar, att det berör en i absoluta tal *stigande* andel på mellan 10 och 25 procent av Mexicos befolkning (Gonzales Casanova 1965, s. 52 ff.). Det må överlåtas åt läsarens fantasi hur förhållandena är i Peru och Ecuador, där hälften av befolkningen är indianer och där ingen revolution har ägt rum, eller i Guatemala och Bolivia, där kontrarevolutionen redan tagit över.

* Detta mönster analyseras i detalj med avseende på icke-indianska bönder på s. 258 ff. och 283 ff.

** Ladinos är före detta indianer och ibland också ättlingar till *criollos* (kreoler), som skiljer sig ekonomiskt och etniskt från indianerna och utgör ett socialt mellanskikt i latinamerikanska länder med betydande indianbefolkning. På andra platser i Mexico kallas de *mestizos*, i länderna i Anderna *cholos* eller i något högre skikt *mistis*. För en klassifikation av social stratifiering i Latinamerika i kulturella termer se exempelvis Wagley 1955.

Wolf påpekar: 'Berövad land och vatten genom erövringen och efterföljande inskränkningar (framför allt 1800-talets liberala reformer som ersatte gemensam med privat egendom), kan indianernas bygemenskap knappast bli självförsörjande. Den måste inte blott exportera människor utan också hantverksprodukter och arbete ... Utan hjälp utifrån kan den aldrig sluta den alltmer vidgade klyftan mellan sin produktion och sina behov' (Wolf 1959, s. 230). Stavenhagen fortsätter:

'Indianernas ekonomiska värld är ingalunda sluten. Bygemenskaperna är blott till synes isolerade. De medverkar tvärtom i de regionala systemen och den nationella ekonomin. Marknads- och handelsförbindelser är den huvudsakliga länken mellan indianernas och ladinors värld, mellan självhushållningsekonomin och den nationella. Det är sant att den största delen av indianernas jordbruksproduktion konsumeras av dem själva. Det är också sant att den inkomst som produceras av indianerna står för en mycket liten del av nationalprodukten (även i Guatemala, där indianbefolkningen utgör mer än hälften av landets totala). Men vikten av dessa förbindelser ligger inte i mängden av sålda produkter eller i värdet av de köpta varorna. Det ligger mer i handelsförbindelsernas art. Det är dessa förbindelser som har omvandlat indianerna till en 'minoritet' och som placerat dem i det beroendeförhållande där de nu befinner sig' (Stavenhagen 1963, s. 78).

Förbindelserna mellan indianerna och de andra är således många, men som alla skribenter som citeras här är överens om, är de aldrig förbindelser av jämlikhet. Indianerna är alltid de exploaterade.

Alejandro Marroquín påpekar att 'traditionellt är indianen i Tzeltal-Tzotzildistriktet exploaterad på två sätt. Han exploateras som arbetare i tjänst åt jordägare och hacendados, vilka använder indiansk arbetskraft och betalar låga daglöner, och han exploateras som småproducent. Indianerna framställer nämligen varor som ibland är mycket efterfrågade på den nationella marknaden' (Marroquín 1956, s. 200).

D Arbetaren

Man finner inte särskilt många indianer, även i Mexico efter dess jordreform, som äger tillräckligt med jord för att de skall kunna föra ett liv som fullvärdiga medlemmar i det mänskliga samhället. Det är ett allmänt erkänt faktum att indianerna har berövats sin jord med lagliga och olagliga medel under historiens gång. Det gjordes inte i första hand därför att andra ville åt själva jorden, utan därför att man sökte göra indianerna beroende genom att förneka dem äganderätten till de resurser de behövde för att överleva i oberoende.

Nutida undersökningar om jordäggande i olika latinamerikanska länder visar, att indianerna förlorar sin jord, för att inte tala om jordens fruktbarhet. Denna knapphet på jord är utan tvivel nyckeln till deras ställning av underlägsenhet, exploatering, fattigdom, kulturlöshet, med andra ord det stadium av underutveckling som karaktäriserar indianerna och många andra, som är helt indragna i den kapitalistiska utvecklingens sociala process. Det är av detta skäl som Stavenhagen kan hävda, att 'ur den globala ekonomiska strukturens synpunkt spelar självhushållningssamhället rollen av arbetskraftsreserv ... privat jordäggande gynnar ladinors och är till nackdel för indianerna ... jordackumuleringen hos ladinors gör att de kan erhålla och kontrollera billig arbetskraft ... indianen är alltid den anställda och ladinon alltid den som anställer' (Stavenhagen 1963, s. 71, 75 och 77). Det är inte så underligt att indianerna sätter värde på det kollektiva i sin bygemenskap, vilken erbjuder dem ett visst skydd mot intrång på deras jord genom det gemensamma ägandet och genom starka sociala sanktioner mot försäljning av enskilt ägd jord till utomstående.

Det är uppenbart att det är bristen på jord som tvingar de jordlösa indianerna och före detta indianerna att erbjuda sitt arbete åt jordägare och andra till en mycket låg lön, ibland ingen alls, för att få ett litet stycke mager jord, ett läckande tak över huvudet, lite majs eller vete eller öl och några pesos. Men det är också knappheten på jord bland dem som har någon, som tvingar indianerna i bygemenskapen och andra småägare att underkasta sig ladinors och andras

exploatering för att få bröd till sina barn och bete åt sina djur. Ladinos är lyckliga nog att ha stulit, tilltvingat sig eller ärvt nog med jord och kapital från indianer och andra för att göra det möjligt för sig att leva av sin exploatering. Melvin Tumin omtalar exempelvis, att i Jilopeteque 'förtjänar en ladinoarbetare 50 procent mer än en indianarbetare, men kostnaden för att hålla en åsna är ännu högre än lönen för en ladino' (anförd i Staven-hagen 1963, s. 71).

Exploateringen tar sig många olika former. Man kan födas, arbeta och dö på samma hacienda som vanlig arbetare. Man kan vara hälftenarrendator och därmed lycklig nog att få behålla hälften av vad man producerar för eget behov. Man kan lämna sin egen lilla lott i familjens händer medan man går och arbetar på haciendan i grannskapet. Man kan komma ner hundratals kilometer från bergen varje år för att skörda andra människors kaffe — framför allt om det är dessa andra som äger 'din' jord i bergen. Man kan utvandra tusentals kilometer som *bracero* till Californien och där stå till tjänst med billig arbetskraft. Man kan kombinera dessa aktiviteter med någon mindre handel och varje slag av tillfälligt arbete som man kan finna i de små landsortsstäderna. Man kan slutligen utvandra till provinsens eller nationens huvudstad för att där bli slumminnevånare med tillfälliga anställningar. Hur som helst blir man helt och hållet integrerad i en kapitalistisk ekonomisk, social och politisk metropol-satellitstruktur, som drar all möjlig nytta av ens korta, sorgliga liv utan att någonsin integrera en i de välsignelser som samma sociala struktur skapar.

E Marknaden

Indianerna och andra är, som Alejandro Marroquín påpekar, förutom att vara exploaterade som arbetare också exploaterade som småproducenter, både som säljare och köpare på den lokala, regionala och nationella marknaden. Indianernas 'begränsade bekantskap med lagarna om tillgång och efterfrågan hindrar dem från att sätta det rätta värdet på de varor de för till marknaden i staden. På det sättet blir indianen ett verktyg i händerna på monopolisterna som tar hans produkter för löjligt låga priser, endast för att senare sälja samma varor till relativt höga' (Marroquín 1956, s. 200). Stavenhagen framhåller att 'bland de olika förbindelserna mellan indianer och ladinos är det deras handelsförbindelser som är de viktigaste. Indianen deltar i dessa förbindelser som producent och konsument. Ladinon är alltid köpmannen, mellanhanden, monopolisten ... Det är just handelsförbindelserna som sammanlänkar indianvärlden med den socio-ekonomiska regionen, med det nationella samhället såväl som med världsekonomin, i vilken detta är integrerat ... Det är uppenbart att handelsförbindelserna mellan indianerna och ladinos inte är förbindelser av jämlikhet' (Stavenhagen 1963, s. 80).

Dessa handelsförbindelser tar sig en mångfald former. Marroquín sammanfattar några av de viktigaste av dem i sin undersökning av *La Ciudad Mercado (Tlaxiaco)*:

'Distributionsfunktionen består i det arbete som veckomarknaden i Tlaxiaco gör genom att distribuera mängden av varor från Puebla, Oaxaca, Atlixco eller Mexico City ... Koncentrationsfunktionen är den motsatta: veckomarknaden koncentrerar en serie regionala varor i Tlaxiaco så att de kan sändas till större konsumtionscentra. A andra sidan uppfylles de båda föregående funktionerna i huvudsak genom funktionen handelsutbyte, det vill säga genom den växande aktiviteten hos köpare och säljare, vilken ger profit åt de professionella köpmännen. Monopoliseringsfunktionen är ett högre stadium av koncentrationsfunktionen och består i det monopoliserade arbete som utförs av de stora köpmännens uppköpare från i huvudsak Puebla och Mexico City. De försöker kontrollera produktionen av de indianvaror som är mycket efterfrågade i landets viktigaste konsumtionscentra ...

De indianer som tillverkar stråhattar bor i de ekonomiskt mest efterblivna byarna ... Föräldrar såväl som barn är engagerade i hattproduktionen under mycket långa arbetsdagar som överskrider 18 timmar. Dessa indianers kulturella efterblivenhet lämnar dem helt och hållet i köpparnas våld, vilka genom sin ekonomiska makt bestämmer priset på hattarna fullkomligt efter sin egen vilja och med inga andra begränsningar än dem, som de bestämmer sinsemellan genom konkurrens. Även i indianbyarna finns det en eller två monopolister, som köper många hattar för att sälja dem i

Tlaxiaco på lördagarna. De försäkrar sig om profit genom att till mycket låga priser köpa hattar som indianerna säljer i sin by, kanske tvingade av något ekonomiskt behov ... Uppköparnas agenter försöker bli ensamma om särskilda indianvaror för att sända dem till stadscentra där det är stor efterfrågan på dem. Agenterna är beroende av viktiga handelscentra som Mexico City, Puebla eller Oaxaca och står i noga kontakt med marknadsfluktuationerna på dessa platser. I överensstämmelse med dessa fluktuationer bestämmer de indianprodukternas pris. De produkter som efterfrågas mest är ägg, kycklingar och kalkoner, avocados och kaffe ... Uppköpsagenterna arbete underlättas genom ett nätverk av mellanhänder, som samlar indianprodukterna genom smärre uppköp och levererar dem till respektive agenter i större mängder. Dessa mellanhänder är alla födda i Tlaxiaco. ... Sju par händer har kommit mellan producenten och konsumenten och orsakat en prisstegring [på ägg] från 16 till 50 cent, mer än 300 procent. Indianprodukterna når Tlaxiaco för att spridas ut till de större stadscentra i landet, men under sin korta passage genom Tlaxiaco har de bidragit till att stärka stadens handelssektor. Denna profit, parasitiskt framtvungad från indianens hunger och elände, förstärker makten och den koncentriska styrkan hos Tlaxiaco som kärnan i den mixtekanska ekonomin.

Sammanfattningsvis kan vi peka på följande företeelser som allmänna karaktäristika hos stadsmarknaden i Tlaxiaco: (1) det handelskapitalistiska systemets totala dominans, (2) intensiv konkurrenskamp som i varje kapitalistiskt ekonomiskt system, (3) mäktigt inflytande från distributionsmonopolen, (4) ett tätt nätverk av mellanhänder som avsevärt tynger indianekonomin, (5) den parasitära sidan hos Tlaxiacos ekonomi, vilken grundar sig på exploatering av det nedvärderade indianarbetet ... Allt detta visar att Tlaxiaco inte är ett produktionscentrum utan ett distributionscentrum, i huvudsak beroende av produkter utifrån. Tlaxiaco är byarnas veckomarknad, men är i sin tur underordnat huvudstaden' (Marroquín 1957, s. 156 ff.).

Det skall särskilt understrykas, att den resursknapphet och låga köpkraft som sätter indianerna i en mycket ofördelaktig position på marknaden förstärks av de ofta förekommande och stora förändringar i efterfrågan, tillgång och pris, som ofta i spekulativt syfte skapas på monopolistiskt vis av de stora köpmännen själva. Eric Wolf har beskrivit situationen sålunda:

'Köparna av böndernas produkter har intresse av böndernas fortsatta 'efterblivenhet'. En omorganisation av deras produktionsapparat skulle sluka kapital och krediter som kan användas bättre till att utvidga marknaden, köpa transportmedel, anställa mellanhänder o s v. Genom att lämna produktionsapparaten oförändrad kan köparen minska risken av att ha sitt kapital uppbundet i bondeföretagets produktionsmedel om och när botten går ur marknaden. Köparna av böndernas produkter väger sålunda stigande produktivitet per arbetstimma mot minskade risker för investerat kapital. Man kan säga att knappheten på jord och den dåligt utvecklade teknologin är en funktion av den spekulativa marknaden. Vid behov drar investeraren bara tillbaka sin kredit, medan bonden återgår till självhushållningsproduktion med hjälp av sin traditionella teknologi' (Wolf 1955, s. 464).

F Kapitalismen

Det monopolistiska kapitalistiska systemets struktur och utveckling uppenbarar sig i 'indianproblemet' i synnerhet och allmänhet genom skapandet av underutveckling på provinsnivån, på det sätt som Marroquín skisserar i sina slutsatser från sin undersökning av Tlaxiaco:

För det första: den ekonomiska koncentration och centralisering som studerats i Tlaxiaco har medfört en anmärkningsvärd kontrast mellan livet i den relativt välmående staden och det fattiga och snåla livet i regionens byar. Denna kontrast visar sig också i själva staden, mellan de kringpridda förorterna i den lantliga periferin och kärnan i centrum.

För det andra: staden drar fördel av sin privilegierade ställning vad beträffar kommunikationsmedel för att exploatera indianernas byar och förstäder. Detta åstadkommer en djup motsättning mellan staden i centrum och resten av regionen.

För det tredje: revolutionens jordreform bröt sönder den socio-ekonomiska jämvikten i byarna. När haciendan som var det tidigare sociala systemets gravitationscentrum försvann, tvingades indianerna söka ett nytt underlag, som kunde ge dem ordning och stabilitet i den sociala omvälvning som åstadkommit av revolutionen. Den store köpmannens affär blev regionens

gravitationscentrum. Den store köpmannen ersatte hacendadon i dennes patriarkaliska roll. Han presenterar sig för indianerna som deras store välgörare medan han exploaterar och tillgodogör sig deras produktion.

För det fjärde: den ekonomiska strukturen i Tlaxiaco har följande kännetecken: (1) extrem individualism. Konkurrenskampen är intensiv och åstadkommer stark rivalitet mellan personer i samma ställning och mellan ekonomins olika sektorer. (2) Den enda källan till kapitalackumulation är handel (gruvbrytningen har minskat, och de profiler den skapar ackumuleras inte i utan bortom Tlaxiaco). Varken jordbruk eller hantverk kan medverka till att stora förmögenheter skapas. Därav idealiseringen av köpmannayrket. Den store köpmannen är den modell som alla imiterar, respekterar och beundrar. (3) I avsaknad av egen produktionsbas är Tlaxiacos ekonomi en parasitär sådan, som grundar sig på exploateringen av indianarbete.

För det femte: med utgångspunkt från sin egen ekonomiska struktur är Tlaxiaco ingen homogen helhet. Det är delat i sektorer och sociala klasser med ömsesidigt och tilltagande antagonistiska intressen. För det sjätte: de nya transportmedel som tillkommit under de senaste tio åren har grundligt förändrat ekonomin i Tlaxiaco. Deras viktigaste följder är: (1) ruinerad eller förfall för huvuddelen av hantverket, som framställning av ljus och tvål, smidesvaror, textilier in in. (2) Stark stimulans för produktionen och konsumtionen av alkohol. (3) Tillväxten av ett nytt ekonomiskt centrum: Chalcatongo. (4) Utvecklandet av en artificiell ekonomi i Tlaxiaco genom att denna stad, som inte producerar vad den konsumerar, främjar handel, distribution och varukoncentration. (5) De nya kommunikationsmedlen har slutligen gett representanter för de stora monopolerna och spekulanterna i Mexico City tillträde till Tlaxiacos marknad. De har ruinerat de lokala monopolisterna, orsakat stegring av levnadskostnaderna och företagit stora spekulationer till indianbefolkningens nackdel' (Marroquín 1957, s. 239 ff.).

Kapitalismens utveckling åstadkommer sålunda allt mer underutveckling i det indianska samhället precis som den gör i de flesta andra. Således är indianens och hans bygemenskaps 'problem' ur hans synpunkt en konstant kamp för blotta överlevandet i ett system i vilket han, i likhet med det stora flertalet människor, är offret för den ojämna utvecklingen i en helt och hållet kapitalistisk metropol-satellitstruktur. Det är en förlorad kamp som indianen har utkämpat i mer än fyra århundraden. Han förlorar fortfarande. Och som miljoner andra kommer han att fortsätta att förlora tills han störtar systemet, en uppgift som ingen kan utföra i hans ställe. Ty att han överger sitt lokala samhälle erbjuder heller inte någon lösning. Antonio Quintanilla beskriver på uppdrag av Kommissionen för jordreform och bostadsbyggande i Peru den pågående omvandlingsprocessen i indiansamhället och indianernas flykt därifrån:

'Ur ekonomisk synpunkt intar den indian som lämnar sitt lokala samhälle, tvingad av omständigheterna men ofta dragen av sin egen önskan, en individualistisk attityd i stället för en kollektiv. Vad vi menar är, att indianen utanför sitt lokala samhälle och som individ inträder i en konkurrensattityd i förhållande till varje annan indian i omständigheter analoga med hans egna. Denna konkurrens uppträder i alla sammanhang, men den är särskilt allvarlig på arbetsmarknaden med tanke på den stora tillgången på arbetskraft och underlägsenheten hos indianerna som grupp på denna marknad. För de indianer som fortsätter som jordbrukare skulle den kollektiva organisationens försvinnande inte bara medföra att de lätt exploaterades av hänsynslösa personer — vilka erfarenheten har visat är i majoritet, utan också indianjordbrukarna själva skulle hamna i en för dem ruinerande konkurrens med tanke på deras begränsade finansiella förmåga, deras dåliga jordbruksmetoder och den oekonomiska storleken på deras lotter. Att tvinga indianerna med deras begränsade resurser att ansluta sig till ett individualistiskt systems aktiva konkurrens skulle sänka dem i än djupare misär. Det är därför nödvändigt att finna nya organisationsformer för att ersätta bygemenskapen, som oundvikligen kommer att försvinna ... Denna process lämnad åt sig själv kan till slut åstadkomma att indianerna införlivas i västerländska vanor och att självhushållningsekonomin försvinner, men till ett fruktansvärt pris av misär, utbredd tuberkulos, fruktansvärd barnadödlighet, arbetslöshet, brottslighet in m. Problemet byter scen men inte skådespelare. Samma mänskliga massor som upphör att vara föremål för 'indianproblemet' blir föremålen för 'slumproblemet', vilket är problemet med stadens underproletariat, som lever i extrem misär och som stadigt växer i antal'

(Quintanilla u. å., s. 19 f.).

Rodolfo Stavenhagen tror också att 'ladiniseringen ... endast betyder indianens proletarisering ... eller en lantlig *trasprouletarisering* (förlåt uttrycket)' (Stavenhagen 1963, s. 99 och 103).

Därför ligger inte 'indianproblemet' i någon *brist* på kulturell eller ekonomisk integrering av indianen i samhället. Indianens problem ligger som för majoriteten av folket snarare just i hans för exploatering svårt utsatta integration i en metropol-satellitstruktur, i strukturen hos det kapitalistiska system som åstadkommer underutveckling överallt.

III. KAPITALISM OCH UNDERUTVECKLING I BRASILIEN

Denna essä är en omarbetning av en föreläsning som hölls på ett symposium ägnat 'tredje världen' vid Mexikanska nationaluniversitetets samhällsvetenskapliga fakultet den 26 och 28 februari 1965. Jag hade för avsikt att tolka militärkuppen och dess ekonomiska konsekvenser mot den historiska bakgrunden och uttryckt som en teoretisk modell, vilken skulle kunna förklara framväxten av underutveckling i Brasilien som helhet. Som läsaren kommer att märka färgar detta intresse för tilldragelserna 1965 behandlingen av Brasiliens hela historia. Jag kan naturligtvis inte skriva under på begreppet 'tredje världen', för vad det syftar på utgör en viktig del av den kapitalistiska världen.

A Modellen och hypoteserna

I Brasilien, liksom på andra platser, är underutveckling en följd av kapitalistisk utveckling. Militärkuppen i april 1964 och de därpå följande politiska och ekonomiska händelserna är logiska konsekvenser av detta förhållande. Mitt syfte med denna uppsats är att spåra och förklara det kapitalistiska utvecklandet av underutveckling i Brasilien från den portugisiska koloniseringen på 1500-talet. Jag ämnar också visa hur och på vilket sätt den ekonomiska och industriella utveckling Brasilien faktiskt är i stånd till inom kapitalismens koloniala och imperialistiska metropol-satellitstruktur, med nödvändighet är begränsad till underutveckling. Min avsikt är inte att göra en uttömmande studie över Brasilien i sig självt, utan snarare ett försök att använda Brasilien för en studie av underutvecklingens natur och den kapitalistiska utvecklingens begränsningar.

Då man brukar redogöra för underutvecklingen och den begränsade utvecklingen i Brasilien och likartade områden, är det vanligt att man faller tillbaka på en dualistisk samhällsmodell. Sålunda skriver den franske geografen Jaques Lampert följande i sin bok *Os Dois Brasís* (De två Brasilierna): 'Brasilien är uppdelat i två system av ekonomisk och social organisation ... Dessa båda samhällen har inte utvecklats i samma takt ... De två Brasilierna är lika mycket brasilianska, men det är flera århundraden som skiljer dem ... Under loppet av den långa perioden i kolonial isolering bildades en arkaisk brasiliansk kultur, vilken i sin isolering behåller samma slags stabilitet som fortfarande existerar i de inhemska kulturerna i Asien och Främre Orienten ... Den dualistiska ekonomin och den dualistiska samhällsstruktur, som är en del därav, är varken ny eller typiskt brasiliansk — den finns i alla länder med liknande ojämn utveckling' (Lambert u. å., s. 105 ff.).

Samma synsätt delas av Arnold Toynbee (1962) och många andra. Celso Furtado (1962), Brasiliens planeringsminister fram till kuppen i april 1964, hänvisar till det ena Brasilien, det moderna, kapitalistiska och industriellt mer utvecklade, som ett öppet samhälle, och till det arkaiska, lantliga Brasilien som ett slutet.

Det tyngst vägande argumentet hos alla dessa forskare är att det moderna Brasilien är mer utvecklat, därför att det är ett öppet, kapitalistiskt samhälle. Det andra, arkaiska, Brasilien förblir underutvecklat därför att det inte är öppet, i synnerhet inte i sitt förhållande till den industriella delen av samhället och mot världen som helhet, och därför att det inte är tillräckligt kapitalistiskt, utan snarare förkapitalistiskt, feodalt eller halvfeodalt. Utveckling ses då ofta som en fråga om diffusion: 'I Brasilien finns utvecklingens motor överallt i städerna, varifrån den sprider förändring till landsorten' (Lambert u. å., s. 108). Det underutvecklade Brasilien skulle utveckla sig om det blott ville öppna sig. Det mer utvecklade Brasilien skulle utveckla sig ännu mer om det andra Brasilien upphörde att vara en hämsko på det och öppnade sin marknad för industrivaror. Min analys av det historiska och samtida Brasilien talar för att denna dualistiska modell för det första är sakligt felaktig och för det andra

teoretiskt otillräcklig och missvisande.*

En alternativ modell bör i stället läggas fram. Som om man tar ett fotografi av världen vid en viss tidpunkt, består modellen av en världsmetropol (i dag USA) och dess härskande i klass, dess nationella och internationella satelliter och deras ledare — nationella satelliter som USA:s sydstater, och internationella satelliter som São Paulo. Emedan São Paulo på grund av sin egen ställning är en nationell metropol, består modellen vidare av dess satelliter, d v s provinsmetropoler som Recife eller Belo Horizonte och dessas regionala och lokala satelliter i sin tur. Det betyder, att om vi tar ett fotografi av en bit av världen, får vi en kedja av metropoler och satelliter, vilka löper från världsmetropolen ner till haciendan eller den lokale handelsmannen. De sistnämnda är satelliter till det lokala metropola handelscentrat, men de har i sin tur bönder som satelliter. Tar vi en bild av världen i dess helhet får vi hela serier med konstellationer av metropoler och satelliter.

Denna modell har flera viktiga kännetecken: (1) nära ekonomiska, politiska, sociala och kulturella band mellan varje metropol och dess satelliter, vilket medför en total integrering av den mest avlägsna utposten och bonden i systemet som helhet. Detta står i skarp kontrast till den dualistiska modellens antagande att stora delar av samhället skulle befinna sig i isolering och inte vara inkorporerat i helheten. (2) Monopolstruktur i hela systemet, vilket innebär att varje metropol har monopol över sina satelliter. Ursprunget eller formen för detta monopol varierar från fall till fall, men förekomsten därav är universell genom hela systemet. (3) Precis som i varje monopolistiskt system förekommer det misshushållning och felinriktning av de tillgängliga resurserna överallt i hela systemet och genom kedjan av metropoler-satelliter. (4) Som en del av detta missbruk exproprierar eller tillägnar sig de lokala, regionala, nationella och internationella metropolerna en stor del, allt av eller till och med mer än satelliternas ekonomiska överskott eller mervärde.

I stället för en stillbild skulle modellen kunna ses som en film över historiens gång. Den uppvisar då följande kännetecken. (1) Systemets utvidgning från Europa till dess att det har införlivat hela planeten i ett enda världsomfattande system och struktur. (Om de socialistiska staterna lyckats undgå detta system finns det nu två världar — men det finns under inga omständigheter tre.) (2) Kapitalismens utveckling, först som handel och senare också industriellt, till ett enda system i världsomfattande skala. (3) Polariseringstendenser, vilka har sitt ursprung i systemets struktur på global, nations-, provins-, lokal- och sektorsnivå, och vilka ger upphov till utveckling i metropolen och underutveckling i satelliten. (4) Fluktuationer inom systemet, såsom högkonjunkturer och depressioner, överförs från metropolen till satelliten och även sådana fluktuationer som att den ena metropolens roll övertas av den andra, t ex metropolens förflyttning från Venedig till Iberiska halvön, till Holland, till Storbritannien och till Förenta Staterna. (5) Omvandlingar inom systemet, som t ex den så kallade industriella revolutionen. Bland dessa omvandlingsprocesser kommer vi nedan att ägna särskild uppmärksamhet åt viktiga historiska förändringar av ursprunget eller funktionen hos det monopol, som de kapitalistiska världsmetropolerna utövar gentemot sina satelliter.

Utifrån denna modell enligt vilken metropolställning framkallar utveckling och satellitställning underutveckling, kan vi göra antaganden om metropol-satellitförhållandet och dess konsekvenser, som i viktiga avseenden skiljer sig från några allmänt accepterade teser, särskilt de som hör i hop med den dualistiska modellen:

(1) En metropol (t. ex. en nationell metropol) som samtidigt är en satellit (till världsmetropolen) kommer att finna att den inte styr sin egen utveckling. Den varken åstadkommer eller bibehåller sin utveckling utan är utsatt för en begränsad eller felriktad utveckling. Den erfar med andra ord *underutvecklad utveckling*.

---

* Självva den dualistiska modellen och dess teser tas upp och kritiseras mer ingående nedan i 'Kapitalismen och myten om feodalismen i det brasilianska jordbruket'.

(2) Uppmjukningen, försvagandet eller frånvaron av band mellan metropolen och satelliten kommer att medföra, att satelliten vänder sig inåt mot sig själv, en involution, vilken kan anta en av två former:

(a) Passiv kapitalistisk involution mot eller in i en självförsörjningsekonomi i påtaglig isolering och extrem underutveckling, vilket kan illustreras av norra och nordöstra Brasilien. Här skulle de skenbart feodala eller arkaiska dragen hos den 'andra' sektorn i den dualistiska modellen kunna uppträda. Men dessa drag har inte sitt ursprung i regionen och de beror inte på regionens eller landets brist på inkorporering i systemet, i vilket de skulle göra enligt den dualistiska modellen. De beror tvärtom på och speglar just precis regionens långtgående inkorporering, dess starka (vanligtvis export-) band, vilket har följts av att metropolen temporärt eller permanent övergivit regionen och mjukat upp banden.

(b) Försvagande av banden hand i hand med en aktiv kapitalistisk involution kan leda till satellitens mer eller mindre självständiga utveckling eller industrialisering baserat på metropol-satellitförhållandet med intern kolonisering eller imperialism. Exempel på sådan aktiv kapitalistisk involution är industrialiseringsvågen i Brasilien, Mexico, Argentina, Indien och andra länder under den stora depressionen och under andra världskriget, när metropolen var upptagen med annat. Satelliternas utveckling förefaller sålunda inte vara resultatet av starkare band till metropolerna, vilket den dualistiska modellen antyder, utan inträffar tack vare en uppmjukning av dessa band. I Brasiliens historia finns många fall av den första typen av involution — Amazonas, nordostprovinsen, Minas Gerais och Brasilien som helhet — och ett huvudfall av det andra slagets involution, nämligen São Paulo.

Förnyade, starkare kontakter mellan metropolen och satelliten kan på motsvarande sätt föra med sig följande konsekvenser för satelliten:

Återupprepning av den underutvecklade utvecklingen, som en följd av att den avskurna regionens marknad åter öppnas för exportprodukter, något som har inträffat periodvis i Brasiliens nordostprovins. Denna skenbara utveckling är lik ogynnsam i det långa loppet som satellitens metropolstyrd exportekonomi var; underutvecklingen fortsätter att utveckla sig.

(c) Strykning och felriktning av den självständiga utveckling som satelliten satt i gång, genom förnyandet av starkare metropol-satellitband, något som blivit möjligt genom att metropolen återhämtat sig efter ett krig, en depression eller andra typer av konjunkturvariationer. Det oundvikliga resultatet är förnyad underutveckling i satelliten, i likhet med vad som hände i ovan nämnda länder efter Koreakriget.

(4) Det finns ett nära samband mellan satellitens och metropolens ekonomiska, sociala och politiska strukturer. Ju närmare satelliten är knuten till och beroende av metropolen, desto fastare är satellitens borgarklass, den så kallade 'nationella bourgeoisin' inräknad, knuten till och beroende av metropolen. I det långa loppet, om man bortser från tillfälliga växlingar, utgör den allt större strukturella integrationen av systemet som helhet och mellan metropolerna och satelliterna inom detta en riktig historisk omvandling av systemet, och den beror på imperialismens uppkomst, metropolens teknologiska monopol och andra omvandlingar. Som en följd härav måste vi förvänta oss att finna allt intimare band och allt större ömsesidigt beroende mellan metropolens och satellitens bourgeoisier.

(5) Dessa band, detta växande beroende åtföljs av — nej, åstadkommer — en ökad polarisering mellan de båda polerna i det världskapitalistiska systemets metropol-satellitkedja. Ett symptom på denna polarisering är de växande inkomstskillnaderna på det internationella planet och nedgången i realinkomst för de lägre inkomsttagarna absolut sett. Ändå sker en ännu mer akut polarisering i den lägre delen av kedjan, mellan de nationella och/eller lokala metropolerna och deras fattigaste landsdels- och stadssatelliter, vilkas absoluta realinkomst är stadigt fallande. Den ökade polariseringen skärper den politiska spänningen, dock inte så mycket mellan de internationella metropolerna med deras imperialistiska borgarklass och de

nationella metropolerna med deras nationella bourgeoisie, som mellan dessa båda å ena sidan och deras landsbygds- och cityslumsatelliter å den andra. Denna spänning mellan polerna blir allt starkare tills initiativet att åstadkomma omvandlingar i systemet övergår från metropolerna, där det legat i århundraden, till satellitpolerna. Den sistnämnda modellen och dess hypoteser undersöks mer ingående i samband med Chile.

B Underutvecklingens utveckling

Om vi återvänder till Brasilien och dess erfarenhet kan denna modell ligga till grund för att studera och förstå portugisernas upptäckt och kolonisation av Brasilien, medan den dualistiska modellen inte kan det. På 1400-talet och tidigare befann sig Europa redan i födslovålderna till den merkantila expansion, som utgick från flera metropoler och inlemmade andra områden och folk som satelliter i det expanderande merkantila systemet. Metoderna var då desamma som de varit senare: erövring, plundring, anläggande av plantager, slaveri, investeringar, handel grundad på ojämnt byte och användandet av militär styrka samt politiska påtryckningar. Portugals uppsving till metropol under 1400-talet grundade sig på att man bröt Venedigs monopol på Orienthandeln genom upptäckten av sjövägen runt Afrika till Asien, och genom att man utvecklade sina egna satelliter utmed färdvägen.

Upptäckten av Amerika och kolonisationen av Brasilien var en följd av samma inomeuropeiska konkurrens för att bli monopolistiskt allenaordande metropoler. Vid upptäckten hade Brasilien inte, i motsats till Mexico och Peru, någon bofast, högt utvecklad befolkning, vars ättlingar i dag (felaktigt) skulle kunna sägas utgöra en isolerad, arkaisk, 'andra del' av samhället. Det var den europeiska kolonisationen och den kapitalistiska utvecklingen av landet som själva formade det samhälle och den ekonomi vi finner där i dag. Om det verkligen fanns en arkaisk rest i Brasilien i dag, flera århundraden skild från vår tid, skulle den med nödvändighet vara en lämning av någonting som den europeiska metropolerna själv överfört dit under loppet av sin kapitalistiska expansion. Men det som de kapitalistiska metropolerna överförde till Brasilien var inte någon arkaisk ekonomisk och social struktur utan snarare den ännu levande och i utveckling stadda metropol-satellitstrukturen hos kapitalismen själv.

Till skillnad från Nya Spanien och Peru fann man inget guld eller silver i Brasilien. Men konkurrensen mellan de expanderande europeiska centra tvingade Portugal att besätta så mycket som möjligt av det brasilianska territoriet inför hotet att förlora det till sina rivaler. För övrigt fanns i norra Brasilien bresilja (träd), vilket i likhet med indigon i Guatemala var mycket efterfrågat i egenskap av färgämne. Därigenom blev denna nu underutvecklade norra del av Brasilien tidigt införlivad med det expanderande kapitalistiska, merkantila systemet som råvaruexportör. De landkoncessioner — capitánias och sesmarias — som kungen gav vissa av sina undersåtar, för att de skulle kolonisera den Nya världen, kan tyckas feudala och har faktiskt viss feodal bakgrund. Deras natur var emellertid inte feodal utan kapitalistisk. De uppfanns och fungerade som en mekanism för utvidgning av det merkantila kapitalistiska systemet. De accepterades av mottagarna, som hade affärsvinster för ögonen. De finansierades med affärslån som de fick och betalade tillbaka — om de inte misslyckades — med profiter förtjänade på utsugningen av andra (Simonsen 1962, s. 80 f.).

1 Sockret och nordöstprovinsens underutveckling

Viktigare var att Portugal redan år 1500 var världens största sockerproducent, på Madeira. Men det rådde överproduktion på socker för den europeiska marknaden. Efter 1530 framkallade som bekant flödet av guld och sedan silver från kolonierna till Spanien och därifrån vidare till nordvästra Europa, i förening med dessa länders Orienthandel, inflation och förmögenhetskoncentrationer i hela Västeuropa. Efterfrågan på socker ökade snabbt och därmed även priset, vilket ökade sexfald under loppet av 1500-talet (Simonsen 1962, s. 112). Portugal kunde utvidga sina sockeraffärer och planterade rör i Pernambuco i nordöstra

Brasilien, som snabbt kom att inta Atlantöarnas roll som den viktigaste producenten. Vid den första fasen av kapitalets ursprungliga ackumulation använde Portugal infödda slavarbetare (likaväl som utländskt, huvudsakligen holländskt, kapital). Men indianerna var ingen bra arbetskraft. De var inte välorganiserade som aztekerna. Inte desto mindre blev vinsterna stora. Portugal hade en liten befolkning på en miljon, medan Europa hade femtio miljoner (Simonsen 1962, s. 126). Sålunda var det både möjligt och nödvändigt att importera neger-slavar. Dessutom ägde Portugal den västafrikanska kusten, varifrån slavar exporterades. Härav kom det sig att sockerproduktion och slaveri blev en löande verksamhet.

Regionens socio-ekonomiska struktur under de gyllene åren är värd en undersökning. Affärsverksamheten var koncentrerad i händerna på ett fåtal mark- och sockerbruksägare samt hos köpmännen, som mestadels inte var bosatta i Brasilien och ofta inte ens portugiser utan holländare. Dessa var fullständigt bundna till och beroende av metropolen. Rikedomar koncentrerades i deras händer, och stora delar av dem överfördes till metropolen. Detta likaväl som produktionsstrukturen, vars största vinst låg i att producera en enda vara för export, ledde till föga inhemsk investering och produktion och till import från metropolen av utrustning till sockerbruken och av lyxkonsumtionsvaror till deras ägare. Underutvecklingens struktur — i allt väsentligt samma struktur som än i dag råder i Latinamerika — trängde in i satellitens sociala och ekonomiska struktur i och med att satelliten införlivades med det kapitalistiska världssystemet under boom-perioden på 1500-talet. Efter 1600 minskade Portugals makt till förmån för dess rivalers. Unionen mellan Portugal och Spanien ledde till att Spaniens fiender även attackerade Portugal. Mellan 1629 och 1654 ockuperade Holland hälften av Brasiliens sockerodlingar. Åren 1642, 1654 och 1661 undertecknade Portugal handelsavtal, vilka gav Storbritannien ekonomiska koncessioner i utbyte mot politiskt skydd. Genom fördraget i Methuen 1703 öppnade Portugal hela sin marknad för brittisk handel och brittiska varor.

Under slutet av 1600-talet grundade först holländarna, sedan de fördrivits från Brasilien, och senare andra nationaliteter, ett stort antal sockerplantager i Västindien. Utbudet på socker ökade hastigt, och priserna sjönk med hälften. Sockerexporten från nordöstra Brasilien gick ner till hälften av sin tidigare nivå. Per capita-inkomsten i Nordeste föll till hälften (Furtado 1959, s. 68 och 78 ff. och Simonsen 1962 s. 112 ff.). Efter 1680 började nordöstra Brasilien försjunka i ett tillstånd av dekadens. Relativt sett försvagades regionens band till metropolen, vilket tvingade Nordeste att vända sig inåt mot sig självt; utvecklingen av systemet som helhet framkallade involutionen hos dess nordostbrasilianska satellit.

Underutvecklingens struktur, vilken redan hade införts under de s. k. goda tiderna, tillät inte någon annan ordning under kommande dåliga tider. Celso Furtado säger i detta sammanhang: 'Det inträffade en ekonomisk involutionsprocess . . . Nordöstprovinsen omvandlades gradvis till en ekonomi där en stor del av befolkningen endast producerade det som var nödvändigt för att överleva ... Grupperingen av befolkningen i Nordeste och dess vanskliga självförsörjningsekonomi — grundläggande element i Brasiliens ekonomiska problem under senare epoker hänger sålunda ihop med denna långsamma dekadensprocess för de stora sockerbruken, vilka under sina bästa år förmodligen var den mest inkomstbringande av alla koloniala jordbruksgrenar som någonsin funnits' (Furtado 1959, s. 80 f.). Här har vi ett standardexempel på hur kapitalistisk utveckling alstrar underutveckling.

Två andra aspekter på brasiliansk erfarenhet från femton- och sextonhundratalet kan belysas av vår modell och på samma gång hjälpa till att verifiera den. Sockerekonomin — satelliten som samtidigt spelar rollen av nationell metropol — skapade sin egen satellitekonomi: boskapsuppfödning. Boskap användes som kött, till hudberedning, som dragdjur på sockerbruken, som smörjfett till bruken, som lastdjur för att frakta de enorma mängder ved som behövdes till kokarna. Kreatursuppfödning var inte alls lika lönsamt som sockerodling och sockerexport. Boskapsuppfödarna utsögs av sockerbruken, åt vilka de var satelliter. Kreatursbetningen utvidgades till Bahia och mot norr. Den kom att bli huvudnäring i den

innanför kustbältet liggande sertahoregionen. Den satellitekonomi som boskapsuppfödningen utgjorde bildade i sin tur en metropol i förhållande till de zoner där indianer bodde. Då denna metropol expanderade tvingades indianerna att dra sig undan och/eller tjäna som exploaterad arbetskraft. På detta sätt påverkade den europeiska metropolen livet i det inre genom en lång kedja av metropoler och satelliter. I och med den involution som ägde rum i sockerekonomi i Nordeste började dess satellit, d v s den växande boskapssektorn, att absorbera folk, som flyttade över från den tillbakagående exportekonomin till denna relativt mer självförsörjningsbetonade ekonomi (Simonsen 1962, s. 145 ff., Furtado 1959, s. 70 ff.). I denna nordöstra region av Brasilien förhärskar i dag *coronelismo* (i Peru kallas det *gamonalismo* och i Mexico *caciquismo*). Ett slags allsmäktigt lokalt ekonomiskt, politiskt, socialt och polisiärt ledarskap, inkarnerat i den 'feodale' jordägaren (Núñez Leal 1946).

Det andra fallet som bör noteras är São Paulo med sina berömda *bandeirantes* eller pionjärer. São Paulo ägde ursprungligen inget av större intresse — inget som lämpade sig för export. Därför var immigrationen dit liten. Det hade inga stora kapitalistiska företag, och jordegendomarna var små till ytan och huvudsakligen avsedda för hemmakonsumtion (liksom 11 i andra icke-export områden, som t. ex. det inre av Argentina). Latifundier existerade inte. *Bandeirantes* sysslade med två ekonomiska aktiviteter, vilka gick bra att kombiresa, men ingendera av dem var särskilt lönsam. Den ena bestod i att leta guld och silverfyndigheter, vilka de aldrig påträffade (med undantag för några guldvask). Den andra var att jaga indianer för att sälja dem som slavar åt sockerekonomi. Men indianerna var motvilliga arbetare. São Paulo under den koloniala perioden har alltid betecknats som 'fattigt'. Utan tvekan var dess invånare fattiga — precis som befolkningen på den nordamerikanska prärien — men inte lika fattiga som slavarerna i det 'rika' Nordeste (eller de nordamerikanska sydstaterna), som hade ett genomsnittligt aktivt liv av sju år. Precis som min modell antar — men inte den dualistiska modellen — kunde São Paulo som var mindre bundet till metropolen också uppvisa färre tecken på underutvecklingens struktur. (Simonsen 1962, s. 203 ff., Ellis 1937).

2 Storbritannien och Portugals underutveckling

Mellan 1600 och 1750 underutvecklades Portugal självt och kunde inte expropriera så mycket från sin brasilianska satellit. Portugal förvandlades alltmer till en satellit. De fördrag som ingicks under 1600-talet, speciellt det i Methuen år 1703, var inledningen till att Portugals textilindustri bröts ner, att Storbritannien övertog dess utrikes- och t o m inrikeshandel, och att Portugal omvandlades till blott och bart en omlastningshamn mellan Storbritannien och Brasilien jämte övriga portugisiska kolonier. Portugal blev faktiskt exportör av vin i utbyte mot de textilier man inte längre kunde producera på grund av att dess marknad översvämmades med brittiska varor — vilket David Ricardo år 1817 var vårdslös nog att kalla lagen om 'komparativa fördelar'. Portugal blev en satellitmetropol, som absorberade en allt mindre del av det ekonomiska överskottet från sin egen brasilianska satellit (i kraft av den politiska monopolställning man fortfarande upprätthöll), medan Storbritannien övertog det ekonomiska monopolet och skördade frukterna.

Belysande i detta sammanhang är de observationer som gjordes av markisen av Pombal, premiärminister av Portugal och landets Colbert. Hans iakttagelser klargjorde situationen och därmed rötterna till Portugals underutveckling 1755, några år innan Adam Smith undersökte orsakerna till och beskaffenheten av nationernas välstånd, och ett halvt århundrade innan Ricardo försäkrade världen, att detta att framställa vin i Portugal och sedan byta detta vin mot brittiska textilier var en universellt giltig lag till alla parters bästa. Pombal skrev: 'Den portugisiska monarkin kippade efter andan. Engelsmännen hade bundit landet i en beroendeställning. De hade besegrat det utan att göra sig besväret med en erövring ... Portugal var kraftlöst och utan egen styrka. Alla hennes rörelser reglerades av Englands önskningsar ... 1754 producerade Portugal knappast någonting för sin egen försörjning. Två tredjedelar av landets fysiska behov svarade England för ... England hade blivit herre över Portugals hela

handel; all handel sköttes av dess ombud. Engelsmännen var samtidigt både leverantörer och detaljister för alla de livets nödvändigheter som Portugal behövde. Eftersom de hade monopol på allting utfördes inga affärstransaktioner som inte gick via deras händer ... Engelsmännen kom till Lissabon för att monopolisera också Brasiliens handel. Alla fartygslaster som sändes dit och följaktligen de rikedomar, vilka sändes tillbaka i utbyte, tillhörde dem ... Dessa utlänningar försvann sedan helt plötsligt, sedan de lagt beslag på enorma förmögenheter, och tog med sig landets rikedomar' (anfört i Manchester 1933, s. 39 f.).

3 Guldets och underutvecklingen av det centrala inlandet

Vid denna tid, då priser och vinster på socker hade sjunkit till sitt minimum, och då Portugal befann sig i det dilemma Pombal ovan skildrar, upptäckte man guld och diamanter i stora mängder i det inre av Brasilien, i Minas Gerais och Goias. Vad som sedan hände kom att sätta sina spår i kapitalismens utveckling och underutveckling både på det internationella och nationella planet ända in i våra dagar. Guldets flödade genom Portugal till Storbritannien. I Brasilien inträffade en verklig guldrush mot den centrala regionen. Efter 1720 var den ganska lugn och mellan 1740 och 1760 som intensivast. Städer byggdes i inlandet. Slavar importerades från den stagnerande sockerekonomin i nordost och ännu mer slavar importerades utifrån. Guldets lockade immigranter från Europa och satte i gång en folkvandring från São Paulo och södern. Detta utgjorde också en stimulans för satellitekonomin boskapsuppfödning och åsneavel, särskilt i södra Brasilien. Den nya befolkningen, som var geografiskt isolerad och uteslutande sysslade med gruvdrift, behövde kött i stora mängder. För att kunna transportera guld och diamanter ner till kusten och för att kunna få andra varor i utbyte behövde man tusentals åsnor. På så sätt blev återigen boskapsekonomin och dess betesregioner satelliter åt den nationella metropolens exportekonomi.

I det här fallet tjänade boskapsekonomins utbredning en sammanlänkande roll mellan de olika regionerna i Brasilien i långt större utsträckning än tidigare. Förut hade, med undantag för sjöfrakten längs med kusten, Brasiliens olika regioner varit endast halvt om halvt beroende av varandra och var och en av dem helt beroende endast av metropolen. Den ekonomiska aktiviteten i Centralregionen växte nu i sådan omfattning, att medan t ex år 1749 Pernambucos export i nordost sjönk till 500 000 pund, så steg Rio de Janeiros, centralregionens hamn, till 1 800 000 pund. Rio de Janeiro gjordes till Brasiliens huvudstad (Simonsen 1962 s. 362). Regionens och landets inkomstnivå steg. Eftersom guldets utvanns genom vaskning snarare än ur stora gruvor som i Mexico och Peru, och eftersom proportionen slavar var mindre än i sockerekonomin i nordost — slavarna uppgick aldrig vid något tillfälle till hälften av befolkningen i gruvregionen — kom emellertid den här gången koncentrationen av inkomstfördelningen att vara mycket mindre markant än den hade varit vid tiden för sockeruppsvinget i nordost. Följderna av denna skillnad i social och ekonomisk struktur skulle komma att visa sig vid gruvekonomins tillbakagång.

Guldåldern försvann verkligen snabbare än den hade uppstått. Från och med 1760, efter blott fyrtio år — och endast tjugo av dessa med produktion i stor skala — gick gruvekonomin i inlandet hastigt tillbaka. Oliveira Martins, historiker från förra århundradet, summerar: 'Provinsen Minas [Gerald såg ut som en ruin, med de bebyggda platserna isolerade från varandra av mil efter mil ... det var en bedrövlig dekadens och en allmän tröstlöshet som varade ett kvarts århundrade' (Simonsen 1962, s. 292). Och Simonsen tillägger: 'Men det finns ännu i dag i regioner som Minas och andra delar av centrala Brasilien miljoner brasilianare, ättlingar till de första inbyggarna, som drar sig fram i en eländig tillvaro med arbete på magra jordar och med omfattande ekonomiska problem' (Simonsen 1962, s. 295). Celso Furtado noterar också: '[Med] tillbakagången för guldproduktionen inträffade en hastig allmän dekadens ... Hela gruvekonomin blev lämnad åt sitt öde medan städerna började förfalla och spred ut stora delar av sina invånare till en självförsörjningsekonomi i ett jättelikt område med svåra transporter. Denna relativt talrika befolkning skulle komma att bli ett av landets viktigaste

demografiska centra. I detta fall likaväl som i nordost ... förtvinade penningekonomin och befolkningen började arbeta på en extremt låg produktivitetsnivå inom en självförsörjnings-ekonomi baserad på jordbruk' (Furtado 1959, s. 102 ff.). Här finner vi i dag den andra huvudregion där den typ av styre som kallas coronelismo är förhärskande. Den kallas 'feodal' men är endast en följd av kapitalismens egen utveckling och av dess inre motsättningar.

Brasilianskt guld blåste nytt liv i inflationen i metropolen och bidrog väsentligen, precis som de rikedomar som Clive tog från Indien, till Storbritanniens kapitalackumulering omedelbart före Napoleonkrigen och till dess industriella take off. Den ojämna utvecklingen av det kapitalistiska världssystemet skapade således återigen en struktur av underutveckling i en annan folkrik del av Brasilien — just den del, där i våra dagar militärkuppen startat.

Under andra hälften av 1700-talet försökte Pombal, förmodligen stimulerad av guldet, att bryta Portugals väg mot underutveckling och stimulera landets ekonomiska utveckling genom en nationalistisk handelspolitik. Hans försök var som vi vet förgäves. Det var redan för sent. Underutvecklingen i Portugal hade redan gripit för djupt — och åtminstone hittills har inget land i världen lyckats befria sig från en sådan underutveckling genom någon typ av kapitalistisk politik, vare sig merkantilistisk eller av annat slag.

4 Krig och underutveckling i norr

Men Pombals försök fick andra effekter i Brasilien, vilka också består under våra dagar. Han fördrev jesuiterna från Maranhão och Pará i norr och skapade ytterligare en nationell exportmetropol där i form av ett handelskompani — d v s ytterligare en satellit till världsmetropolen. Under de sista åren av 1700-talet och 1800-talets första år, då den nordamerikanska revolutionen tömde marknaden på ris från Carolina, då Napoleonkrigen och den åtföljande kontinentalblockaden skar ner handeln och då den brittiska bomullsindustrin började utvecklas, skedde en ny stegring av efterfrågan och priset på ris, kakao och framför allt bomull. På grund av alla dessa omständigheter blev norra Brasilien exportör av dessa produkter. Kring sekelskiftet överträffade São Luiz — ett namn som i dag är så gott som okänt utanför Brasilien — alla övriga brasilianska hamnar i fråga om exportvolym. Hamnen besöktes av 150 fartyg om året, skickade varor utomlands till ett värde av en miljon pund sterling och fick på grund av sin kulturella blomstringstid epitetet Brasiliens Aten (Simonsen 1962, s. 346). Efter freden 1815 gjorde den förnyade konkurrensen från nordamerikanskt ris och bomull att marknaden i norra Brasilien blev överflödig, fastän det nordamerikanska inbördeskriget förorsakade ett kortvarigt exportutbrott, utan vidhängande utveckling, på 1860-talet. Norra Brasilien fortsatte att underutvecklas tills att det i slutet av 1800-talet väcktes till nytt liv av amazongummit. Snabbt importerades en halv miljon invånare, huvudsakligen från Nordeste. Men nästan lika kvickt fick det brasilianska skogsgummit stryka på foten för Sydostasiens plantagegummi. Befolkningen, vars förflyttning till Nordprovinsen hade finansierats av exportintressen, fann sig strandsatt där, utlämnad åt underutvecklingens öde. I detta tillstånd lever den än i dag. Och här har vi den tredje huvudregionen med coronelismo. För att återvända till den koloniala epoken kan vi konstatera att Nordeste och Bahia också drogs in i Napoleontidens boom-period. Detta i förening med slavrevolten på Haiti och öns oberoende 1789 framkallade en ny uppgång i priset på socker och kakao och ökade efterfrågan från brasilianska leverantörer. Som ett svar på den nya efterfrågan planterades även bomull i nordost. Ekonomin i Nordöstprovinsen fick en ny vitamininjektion, medan ekonomin i Centralregionen gick tillbaka eller avtynade. Detta utgjorde inte någon verklig ekonomisk utveckling, utan endast ett exportuppsving liknande det på 1500-talet, fastän i mycket mindre skala. Och det blev kortlivat. Metternichs fred stabiliserade den internationella marknaden. Priserna på socker och bomull föll igen, medan priset på förädlade varor steg. Den brasilianska ekonomin, och nu gällde det samtliga regioner, råkade in i ekonomisk depression. En passiv kapitalistisk involution som varade ett halvt århundrade eller mera (Simonsen 1962, s. 351 ff.).

5 Monopolen och industrins underutveckling

Under den koloniala epoken fick Brasilien också tillverkningsindustri. Nya världens (norra och södra) första järnverk uppfördes i Brasilien. Det bedrevs ett omfattande fartygsbyggande, speciellt avsett för den viktiga fraktrafiken längs kusten, där man samlade in och distribuerade export- och importvaror. Liksom *obrajes* i spanska Amerika hade Brasilien textilproduktion. Den försiggick på sockerbruken och var avsedd för brukens egna slavar och andra, och var särskilt väl utvecklad i São Paulo och Minas Gerais men även i Maranhão i norr (Lima 1961, s. 114, 152 ff. och 166). Detta faktum kan på ett signifikant sätt kopplas till vår modell och hypotes. Just São Paulo, utan någon exportindustri, och Minas Gerais, beläget i det inre långt från transatlantiska varor och med sin guldålder bakom sig, var Brasiliens ledande centra för textilproduktion och kom även så långt att de exporterade textilier till andra regioner. Precis som min hypotes förmodar är det satellitregioner med mindre starka band till metropolen, som har chans till större utveckling, särskilt industriell. Som tidigare påpekats framkallade inte gruvdriften en så extrem struktur av underutveckling och en så ojämn inkomstfördelning i Minas Gerais, som sockret hade gjort i nordost. Den interna marknaden och produktionsstrukturen i Minas Gerais var därför, jämfört med nordost, bättre lämpade för en aktiv kapitalistisk involution — för industriproduktion — sedan guldets sinat och banden till metropolen försvagats.

Inte desto mindre förblev det centrala Brasilien i likhet med andra regioner en satellit. År 1786 (vid samma tid som Portugal försökte stänga sina egna dörrar för brittiska textilier efter Pombals utvecklingsförsök, och blott ett fåtal år efter det att Spanien hade företagit liknande åtgärder i sina kolonier 1778) gick drottningen av Portugal till aktion:

'Jag, drottningen, tillkännager ... eftersom jag fått kännedom om att ett stort antal fabriker och industrier under senare år spritts över Brasiliens olika capitánias till allvarligt förfång för jordens uppodlande och skötsel och för mineralutvinningen på den stora kontinenten. Ty ... det är uppenbart, att då antalet fabriksidkare sprider sig så kommer antalet odlare att sjunka i samma utsträckning ... på samma sätt som utvinningen av guld och diamanter redan sinat, eftersom de, fast de borde sysselsätta sig med det nyttiga och fördelaktiga jordbruksarbetet, i stället lämnar och överger detta för att syssla med något helt annat, såsom de redan nämnda fabrikerna och industrierna. Ett varaktigt och solitt välstånd ligger i de frukter och varor som jorden frambringar ... vilka utgör hela den bas som relationerna och sjöfarten och handeln vilar på mellan mina lojala tjänare i kungadömena här och besittningarna där. Dessa relationer vill jag stödja och stimulera till gagn för bägge parter ... som en följd av allt det ovan nämnda finner jag det för gott beordra, att alla fabriker eller skeppsvarv, verkstäder för tillverkning av textilier eller guld och silversmide ... eller varje slags silke ... eller varje slags bomull och linne och kläde ... eller varje slags ylleveror skall avskaffas och indragas på varje ställe där de påträffas inom mina besittningar i Brasilien' (citerat i Lima 1961, s. 311 ff.).

Lätt märke till vad drottningen säger: uppsvinget för fabrikstillverkningen inträffade sedan guldproduktionen och gullexporten fallit tillbaka, d v s som min hypotes anger: då banden med metropolen försvagas snarare än förstärks. Men på rund av att satellitens band till metropolen vidmakthölls — vilket de fortfarande gör i dag — stängdes många fabriker och industrier och landet underutvecklades ännu mer.

6 Frihandeln och underutvecklingens konsolidering

Efter Napoleonkrigen rådde inom den brasilianska ekonomin en tids depression tills kaffet blev en ny impuls senare på 1800-talet. Napoleons invasion i Portugal tvingade regenten Dom João VI att 1808 överflytta tronen till Brasilien, under brittiskt beskydd och på brittisk bekostnad. Han tvingades sedan söka ännu mera skydd från Storbritannien. För detta fick Portugal givetvis betala gottgörelse — och det blev Brasilien, som i egenskap av kolonial satellit fick betala en kännbar del av priset. Regenten öppnade år 1808 Brasiliens hamnar för sjöfartsutbyte med alla vänskapliga nationer. 1810 undertecknade han ett handelsavtal med

Storbritannien, vilket avskaffade nästan alla återstående merkantilistiska handelsrestriktioner och öppnade Portugals och Brasiliens hamnar för den ekonomiska liberalismen. Under kontinentalblockaden var detta liktydigt med England, och under 1800-talet betydde det brittisk industri.

Dom João förklarade sig för sina undersåtar på följande sätt: 'Jag har fått hjälp att lägga mig till med klart bevisade principer för en sund politisk ekonomi, frihet för handeln och sänkning av tulltariffer jämte de mest liberala principer, vilka är till nytta för handeln, så att Brasiliens odlare skall kunna utverka största möjliga konsumtion av sina produkter och uppnå största möjliga framsteg i odlingen överhuvud taget. [Detta är] det bästa sättet att få Brasilien att blomstra, mycket bättre än det restriktiva merkantilistiska systemet, vilket är dåligt avpassat för ett land där för närvarande fabriksvaror inte kan framställas annat än i obearbetat skick ... Just dessa principer bekräftas av systemet med frihandel, vilket jag i samförstånd med min gamla och trogna allierade, Hennes Brittiska Majestät, godkänt i de allians- och handelsfördrag, vilka jag just har ingått ... Oroa er inte för att införseln av brittiska varor skulle skada er industri ... Ty nu används ert kapital bäst till att odla upp jorden ... senare kan ni fortsätta med fabriksstillverkning ... De reducerade importavgifterna måste nödvändigtvis resultera i ett rikligt inflöde av utländska fabriksvaror. Men den som säljer mycket, köper naturligtvis också mycket ... Erfarenheten kommer att visa, att den omständigheten att ni utvidgar ert jordbruk inte behöver innebära att er fabriksstillverkning förstörs. Om ni blir tvingade att ge upp delar av denna, skall ni vara förvissade om, att detta utgör ett bevis för att denna tillverkning inte vilade på solid grund och inte var av någon verklig fördel för staten. På sikt kommer resultatet att bli stor nationell välmåga, ja, mycket större än den ni kunnat uppnå tidigare' (citerat i Simonsen 1962, s. 405 f.).

1821 återvände regenten till Portugal, och 1822 förklarade sig Brasilien självständigt under hans son Pedro I som kejsare. Inte desto mindre undertecknade Brasilien 1827 ännu ett fördrag, vilket gav Storbritannien full tillgång till den brasilianska marknaden på bättre villkor än vad andra länder fick och framför allt på bättre villkor än vad som beviljades den brasilianska nationella industrin. Det var med hjälp av denna ekonomiska liberalism som Storbritannien utvecklade sin industri, medan dess satelliter underutvecklade sin tillverkningsindustri och sitt jordbruk.

Det kapitalistiska systemets monopolistiska metropol-satellitstrukturer genomgick ingen verklig förändring. De ändrade bara form och metod. Under den merkantilistiska epoken upprätthöll metropolen sitt monopol genom militär styrka och handelsmonopol. Det var på det viset metropolen utvecklade sin industri samtidigt som satelliten underutvecklade sitt jordbruk. Under liberalismens tidevarv upprätthöll den nu industriellt starkare metropolen samma monopol, men utvidgade det genom frihandel och militär makt. Precis som Alexander Hamilton och Friedrich List insåg, var det liberalismen och frihandeln som garanterade Storbritannien dess industriella monopol över satelliterna på 1800-talet. Då denna politik inte längre förmådde utestänga rivaliserande metropoler från världsmarknaden, reviderades liberalismen vid slutet av 1800-talet genom den imperialistiska kolonialpolitiken. I och med 1930-talets depression övergav Storbritannien och John Maynard Keynes frihandeln helt och hållet. Nu under efterkrigsperioden har den dock grävts upp igen och åter gjorts till exportprodukt under beteckningen 'made in USA'. Friedrich List, fader till den s k *Zollverein*, kallade en gång den merkantilistiska protektionismen för den stege på vilken Storbritannien klättrat upp, endast för att sedan sparka undan den så att andra inte skulle kunna följa efter. Han kallade frihandeln Storbritanniens viktigaste exportprodukt. Vårt perspektiv kan vidgas tack vare iakttagelseförmågan hos Ulysses S. Grant — en nordamerikansk samtida till List — som observerade att 'under århundraden har England förlitat sig på protektionism och utnyttjat den politiken till ytterlighet, varvid man erhållit tillfredsställande resultat. Utan tvivel kan England tacka detta system för sin nuvarande styrka. Efter två århundraden har England

funnit det ändamålsenligt att lägga sig till med frihandel, ty det fann att det inte längre hade något att vinna på protektionismen. Nåväl mina herrar, min kännedom om mitt land får mig att tro att inom två hundra år då Amerika fått ut allt som går ur protektionismen, kommer även det att ta till frihandeln' (citerat i Santos 1959, s. 125).

Den ekonomiska depressionen i Brasilien under 1800-talet och den brittiska imperialismens frammarsch förpassade Brasilien helt utanför århundradets utvecklingskapplöpning och utanför kapitalismens utveckling som helhet. Men det var förhållandena från kolonialtiden som gjorde denna underutveckling både möjlig och nödvändig samtidigt som metropolen utvecklades. Vid samma tid fick tidigare icke-satelliter eller föga satellitiserade länder såsom Tyskland, USA och Japan i gång sin utveckling. (Japan är det klassiska 1800-tals exemplet på ett land som ännu inte hade förvandlats till satellit, och därför inte hade underutvecklats.) Det var sålunda under kolonialtiden som den nationella metropolen och dess borgerlighet — om vi kan kalla den så — bildades. Den nationella metropolen blev en satellit för export av råvaror till världsmetropolen och i sin tur beroende av denna för sin import av förädlade varor och lyxkonsumtionsvaror. Den nationella oligarkin vare sig den är agrar, gruvbrytande eller handelsinriktad, vill självfallet importera sådana varor till lägsta möjliga pris, d v s utan tullskydd, bara så länge den kan betala dessa dyrbara varor med hjälp av det ekonomiska överskott den exploaterar från sina nationella och provinssiella satelliter. Det är den kapitalistiska underutvecklingens struktur, vilken som vi tidigare har sett infördes i nordöstra Brasilien i och med den första sockerplantagen 1530 och vilken i allt väsentligt finns kvar än i dag. Denna satellitära ekonomiska struktur och dess åtföljande politik diskuteras mer i detalj i samband med Chile. Under Storbritanniens industriella expansion underutvecklades Brasilien ännu mer. Den politiska makten i det 'oberoende' Brasilien låg naturligtvis hos inhemska och utländska stora jordägare och köpmän, vilka alla givetvis var frihandelsanhängare. Brasiliens terms of trade försämrades 40 procent mellan 1820 och 1850 (Furtado 1959, s. 127). Växelkursen sjönk. Myntet milrei var i pund sterling värt 70 pence år 1808 (Prado 1962, s. 137). Tack vare Napoleonkrigen steg det något till 85 pence 1814 för att sedan på allvar börja falla: till 49 pence vid oberoendet år 1822 och till 25 1860. Amerikanska inbördeskriget bidrog sedan till en liten uppgång, men därefter föll kursen till 18 pence, d v s till sitt läge före slaveriets och kejsardömet avskaffande 1888 respektive 1889 (Normano 1945, s. 253 f.). Betalningsbalansen uppvisade ett konstant underskott varje år från 1821 till 1860, varefter nordamerikanska inbördeskriget och kaffeexporten bidrog till att förbättra den (Prado 1962, s. 136). Underskottet liksom andra ekonomiska aktiviteter i Brasilien finansierades med utländska lån. Vid århundradets mitt slukade skuldbördan 40 procent av Brasiliens intäkter (Prado 1962, s. 142). Samtidigt föll Brasiliens utländska och inhemska grosshandel nästan helt i brittiska händer.

7 Summering: passiv involution och underutveckling

Vi kan sålunda dra några preliminära slutsatser:

- (a) Brasiliens koloniala epok hade inget med feodalism att göra, utan med kapitalismens utveckling. Dessutom är den brasilianska verkligheten inte en kvarleva av en från kapitalismen 'isolerad' region, utan mer en produkt av det kapitalistiska systemets egen utveckling.
- (b) Banden till metropolen och det kapitalistiska systemets inneboende natur avgjorde vad som hände i kolonin. Det var inte isolering utan integration som skapade den brasilianska underutvecklingen. Livet i det inre av landet bestämdes genom en hel kedja av metropoler och satelliter, vilka sträckte sig från England via Portugal och Salvador de Bahia och Rio de Janeiro till den mest avlägsna utposten i landets inre delar.
- (c) Den ekonomiska utveckling som verkligen ägde rum inträffade på platser och vid tider då banden till metropolen var mindre intima — tvärt emot vad den dualistiska modellen hävdar. (Denna ser nämligen framsteg som diffusion /= spridning/ från metropolen utåt mot längre in

liggande delar.) Vi såg detta i São Paulo, Minas Gerais och i norr. Utvecklingen i Brasilien blev möjlig i viss grad tack vare att Portugal var en svag metropol — för svag för att kunna utöva samma kontroll över sina kolonier som andra metropoler gjorde.

(d) Den tillfälliga uppmjukningen av banden till metropolen samt minskat beroende av exportmarknaden och kapitalismens ojämna utveckling medförde en passiv kapitalistisk involution i den brasilianska satelliten, delvis med undantag för Minas Gerais, där produktions- och inkomststrukturen var mindre underutvecklad än annorstädes. Den passiva kapitalistiska involutionen i inlandet — Minas Gerais, Goiás, de norra och nordöstra provinserna — ledde till den högsta graden av underutveckling, inte bara i relativ inkomst utan även i absolut social och politisk struktur.

I dessa regioner har i dag coronelismen en fast förankring, och det är även där som det politiska livet är minst ideologiskt förankrat och i stället 'klientorienterat' och inriktat på att tjäna kortsiktiga lokala intressen. I dessa regioner har Partido Social Democrata (PSD) sitt starkaste fäste. PSD är det parti som Juscelino Kubitschek tillhörde, och det är även som parti oöverträffat för sin agrara och provinsiella klientpolitik och opportunist. Men dessa regioner är i dag inte politiskt 'isolerade'. Snarare kan man säga att den nationella och internationella metropolen väl drar nytta av denna klientpolitik och opportunist genom den kedja av metropoler och satelliter som når ut till den ytligt sett mest isolerade by eller farm. Den uppföljning som världspressen gav guvernör Mauro Borges från den inre staten Goiás och hans öde år 1964, bevisar att bonden i inlandet oundvikligen är bunden till militärregimen i metropolen.

(e) Det nya stärkande av banden mellan metropol och satellit som frihandeln innebar befäste denna underutveckling i den brasilianska satelliten. Brasiliens politiska oberoende räckte inte för att befria landet från underutvecklingen eller den struktur som framkallar den. Tvärtom lade oberoendet den politiska makten i händerna på de ekonomiska grupper vars bestående intresse var att bibehålla status quo i Brasilien. Samtidigt ersatte metropolen, vilken nu var Storbritannien utan Portugals förmedling, de allt mer omoderna merkantilistiska metoderna för sin monopolkontroll med de nyare och mycket framgångsrikare metoder som kallas frihandel. Systemets grundläggande metropol-satellitstruktur förändrades inte, varken inom landet eller internationellt.

Det politiska oberoendet framkallade alltså inget ekonomisk utveckling i Brasilien. Och frihandeln befäste landets underutveckling och den struktur som oundvikligen framkallar underutveckling.

C Utvecklingens underutveckling

Vid mitten av 1800-talet ledde kaffet in Brasilien i en ny epok, jämförbar med sockerperioden på 1500-talet eller guldåldern på 1700-talet. Kaffeproduktionen började så sakta på 1820-talet. Under 1840-talet bredde den ut sig från Rio de Janeiro uppåt längs Paraíbaflodens dalgång. Det kapital som investerades i denna kaffesatsning var brasilianskt. Kapitalet hade ackumulerats och koncentrerats huvudsakligen genom guldbrytningen i Minas Gerais och den utländska handeln i Rio de Janeiro (Monbeig 1952), och nu började det kanaliseras till kaffesektorn i östra delen av centralregionen. I själva verket togs också kapital från andra regioner i sådan utsträckning, att t ex Nordeste började bli verkligt oroat. Där köptes slavar upp till priser, som man inte kunde konkurrera med, för att sedan skeppas söderut. Pernambuco försökte genomdriva totalförbud för export av slavar från regionen men misslyckades. Flera stater i nordost lyckades dock lägga på en exportskatt vid överföring av sitt slavkapital till södern. På detta sätt kan vi se uppkomsten av ännu en brasiliansk nationell metropol, bunden till världsmetropolen genom exporthandel.

1 Kaffet och utifrån kommande satellitisering

På 1860-talet ökade världens efterfrågan på kaffe påtagligt. Kaffeplanteringarna fortsatte att sprida sig in i landet i riktning mot São Paulo. Järnvägar byggdes under Mauás (en brasiliansk Carnegie) tid, till största delen med brasilianskt kapital. Upprustning av hamnen i Santos var också nödvändig. Denna finansierades med brittiskt kapital, sedan brasilianskt kapital hade banat vägen och antytt vinstmöjligheterna (Ellis 1937, s. 177 ff.). Kaffet lockade en ökad europeisk invandrarskara. Slaveriet förbjöds 1888 och republiken utropades 1889. Därefter började den stora kaffeexpansionen i São Paulo. Den har fem kännetecken vilka nedan skildras i detalj. Vår förståelse av senare perioders ekonomiska expansion är till stor del avhängig av de likheter och skillnader dessa perioder uppvisar med avseende på denna expansion. (a) Inhemsk inflation: sedlar i omlopp ökade från 215 000 *contos de reis* år 1889 (197 000 enligt Normano 1945, s. 231 och Guilherme 1963, s. 19) till 778 000 år 1898 (Monbeig 1952, s. 95). Inflation är ett kännetecken som återkommer under alla följande expansionsperioder. (b) Devalvering, vilken var mer eller mindre automatisk så länge Brasilien följde guldmyntfoten. Värdet av milrei sjönk från 27 pence år 1889 till 6 pence 1898 (Monbeig 1952, s. 95 och Normano 1945, s. 254). (c) Stigande och fallande terms of trade: priset på kaffe steg från 2 cent per pund år 1889 till 9 cent 1895 för att sedan falla till 4 cent år 1898 och 2 cent 1903 (Monbeig 1952, s. 97). (d) Finansiering utifrån, speciellt genom utländska banker (Monbeig 1952, s. 90 ff.). (e) Följden blev att utländska intressen tog över, först exporthandeln med kaffe och senare en del av den inhemska finansieringen och produktionen. När väl överproduktionen hade börjat och inhemska producenter och köpmän råkade i finansiella svårigheter (den föregående expansionen hade varit i hög grad spekulativ till sin karaktär), kom utländska firmor att ta över dessa inhemska aktiviteter och även köpa upp kaffejordar. I detta deltog Banks of London and River Plate, Rothschild, Société Générale de Paris och National City Bank i New York (Monbeig 1952, s. 98 f.).

Överproduktionen av kaffe började år 1900 och har nästan utan avbrott pågått till våra dagar. År 1905 inledde den brasilianska regeringen med viss tvekan efter politiska påtryckningar en politik som gick ut på att stödja kaffepriset och lagra kaffe — en politik som också fortsatt till våra dagar. Detta hjälpte de inhemska producenterna något och de utländska köpmännen ännu mer. Utan att den fick drastiska konsekvenser var prisstödspolitiken möjlig att upprätthålla på kort sikt, eftersom Brasilien nästan hade monopol på kaffeproduktion, under 1920-talet närmare 75 procent av världsproduktionen (Guilherme 1963, s. 29 f.), och därför att åtgärden finansierades med medel utifrån. Som vi skall se fick denna politik på lång sikt viktiga konsekvenser. Till dess kan vi notera tre företeelser, som beledsagade kaffeexpansionen i São Paulo.

2 Industri och inre satellitpolarisering

Den första av dessa företeelser är industri. Antalet industrietableringar steg från 200 år 1881 till 626 1889, 3 000 1907 och över 13 000 1920 (Prado 1920, s. 296 ff.), Simonsen 1939, s. 25 f. och 31). Men det var världskriget i Europa som föranledde det stora utbrottet i Brasiliens industriella utveckling, ett faktum som ligger i linje med min hypotes. 'Tre länder stod som ett resultat av kriget ekonomiskt starka: Förenta Staterna, Japan och Brasilien ... 5 940 nya industriföretag etablerades [i Brasilien] åren 1915-19 jämfört med 6 946 i perioden 1890-1914' (Normano 1945, s. 137 ff.). Av de 10 000 nya industrianläggningar som byggdes under fjortonårsperioden mellan de båda folkräkningsåren 1907 och 1920, byggdes 60 procent under de fem krigsåren 1914-18 (Prado 1960, s. 298, Simonsen 1939, s. 25 f.). Industriproduktionen gick upp med 109 procent från 1914 till 1917 räknat i deflaterade konstanta priser eller med 153 procent, från 956 miljoner dollar till 2 424, i löpande priser (Horowitz 1964, s. 208) och från 1 350 000 *contos de reis* år 1914 till 3 000 000 1920 (Normano 1945, s. 139). Industriproduktionens sammansättning förändrades, fastän den fortfarande var koncentrerad till lätt industri med inriktning på konsumtionsvaror. 1889 hade textilierna svarat för 60 procent av Brasiliens industriproduktion. År 1907 svarade kläder och textilier för 48 procent, vilket

omkring 1920 sjönk till 36. Livsmedel ökade från 27 procent år 1907 till 40 1920 (Simonsen 1939, s. 31, Normano 1945, s. 140 ff.).

Den andra kapitalistiska utvecklingstendensen, vilken också stämmer med min modell och mina hypoteser, bestod i en koncentration av det ekonomiska livet och inkomsten till ett nationellt metropolt centrum och en polarisering av ekonomin som helhet. År 1881 hade industriproduktionens regionala fördelning varit: Rio de Janeiro 55 procent, Bahia i nordost 25 procent och São Paulo 5 procent (Simonsen 1939, s. 23). 1907 hade Rios siffror sjunkit till 30 procent och São Paulos stigit till 16 (Simonsen 1939, s. 34). År 1914 ankom 20 procent av Brasiliens industriproduktion på São Paulo, 1920 33 procent, 1938 43 procent (Simonsen 1939, s. 34), 1959 54 procent (Conselho Nacional 1963, s. 267), och i dag har São Paulo en ännu större andel. Under tiden har Bahia fallit ner till 1,7 procent år 1959.

3 Utländska investeringar och underutveckling

Den tredje av de kapitalistiska utvecklingstendenserna stämmer likaledes med min modell och mina hypoteser: den kapitalistiska världsmetropolen återhämtade sig, dess band till satelliten stärktes på nytt, och den nationella utvecklingen i Brasilien började strypas och bli felriktad. Under 1920-talet fick Brasilien uppleva en expansion liknande den som förekom på 1890-talet, men nu komplicerades den av regeringens prisstöd åt kaffet och lagringsspolitiken. Särdragen var återigen: (a) inflation, (b) devalvering, (c) först stigande och sedan fallande terms of trade, (d) utländsk finansiering och (e) de oundvikliga konsekvenserna: ökad utländsk dominans över den brasilianska ekonomin och dennas slutliga förkvävning. Utifrån kommande finansiering av kaffeprogrammet förde in utländsk valuta, vilken sedan spenderades på import av utländska varor, vilka konkurrerade med vad den brasilianska industrin producerade. Prisstödet åt kaffet stimulerade den interna inflationen och den inhemska efterfrågan, något som lockade utländska företag att producera i Brasilien i konkurrens med brasilianska företag. Dessutom hjälpte deflationen de utländska bolagen att köpa brasiliansk valuta och anläggningar och gav dem ett billigt sätt att etablera sig. Hela denna kapitalistiska utveckling påverkade Brasiliens industri och ekonomiska utveckling på ett ogynnsamt sätt. Dessutom måste Brasilien betala en allt större del av sina utländska valutaintäkter för att underhålla skulden till utlandet. Förutom att den skadade Brasiliens importkapacitet var och förblev denna utveckling självförvärrande och självförstörande: för att betala tillbaka tidigare skulder blev Brasilien ännu mer beroende av nya lån och således ännu mer beroende av nya lån och således ännu mer beroende av metropolen, vilken nu i allt högre grad blir liktydig med USA. Detta beroende förde oundvikligen med sig en utveckling som var fördelaktig för metropolen och till nackdel för dess brasilianska satellit — speciellt den brasilianska industrin. Det finns fundamentala likheter mellan den situation och de händelser som inträffade under första hälften av 1800-talet och dem under andra delen av 1900-talet.

Men det finns en skillnad: nya metoder för satellitisering har utvecklats av den imperialistiska metropolen, USA. J. F. Normano (1931) har summerat de tendenser som började märkas efter första världskriget med stor insikt och avsevärt förutseende — vilket skulle bevisas av händelseutvecklingen efter andra världskriget sådan den också skildras i min *On the Mechanisms of Imperialism* (Frank 1964 b).

'Vid en genomgång av nordamerikanska industriföretag i Sydamerika finner man att de för det mesta är dotterbolag och filialer till företag i USA ... [Det] är de stora koncernerna i USA som satt upp dessa företag med egna medel utan att vare sig erbjuda aktier till försäljning åt allmänheten eller offentliggöra sina intressen i dessa bolag ... Men en stor del av det s k utländska kapitalet är i verkligheten inhemskt. En stor del av det insatta kapitalet i utländska banker i Latinamerika är av lokalt ursprung, medan dessa bankers investeringar och lån betraktas som utländska ... Denna metod används nu i stor skala av filialer till nordamerikanska banker.

De nordamerikanska investerarna i den sydamerikanska industrin utgörs idag av världens största

industriella jättar. USAs industriinvesteringar ... är emellertid direkta och har sitt ursprung i sökandet efter nya världar att lägga under sin ultramoderna massproduktion. Här är det å andra sidan inte bankmannen utan industriföretaget som organiserar och leder utvecklingen. Därför kan vi inte i denna bemärkelse tala om renodlad finanskapitalism i Förenta Staterna. Alltsomallt finns det kanske trettio stora, nej, av de största företagen i världen, som leder USAs industriinvesteringar i Sydamerika ... Det sydamerikanska bolaget är i detta fall egentligen en lokal förlängning av moderföretaget och utgör ett slags expansion av det industriella USA utomlands. En sådan världsomfattande expansion är typisk för kapitalismens moderna stadium, ty nationsgränserna är för snäva för de multinationella företagen. Framgången för USA är nästan uteslutande en fråga om icke-konkurrerande export av förädlade varor med hjälp av nordamerikanska massproduktionsmetoder ... I huvudsak innehåller exporten från USA några få artiklar som lämpar sig för modern massproduktion. Bilar, radioapparater, grammofoner, maskiner är produkter från de nyligen organiserade industrierna med syfte att utnyttja stordriftens skalfördelar ... Vilka framställer dessa produkter? Huvudsakligen samma 'Big Thirty' USAs import från Sydamerika består till största delen av grönsaker, mineraler, råvaror som petroleum och tenn, kaffe. Vilka producerar dessa i Latinamerika? Främst dotterbolag till just dessa 'Big Thirty' i USA. Dessas investeringar är nedlagda i fabriker som sysslar med exportaffärer. En stor del av USAs handel med Sydamerika domineras av samma företag som är investerare i Sydamerikas lokala industri. Dessa mammutkoncerner verkar ligga i främsta ledet inte bara när det gäller investeringsnivå utan även vad gäller utrikeshandel.

Hela det ekonomiska umgänget med Sydamerika tycks huvudsakligen vara ett resultat av de industriella jättarnas oavbrutna expansion. 'Handeln följer flaggan' - erövringspolitiken - har ersatts av en ny slogan, 'handeln följer kapitalet' — en politik för ekonomisk penetrering. Slagordet på modet blev: 'lån till utlandet gynnar näringslivet hemma'. I vårt fall är denna formulering felaktig. Drivkraften bakom kapitalexporten är storindustrin, massproduktionen driven till sin spets, de 'trettio stora' med sitt verksamhetsfält runt hela världen, men med officiell hemvist i Förenta Staterna. Det är de som har hand om investeringarna och som genom dem styr exporten av produktionsmateriel som maskiner och anläggningar av olika slag. Det är de som övervakar själva produktionen och därigenom fördelningen av de färdiga produkterna. De arbetar sällan för den lokala marknaden. De arbetar med siktet inställt på världsmarknaden' (Normano 1931, s. 57, 224, 60 f., 41 och 64 ff.).

Den imperialistiska metropolen har utvecklats vidare i denna riktning sedan Normanos dagar. De utländska monopolen har lärt sig att använda nationellt kapital i Brasilien genom andra källor än brasilianska filialkontor till metropola banker, och de har börjat förvandla till satelliter inte blott sina egna dotterbolag i Brasilien utan även tidigare oberoende brasilianska företag och i allt större utsträckning merparten av Brasiliens nationella industri.

Vi kan alltså konstatera ett nordamerikanskt framträngande och ett förnyat införlivande av den brasilianska ekonomin med den imperialistiska strukturen av metropoler och satelliter efter kriget. På det politiska planet blev följden härav en brasiliansk regering, som på 1920-talet ägnade sig åt att tillgodose den imperialistiska metropolens intressen. President Washington Luis regering under slutet av 1920-talet representerade jordbruks-, handels- och industriella kaffeintressen, och presidenten förklarade sig vara en stor vän till USA. Han var 'praktiskt taget sin egen finansminister' (Normano 1945) och hans 'brasilianska' ekonomiska politik visade en uppsjö av välkända åtgärder. Han fäste stor omsorg vid betalningsbalansen och omedelbar återbetalning av utlandsskulden. Presidenten gav även sitt fulla stöd åt det utländska kapitalinflödet, speciellt det från USA. Hans regering förklarade den brasilianska valutan konvertibel. Vad hände?

4 Kris i metropolen och aktiv involution i satelliten

År 1929 kom kraschen. Priset och efterfrågan på kaffe föll drastiskt. Exporten gick ned från 95 miljoner pund sterling år 1929 till 66 miljoner 1930 (Normano 1945, s. 257). Den konvertibla valutan möjliggjorde nu en omfattande kapitalflykt, och inflödet av kapital upphörde givetvis helt och hållet. I sin brist på medel att betala utländska fordringsägare försökte

regeringen hitta en lösning inom den nationella ekonomin. President Washington Luis, som vacklade mellan 'bankskolan och den monetära skolan' (Normano 1945, s. 240), följde klassiska föreskrifter — vilka än i dag anammas av hans efterträdare och skar ner de offentliga utgifterna i landet. Liksom sin rådgivare, den dåvarande amerikanska regeringen, skar han t o m ner penningutbudet — med tio procent (Guilherme 1963, s. 32). Resultatet blev till stor skada för den nationella industrin i Brasilien, eftersom orderingången sinade och dess produktion sjönk. På liknande sätt fick jordbrukare sitta emellan, särskilt de som arbetade med en mängd korta krediter.

Som ett resultat fick vi den framgångsrika '1930 års revolution'. Denna politiska och ekonomiska rörelse stöddes av den nationella industribourgeoisin, vars intressen hade skadats av den tidigare händelseutvecklingen. Den var riktad mot de agrara, kommersiella och metropola intressen, vilka hade satt sin prägel på och dragit fördel av den tidigare regeringspolitiken. Revolutionen stöddes även av politiska element från delstaten Rio Grande do Sul i södra Brasilien. Där var ekonomin i mindre utsträckning bunden till exporthandeln och den imperialistiska metropolen. Detta stöd var riktat mot de traditionella politiska maktcentra — kaffe- och handelssektorn i São Paulo och jordbruks-, gruv- och banksektorn i Minas Gerais. Det hade varit tradition, att republikens president växelvis hämtats från dessa båda stater. Det var ingen slump att den nya presidenten, Getulio Vargas, kom från Rio Grande do Sul, som hade koloniserats av småbrukare snarare än *latifundistas*, och där ett nytt regionalt industricentrum hade uppstått. En del iakttagare har kallat denna händelse 'Brasiliens borgerliga revolution'. Men regeringsförändringen medförde inte att de agrara intressena, som av tradition innehåft makten och varit helt kapitalistiska och inte 'feodala', fördrevs från makten. I stället innebar den nya regeringen, att en ny grupp fick tillträde till makten, nämligen industriidkare och sydstatare. De kom nu att dela privilegierna med de tidigare gynnade.

'Revolutionen' slog omedelbart igenom i den nya regeringens politik. Den gamla politiken som gick ut på att stödja det inhemska kaffepriset vidmakthölls givetvis och trappades t o m upp på grund av depressionen. Men detta program finansierades nu med brasilianska medel i stället för som tidigare med utländska pengar. Denna förändring skulle komma att få vittomfattande ekonomiska återverkningar i Brasilien. Regeringen satte också i gång en protektionistisk tullpolitik, fastän den depressionshärjade metropolen ändå inte exporterade mycket.

Resultatet blev en ekonomisk expansion som skilde sig helt från tidigare expansionsperioder. Dess kännetecken var i korthet följande: (a) inhemsk inflation och en efterfrågeökning, precis som under alla tidigare och följande expansioner. (b) Revalvering i stället för devalvering. (c) Nedgång i terms of trade på grund av fallande pris och efterfrågan på kaffe och andra exportvaror. Brasiliens importkapacitet sjönk med en tredjedel mellan 1929 och 1937 (Furtado 1959, s. 223) då den depressionshärjade metropolen exporterade färre industrivaror. (d) Inhemsk finansiering i stället för utländsk. (e) Följaktligen fick vi en enastående tillväxt av den nationella industrin, i stället för ökad metropolkontroll och struhtag på den brasilianska ekonomin.

Enligt min modell och mina hypoteser fick den brasilianska satelliten under den ekonomiska depressionen i det världs-kapitalistiska systemet uppleva en mycket aktiv kapitalistisk involution. Den interna inflationen med åtföljande inhemsk finansiering och den relativa isoleringen från metropolens konkurrens ledde till en uppgång i priset och efterfrågan på brasilianska industrivaror. Den brasilianska industrin reagerade genom en snabb och kraftig ökning av sin produktion. Industriproduktionen steg ungefär 50 procent mellan 1929 och 1937 (Furtado 1959, s. 224) och ungefär 100 procent mellan 1931 och 1938 enligt Roberto Simonsen (1939, s. 44), som då var president i brasilianska industriförbundet. Mellan 1934 och 1938 ökade industriproduktionen 60 procent (Simonsen 1939, s. 44).

Produktionsökningen uppnåddes till att börja med genom ett bättre kapacitetsutnyttjande, eftersom det fanns outnyttjad kapacitet från den högkonjunktur, då det utländska inflytandet ökade under senare delen av 1920-talet och inledningen av 30-talet. Samma förhållande rådde under 1910-talet, då krigstidens industriproduktion ökade i snabbare takt än kapaciteten inom industrin. Även då fanns samma presumtiva, outnyttjade överkapacitet inom industrin, vilken manifesterade sig i på varandra följande produktionsökningar, vilka inte åtföljdes av ökningarna i den installerade kapaciteten (Normano 1945, s. 139 ff.). Men vid slutet av 1930-talet kunde Brasilien med stöd av vinsterna från denna produktion och de höga inkomsterna från industriidkare och jordbrukare börja installera ny produktionskapacitet inom industrin, varvid man även utnyttjade möjligheten att köpa upp begagnad utrustning till låga priser. Sådan utrustning fanns outnyttjad i metropolen efter depressionen. Brasilien ersatte tidigare importerade konsumtionsvaror med inhemsk produktion, och ökade ut sin basindustri industri ännu mer. Inte desto mindre svarade 1938 textilier, kläder och livsmedel för 56 procent av industriproduktionen medan basindustrin bara stod för 13 procent. Och i motsats till vad som var fallet med Sovjetunionens samtida expansion täckte järn och stålproduktionen i Brasilien ännu bara en tredjedel av landets konsumtion (Simonsen 1939, s. 44).

Låt oss göra ett uppehåll för att analysera denna utveckling. Varför var detta ekonomiskt sett en period av aktiv kapitalistisk involution, mot bakgrund av det försvagade förhållandet mellan den brasilianska satelliten och metropolen, i stället för som tidigare en period av passiv kapitalistisk involution? Hur kom det sig, politiskt sett, att de agrara, kommersiella och imperialistiska intressena gick med på att dela makt och inflytande med de nyare men ännu svaga nationella industriintressena? Med andra ord, varför var 1930 års revolution möjlig och framgångsrik? (Det hade tidigare under 1920-talet förekommit misslyckade utmaningar mot den sittande regeringen.)

Som ni kanske minns betonar min modell den historiska omvandlingen, speciellt av basen för metropolens monopol, inom det kapitalistiska systemet. Den grundläggande strukturen metropol-satellit har hela tiden varit oförändrad, medan grundvalen för metropolens monopolställning ändrats under århundradena. Grundvalen för metropolens monopol var under den merkantilistiska perioden militär styrka och handelsmonopol. Satelliten förnekades handelsfrihet. Under 1800-talet kom grundvalen för metropolens monopol i allt större utsträckning att bli industri, lätt industri och textilindustri. Denna form av metropolst monopol, kallad 'liberalism', tillät eller rent av påtvingade handelsfrihet för satelliten, men förnekade den att fritt bestämma över sin industriproduktion. Vid 1900-talets första hälft övergick grundvalen för metropolens monopolställning allt mer till kapital och halvfabrikat. Satelliterna hade nu större frihet att producera textilier och andra lätta industrivaror — och i själva verket tvingades de göra detta genom de metropola fabriker som imperialismen satte upp på deras mark. Men de vägrades friheten att etablera sin egen kapitalvaruindustri och utrustning för framställning av halvfabrikat. För att få dessa produkter var satelliterna fortfarande beroende av metropolens monopol. Satelliterna blev också mer och mer beroende av dessa produkter, eftersom de utgjorde ett nödvändigt input till den lätta industrins output. Sedan skulle återigen grundvalen för metropolens monopolställning förskjutas under senare hälften av 1900-talet, nu i allt större utsträckning mot teknologi, i kombination med ett ännu kraftigare inträngande i satelliternas ekonomier av metropolens internationella monopolföretag.

1930-talets aktiva involution i Brasilien kan således förklaras med att Brasilien i likhet med vissa andra satelliter under ett tidigare skede hade lyckats grunda lite industri och en därtill hörande ekonomisk och social struktur inklusive en industriell bourgeoisie i vardande. Detta hade Brasilien gjort delvis av egen kraft under det första världskriget och medan landet under 1920-talet var beroende av metropolen. En intressant jämförelse kan göras mellan den sociala och ekonomiska strukturen i São Paulo på 1930-talet och samma struktur i Minas Gerais vid guldrushens slut eller i nordost och norr vid tiden för den passiva kapitalistiska involutionen

där. I São Paulo på 1930-talet var denna struktur bättre ägnad att motsvara de band mellan metropol och satellit, som mjukats upp genom den aktiva kapitalistiska involutionen, än vad samma struktur varit vid tiden för den passiva kapitalistiska involutionen i de sistnämnda områdena. Precis som min modell antar och som senare händelser skulle visa, måste inte desto mindre en sådan aktiv involution bli kortvarig, hur mycket den än just då kan förefalla att innebära ett stadium av take off mot utveckling. Och detta gäller så länge Brasilien förblir en kapitalistisk satellit.

Men hur var det politiskt möjligt för 1930 års revolution att lyckas och för koalitionen mellan agrara, merkantila, imperialistiska och nationella industriella intressen att hålla ihop? Varför tillät man en så svag nationell industrigrupp att dela makten och politikens utformning? Med ett ord — därför att de 'traditionella' kapitalistiska intressena hade liten förmåga och ännu mindre anledning att motsätta sig denna händelseutveckling. Den imperialistiska metropolen var föga redo att ingripa på grund av depressionen. Om de agrara, merkantila och metropola intressena inte tjänade särskilt mycket på 30-talets händelser och om det blev mindre möjligt att sälja kaffe till metropolen och importera fabriksvaror därifrån, så berodde detta inte så mycket på den officiella brasilianska politiken, vilken fördes i samförstånd med nationella intressen i Brasilien. Orsaken var fastmer den oundvikliga depressionen i den kapitalistiska världsmetropolen. Dessutom behövde inte de inhemska kaffeintressena bli lidande på industriidkarnas inblandning i politiken. På grund av regeringens fortsatta prisstöd kunde dessa intressen fortfarande sälja sitt kaffe på den konstgjorde inhemska marknaden, även om det inte gick på den depressionshärjade världsmarknaden. För stunden var förbundet mellan intressen som potentiellt stod i konflikt med varandra inte alltför olyckligt.

Men i en kapitalistisk satellit kan inte detta slags smekmånad bestå i all evighet. Den varade omkring två årtionden i Brasilien, därför att de naturliga krafter som tryckte på för att bryta förbundet åter avtog i och med recessionen 1937 och kriget och dess efterspel. Det dröjde inte länge förrän spänningar uppstod — man försökte en 'kontrarevolution' år 1932 och ytterligare en 1937 — men dessa försök hölls i schack politiskt genom Vargas diktatur under *Estado Novo* (den nya staten) och ekonomiskt genom händelser i metropolen. Fastän det, så vitt jag vet, inte i tryck förekommit någon ekonomisk tolkning av de politiska omständigheterna kring *Estado Novo* skulle jag vilja våga mig på följande tolkning:

Åren 1934 till 1937 fick vi en partiell återhämtning i metropolen — speciellt i Tyskland. Detta land kom att ta över en stor del av USAs andel i den brasilianska handeln (Guilherme 1963, s. 43). Pris och efterfrågan på brasilianska exportprodukter började åter stiga, och detta fungerade som en påtryckning att höja växelkursen igen. Regeringen verkar åtminstone delvis ha gått med på detta, vilket skrämde upp vissa intressegrupper i Brasilien. En engelsman som studerat Argentina summerar de intressen som står på spel i en sådan situation (åren om han syftar på perioden före första världskriget): '[Den] dominerande politiska gruppen, exportproducenter och jordägare ... hade under gynnsamma år ett uttalat intresse av valutastabilitet, ty den förhindrade en förskjutning åt andra hållet av inkomstfördelningen, vilket skulle ha skett vid en uppskriven valutakurs. Under dåliga tider hade de benägenhet att föredraga en deprecierad valutakurs, vilken skulle förskjuta inkomstfördelningen till deras fördel' (Ford 1962, s. 192). Detta betyder att en devalvering förskjuter bördorna till andra och stabila valutakurser håller kvar bördorna där. Wanderley Guilherme påpekar: 'Då valutakursen revalverades samtidigt som det världskapitalistiska systemet återhämtade sig mellan 1934 och 1937, motsatte sig de båda ledande grupperna i det brasilianska samhället att vår valuta återfick sin internationella köpkraft. Detta synsätt byggde givetvis på att det skulle leda till minskade vinster för den ena gruppen kaffeodlarna — och hotet om lågpriskonkurrens från utländska varor för den andra gruppen — den industriella bourgeoisin' (Guilherme 1963, s. 41). Följaktligen införde regeringen en fast valutakurs.

Jordbruksintressena hade dock ett mycket starkare och mera näraliggande intresse i att hindra

en revalvering, vilken skulle nagga deras inkomst i kanterna, än vad industriidkarna hade. De senare hade andra sätt att skydda sin försäljning och de var också importörer av utländsk utrustning. Dessa externt framkallade omständigheter i förening de inhemska jordbrukarnas avsky för konkurrensen från industrin om arbetskraftsutbudet bidrog förmodligen till de förnyade försöken att blåsa liv i den traditionella agrara-kommersiella-imperialistiska politiska alliansen och återinföra den traditionella ekonomiska politiken med devalveringar, extern finansiering osv.

År 1938 försökte sig integralisterna på en kupp mot Vargas. Integralisterna var en uttalat fascistisk rörelse inspirerad av Italien och Tyskland. Kuppörsöket mot Vargas gick om intet genom den nyligen upprättade 'nya staten'. Sex månader tidigare hade Vargas förskaffat sig diktatoriska rättigheter och inrättat *Estado Novo*, vilket delvis utgjorde ett försök att hålla tillbaka denna påtryckning från höger men även påtryckningar från vänster. De senare hade 1935 tagit sig uttryck i en misslyckad kommunistledd kupp (kanske delvis motiverad av revalveringens negativa effekter på arbetarnas inkomster). *Estado Novo* var även ett försök att med våld hålla ihop förbundet mellan agrara, kommersiella och imperialistiska intressen och den nationella industriella borgerligheten. Vargas satt kvar till 1945. Han fick hjälp med att hålla den inre oppositionen på mattan genom konjunkturavmattningen 1937, vilken lindrade hotet om en revalvering. Även kriget bidrog till att minska det utifrån kommande hotet mot det instabila förbundet.

Precis som min modell borde förutse resulterade det andra världskriget i en förnyad eller fortsatt aktiv kapitalistisk involution i Brasilien. Terms of trade steg, men Brasilien hade svårt att dra fördel därav genom att importera mera, eftersom metropolen givetvis själv behövde allt den kunde framställa. Den utländska valuta man tjänade låstes utomlands. Detta belopp var dessutom mindre än vad det skulle ha kunnat vara, eftersom Brasilien i likhet med andra satelliter gick med på att hålla nere priserna på sina exportprodukter för att på så sätt ge de allierade sitt 'bidrag till krigsinsatsen'. Samtidigt försvann överskottskapaciteten tack vare produktionsökningarna under det föregående årtiondet, med den påföljden att den inhemska efterfrågan drev på mot en ökning av både prisnivån och varuutbudet. President Vargas identifierade sig alltmer med den nationella industribourgeoisin och de organiserade arbetarna, som utgjorde den sociala produkten av den industriella expansionen. Hans regeringen vidtog många 'progressiva' åtgärder som stöd åt fackföreningsbildanden och minimilöner. Själv grundade president Vargas *Partido Trabalhista Brasileiro* eller PTB (Brasilianska arbetarpartiet). På lång sikt leder en sådan arbetarpolitik till en allians mellan industriarbetarna och den nationella industribourgeoisin (i likhet med vad som hände under Perón i Argentina). Detta innebär en pacifisering av arbetarna och deras fackföreningar genom denna bourgeoisin. I det fall potpurriet av brasilianska politiska partier kan sägas representera speciella grupper, så har på senare tid PTB blivit ett röstsamlande instrument för den mer nationalistiska flygeln hos de mera industriförankrade grupperna av den brasilianska borgerligheten. Men denna 'nationella' borgerlighet, och därmed även dess organiserade arbetarstöd, har själv blivit mindre och mindre oberoende av metropolen.

5 Återhämtning i metropolen och förnyad satellitisering

Vid krigsslutet år 1945 kastades Vargas ut. Så länge metropolen inte fullständigt hade återhämtat sig och behövde allt den kunde producera förblev dess motsättningar till satelliterna ganska latent. Brasilien hade ackumulerat stora mängder utländska valuta. Dess terms of trade var höga, och det var även valutakursen. Ekonomin föreföll att utvecklas gynnsamt med stöd av den utländska valutans och vissa selektiva importkontroller avsedda att underlätta substitutionen av importerade konsumtionsvaror med inhemsk produktion och att underlätta importen av mer utrustning till den ökande anläggningsverksamheten inom industrin. Hela importen gick upp med 83 procent mellan 1945 och 1951, men importen av utrustning ökade med 338 procent (Furtado 1959, s. 243). Icke desto mindre eliminerades Vargas populism,

och ett förtryck av arbetarrörelsen satte åter igång.

År 1951 återvände Vargas till presidentämbetet genom folkets röster. Hans valkampanj hade haft en markant populistisk, nationalistisk och antiimperialistisk ton. Han utnämnde sin sydstatskollega João (Jango) Goulart till arbetsminister (fastän han senare under hotet att tvingas avgå från presidentämbetet avskedade honom). Han skapade Petrobras, det brasilianska statliga oljebolaget och han hotade att skapa en pendang i form av ett elektricitetsbolag, Electrobras. Metropolen återhämtade sig efter Koreakriget. Motsättningarna mellan metropol och satellit blev åter mer akuta. Vargas tog livet av sig och efterlämnade ett nu mycket berömt självmordsbrev, där han anklagade utländska och inhemska högerintressen och påtryckningar för att ha tvingat honom in i döden.

Vargas efterträddes av president Café Filho och hans ultra-reaktionära regim, vilken erinrade om Washington Luis och gav en föraning om Castello Brancos nuvarande gorillaregim. Man minns och karaktäriserar Café Filhos regering bäst genom Riksbanksinstruktion nr 113, vilken kommenterades på följande sätt av presidenten i São Paulos industriförbund: 'Utländska företag kan föra in hela sin utrustning till det fria marknadspriset ... nationella företag måste emellertid göra detta i form av valutalicenser upprättade i importkategorier. På detta sätt skapas en verklig diskriminering mot den nationella industrin. Vi begär inte fördelar utan lika möjligheter' (Brasa 1963, s. 125 och Frank 1964 b, s. 289). Men detta beviljades dem givetvis inte. Tvärtom tvingades den nationella industrin att endast importera ny utrustning, medan utländska företag tilläts importera begagnad utrustning, vilket gjorde det möjligt för dem att operera på en kostnadsnivå som de nationella företagen inte kunde sänka sig ned till. Nämda instruktion och politik ägde laga kraft under den följande regimen med Juscelino Kubitschek, ända tills den modifierades av president Janio Quadros år 1961.

Juscelino Kubitschek blev slutligen president (från 1955 till 1960) efter två försök till militärkupper, varvid de som stödde ovannämnda politik försökte hindra honom från att tillträda sin tjänst sedan han väl blivit vald. Han byggde Brasilia. Men han gjorde mer än så. Genom att förlita sig på finansiering utifrån till den inhemska ekonomiska utbyggnaden, försökte Kubitschek streta emot den tidvåg, vilken på nytt höll på att suga in Brasilien i det imperialistiska systemet av metropoler och satelliter, ett system som hade återhämtat sig och höll på att expandera. Denna expansion finansierades precis som förut genom inflation. Men den skiljer sig från tidigare expansioner därigenom att den åtföljdes av devalvering, fallande terms of trade och finansiering utifrån. Levnadskostnaderna steg. Arbetarna klagade men hölls lugna med löneökningar. Importkostnaderna steg, och importen finansierades genom utländska lån och direktinvesteringar. Instruktion nr 113 var fortfarande i kraft. Utländska monopol etablerade sig på den brasilianska marknaden ännu snabbare och eftertryckligare än under den föregående regimen. Korruptionen blomstrade överallt. Alla förbättrade sina positioner, och per capita-tillväxten ökade faktiskt från 3 procent per år under regimerna Dutra och Vargas till 4 procent per år under Kubitschek (beräknat från APEC 1962, s. 27). Men det handlade egentligen om en politik av karaktären *après moi le déluge*. Och syndafloden kom. 1961 låg tillväxttakten per capita fortfarande på över 4 procent, men 1962 föll den till 0,7 och 1963 till minus 1 procent (Conjuntura Económica 1964, s. 15), och 1964 föll den till minus 6 procent — en nedgång på 3 procent i absoluta termer kombinerat med en befolkningsökning på 3 procent (Conjuntura Económica 1965, s. 11). Och tillväxttakten är det minst typiska i detta sammanhang. Den är blott ett symptom på den än mer akuta strukturella underutvecklingen i Brasilien, vilken med nödvändighet framkallas av landets fortsatta medverkan i det kapitalistiska systemet.

De politiska händelserna under dessa år är välkända. Kubitscheks nu så berömda 'utvecklingspolitik' avlöstes av president Janio Quadros populism. Fastän han endast fick stöd från högerens *União Democrática Nacional* eller UDN (Demokratiska nationalunionen), vilken huvudsakligen representerar kommersiella export- och andra intressen knutna till

imperialismen och med centrum i São Paulo (vars borgmästare Goulart hade varit), sopade Quadros bort den förenade väljaroppositionen från det arbetarförankrade PTB och det agrarbetonade PSD med samma symboliska kvast, med vilken han lovade att undanröja korruptionen sedan han väl blivit vald. I sitt ämbete försökte Quadros lita till folkligt stöd för att komma ifrån stödet från de ekonomiska intressegrupper, vars valsedel han hade toppat. I stället för att lappa hop politiska staket bröt han sönder de stängsel som återstod. Och på ett ännu mer dumdristiskt sätt reagerade han på Brasiliens tilltagande förvandling till satellit. Han satte i gång med vad som kom att bli känt som Brasiliens 'oberoende' nationalistiska utrikespolitik och ekonomiska politik. Han etablerade handels- och diplomatiska förbindelser med socialistländerna för att vidga Brasiliens exportmarknader och minska beroendet av amerikanska marknader. Han gick emot USAs ståndpunkt vid Punta del Este-konferensen, ja, han dekorerade t o m che Guevara vid konferensens avslutning. Två dagar senare, i augusti 1961, var Quadros inte längre president. Han avgick efter påtryckningar, försökte samla landet runt sig och sin populism, men hindrades från att göra detta av samma inhemska och utländska ekonomiska, militära och politiska krafter, utåt ledda av Carlos Lacerda, vilka redan hade drivit Vargas till självmord, och vilka skulle låta påminna om sin närvaro än en gång i april 1964. Samma intressegrupper försökte omintetgöra vicepresident Goularts presidenttillträde och försökte med väpnad makt att 1961 införa den regim, vilken de slutligen lyckades upprätta år 1964. De misslyckades 1961 tack vare en folklig resning organiserad av element från den nationella bourgeoisin. Dessa hade då, i motsats till i april 1964, fortfarande intresse av att göra så. Sin politiska karriär hade Goulart gjort i PTB på skulderna av borgerlighetens mera nationalistiska element och fackföreningsrörelsen. Han kom att utöva en hög grad av personlig kontroll över fackföreningarna. Bägge grupperna gick nu ut i en kraftmätning för att ge honom och konstitutionen sitt stöd, särskilt i hans egen och Vargas hemstat Rio Grande do Sul. Den ekonomiska situation Goularts regering hade att ta i tu med var mer kritisk än någonsin. Priserna steg och valutakursen föll ännu snabbare än tidigare, samtidigt som produktionen gick ner eller åtminstone stod stilla. Skulden till utlandet hade stigit till astronomiska 3 000 miljoner USA-dollar, och hälften därav förföll till betalning inom två år. Det var för sent att avhjälpa situationen genom några enkla ekonomiskt-politiska åtgärder. President Goulart stod inför valet att antingen göra ännu större eftergifter åt inhemska och utländska kommersiella intressen, i en fruktlös förhoppning att de skulle kunna gå i borgen för honom och Brasilien, eller följa rådet från sin svåger, Leonel Brizola (vars resoluta ingripande i Rio Grande do Sul hade gjort det möjligt för Goulart att bekläda presidentämbetet trots försöket till militärkupp i augusti 1961), vilket gick ut på att beordra ett stopp för de koncessioner som bara drog Brasilien och dess president djupare ner på farligt vatten. Det vill säga: han kunde försöka göra helt om och vidtaga åtgärder, om än begränsade, för att rädda några nationella folkliga intressen.

Vad man än må säga om Goularts personlighet så är han i varje fall en typisk representant för den nationella bourgeoisin som stod på allt svagare ekonomisk grund och som i en satellit omöjligt kan handla självständigt. Han vacklade och gav alltmer efter för påtryckningarna från den inhemska och utländska högern. Goulart var också oförmögen att ta itu med de växande ekonomiska problemen och det instabila läget, och så sparkades han ut och tvingades i politisk exil av samme Carlos Lacerda och dennes imperialistiska, militaristiska och exportjordbruksanhängare, som redan hade röjt undan presidenterna Vargas och Quadros.

Denna gång satt den nationella borgerligheten fastklämd mellan den av imperialismen förorsakade sänkningen av dess vinster och påtryckningar från fackföreningarna mot tendensen till sjunkande reallöner — en tendens, vilken om den vändes i motsatt riktning ytterligare skulle krympa vinstmarginalerna. Borgerligheten ingrep således inte för att försvara Goulart. Han själv och alla allvarliga anspråk på demokrati, populism eller nationell utveckling offrades av samtliga sektorer inom den brasilianska satellit-borgerligheten, som handlade i överensstämmelse med de politiska, militära och ekonomiska representanterna för

bourgeoisin i den nordamerikanska metropolen.*

Castello Brancos militärregim tog nu över makten. Den var en avläggare till regimerna Washington Luis och Café Filho, vilka hade tjänat imperialistiska och reaktionära intressen under likartade omständigheter. Denna brasilianska regering överlämnade rubb och stubb av den brasilianska ekonomin till amerikanarna. Det finns otvivelaktigt motsättningar mellan vissa sektorer av den brasilianska borgerligheten och den imperialistiska metropolen. Men det finns ännu mer omedelbara motsättningar mellan dessa sektorer och resten av borgerligheten å ena sidan och satelliterna och det proletariat från vars utsugning de får sitt levebröd, å den andra. Den brasilianska bourgeoisin — antingen den är nationell eller något annat — har nu fått sina utsikter till vinstgivande nationell utveckling ännu mer begränsade genom den internationella och nationella kapitalistiska strukturen av metropoler-satelliter. Därför försöker den bevara sin nu rådande ekonomiska ställning genom att ta till ändå kraftigare utsugning av den inhemska arbetskraften och satelliterna. Förgäves vädjar den till det metropola kapitalet att gå i borgen för den.

I augusti 1964 rapporterade mexikanska regeringens bank för utrikeshandel i sitt månadsorgan Comercio Exterior: '[De] politiska händelser vi nyligen har bevittnat i Brasilien återspeglas starkt i den ekonomiska situationen ... Landets ekonomiska aktivitet har mattats av ... Bankernas kreditgivning till den privata sektorn har begränsats ... De offentliga utgifterna, speciellt investeringarna, har kraftigt skurits ned ... För första gången har arbetslöshetens spöke kommit till hundratusentals människor i en proportion som är alarmerande.' Militärregimens ekonomiska politik, som man trodde gick ut på att bekämpa inflationen genom en åtstramad penningpolitik, har inneburit en ökad exploatering av arbetarna genom stigande priser och fallande reallöner. Inflationen var år 1964 större än någonsin tidigare. Den var större än under Goularts regim — vilken anklagades för ekonomisk misshushållning av de nuvarande makthavarna. Under första halvåret 1964 var den officiella inflationstakten 42 procent, jämfört med 30 procent under motsvarande tid 1963. Enligt guvernör Laverde själv skulle denna siffra betydligt understiga den faktiska.

Samtidigt 'skickar regeringen ett cirkulär till näringslivet där den rekommenderar att affärsmännen avstår från att bevilja löneökningar som kan förstöra lönestrukturen ... Cirkuläret hävdar att ... löneökningar i takt med levnadskostnadernas ökning späder på inflationen ... Dessutom har bankerna instruerats att inte bevilja ... lån åt de företag, vars löneavtal inte överensstämmer med regeringens direktiv' (Comercio Exterior 1964, oktober). För att hindra en facklig inblandning, vilken skulle kunna leda till sådana 'inflatöriska' löneavtal, har regeringen övertagit kontrollen över och installerat militära övervakare i 409 fackföreningar, 43 fackförbund och 4 fack-förbundskonfederationer. Den brasilianska stålproduktionen föll 50 procent (Comercio Exterior 1964, augusti). Den 31 januari 1965 rapporterade den stora dagstidningen i Rio de Janeiro Correio da Manhã, att 50 000 av Brasiliens 350 000 textilarbetare gick arbetslösa. 'Den brasilianska pressen meddelade den 12 februari, att flera företag inom industri och handel, särskilt i São Paulo, har förklarat sig i konkurs eller ämnar göra så ... Brasilianska textilproducenter varnar också för att landets alla textilfabriker snart måste slå igen sina portar på grund av avsättningssvårigheter' (Comercio Exterior 1965, februari). Den 25 mars berättade generaldirektören vid avdelningen för sysselsättning och löner inom arbetsministeriet följande för Riotidningen *O Globo*: 'I São Paulo befinner sig hela industrin i en kris, och de arbetslösa inom metall- och textil-industrierna ökar med 1000 nya om dagen ... affärsverksamheten avtar dag från dag ... och inte bara São Paulo genomgår en ekonomisk kris med ökad arbetslöshet, utan detsamma är fallet i hela Nordeste' (hämtat från Prensa Latina 26 mars 1965).

---

* De ekonomiska konsekvenserna av den nordamerikanska imperialismen i Brasilien utreds mer ingående i min *Exploitation and Aid* och *On the Mechanisms of Imperialism* i Frank 1963 och 1964 b, och den politiska bakgrunden till aprilkuppen tas upp närmare i Frank 1964 a.

Inget av det här var en tillfällighet. Det var en naturlig följd av den politik som fördes av planeringsminister Roberto Campos de Oliveira, Celso Furtados efterträdare:

'Det är sant att produktiviteten går ner. Men den får tyvärr sällskap med en av världens stora nationer ... Det kan bevisas att allt skett med viss beräkning, helt kallt, med det syftet att inskränka produktionen, vilken å ena sidan påverkas av den akuta bristen på tillgängligt kapital (som regeringen absorberar) och av den abrupta ransoneringen av bankkrediter. Å den andra sidan påverkas den av den reducerade konsumtionen, framtvungad av den hänsynslösa prisstegringen. Ministrar och myndighetspersoner uppträder sedan i televisionen för att försöka förklara det som ingen förstår' (Correio da Manhã, 31 januari 1965).

Vi har sett en del av förklaringen: man möter den fallande vinstnivån genom att pressa mer ur arbetarna. Comercio Exterior (mars 1965) bidrar med en annan del: 'Allt verkar tyda på att professor Roberto Campos ekonomiska och finansiella politik bara tagit hänsyn till en möjlig väg för framgång: stora utländska kapitalinvesteringar i den brasilianska ekonomin, särskilt nordamerikanska'. För detta ändamål öppnade den brasilianska regimen alla dörrar på vid gavel. Precis som president Café Filhos regering med dess Instruktion 113 tidigare hade gjort, beviljade regeringen nu det utländska kapitalet nya speciella privilegier. Den upphävde också de ikraft-varande milda restriktionerna för överföring av vinstmedel till utlandet. För att tillmötesgå nordamerikanska affärsintressen och USAs regering köpte nu militärregimen — för 135 miljoner USA-dollar, plus 17,7 miljoner i kompensation för att köpet inte tidigare genomförts, plus ränta, eller till ett uppskattat totalbelopp på omkring 300 miljoner USA-dollar — de nästan värdelösa, föråldrade brasilianska anläggningarna hos American and Foreign Power Company. Samme Roberto Campos hade tidigare utan tillstånd, medan han var Goulartregimens ambassadör i USA, gått med på att köpa dessa anläggningar för omkring 70 miljoner USA-dollar (Comercio Exterior 1964, september).

Vid samma tidpunkt gav militärregimen det amerikanska Hanna Mining Company det tillstånd bolaget länge hade sökt att bygga en privat hamn för att exportera järnmalm från de höghaltiga järnmalmsfyndigheter bolaget förvärvat i Minas Gerais. Dessa tillgångar påstås vara världens största. Comercio Exterior (december 1964) förklarar vad detta betyder: 'Regeringen har givit det amerikanska gruvbolaget Hanna tillstånd att anlägga en privat hamn ... Detta utgör ett privilegium som kommer att förvandla Hanna Company till oinskränkt härskare över landets interna mineralmarknad. Det kommer dessutom att medföra den slutliga elimineringen av bolaget Vale do Rio Doce, ett statligt företag för mineralproduktion, som i fråga om exportvolym intar en sjundeplats i världen.' Inte desto mindre var dörren öppnad i bägge riktningar och 'lagen om vinstremitteringar utomlands [och andra åtgärder] resulterade inte i det förutspådda inflödet av dollar utan tvärtom i ett rejält utflöde ... Under årets första hälft var kapitalinflödet mindre än kapitalutflödet' (Comercio Exterior oktober 1964). Den omedelbara pressen på Brasiliens inhemska satelliter och arbetskraft och den åtföljande kortsiktiga uppbromsningen av den ekonomiska utvecklingen återspeglas i den avtagande 'tillväxten' i nationalinkomst per capita från 4 procent årligen mellan 1957 och 1961 (Plano Trienal 1962) till noll år 1962, minus 1 procent år 1963 (Conjuntura Económica 1964, s. 15), och minus 6 procent år 1964 (Conjuntura Económica 1965, s. 11). Denna trend och politik har även medfört att den brasilianska ekonomin oinskränkt överlämnats, inte bara gruvdriften, till den nordamerikanska metropolen på kort sikt och till en ännu djupare strukturell underutveckling på lång sikt: 'São Paulopressen rapporterar den 4 februari att upprörda känslor förorsakats av nyheten att det nationella bolaget, Mineração Geral do Brasil, skall gå i likvidation, och därmed följa i spåren på andra brasilianska industriföretag vilka säljs till utlänningar ... Ägaren ... [hävdade att detta var nödvändigt] med hänsyn till den kris företaget råkat in i eftersom den interna marknaden försvagats. Försäljningspriset till Continental Company [ägt av Bethlehem Steel i Cleveland] uppgår till 70 miljoner dollar med garantier från internationella finansorgan. För att rättfärdiga sitt handlande sade ägaren av Mineração

Geral, att på en svag marknad som den brasilianska skulle den nedgång i utbudet, vilken var att vänta om företaget lämnade marknaden, skapa oöverskådliga konsekvenser för landets ekonomi. För att slippa behöva lägga ned verksamheten valde han att förvandla till dollar landets viktigaste stålbolag med en årlig produktion av 300 000 ton stål — mer än 12 procent av Brasiliens stålproduktion' (Comercio Exterior februari 1965). (För en mer detaljerad redogörelse se Frank 1965 b.)

6 Intern kolonialistisk utveckling och kapitalistisk underutveckling

Orsakerna till och karaktären hos den allt djupare underutvecklingen i Brasilien ligger dock inte i dessa omedelbart föregående åtgärder och händelser, utan som vi förut sagt i själva kapitalismen. För att verkligen förstå den nuvarande krisen i Brasilien måste man på nytt gå tillbaka i tiden för att undersöka kapitalismens nuvarande struktur av metropoler och satelliter och dess polariseringsprocess, varvid man först tar fasta på vilka uttryck dessa fenomen tar sig på den nationella nivån och sedan på den internationella.

På den nationella brasilianska nivån märks polariseringen kanske tydligast på koncentrationen av det ekonomiska livet till São Paulo och den tilltagande relativa och absoluta utarmningen i resten av landet. Industriproduktionens koncentration till São Paulo har utvecklats på följande sätt: 1881 5 procent, 1907 16 procent, 1914 20 procent, 1920 33 procent, 1938 43 procent, 1959 54 procent (s. 191 f. ovan). Under perioden 1955-1960 kanaliserades 75 procent av både inhemska och utländska investeringar till São Paulo (Conselho Nacional 1963, s. 112) trots uppförandet av Brasilia och skapandet av SUDENE (Superintendencia do Desenvolvimento do Nordeste), den ekonomiska utvecklingsmyndigheten för nordost. Och man får förmoda att koncentrationen av industriproduktionen till São Paulo fortsätter oförminskat.

Under tiden har Bahia i nordost, som år 1881 svarade för 25 procent av den brasilianska industriproduktionen, fallit till 3,1 procent år 1950 och till 1,7 procent år 1959 (s. 191 f. ovan och Conselho Nacional 1963, s. 267). De elva staterna i norr och nordost sammantagna, med 32 procent av landets befolkning år 1955, producerade år 1950 12,4 procent av Brasiliens industriprodukter och 9,9 procent år 1959. Dessa stater fick 20 procent av Brasiliens nationalinkomst år 1947, 16,1 procent år 1955 och 14,5 procent år 1960 (beräknat från APEC 1963, s. 14). Nedgången i deras relativa inkomst är bara en sida av saken. Den absoluta inkomsten per capita för samma elva stater sjönk även, från 9 400 cruzeiros år 1948 till 9 200 1959.

Samtidigt steg inkomsten per capita för Guanabara (där Rio de Janeiro ligger) från 63 000 till 69 000 cruzeiros (APEC 1962, s. 24 och anexo 2-VII). Den fattigaste staten, Piauí i nordost, hade en inkomst per capita av 4 000 cruzeiros år 1958, medan Guanabara hade 52 000 i löpande priser (APEC 1962, s. 24). Clidenor Freitas, en psykiatriker från Piauí, som byggde ett mentalsjukhus där innan han blev chef för Brasiliens socialförsäkring, försäkrar mig att Piauí har de högsta indexsiffrorna på mentalsjuka i Brasilien — en sjukdom som där huvudsakligen beror på undernäring.

Både nationellt och regionalt sett blir inkomstfördelningen mer och mer ojämn ju kraftigare inflationen blir. Detta gynnar folk som äger fast egendom, eftersom värdet av egendom stiger, medan det går ut över löntagarna, eftersom lönerna inte håller jämna steg med priserna. En liten nedgång i den genomsnittliga per capita-inkomsten som den i norr och nordost betyder därför en stor nedgång i den absoluta inkomsten för en stor majoritet människor.

Den arbetande eller undersysselsatta befolkningen i São Paulos industricentrum kommer inte nödvändigtvis att gynnas av denna förskjutning i inkomstfördelningen. De som gynnas är borgerligheten och dess allierade i metropolen, medan före detta bönder och arbetslösa arbetare får sina inkomster reducerade genom prisinflation och ekonomisk stagnation. Eftersom det kapitalistiska systemet är uppdelat inte bara i koloniala metropoler och satelliter utan även i klasser, bidrar knappast den omständigheten att de egendomslösa bor i metropolerna São Paulo eller Rio de Janeiro i stället för i provinssatelliterna till att skydda

dem från kapitalistisk satellitisering eller utsugning.

Hur går denna polarisering till inom Brasiliens kapitalistiska ekonomi? Bland de framträdande dragen finner man: (a) privata investeringar, både nationella och utländska, är koncentrerade till den nationella metropolen. (b) Offentliga investeringar koncentreras också till den nationella metropolen, och i analogi med det globala perspektivet, till några omedelbart kringliggande områden som förser den nationella och internationella metropolen med elkraft och råvaror. (c) Skattestrukturen är regressiv och beskattar de fattiga proportionellt mer än de rika. (d) Det pågår en systematisk eller kontinuerlig överföring av kapital eller ekonomiskt överskott från nordost och andra inhemska satellitområden, vilket sedan tillägnas av den nationella metropolen i söder för att användas delvis i dess egen utveckling men främst av dess egen bourgeoisie. Denna kapitalöverföring kan lämpligen diskuteras med följande uppdelning: (a) inhemska terms of trade till nackdel för satelliterna och till fördel för den nationella metropolen, (b) överföring av utländsk valuta från satelliterna där den intjänas till den nationella metropolen där den förbrukas, (c) en federalt kontrollerad struktur av importpriser, vilket innebär subsidier åt den utländska importen till den nationella metropolen i förhållande till satelliternas import, (d) överföring av mänskligt kapital från satelliterna, som investerat i det, till metropolen, som skördar frukterna av det, och (e) tjänster utgör en 'osynlig' kapitalöverföring från de inhemska satelliterna till den nationella metropolen. I förening med andra mekanismer, som strukturen av skatter och offentliga utgifter, resulterar de ovan nämnda mekanismerna i stora kapitalöverföringar från de inhemska satelliterna till den nationella metropolen. Denna överföring mattas av eller ändrar riktning bara under år av 'allvarlig' depression. Dessa sidor hos den inhemska strukturen av metropoler-satelliter har sina motsvarigheter på det internationella planet.

(a) Interna terms of trade. Den nordamerikanske ekonomen Werner Baer säger:

'Nordost ... måste vända sig till São Paulos nya industrier med höga kostnader för att få sina förnödenheter. Detta har i själva verket inneburit att nordosts terms of trade fallit, vilket fått till effekt en resursomfördelning inom Brasilien, liknande den Prebisch så ofta talat om i samband med Latinamerikas totala ställning gentemot den utvecklade världen ... [Den praxis] som gjort att nordost köpt till mindre fördelaktiga terms of trade i söder istället för utomlands, innebär en kapitalöverföring från den fattigare till den rikare delen av landet. Det har hävdats att omfånget hos denna kapitalöverföring kan uppskattas' (Baer 1964, s. 278).

Under perioden 1948 till 1960 föll nordosts exportprisindex (mätt i brasilianska exportpriser med kaffet undantaget) i förhållande till partiprisindex från 100 till 10. Om denna nedgång justeras för förändringar i växelkursen i förhållande till dollar, föll terms of trade för nordost från 100 till 48 (Baer 1960, s. 279 f.). Samtidigt föll även de internationella terms of trade till nackdel för nordost.

(b) Överföring av utländska valutor. I den studie som ledde fram till upprättandet av det berömda SUDENE, rapporterar Conselho de Desenvolvimento do Nordeste: 'Nordost använde inte alla de valutaintäkter man fick från exporten. Ungefär 40 procent av dessa utländska valutainkomster överfördes till andra områden i landet ... genom att förse de centrala och södra delarna med utländsk valuta har nordost bidragit till deras utveckling. Det har tillhandahållit en faktor som är knapp i söder, nämligen importkapacitet' (1959, s. 18 och 24, citerat i Baer 1960, s. 278). 'Genomsnittsvärdet av den utländska exporten från nordost steg från 165 miljoner USA-dollar 1948-49 till 232 miljoner 1959-60, medan under samma period medelvärdet av den utländska importen föll från 97 till 82 miljoner. Under flera efterkrigsår var överskottet i utrikeshandeln för nordost tillräckligt för att täcka det underskott, som resten av landet ådragit sig i sin handelsbalans, och ibland var det även tillräckligt för att täcka andra underskott i betalningsbalansen' (Baer 1964, s. 278).

Med hjälp av Conselhos beräkningar och andra data uppskattar Baer att 413 miljoner USA-dollar under perioden 1948-1960 överfördes från satelliten i nordost till metropolen i söder

enbart på detta sätt. Genomsnittet per år var 38 miljoner dollar, men det steg till respektive 74, 59 och 84 miljoner under åren 1958, 1959 och 1960 (Baer 1960, s. 280).

(c) Federalt kontrollerad struktur av importpriser: 'Den effect som 'agio'-systemet i brasilianska valutakurser har, utgör en ytterligare börda på ekonomin i nordost, vilket experterna från SUDENE inte explicit diskuterar. För den import som kommer till nordost måste importörerna betala ganska höga tullar, jämfört med de tariffer som gäller för 'subsiderad' import som vissa kapitalvaror (som huvudsakligen används i söder). Behållningen från dessa tariffer har utnyttjats av valutamyndigheterna för att stötta upp kaffeekonomin, vilken har sitt centrum huvudsakligen i söder. Överskottet i balansräkningen från agio-systemet har även ökat Centralbankens utlåningskapacitet, vilket främst kommit södern tillgodo. Den grad av 'beskattning' som finns inbyggd i denna operation kan uppskattas' (Baer 1960, s. 281).

(d) Överföring av mänskligt kapital. Baer hävdar att 'det inte finns tillräckligt med data tillgängligt för att man skall kunna bedöma om de som flyttar från nordost till södra Brasilien utgörs av de mer utbildade och kunniga i nordost, vilket i så fall skulle innebära en nettoavtappning från regionen. Det är ett välkänt faktum att de bästa förmågorna inom de fria yrkena har begivit sig söderut och därmed förorsakat kännbara bristsituationer [i nordost]' (Baer 1960, s. 276). En del fria yrkesutövare flyttar till den nationella metropolen. Andra stannar inte kvar där utan fortsätter direkt vidare till den internationella metropolen, USA. Fastän data förvisso inte kan anses fullt avgörande, finns det goda skäl att anta, att detta mönster av intern förflyttning från satellit till metropol stämmer (Hutchinson 1963). En sak är säker: de som flyttat har blivit uppfödda och utbildade — i de fall de fått någon utbildning — i satellitregionen på dess bekostnad under barnåren, då de inte varit produktiva för att sedan försvinna och tillbringa sina produktiva år i metropolen.

(e) Tjänster som kan räknas som dold kapitalöverföring. Brasilianska data över denna 'osynliga' post är givetvis otillräckliga, men det minskar inte dess betydelse. Internationella Valutafonden (IMF) och Förenta Nationernas ekonomiska råd för Latinamerika (ECLA) lämnar data (utom för Cuba), som visar att Latinamerikas utbetalningar i utländsk valuta för de 'osynliga' tjänster man köpt från utlandet — transport och försäkringar, till utlandet överförda vinstmedel, amortering av skulder, resor, andra tjänster, donationer, till utlandet överförda värdepapper och restpostkontot — absorberats av metropolen, dit 61 procent av all utländsk valuta Latinamerika tjänat under perioden 1961-1963 överfördes (Frank 1965 a, s. 43). Dessa tjänsteposter har sina motsvarigheter i inhemska transaktioner, och det finns sannolika bevis för att de svarar för en betydande kapitalöverföring från satellit till metropol inom Brasilien, på samma sätt som de gör mellan Brasilien eller andra satelliter och den internationella kapitalistiska metropolen (Frank 1963 och 1964 b). Utan att ta hänsyn till sådana transfereringar från satellit till metropol som berör nettofinans-intäkten och kapitalbalansen skulle det vara svårt att göra reda för de ständiga överskotten i handelsbalansen (exporten större än importen) hos de inhemska satelliterna och underskottet i handelsbalansen (importen överstiger exporten) för den nationella metropolen, eller för skillnaden mellan den nationella metropolens inhemska handelsbalans som uppvisar underskott och dess betalningsbalans som uppvisar överskott.

Som ett resultat av de tidigare nämnda och andra mekanismer och i enlighet med min modell och mina hypoteser hade São Paulo överskott i handelsbalansen i förhållande till andra regioner i Brasilien och världen. Detta kommer till uttryck i exportens överskott gentemot importen i hamnstaden Santos under senare hälften av 1800-talet, då São Paulo ännu inte var Brasiliens nationella metropol (Ellis 1937, s. 426, vars data täcker åren 1857-62 och 1877-96). Under 1900-talet (data i Ellis 1937, s. 512 börjar med 1907) uppvisar São Paulo tvärtom helt följdriktigt ett stort underskott i handelsbalansen, d v s importen från andra regioner

överstiger exporten till dessa genom hamnen Santos fram till år 1930. Detta datum är mycket betydelsefullt. São Paulo hade blivit den nationella metropolen. Systematiskt importerar staden mer från andra regioner i Brasilien än den exporterar till dessa genom Santos.

Hur kan São Paulo importera mera varor än man exporterar och betala för dem år ut och år in? Ellis svarar att det beror på dess stora exportinkomster. En del av svaret måste ligga i de exportintäkter São Paulo får, och som inte visar sig i utskeppningar från hamnen i Santos: intäkter från exporten av 'osynliga' tjänster. Men São Paulo har inte något betalningsbalansöverskott på lån eller något annat tjänstekonto med utlandet. I likhet med alla satelliter har São Paulo underskott i betalningsbalansen och tjänstebalansen med de världskapitalistiska systemet och dess metropol. Vi kan också utesluta möjligheten av större export än import landvägen från angränsande regioner i Brasilien under denna period (det var troligen ett importöverskott i stället). Kvar står förklaringen att São Paulo betalar för den större varuimporten i förhållande till varuexporten från de angränsande regionerna i Brasilien (kan- ske likaså för en del av betalningsbalansunderskottet till utlandet) med intäkter, vilka härrör från kapitalöverföringar, kapital som av São Paulo tillägnats från andra regioner i Brasilien. Den fråga som återstår att besvara är huruvida denna kapitalavtappning från satelliterna till den nationella metropolen i São Paulo skall kallas betalningar för eller intäkter från tjänster.

Flödet av tillgångar på 'osynliga' posters tjänstekonto från satellit till metropol är så omfattande, att det möjliggör för de nationella metropolerna São Paulo och Rio de Janeiro att betala för det stora överskottet i inhemsk import över export. Detta flöde förvandlar också samtidigt metropolens stora underskott i handelsbalansen från varukontot till ett stort överskott i betalningsbalansen. De brasilianska satelliterna har ett konstant underskott i sina betalningsbalanser med den nationella metropolen, trots det faktum att nordost har handelsbalansöverskott i förhållande till São Paulo och ett ännu större överskott i förhållande till utlandet: 'Nordost har haft ett ständigt underskott [i betalningsbalansen] med resten av landet [under efterkrigsperioden], främst med de centrala och södra delarna, och ... dessa underskott har vuxit under senare delen av femtiotalet. Underskotten har i genomsnitt uppgått till 25 procent av exportintäkterna eller 20 procent av större delen av varu- och tjänsteimporten från andra regioner' (Baer 1964, s. 278 f.).

En annan iakttagelse tycks stämma med modellen och hypoteserna. När den stora depressionen satte in gick São Paulo över från att ha ett inhemskt underskott i varuexporten till överskott på varukontot med andra regioner i Brasilien. Till 1929 var importen sjövägen vida större än motsvarande export, förutom under konjunkturavmattningar som 1923 och 1924. År 1930 föll importen kraftigt, och 1931 var den nästan lika stor som exporten. Under åren 1932 och 1933 (slutet av serien) översteg exporten till andra regioner från São Paulo importen (Ellis 1937, s. 512). Under 'goda' tider utsätts satelliterna för större exploatering av metropolen. Under dåliga tider exploateras de i mindre utsträckning.

Man skulle kunna tro att jordbruksområden som nordost, som så ofta kallas 'feodala' regioner, borde vara självförsörjande på livsmedel. Tvärtom, likaväl som den kapitalistiska världsmetropolens agrara satelliter som Latinamerika och Brasilien som helhet importerar livsmedel, så importerar även de 'agrara' regioner som är beroende av en enda gröda för export, livsmedel. Brasiliens Nordeste lägger 30 till 40 procent av sina utbetalningar för den regionala importen på livsmedel (Desenvolvimento e Conjuntura 1959, s. 47). Gör detta Nordeste till en isolerad, 'feodal', förkapitalistisk region, vilket den dualistiska samhällsmodellen antar? Eller låter det nordost förbli vad det alltid har varit: en utsugen kapitalistisk satellitregion? Den roll som handel och bankväsen spelar kan ytterligare belysa frågeställningen. Det är främst med hjälp av handelsmonopol som de nuvarande nationella och regionala metropolerna (och den internationella metropolen) exploaterar och tillägnar sig satelliternas ekonomiska överskott. Det finns många slags bevis för detta (problemet diskuteras mer ingående nedan, s. 272 ff.). I Brasilien som helhet tillfaller 47 procent av

nationalinkomsten de 23 procent av befolkningen som är sysselsatta i den tertiära sektorn. I det 'isolerade självförsörjningsjordbruket' i nordost uppbär de 15 procent av befolkningen, som där arbetar inom den tertiära sektorn 46 procent av inkomsten. I norr får de som arbetar inom denna sektor 49 procent av inkomsten (Desenvolvimento & Conjuntura 1958, s. 52, APEC 1963, s. 17 och Baer 1964, s. 274 ger liknande data för uppspaltningen på sektorer). De viktigare inkomsttagarna inom den tertiära sektorn består inte av manschettarbetare och tjänstemän i serviceinrättningar utan är köpmän och finansmän. I nordost faller 21 procent av inkomsten på handel, finansiella mellanhänder och hyror, av denna totalsiffra gick 17,6 procent till handel år 1958-60 (Baer 1964, s. 274, APEC 1963, s. 17). Ett mycket litet antal stora köpmän får lejonparten av de 46 procent, som är den tertiära sektorns inkomstandel för regionen. Dessutom får de stora jordägarna, vars inkomster officiellt hänförs till jordbruket, i själva verket större delen av sina inkomster från kommersiella och finansiella transaktioner. Således svarar den del av inkomsten som faktiskt intjänats genom sådana transaktioner för en mycket större post än vad siffrorna ger vid handen.

Det kapitalistiska systemets kommersiella monopolaspekter i landsbygdsområden hör intimt ihop med jordäganstrukturen. År 1950 ägde i Brasilien 80 procent av den befolkning, som för sin utkomst var beroende av jorden, 3 procent av marken. De återstående 97 procenten mark ägdes av 20 procent av jordbruksbefolkningen, av vilka 0,6 procent ägde över 50 procent — inklusive den bästa marken (se s. 275 ff. nedan). Denna monopolkontroll över marken gör det i sin tur möjligt för detta fåtal ägare att i egenskap av kommersiella monopolister i första hand spela en roll inom den monopolistiska strukturen hos kapitalismen som helhet. Att den påstådda förkapitalistiska eller t o m feodala ekonomiska och sociala strukturen på landsbygden utgör en integrerande del av hela den kapitalistiska strukturen av metropoler-satelliter märks ytterligare genom de förändringar som ägt rum i koncentrationen av jordägan och genom förändringar i landsbygdsbefolkningens levnadsstandard över tid och rum. Marken i söder, speciellt i staterna Paraná och tidigare även i själva São Paulo, vilken var uppdelad i relativt små brukningsenheter, kom att koncentreras på stora jordegendomar då marken togs i besittning för den kapitalistiska kaffeexpansionen och andra avsalugrödor. Helt konsekvensenligt sjönk levnadsstandarden för en stor del av jordbruksbefolkningen som en följd av denna kapitalistiska utveckling. Det var under den kapitalistiska expansionen på 1920- och 1940-talet och den mindre expansionen under 1950-talet som koncentrationen av jordägandet ökade. Arrendatorer förvandlades till lönearbetare inom jordbruket och levnadsnivån för majoriteten sjönk. Under 1930-talet å andra sidan, och på en del håll under 1950-talet, gick trenden i motsatt riktning: minskad koncentration av jordägandet, ökat antal små ägare och arrendatorer, högre levnadsstandard för landsbygdsbefolkningen.

Men då Förenta Staterna upphävde sitt sockerkvotsavtal med Cuba och fördelade kvoten bland 'vänskapligt sinnade' nationer, bl a Brasilien, steg efterfrågan på socker från nordost kortvarigt, och socker planterades mitt i böndernas hus, enligt den nu fängslade guvernören i Pernambuco. Deras levnadsstandard försämrades samtidigt. Långt från att vara en feodal, förkapitalistisk och isolerad självförsörjningssektor, vilket den dualistiska modellen gör gällande, är och reagerar det brasilianska jordbruket som en del av det kapitalistiska system, vars beteende förutses av vår hypotes: involution, som svar på att bundenheten till metropolen mjukas upp, och underutvecklade utveckling, som svar på förnyade starka band till metropolen.

Denna monopolistiska metropol-satellitstruktur är inte begränsad till nivån mellan olika regioner, utan den breder också ut sig till nivån mellan olika sektorer. Således kan man säga att förhållandena mellan dels en industrigren och en annan och dels mellan ett företag och ett annat inom samma industri har sin motsvarighet i strukturen av metropoler och satelliter. De teknologiskt mest framskridna sektorerna eller företagen har antingen sina egna kapitalkällor eller relativt god tillgång till kapital utifrån, och de upprätthåller en monopolistisk metropol-

satellitrelation med de företag, som saknar teknologi och kapital, och som arbetar med en mer arbetsintensiv teknik. Detta märks särskilt tydligt i kontrasten mellan å ena sidan de stora utländska företagen, vilka har tillgång till teknologi och kredit från sina världsomspännande operationer, och brasilianska företag. Mycket av samma förhållande existerar dock även mellan de få stora brasilianska företagen, vanligen med intima förbindelser till utländska företag, och de många medelstora och små brasilianska företagen inom samma industrigren. Förhållandet framträder i den struktur av inköps- och försäljningsoperationer, som har etablerats dem emellan. Under den nuvarande militärregimen blir förhållandet mera påtagligt, eftersom utländska företag åtnjuter speciella privilegier och nationella företag är svältfödda på kredit. Detta ger en stark fördel i konkurrenshänseende åt utländska företag och åt sådana nationella företag, som är relativt starkare teknologiskt och finansiellt, på bekostnad av medelstora och små företag, vilka tvingas lägga ned sin verksamhet. Deras tillgångar övertas då av de stora eller utländska företagen. Den nuvarande militärregimen förser storföretagen med ytterligare en fördel: den låter företagsbeskattningen vara beroende inte av bolagets vinst utan av dess lönepott. Eftersom storföretagen har relativt hög lönsamhet, medan små företag, som ju är mindre kapital-intensiva, har en relativt sett större arbetsstyrka, blir resultatet självklart. Det förvånar därför inte att den utländska och brasilianska storfinansens och dess vidhängande borgerlighet avstår från att klaga på en penning- och finanspolitik, som kunde tyckas inverka menligt på näringslivet. Som allt annat i den kapitalistiska strukturen drabbar den ojämnt.

Alla dessa slag av kommersiellt, man skulle kunna säga merkantilt tillägnande av det ekonomiska överskottet och/eller mervärdet från agrara och industriella producenter och konsumenter är naturligtvis möjlig, jag skulle vilja säga nödvändig, endast på grund av att exploatörer och exploaterade i lika hög grad är delaktiga av samma högmonopoliserade system. Jordägare och köpmän i de lokala metropolerna som exploaterar jordbruksarbetare och konsumenter i satelliterna, tjänar som verktyg för exploatering åt den regionala metropolen, åt vilken de är satelliter. Borgerligheten i den regionala metropolen tjänar i sin tur som verktyg för exploatering åt den nationella metropolen och dess borgerlighet — och vidare ändå upp till den kapitalistiska världsmetropolen och dess bourgeoisie, åt vilken den nationella borgerligheten oundvikligen utgör ett redskap för exploatering och tilltagande underutveckling av satellitländerna.

Trots alla mindre motsättningar har ändå borgarklassen i dessa lokala, regionala, nationella metropoler och i den kapitalistiska världsmetropolen intresse av att bevara systemet. För att möjliggöra en genuin ekonomisk och mänsklig utveckling måste det initiativ och det effektiva politiska handlande, som behövs för att omvandla samhället, med nödvändighet falla på de exploaterade klasserna i de lantliga och urbana kapitalistiska satelliterna.

7 Imperialistisk utveckling och kapitalistisk underutveckling

För att fullständiga vår analys av Brasiliens underutveckling och nuvarande politiska kris måste vi gå vidare och göra en mer analytisk undersökning av Brasiliens internationella relationer till den kapitalistiska metropolen under senare tid samt undersöka dess inverkan på vårt problem. Det förtjänar åter igen att påpekas, att fastän jag tar upp dem åtskilda, hör den internationella och den nationella strukturen av metropoler-satelliter i det kapitalistiska systemet oskiljaktigt ihop.

Samtidigt som jag hela tiden hänvisar tillbaka till min modell och mina hypoteser, skall jag försöka gå vidare steg för steg från mer ytliga till djupare liggande strukturella orsaker till denna underutveckling. Celso Furtado har observerat och förklarat de 'ekonomiska orsakerna till den nuvarande krisen' i sin bok, *Dialectica do Desenvolvimento* (Utvecklingens dialektik), som publicerades våren 1964 vid tiden för kuppen: 'De faktorer som bar upp industrialiseringsprocessen var tydligen förbrukade innan kapitalbildningen hade nått den

nödvändiga graden av autonomi i förhållande till den externa sektorn. Detta faktum visar att de svårigheter landet råkat i på sista tiden ligger djupare än man först haft skäl att misstänka. Det finns fullt tillräckliga bevis för att industrialiseringen fört Brasilien mycket nära den punkt där utvecklingen blir en cyklisk, kumulativ process som skapar sitt eget bränsle. Man kan rent av påstå, att om det inte varit för den stora nedgången i terms of trade som började 1955 skulle Brasilien ha uppnått denna avgörande punkt under loppet av detta årtionde' (Furtado 1964, s. 120).

Översatt till våra termer hävdar således Furtado att Brasilien nästan lyckades undkomma den onda cirkel, som banden till den kapitalistiska strukturen av metropoler och satelliter skapar. Brasilien skulle alltså ha undsluppit dessa band, och de perioder då de försvagas och återknyts. Han menar att Brasilien genom en växande nationell kapitalism nästan slingrade sig ur det världskapitalistiska systemets grepp och att det misslyckades bara för att dess terms of trade började falla efter 1955.

Denna tonvikt på den högst påtagliga och ogynnsamma förändring som inträffat i satelliternas terms of trade intar alltid en framskjuten plats i officiella publikationer publicerade av satellitländerna och internationella organisationer och t o m i seriösa studier utförda av ekonomer från den kapitalistiska metropolen. Detta bidrar ofta till att dra bort uppmärksamheten från de fundamentala problem och orsaker som hänger ihop med den tilltagande underutvecklingen och utarmningen av satelliterna. För övrigt har Paul Baran påpekat, att ett prisfall på exportprodukterna från de länder vilkas exporthandel till stor del ligger i utländska händer inte nödvändigtvis skadar dessa länder så mycket, eftersom vinsterna från denna handel, antingen den är reducerad eller ej, i vilket fall tillfaller företagen i den kapitalistiska metropolen (Baran 1957, s. 231 ff.). Brasilien är i detta avseende inte så illa ute som vissa andra råvaruexporterande länder. Detta till trots gör den betydande roll som prisförändringar på kaffet spelar, att Brasilien i viss utsträckning faller in under Barans invändning.

Följande förklaring till Brasiliens förnyade tillbakagång in i underutveckling försöker ge en bredare förståelse. Vi kan uppfatta den vändning händelserna tagit som ytterligare ett exempel på ett kännetecken hos det kapitalistiska systemet och dess utveckling. På nytt har det mönster visat sig som innebär, att banden mellan metropolen och satelliten stärks som en följd av metropolens återhämtning. Samtidigt får vi de fruktlösa försöken från satellitens sida att möta det som hotar att förvärpa förhållandena: en konsekvent strypning av den mer självständiga utveckling som satelliten genomförde under perioden innan och denna utvecklings felriktning mot tilltagande underutveckling.

På 1950-talet, efter en period av aktiv kapitalistisk involution under depressionen och kriget, fick vi bevittna hur på nytt i allt väsentligt samma mönster dök upp som under den brasilianska depressionen vid första hälften av 1800-talet, under 1800-talets sista år efter kaffeexpansionen, under 1920-talet efter första världskrigets involution och åter under våra dagar: (a) inflation, (b) devalvering, (c) först stigande och sedan fallande terms of trade, (d) finansiering utifrån och (e) satellitekonomins förnyade integrering i metropolens ekonomi, metropolen utövar på nytt sin monopolmakt och tar helt hand om satelliten. Just de här kännetecknen har vi också kunnat iakttaga vid vår översikt över de senaste åren.

Celso Furtado påpekar själv att en inflation kombinerad med devalvering och fallande terms of trade omöjligt kan spela samma stimulerande roll på utvecklingen som den gjorde under 1930- och 1940-talen, då Brasiliens växelkurs och terms of trade var stigande och så att säga försåg denna inflation med opersonlig, automatisk finansiering utifrån (Furtado 1964, s. 117 f.). Han säger dessutom, att i ett läge med devalvering och fallande terms of trade som under slutet av 1950-talet kan extern finansiering i form av utländska lån och investeringar omöjligt rädda situationen utan bara förvärpa den. Att anlita extern finansiering i form av lån och investeringar kan inte vara något substitut för extern finansiering genom stigande terms of

trade, allra minst när dessa terms of trade dessutom faller. Under sådana omständigheter kan inflation och extern finansiering endast leda till en oundviklig imperialistisk anstormning.

Det var just vad som hände på grund av samma ekonomiska och politiska mönster vid sekel-skiftet och under 1920-talet, då USA-vännen Washington Luis var president. Och det var just vad som blev följden av den ekonomiska utveckling och politik, som leddes av presidenterna Café Filho, Juscelino Kubitschek och deras efterträdare, alla andra omständigheter oaktat. Således kan min modell och mina hypoteser åtminstone utgöra något som närmar sig en förklaring till den förnyade kvävningen av Brasiliens utveckling och dess urspårning mot ytterligare underutveckling i förening med återfallet till en regim på yttersta högerkanten. En regim som söker hjälp från vargens tass för att skydda det brasilianska folket från vargens glupska aptit.

Men det finns andra omständigheter som förstärker denna trend. Det har ägt rum betydelsefulla omvandlingar inte av utan inom det kapitalistiska systemets struktur på den internationella nivån och på den brasilianska nationella nivån sedan 1929. Detta år markerar startpunkten för den aktiva involutionen i Brasilien, vilken nu fått ge vika för en förnyad underutveckling.

En utmärkt översikt över situationen publicerades nyligen av en självutnämnd brasiliansk ivrare för utländskt kapital och intimast möjliga förbindelser med Förenta Staterna, nämligen APEC Editora, S. A.: 'På grund av sitt passiva beroende av betalningsbalansen, grundat på århundraden av monokultur, har den brasilianska ekonomin gjort sig förtjänt av att kallas 'reflexiv' ekonomi. För närvarande är det med kaffets hjälp vi köper vårt bröd, vår olja och vår civilisation. Under de sista trettio åren och speciellt från och med andra världskriget har industrialiseringsprocessen och ekonomins diversifiering intensifierats. Men jordbruksproduktionens nedgång i förhållande till befolkningsökningen och den fortskridande försämringen av terms of trade är bevis på att vi inte befriat oss från denna onda cirkel. Industrialiseringen ersatte mycken import med lokal produktion. Men samtidigt påtvingade den oss ett ännu strängare bytesberoende när det gäller råvaror, bränslen, reservdelar, utrustning, teknologi och kapital. I stället för att ge efter för ekonomins naturliga begränsningar har detta industrialiseringsutbrott under senare år förlängts genom inflöde av utländskt kapital. Detta kapital lockades hit inte så mycket på grund av ett gott investeringsklimat som på grund av absoluta tullfördelar, marknadsfördelar och nationella försvarshänsyn. Den viktigaste aspekten av denna industrialisering är att den påför ekonomin en djupare integrering och ett ömsesidigt beroendeförhållande [till yttervärlden], vilket gör den mera sårbar för ödets växlingar' (APEC 1962, s. 93).

Den här korta resumén innehåller fröet till åtskilliga viktiga sanningar om det sorgliga tillstånd och den trend i vilken den brasilianska ekonomin befinner sig. Men i stort härleder författarna hela orsaken till Brasiliens beroendeställning tillbaka till problemet med terms of trade och den sårbarhet importen därför blir utsatt för. De stackars terms of trade får alltså bära en större del av ansvaret för underutvecklingen än de i verkligheten har. De övriga orsaker som dessa observatörer summariskt redogör för har ännu större betydelse i sig själva än vad de har i relation till problemet med terms of trade. Låt oss granska problemet med imports substitutionen. Större delen av den industriella expansionsprocess som ägt rum i Brasilien har kännetecknats av att man ersatt tidigare importerade produkter (eller nya produkter på världsmarknaden, som skulle ha importerats) med brasiliansk tillverkning. Nu när grunden till metropolens monopolställning inte längre ligger så mycket i själva industriproduktionen som i vissa typer av industri och teknologi, har imports substitution av metropolens ekonomiska rådgivare i de underutvecklade länderna allmänt välkomnats som det första och avgörande steget mot dessa länders industrialisering och utveckling. Då en sådan imports substitution företas inom ramen för det kapitalistiska systemet och dess struktur kan den dock inte erbjuda den reklamerade frälsningen. I stället blir den bara ett steg i riktning

mot större beroende av metropolen och djupare strukturell underutveckling. Och så har det varit i Brasilien.

Valet av de produkter man skall ersätta med inhemsk produktion baseras på flera kriterier: relativt låg kapitalkostnad och enkel teknologi (vilket oftast är det råd som ges av ekonomer från metropolen), varor med höga inhemska priser och vid vilkas produktion det förekommer liten eller ingen konkurrens just för att importen begränsas genom en skyddstull mot 'icke nödvändig' import. Men framför allt: den importsubstitution som sker gäller konsumtionsvaror avsedda för en höginkomst-marknad. I en kapitalistisk ekonomi är detta nästan den enda marknad som kan utgöra ett efterfrågeunderlag för dessa varor. På kort sikt kan denna typ av industriproduktion resultera i något högre inkomst och efterfrågan till glädje för vissa producenter. Men det är uppenbarligen inte det slags utbud som i enlighet med Says lag på lång sikt skulle kunna skapa ytterligare efterfrågan för inhemsk produktion.

Långt från att få en inskränkande effekt på satellitekonomins behov av och efterfrågan på importerade varor, så ökar i stället behoven och efterfrågan. Ju mer den inhemska produktion som skall vara en ersättning för importen begränsas till konsumtionsvaror, desto mer utrustning och råvaror behövs för att producera dessa konsumtionsvaror. Denna utrustning och dessa råvaror måste importeras.

Ju längre denna process utsträcks och ju mer den fortsätter, desto mer tekniskt komplicerad och dyrbar utrustning måste importeras, och desto mer begränsad blir det inkomstområde och det antal potentiella inhemska konsumenter som kan köpa slutprodukterna. De interna motsättningar som finns i strukturen av nationella kapitalistiska metropoler-satelliter sätter allvarliga gränser för hur långt denna importsubstitutionsprocess kan fortskrida. Och motsättningarna hos den internationella kapitalistiska strukturen av metropoler och satelliter gör det allt mer dyrbart och omöjligt att vidmakthålla ens den grad av importsubstitution man redan uppnått. Den inhemska kapitalistiska strukturen styr denna förmodat utvecklingsalstrande process, bestående av industrialisering och importsubstitution, mot allt skarpare polarisering mellan å ena sidan den nationella metropolen och dess privilegierade grupper och å andra sidan satelliterna och låginkomstgrupperna i den nationella metropolen. De sistnämnda får aldrig njuta fördelarna av denna slags industrialisering, utan tvingas, genom de skilda polariserings-mekanismerna, likaväl som genom inflationen i allmänhet, att betala merparten av kostnaderna. Just denna typ av ohållbar situation, vilken har att göra med den produktiva processen av kapitalistisk importsubstitution, skapar en tilltagande monopoliseringsgrad även inom själva industrisektorn, samtidigt som en expansion blir svårare och svagare företag konkurreras ut, vilket i sin tur förvärrar problemet ytterligare.

Fastän, som vi såg, Brasilien inte enbart ägnade sin industriproduktion åt konsumtionsvaror, har mönstret för dess import-substitution på det hela taget inte avvikit från det här diskuterade extremfallet. Och dess industriproduktion har rönt samma öde som det ovan angivna. Sovjetunionen t ex lade sig till med ett väsentligen annorlunda mönster för importsubstitution, och undvek att drabbas av ovan skisserade öde genom att börja med tung industri, som framställer produktionsmedel och utrustning för bearbetning av förädlade varor, i stället för lätt konsumtionsvaruindustri. Om Brasilien velat följa samma väg skulle det ha behövt en helt annan inkomstfördelning och därför även ett annorlunda mönster på konsumtionsefterfrågan än vad som finns i en kapitalistisk satellit. Man hade även behövt en fördelning av den politiska makten och en konsekvent förmåga att allokera investeringarna efter andra kriterier än kortsiktig konsumtionsefterfrågan. Detta är också helt främmande för ett kapitalistiskt lands grundläggande natur.

Importsubstitutionsprocessen ökar alltså importbehoven i stället för att reducera dem. Dessutom tenderar den att höja importkostnaderna då det blir nödvändigt att importera allt mer tekniskt komplicerad, avancerad, monopoliserad och följaktligen dyrbar, utrustning från

metropolen. Men denna import-substitution kan inte nå den punkt där satelliten slutar vara beroende av metropolen i fråga om utrustning, teknologi och strategiska råvaror, eftersom denna industriella återvändsgränd snarare leder satelliten bort från än mot en inhemsk produktion av dessa nödvändighetsvaror. Sålunda noterar Förenta Nationernas ekonomiska kommission för Latinamerika att fastän 'under efterkrigstiden ... begränsningarna på den externa sektorn var avsevärt mindre i Brasilien än i andra latinamerikanska länder ... kan man med ledning av de viktiga produkter som ingått i stickprovet dra den slutsatsen, att ingen verklig substitutionsprocess ägt rum med avseende på kapitalvaror som helhet i Brasilien' (Economic Bulletin 1964, s. 38).

Samtidigt kommer importmönstret att bli extremt stelt. Medan år 1952, som var Brasiliens bästa efterkrigsår tack vare Koreakriget, de externa betalningarna för nödvändiga import av bränsle, vete, tidningspapper och finansiella betalningar uppgick till 25 procent av exportintäkterna, förbrukade år 1959 efterfrågan på utländsk valuta för samma import 70 procent av exportintäkterna. Kvar blev bara 30 procent för all övrig import sammantagen (Economic Bulletin 1964, s. 15). Samma år offrade Brasilien 50 procent av sin import på industriell utrustning och metallurgiska halvfabrikat och ytterligare 25 procent på ickemetallvaror. Man kan således lätt se att absolut nödvändig import, som strukturerats in i ekonomin genom dess underutvecklande satellitutveckling, överstiger landets importkapacitet (Economic Bulletin 1964, s. 22). Brasilien hindras därigenom från att importera de nya typer av utrustning man skulle behöva för att utvecklas i en annorlunda och mer fördelaktig riktning, och måste ha tillgång till finansieringsmedel utifrån för att täcka även sina mest elementära importbehov. Dessa motsättningar, som uppstår vid satellitens försök till industrialisering genom imports substitution, och som är allvarliga nog i sig själva, blir än mer akuta och underutvecklings-alstrande genom att de oundvikligen kombineras med andra aspekter av det exploativa metropol-satellitförhållandet. En av dessa är de fallande terms of trade. Det är självklart att de svårigheter med imports substitutionen, som beror på ökade kostnader och andra faktorer, förvärras då terms of trade faller, vilket de gjort sedan 1955, och de medel som skall betala importen minskar eller inte ökar tillräckligt. Detta leder till att man tar sin tillflykt till utländska lån. Men i Brasilien kan dessa endast tillfälligtvis hålla vargen från dörren, medan de på lång sikt retar hans aptit ännu mer. Då man lånar i utlandet tvingas man samtidigt avsätta en allt större andel av intäkterna i utländsk valuta till att sköta skulderna. Det placerar också den skuldsatte allt mer i fordringsägarens våld, särskilt som den senare sedan utnyttjar detta satellitberoende för att skaffa sig fler och större koncessioner under hot att inte förnya lån eller utsträcka återbetalningsdatum vid den oundvikliga tidpunkt då Brasilien inte kan betala. På så sätt har Brasilien försatts i ett tillstånd av skuldsaveri i förhållande till fordringsägaren USA. Och detta slaveri skiljer sig inte på några väsentliga punkter från det skuldsaveri bönder över hela världen befinner sig i gentemot jordägare och penningutlånare. Två andra slag av metropolkontroll är utländska investeringar och utländsk teknologi. Dessa skulle var och en för sig räcka för att skapa ökad underutveckling i Brasilien och andra satelliter. Dessa faktorer tillsammans, i förening med imports substitutionen, dömer inom den totala strukturen Brasilien till kapitalistisk underutveckling.

Celso Furtado hänvisar till den roll de utländska investeringarna spelar, och motsäger därvid sitt tidigare sätt att tillskriva de fallande terms of trade skulden för Brasiliens förnyade underutveckling: 'Genom att bevilja utländska grupper koncessioner ... hittade ... den nya kapitalistiska industriklassen en minsta motståndets väg att lösa ständigt uppdykande problem. ... Ekonomin har genomgått en omfattande process bort från brasiliansk kontroll, vilket oberoende av de effekter andra faktorer kan ha, obevekligt leder till en åtsnörning av ekonomin utifrån ... Sålunda uppstod en motsättning mellan den nationella utvecklingens bredare intressen och de privata intressena hos de tusentals företag, vilka kontrolleras av utländska grupper och arbetar med kostnader knutna till mer eller mindre stabila utländska valutor ... Det förekommer fortfarande ofta att man föreslår att detta problem löses genom att

man 'återvinner utlandets förtroende' och lockar till sig nytt utländskt kapital ... Detta utgör utan tvivel den mest akuta motsättningen inom den brasilianska utvecklingen för närvarande, och den är också den motsättning som den härskande klassen är minst ägnad att lösa' (Furtado 1964, s. 133).

Onekligen har Furtado här satt fingret på en del av den underutvecklingsalstrande relation mellan metropoler och satelliter, som alltför ofta på ett bekvämt sätt glöms bort eller inte alls nämns.

Inhemsk industri får inte förväxlas med nationell industri så länge den förstnämnda innefattar en betydande och växande andel utländska företag och därmed också kontroll. Utländska och speciellt nordamerikanska företag fick fotfäste i Brasilien och kunde etablera sig i landets inhemska industri under 1920-talet. Även under depressionen på 1930-talet fortsatte denna penetration med oförminskad styrka. År 1936 t ex konstituerade sig 121 brasilianska företag medan siffran för de utländska företagen uppgick till 241, därav 120 nordamerikanska (Guilherme 1963, s. 41).

Denna process antog en snabbare takt och omfattning under 1950-talet och nuvarande årtionde. De utländska företagen är nästan alltid mycket stora och de är vertikalt och horisontellt integrerade på en multinationell basis, varför de har betydande monopolmakt t o m på världsmarknaden. Därför är det inte undra på att de snabbt började absorbera mindre brasilianska rivaler och förvandla brasilianska konkurrenter, leverantörer och kundföretag till sina ekonomiska satelliter. Jag har diskuterat denna process mer i detalj i 'On the Mechanisms of Imperialism: The Case of Brazil' (Frank 1964 b).

De utländska monopolens beteende inom den brasilianska industrin bidrar därför i hög grad till att befästa landets status som satellit och industrins och hela ekonomins beroende av dessa monopol. Den utsträckning i vilken utländska investeringar och utländsk affärsverksamhet bedrivs strukturerar in i den brasilianska industrin och ekonomin i allmänhet importbehov av ett slag och en kvantitet, som i hög grad ökar snävheten

i Brasiliens val av importvaror eller till och med flyttar valet av vilka varor som skall importerar bort från brasilianska händer. Utländska investeringar förvärrar således problemet med imports substitutionen genom den kontroll de får över brasiliansk industri, samtidigt som de för ut en ansenlig mängd kapital — alltid mer än de själva bidrar med, vilket har visats i den nyligen nämnda artikeln och i en tidigare kallad 'Aid or Exploitation' (Frank 1963 b) — eller ett ekonomiskt överskott, som skapats i Brasilien och således inte blir tillgängligt för investeringar där. Bortförandet av detta överskott förvärrar ännu mer problemet med betalningsbalansen och imports substitutionen.

Banden mellan utländska och nationella företag i den brasilianska ekonomin, för att inte tala om blandade företag med utländskt och nationellt kapital (vilket alltid slutar med att den nationella delen förvandlas till satellit åt den utländska, medan den senare slipper det kapitalutlägg som den förra bidragit med), knyter förstås också den inhemska borgerligheten, inklusive den nationella, närmare den imperialistiska metropolen. Ofta utvecklar de en intressegemenskap kring att tillsammans suga ut det brasilianska folket och kring ekonomins ökade satellitisering och underutveckling. Och hur mycket än intressena hos de starkare utlänningarna och de svagare brasilianerna kan råka i konflikt i enskilda fall, blir den svagare allt mer beroende och satellitiserad av den starkare. I vilket fall som helst utgör de utländska investeringarna och den utländska kontrollen, vilka som Celso Furtado helt riktigt påpekat stryper utvecklingen, bara ett element i hela den monopolistiska underutvecklingsalstrande struktur av metropoler-satelliter, som kännetecknar det nuvarande kapitalistiska systemet. Teknologin kommer in i relationen mellan metropoler och satelliter och tjänar rollen att framkalla ännu djupare underutveckling i satelliten. Det är teknologin som snabbt och i växande grad bildar grunden för metropolens monopol över satelliterna. Betydelsen av denna

utveckling kan ses klarare om man tar hänsyn till min modell och de omvandlingar, som ägt rum inom systemet av metropoler och satelliter.

Under merkantilismens epok utgjordes metropolens monopol av handelsmonopol. Under liberalismens tidevarv kom metropolens monopol att bli industri. Under första hälften av 1900-talet försköts metropolens monopol i ökad omfattning mot kapitalvaruindustri. Då blev det större möjligheter för satelliterna att själva framställa konsumtionsvaror. Under andra hälften av 1900-talet förskjuts basen för metropolens monopol alltmer mot teknologi. Nu kan satelliterna t o m ha tung industri på hemmaplan. Sådan tung industri skulle för 100 eller 50 år sedan ha kunnat befria en satellit från beroende av metropolen. Den skulle ha förvandlat satelliten till ytterligare en del av metropolen och gjort den till en imperialistisk makt. Men ingen satellit mäktade på den tiden bryta in i metropolens monopol på tung industri. Det lyckades bara för Sovjetunionen genom att man helt och hållet övergav det imperialistiska och kapitalistiska systemet och gick över till socialismen.

Under våra dagar räcker inte längre tung industri om man vill bryta sig ur metropolens monopolistiska dominans, ty denna dominans har kommit att vila på en ny bas, på teknologi. Denna teknologi representeras på olika sätt av automation, cybernetik, industriell teknologi, kemisk teknologi — substitution av satelliternas råvaror med syntetiska produkter i metropolerna, jordbruksteknologi — livsmedelsimport till 'jordbrukssatelliterna' från industri-metropolen, och som alltid militär teknologi, inklusive nukleär och kemisk, likaväl som teknologi för antiguerrillakrigföring. I dag är det ännu svårare för en kapitalistisk satellit att utveckla en konkurrenskraftig teknologi, och det är också mer osannolikt än det var för samma land att utveckla sin egen lätta eller tunga industri på den tid denna typ av industri utgjorde basen för metropolens monopol. Inom det kapitalistiska systemets struktur är därför nu Brasilien och andra satelliter t o m mer beroende av metropolen än de tidigare varit. Och det finns inget skäl att tro, att den kapitalistiska metropolen i framtiden kommer att använda sin monopolmakt över satelliterna på annat sätt än den gjort i det för236 gångna. Tvärtom kan man redan skönja bevisen för att i detta avseende monopolkapitalismen även i framtiden kommer att utvecklas som den gjort tidigare.

Bevisen har hittills bäst dokumenterats av européerna som är de första, som blivit medvetna om och uppskrämda av det problem, som det teknologiska monopolet utgör. Den nord-amerikanska veckotidningen Newsweek rapporterar: 'En tjänsteman från Chase Manhattan Bank d Paris har uppskattat, att två tredjedelar av de totala USA-investeringarna i Europa tillhör femton till tjugo jätteföretag ... Amerikanisering eller inte, i varje fall är många européer allvarligt oroade över strömmen av dollar och USA-företagens växande maktposition inom den europeiska ekonomin. Speciellt i Frankrike varnar nationalisterna, ledda av president Charles de Gaulle, för faran av 'satellitisering'; nästan dagligen ber politiker och skriftställare, att yankees skall ta sina dollar och resa hem ... För tänkande europeer utgör faktiskt det tekniska försprång som de stora USA-företagen har det mest oroande inslaget i dollar-invasionen. En fransk utredning kom nyligen till den slutsatsen, att i framtiden priskonkurrensen kommer att ersättas av innovationskonkurrens. Tempot i den kommer att bli så uppskruvat, att endast de företag som håller en internationell storlek — d v s huvudsakligen de nordamerikanska — kommer att överleva ...

I egenskap av föregångare inom den europeiska oppositionen har under närmare tre år franska politiker och publikationer från höger-, vänster- och centerhåll anklagat amerikanerna för ekonomisk kolonisation, satellitisering och vasallvälde . . . USA-företag i Frankrike kontrollerar nu nästan hela den elektroniska industrin, 90 procent av produktionen av syntetiskt gummi, 65 procent av oljedistributionen och 65 av tillverkningen av lantbruksmaskiner. Även några av underleverantörerna åt president de Gaulles topphemliga Force de frappe är ordamerikanska dotterbolag ... 'Försåvitt inte Europa reagerar och börjar sluta sig samman', varnar Louis Armand, den man som förvandlat det franska järnvägssystemet till

världens bästa, 'dömer vi oss själva till ekonomisk kolonisering. Antingen går vi till motoffensiv eller så skriver vi under vårt tillstånd att förvandlas till vasall'. Det pågår en jämn ström av fusioner och nyförvärv som utvidgar den nordamerikanska dollarinsatsen. En av Tysklands mest prominenta bankmän klagar: 'Den takt i vilken amerikanerna har lagt beslag på små europeiska företag är rent ut sagt oanständig'. — 'Vi kan inte överleva detta slags ensidiga konkurrens', säger en belgisk direktör inom den petrokemiska industrin. 'Våra amerikanska rivaler ligger tusen patent före oss. I det långa loppet är vi dömda att absorberas'. En styrelseledamot vid ett bolag i Bryssel summerar: 'Vi håller på att bli pantsatta och manipulerade av de nordamerikanska jättarna'.

Men enligt det nya, sofistikerade synsätt man börjat tillämpa inom europeisk industri spelar storleken i och för sig mindre roll jämfört med det forskningsarbete, som en sådan storlek möjliggör. Detta sades av en verkställande direktör inom Olivetti i samband med en diskussion om alternativ till General Electrics ekonomiska giv. 'Vi studerade mycket omsorgsfullt en ekonomisk lösning', sade han. 'Men även om vi gått samman med Machines Bull i Frankrike och Siemens i Västtyskland (som senare undertecknat ett licensavtal med RCA), skulle vi ändå ha ställts i skuggan och slutligen blivit utkonkurrerade av de nordamerikanska jättarna. Det finns ingen europeisk lösning på dessa problem. Utvecklingskostnaderna är för höga. Den transatlantiska teknologiska klyftan är ett faktum' (Newsweek 1965, s. 65 ff.).

Om det vidöppna teknologiska gapet är ett faktum och om det ställer i utsikt att döma de starkt industriellt utvecklade länderna i Västeuropa till ekonomisk kolonisation, satellit- och vasallstatus, vad finns det i så fall för hopp för den svaga underutvecklade brasilianska ekonomin — för att inte tala om de än svagare delarna av den kapitalistiska världsekonomin — att undkomma samma eller ett värre öde och ytterligare underutveckling? Inget — inom ramen för det system som framkallar detta öde.

D Slutsats

Slutsatsen blir alltså, att den brasilianska ekonomin på senare tid blivit ännu mer intimt integrerad i det världskapitalistiska systemets struktur av metropoler och satelliter.

Innebörden av denna senaste kapitalistiska utveckling och underutveckling är långtgående. Även om metropolen skulle få uppleva en ny period i stil med depressionen under 1930-talet eller kriget under 1940-talet, då de omedelbara banden till satelliten försvagades, skulle det nu vara mycket svårare eller till och med omöjligt för Brasilien att svara med en likartad aktiv kapitalistisk involution och ytterligare ett steg mot industrialisering. Till och med Brasiliens industri skulle ha blivit alltför beroende av metropolen för att tillåta en sådan oberoende kapitalistisk utveckling.

Om den inhemska brasilianska industrin blivit alltmer beroende av metropolen, så gäller detta i lika hög grad den brasilianska bourgeoisin. Om kapitalismens utveckling i världen och i Brasilien gör en rent nationell industri alltmer omöjlig utesluter den samtidigt möjligheten för en nationell industriborgerlighet att utvecklas eller rent av fortleva. Det kapitalistiska systemets struktur och utveckling omvandlar därför den brasilianska och andra i satelliter befintliga industriella borgerligheter till en borgarklass beroende av den imperialistiska metropolen — liksom tidigare satelliternas handelsbourgeoisier. Således kan man påstå att den brasilianska 'nationella bourgeoisin' — om man kan säga att den överhuvudtaget existerar växer och frodas genom att exploatera det brasilianska folket och genom att vidmakthålla den inhemska kapitalistiska strukturen av metropoler och satelliter och det sätt på vilket denna struktur framkallar underutveckling på regional och sektornivå. Den brasilianska 'nationella bourgeoisin' håller ut endast tack vare sitt beroende av den imperialistiska metropolen och den världskapitalistiska strukturen. Eftersom dessa strukturer, som vi har sett, är oupplösligt sammanlänkade, då de ju i verkligheten är en och desamma, skulle det vara helt meningslöst

och katastrofalt att hoppas eller vänta sig att den nationella borgerligheten i Brasilien skulle vidtaga några åtgärder för att dämna upp strömmen av Brasiliens växande underutveckling på alla nivåer.

Den senaste tidens politiska och ekonomiska utveckling i Brasilien kan endast förstås mot denna bakgrund. Den motsättningsfyllda och diskontinuerliga utvecklingen av det kapitalistiska systemet och speciellt det faktum att de nya socialistiska länderna dragit sig ur dess exploaterande grepp, i förening med den världskapitalistiska metropolens återhämtning efter kriget inom ramen för det ekonomiska utrymme som blivit kvar åt den, har ytterligare begränsat utvecklingsmöjligheterna för den brasilianska ekonomin och det progressiva perspektivet för den brasilianska borgerligheten. Hela den brasilianska ekonomin och den brasilianska borgerligheten är omringade av den struktur och utveckling, som kännetecknar det kapitalistiska systemet, och av dess gamla och nya monopolistiska instrument av egendom, handel, lån, investeringar, teknologi och allt annat.

De sektorer av den brasilianska borgerligheten som är svagast och mest exploaterade försöker gå sin egen väg gentemot den ena eller andra av de utländska eller inhemska instrument, som begränsar dess egen förmåga till utsugning. Men deras försök är förgäves redan på kort sikt. Uppsättningen möjligheter för denna 'nationella' borgerlighet begränsas av dess ekonomiska och politiska motsättningar visavi folket, som det exploaterar hemma, och visavi den starkare borgerligheten hemma och utomlands, som exploaterar samma folk och också utsätter den nationella borgerligheten själv för utsugning. Detta borgerlighetens beroende av den kapitalistiska utsugningen och dess svaghet då det gäller att sätta emot de utländska och inhemska intressen, som i sin tur utsuger den — just dessa motsättningar vilka då och då på olika håll får den 'nationella' borgerligheten att eftersträva en nationalistisk kapitalistisk politik — garanterar också att denna strävan blir resultatlös och kortvarig. Således blir de nationalistiska och relativt progressiva elementen inom den brasilianska borgerligheten toppridna av samma motsättningar, som givit upphov åt dessa nationalistiska element.

De största och starkaste sektorerna inom den brasilianska borgerligheten, vilka också är mest beroende av den imperialistiska metropolens försök att få bukt med de begränsningar imperialismen och eget självförvållande satt för ekonomins utveckling och för deras egna framtidsutsikter genom att sticka huvudet ännu längre ned i käften på det imperialistiska lejonet. Sålunda kan dessa sektorer av den brasilianska borgerligheten inte undgå att få sina framtidsutsikter beskurna även på lång sikt. Och allteftersom lejonet, då dess byte på andra håll bättre lyckas undkomma, blir mer och mer rovlustet, blir framtiden också kortare och kortare.

Bägge sektorerna inom den brasilianska borgerligheten, den 'nationella' och den 'internationella', är borgerliga: de är redskap för och verkställare åt det på utsugning grundade kapitalistiska systemet. Dessa roller garanterar dem ekonomisk existens och tillåter dem att överleva politiskt. Då det gäller att suga ut folket ekonomiskt och i sitt intresse att politiskt bevara systemet intakt går de bägge sektorerna med nödvändighet samman. Ju mindre de 'nationella' elementen kan vinna genom att bekämpa sin utländska fiende, och ju mindre de 'internationella' elementen har att vinna på att slå sig ihop med honom, desto mer försöker båda sektorerna motverka förlusterna genom att indriva en ännu högre tribut i form av utsugning av folket. Och desto mer försöker den starkare delen av borgerligheten att eliminera den svagare för att själv få monopol på exploateringen. Ju mer folket står emot denna process eller de nationalistiska sektorerna av borgerligheten sätter sig till motvärn, desto mer försöker den dominerande delen av borgarklassen i Brasilien få hjälp från sin naturliga, fastän på utsugning inriktade, allierade i den imperialistiska metropolens.

Och så kom militärkuppen 1964, vilken stöddes av den imperialistiska borgerligheten, den brasilianska 'internationella' borgerligheten, de flesta sektorer av den 'nationella' borgerlig-

heten och 'små'-borgerligheten eller 'medelklassen'. Om nu vissa delar av de båda sistnämnda sektorerna sedan dess blivit fientligt inställda till gorillaregimen och dess utländska och inhemska uppbackare, så beror det uteslutande på att de fått vidkännas de oundvikliga konsekvenserna — att själva bli utsatta för ökad utsugning och minskade möjligheter att suga ut andra. Sålunda har den borgerliga dagstidningen *Correio da Manhã*, på vilkens sidor man kunnat läsa respektlösa rapporter och kommentarer angående ekonomins nuvarande skötsel, blivit det 'nationalistiska' språkröret för den medelstora och mindre borgerligheten, som fått sina möjligheter och framtidsutsikter begränsade av händelseutvecklingen. Och t o m Riogovernören, Carlos Lacerda, som aspirerar på presidentposten och är en ultrareaktionär eller renodlat fascistisk traditionell talesman för den lantliga och urbana småborgerligheten, har fattat tag i en nationalistisk, eller snarare nationell socialistisk flagga, under vilken han skall ställa upp som presidentkandidat.

Vilka är då framtidsutsikterna? För borgerligheten är de lika begränsade som de alltid har varit — och på grund av det ökade beroendet och den djupare underutvecklingen av Brasiliens ekonomi är de t o m mer begränsade än tidigare. Utsikterna för en återgång till den som var slagordet under Juscelino Kubitschek eller "jängismon" under João Goulart, och som förespeglas av kretsarna kring *Correio da Manhã* i Rio de Janeiro och exilpolitikern Goulart i Montevideo, kan för dem som är beredda att lära sig historiens läxa inte utgöra något annat än det värsta slags förvillelse eller i bästa fall illusion. Men i värsta fall är det ett exempel på oansvarig politisk opportunistik. Om historien överhuvudtaget lär oss något, så gör den klart att inget slags borgerligt kapitalistisk regim kan vidtaga beslutsamma eller avgörande mått och steg för att eliminera utvecklandet av underutveckling i Brasilien och lösa de dithörande ekonomiska och politiska problemen. Vid detta ögonblick i kapitalismens utveckling kan inte ens de mest nationalistiska och progressiva sektorerna inom den brasilianska borgerligheten följa en rörelse mot nationell frigörelse och ekonomisk utveckling förutom vid sällsynta tillfällen och platser. Småborgerligheten eller 'medelklassen' kan förstås inte heller ta egna initiativ eller leda en sådan rörelse. Fastän deras utarmning tilltar fortsätter de på sitt karaktäristiska sätt att vara ombytliga och opportunistiska. Både de reaktionära krafterna och revolutionärerna kommer att försöka utnyttja sektorer av småborgerligheten i framtiden precis som de gjort i det förgångna. Hur utgången av dessa försök än blir måste initiativet, förtruppen och framtiden för Brasiliens rörelse bort från kapitalism och underutveckling ligga hos folkets massor.

Den historiska utvecklingen av kapitalism och underutveckling i Brasilien, vilken kännetecknas av motsättningar och diskontinuitet, nådde en ny kris i och med militärkuppen 1964 och de efterföljande händelserna. På grund av all den skada för Brasiliens ekonomi och lidande för dess folk, som kapitalismens här skisserade utveckling fört med sig i Brasilien, påskyndar militärkuppen den politiska processen samtidigt som de fördjupade motsättningarna inom det kapitalistiska systemet på andra håll skyndar på denna process. I och med att lösningen på underutvecklingens problematik blir allt mer omöjlig inom ramen för det kapitalistiska system, som skapar denna problematik, och i och med att borgerligheten blir allt mindre förmögen att ens möta dessa problem med borgerliga program, lär sig och förbereder sig de sedan länge exploaterade folken själva att styra sin egen väg ut ur kapitalism och underutveckling.

IV. KAPITALISMEN OCH MYTEN OM FEODALISMEN I DET BRASILIANSKA JORDBRUKET

[april 1964]

A Myten om feodalismen

Jordbruket befinner sig i en kris. Alla instämmer. Och jordbrukets kris är Brasiliens och Latinamerikas kris. Men vilken är denna kris ursprung, natur och lösning? Den gängse västerländskt borgerliga åsikten är att det latinamerikanska jordbruket är feodalt, och att det är den feodala strukturen hos jordbruket som förhindrar dess ekonomiska utveckling. Den följdriktiga lösningen är därför att följa det västerländska exemplet, utrota feodalismen och sätta kapitalism i dess ställe. Lustigt nog är förklaringen om 'feodalismen' nästan lika utbredd bland marxister. Enligt deras analys har feodalismen bestått åtminstone inom stora sektorer av den agrara landsbygden, även om dessa undan för undan genomträngs av kapitalismen. Och marxisterna föreslår samma sätt att lösa krisen som sina borgerliga motståndare: påskynda och fullständiga jordbrukets kapitalisering.

Avsikten med denna undersökning är att visa, att jordbrukskrisens ursprung och förklaring inte kan sökas i feodalismen utan i kapitalismen själv. Den brasilianska ekonomin, jordbruket inberäknat, är en del av det kapitalistiska systemet. Det är detta systems utveckling och funktion som frambringat såväl utvecklingen som underutvecklingen, och som svarar för den fruktansvärda verkligheten för jordbruket i Brasilien — och annorstädes.

1 Den borgerliga tesen

I den västerländska litteraturen, såväl den populära som den vetenskapliga, är det brukligt att fastslå, att Latinamerika började sin historia efter erövringen med feodala institutioner och att det behåller dem ännu idag, efter mer än fyra sekler. Denna tes är så allmänt omfattad bland politiskt konservativa författare att det är obehövligt att här citera dem. Men samma tolkning av fakta, om än inte av lösningen, återspeglas också hos en så kunskapsrik författare som Carlos Fuentes i Mexico.*

'Vi grundades som en avläggare till medeltidens fallande feodala ordning. Vi ärvde dess föråldrade strukturer, absorberade dess lyten och omvandlade dem till institutioner i den moderna världens utkanter. Om ni [nordamerikaner] härstammar från reformationen härstammar vi från motreformationen: vi har varit slavar under arbetet, under religiös dogmatism, under latifundian (väldiga mängder av jord samlade under samme ägare); våra massor har förnekats politiska, ekonomiska och kulturella rättigheter; våra tullbommar har varit stängda för moderna idéer. Istället för att skapa vårt eget välstånd har vi exporterat det till de spanska och portugisiska metropolerna. När vi fick politiskt oberoende fick vi därmed inte ekonomiskt; strukturen förändrades inte.

Ni måste förstå att det latinamerikanska dramat härrör från att dessa feodala strukturer hållit sig kvar under fyra sekler av elände och stagnation ... Den fria företagsamhetens kapitalism har redan haft sin historiska chans i Latinamerika och visat sig oförmögen att avskaffa feodalismen ...

Det är vad Latinamerika är: ett förfallet feodalt slott med en kapitalistisk pappfasad. Detta är

---

* När jag nedan citerar skilda författare vill jag därmed inte antyda att de underskriver tesen om feodalismen i dess helhet. Egentligen har jag valt ut marxistiska författare, som hör till dem som är minst benägna att godta hela denna tes. Men samtal med åtskilliga av dem visar, att deras anslutning till delar av tesen inbegriper deras omedvetna godtagande av andra delar. Ty 'feodal' och 'kapitalistisk' är inte bara bekväma ord; de står för begrepp, vars ofta omedvetna implikationer påverkar användarens uppfattning av verkligheten långt bortom det omedelbara sammanhang där orden används.

panoramat över kapitalismens historiska misslyckande i Latinamerika: *ett oavbrutet beroende av monoproduktion ... ett oavbrutet latifundiesystem ... oavbruten underutveckling ... oavbruten politisk stagnation ... oavbruten allmän orättvisa ... oavbrutet beroende av utländsk kapital ... Agrarfeodalism är grunden för de härskande klassernas dominans och rikedom i Centralamerika, Chile, Peru, Argentina, Brasilien, Venezuela, Colombia, Ecuador ...* (Fuentes 1963, s. 10 ff.).

Även Andra Havannadeklarationen från 1962, som obestriddligen är det skarpaste och viktigaste nutida dokumentet om den latinamerikanska ekonomiska och politiska verkligheten, kallar Latinamerikas jordbruk 'feodalt'.

Är det inte hela Latinamerika som kallas 'feodalt' så är det dess jordbruk, landsbygdsprovinser eller stora delar av dem. Det är detta som många iakttagare uttrycker eller implicerar när de noterar, att 1,5 procent av ägarna äger 50 procent av jorden, på vilken olika slag av trädodm fortfarande dröjer kvar. Detta var också i allt väsentligt min egen åsikt intill nyligen, sådan den uttrycks i en artikel om jordreformer i *Monthly Review* (Frank 1963 a). Brasiliens förutvarande planeringsminister, Celso Furtado, säger: 'Avsaknaden av ett modernt jordbruk, baserat på kapitalism och knutet till en intern marknad, är i hög grad ansvarig för den ständiga tendens mot obalans som kan observeras i landet' (citerad i Paixão 1959, s. 32, not).

Denna tolkning av det brasilianska samhället som feodalt är förbunden med den än mer utbredda och i grunden än mer felaktiga tesen om ett 'dualistiskt samhälle'. Ett uttryck för denna tes som accepterats i breda kretsar finner vi hos Jacques Lambert i hans *Os Dois Brasis*:*

'De båda Brasilierna är lika brasilianska, men de åtskiljs av flera sekler ... Under den koloniala isoleringens långa period formades en arkaisk brasiliansk kultur ... en kultur som ... i den fortsatta isoleringen har samma stabilitet som infödda kulturer i Asien eller Främre Orienten ... Brazilianerna är delade i två system av ekonomisk och social organisation, lika åtskilda i sina metoder som i sin levnadsstandard ... Det är inte bara delstaterna i nordöst ... utan även landsbygdsområden helt nära [São Paulo] vars slutna samhällsstruktur endast med svårighet gör dem möjliga att genomtränga för företeelser utifrån ... Den dualistiska ekonomin och den dualistiska samhällsstruktur som åtföljer den är inte nya och inte heller typiskt brasilianska — de existerar i alla ojämnt utvecklade länder' (Lambert 1961, s. 105 ff.).

Många viktiga tolkningar av den historiska och samtida verkligheten finns inneslutna i denna allmänna översikt, och de flesta är gravt felaktiga. Den västerländskt borgerliga standardanalysen kan sägas börja med feodalismen i Västeuropa. Denna feodalism sägs ha överförts till Latinamerika, medan den i Europa ersattes av kapitalism. Därmed tog Europa och senare dess anglosaxiska utlöpare av mot ekonomisk utveckling och lämnade Latinamerika och andra nu underutvecklade områden efter sig i deras feodala tillstånd. Om nu Latinamerika i viss grad blivit 'halvfeodalt' eller 'förkapitalistiskt' och därför visar spridda tecken på ekonomisk utveckling, beror det på att de utvecklade länderna släpat med och hjälpt dem som hamnat efter. Vid sidan av denna 'släpa-hjälpa'-relation ses dock utveckling och underutveckling som skapade oberoende av varandra av kapitalism respektive feodalism. I den utsträckning Latinamerikas städer är mer 'avancerade' och landsbygden mer 'efterbliven' används ungefär samma argument för att förklara detta — med det noterbara undantaget att, fastän ingen påstår, att utvecklingen i den metropola, industrialiserade världen bestäms eller ens allvarligt hämmas av de perifera underutvecklade agrarländerna, det påstås att den

---

* Fastän den skrivits av en fransman utgavs denna bok av det brasilianska undervisningsministeriet. Dess tidigare franska upplaga rekommenderades dessutom av Brasiliens ledande marxistiske sociolog som 'en av de bästa sociologiska synteser som hittills utförts om det brasilianska samhällets bildande och utveckling'. Den brasilianska upplagan, som använts här, karaktäriserades tre år senare av Milson Martins som 'en av de mest skarpsinniga studier som hittills skrivits om vårt land'.

efterblivna, feodala landsbygden bestämmer och hindrar den ekonomiska utvecklingen i sina respektive urbana, industrialiserade centra inom den underutvecklade världen!

Den politiska slutsats som man logiskt drar från denna analys är naturligtvis att avskaffa feodalismen och följa samma allmänna utvecklingsväg som de utvecklade länderna. Den exakta dosen av anti-feodalt läkemedel varierar från doktor till doktor. Ibland bör man upplösa alla storbruk, ibland bara dem på 'improduktiv mark', ibland räcker det med att odla upp nytt land, alltid gäller det att med regeringens tekniska och finansiella hjälp skapa en oberoende bondemedelklass av småbrukare (jämför Frank 1963 a). Olyckligtvis är varje del av diagnosen felaktig, och följdriktigt nog även det föreslagna botemedlet.

2 Den traditionella marxistiska tesen

De tolkningar av den latinamerikanska och brasilianska jordbrukskrisen, som jag här kallar 'traditionella marxistiska' kan enklast sammanfattas i tre teser: (a) feodalismen föregår kapitalismen, (b) feodalismen samexisterar med kapitalismen och (c) feodalismen genomträngs av kapitalismen. Dessa teser utesluter inte utan kompletterar varandra, och de flesta författare instämmer i två eller fler av dem samt deras biteser.

(a) Feodalismen föregår kapitalismen

För Brasiliens del måste denna tes ställas samman med det tidigare existerande slaveriet. Problemet uppstår när vi frågar oss vad som orsakade detta slaveri, vad som bestämde slavsamhällets funktion, vad som fick slaveriet att upphöra och vad som ersatte det. Nelson Werneck Sodre diskuterar de båda första frågorna som följer:

'Simonsen ... förkastar föreställningen om en feodal kolonialism och vill sätta kapitalism i dess ställe. Han anser t o m att feodalismen inte existerade i Portugal under upptäckternas epok. Tesen om kapitalismen omfattas också av andra [latin-]amerikanska forskare som exempelvis Sergio Bagú ... Celso Furtado förnekar koloniseringens feodala karaktär, men förklarar slaveriet utifrån regimens slutenhet. Andra forskare ägnar sig åt att spåra feodala drag i lagstiftningen, i vilken planeringen hade en underordnad roll. Det är inte svårt att komma fram till, att en sådan lagstiftning uppvisar definitivt feodala drag. Annorlunda kunde det inte ha varit med tanke på att den härskande klassen i dåtidens Portugal utgjordes av feodala ädlingar ... Slavsyste­met här uppstod inte ur det primitiva samhällets upplösning. Det upprättades av adelsmän som tidigare levat i en värld, en metropol värld, där en mer avancerad produktionsordning, nämligen den feodala, var den förhärskande ... De som omfattat tesen om kapitalistiska karaktäristika i kolonisationen har otvivelaktigt förletts därtill genom en långvarig sammanblandning av begreppen handelskapital, ett kännetecken för den merkantila fasen, och kapitalismen. Idag förefaller det klart att ... handelskapitalet långt ifrån gett upphov till och än mindre präglat denna produktionsordning [slaveriet]. Den slutsats som en granskning av verkligheten leder oss till, är alltså att Brasilien startade sin koloniala tillvaro med en produktionsordning byggd på slaveri' (Sodre u. å., s. 82).

En undersökning av andra delar av Sodres argumentering visar, att han verkligen inte kommit till denna slutsats genom 'en granskning av verkligheten', utan från sin egen mekaniska tillämpning på Brasilien av Marx diskussion om kapitalismens utveckling i Europa. Eftersom Marx påpekar att merkantilismen (handeln) inte förslog att ge upphov till kapitalism i Europa utan att industri (produktion) var nödvändig, menar Sodre att handeln inte kunde alstra kapitalism, inte ens slaveri, i Brasilien. Samma ogrundade och omarxistiska argumentering tycks ligga bakom hans påstående, att merkantilismen inte kan ha varit förhärskande i Portugal vid den tiden, och att det i stället måste ha varit feodalismen. Han överväger inte möjligheten att feodalismen kan ha härskat i Portugal och att inte desto mindre det varit dess handelssektor som öppnat Brasilien. Och han kan naturligtvis inte förklara varför hans feodala ädlingar hade önskan, för att inte tala om förmågan, att erövra en ny kontinent.

Argumenteringen förs vidare av Paul Singer: 'Importen av afrikaner representerar 70 procent av Brasiliens totala inköp. Det är uppenbarligen inte monoproduktionen för en metropolmarknad som avgör slavsystemet, utan det senare förutsätter det förra.' På tal om den tid då slavhandeln och senare slaveriet självt avskaffades påpekar Singer, att två möjliga vägar stod öppna för Brasilien: 'feodalisering' eller 'kapitalisering'.

Även om han säger att båda förverkligades i skilda regioner drar han slutsatsen: 'Det är uppenbart att slaveriets avskaffande inte skapade något kapitalistiskt jordbruk. Det kunde heller inte ha skett under den rådande struktur av jordäggande som hade bildats med slavarbetet som grund och som inte direkt påverkades av att slaverna blev fria' (Singer 1961, s. 65, 69 och 72).

(b) *Feodalismen samexisterar med kapitalismen.* Den andra traditionella marxistiska tes som behandlar sentida och nutida perioder, går ut på att feodalismen och kapitalismen samexisterar. Tesen tar sig många former, av vilka endast några kan citeras här.

'Vi kommer således till en slutsats av särskilt stor betydelse: den dualism som existerar i den revolutionära processen i Brasilien ... Det betyder att vårt samhälle står öppet för arbetarklassen men inte för bondeklassen. Vårt politiska system tillåter faktiskt arbetarklassen att organisera sig för att avancera vidare ... Det brasilianska samhället är stelt inom ett stort fält: det som formats av landsbygdssektorn' (Furtado 1962, s. 28).

Denna politiska analys som motsvarar teorin om det dualistiska samhället i underutvecklade länder, kommer inte från en marxist utan från en av bourgeoisins ledande ideologer, Brasiliens nuvarande planeringsminister. Men väsentligen samma tolkning kan återfinnas i viktiga marxistiska analyser av Latinamerika och Brasilien:

'I somliga underutvecklade länder samexisterar alltså den regionalt begränsade kapitalistiska industriproduktionen med de stora latifundiernas halvfeodala system. Båda dessa samhällets strukturer (eller understrukturer) kännetecknas av sina egna produktionsförhållanden och därmed av sina egna klassstrukturer. Men så långt den ekonomiska utvecklingen i dessa länder är kapitalistisk är, eller blir, de huvudsakliga klasserna det kapitalistiska systemets' (Stavenhagen 1962, s. 2).

'De [regionala skillnaderna] avspeglar olika stadier av utveckling i riktning mot en kapitalistisk ekonomisk och social struktur. Helt kort kan sägas, att medan i vissa regioner primitiva arbetsformer som naturahushållning, arrende och traditionella former av sharecropping förhärskar, finner vi i andra regioner lönearbete. Som den ena ytterligheten har vi det traditionella agrara systemet och som den andra ett kapitalistiskt system under utveckling' (Ianni 1961, s. 33).

'Det brasilianska jordbruket ... är en formellt kapitalistisk struktur som återfinnes i två former: direkt anställning av lönearbetare och arrende. Men i sin kapitalistiska form uppträder i de ekonomiska relationerna ... element av personligt underordnande ... en utvidgning av trälldomen ... De feodala kvarlevor som inskränker arrendatorn till trälens förhållanden, är vanligare än vad man i regel tror' (Singer 1961, s. 71 f.).

(c) *Feodalismen genomträngs av kapitalismen.* Den tredje tesen går ut på att feodalismen sakta men säkert genomträngs av kapitalismen. Denna process för med sig välsignelser som en rationalisering av jordbruket och en befrielse av ekonomin, men det är blandade välsignelser, för samma process innebär att småbönderna proletariseras.

'Kärnan i ett åskådliggörande av jordreformen i Brasilien måste som jag ser det vara att beskriva den process, där kapitalistiska produktionsformer genomsyrar landsbygden och den omvandling den åstadkommer i den gamla, patriarkaliskt baserade, agrara strukturen. I denna diskussion är problemen om ägandet och den ekonomiska organisationen de avgörande' (Cardoso 1961, s. 8).

'Stimulerat genom tillväxten av konsumtionsmarknaden för jordbruksprodukter och utmanat genom industrins expansion anpassar sig jordbruket till de nya arbetsbetingelserna Jordbruksföretaget förändras och stöter därmed ifrån sig en del av sina arbetare ... Det råder en oavbruten och kumulativt växande ömsesidig påverkan mellan Brasiliens olika socioekonomiska system. Naturhushållningen påverkas allt mer och modifieras av den redan livaktigare marknadsekonomin, och den senare stimuleras själv periodvis eller kontinuerligt av den internationella handeln. Relationerna dem emellan leder därför till ett utbredande av de kapitalistiska produktionsformerna bland de jordbruksaktiviteter, som fortfarande ligger inneslutna i naturhushållningens tröga massa ... den omvandlar sättet att utnyttja arbetet och framkallar därmed proletarisering' (Ianni 1961, s. 45).

Den koloniala, halvfeodala, förkapitalistiska strukturens ersättande med en kapitalistisk och de bådas särskilda kännetecken summeras av Singer i en senare artikel:

'Brasilien . . . har fortsatt att driva ett traditionellt kolonialt jordbruk inriktat på export, kompletterat med en icke obetydlig självförsörjningsproduktion, extensiva odlingsmetoder, långa trädor, där plogar och gödsel är okända, som förstör jordarna och ödelägger skogen inom stora områden, som utelämnas åt erosionens förödelse ... Just den ekonomiska utvecklingen av landet för med sig en rad kvalitativa omvandlingar av jordbruksekonomin struktur ... Dessa omvandlingar innebär först och främst en förändring från det traditionella jordbruket av traditionellt slag med ovan uppräknade kännetecken, till ett modernt jordbruk av kapitalistisk typ ... Övergången från kolonialt till kapitalistiskt jordbruk innebär en omvandling av jordbrukets alla sidor. Jordens och arbetskraftens produktivitet ökar. Jordens på grund av att gödsling och andra metoder som kan öka och bevara dess bördighet blir införda. Arbetskraftens därför att animal och mekanisk energi införs vid sidan av den mänskliga (och därtill jordbruksmaskiner). Odlingstekniken förändras och övergår från växling mellan jordar till växling mellan grödor. På liknande sätt förändras boskapsuppfödningen och blir inte längre beroende av naturliga beten utan av konstgjorda eller stalldrift. Slutligen förlorar de producerande enheterna en stor del av sin självförsörjning och blir beroende av [konsumtions-] import utifrån. De inträder i en större helhet, där arbetets och arbetskraftens specialisering påskyndas av marknadens tillväxt och produktionsskalans ökning ... En större kapitalmängd används på samma mängd jord och arbetskraft. För att detta skall vara möjligt måste kapitalet bli billigare relativt sett, och jorden och arbetskraften mer expansiva. Båda villkoren uppfylls under industrialiseringsprocessen' (Singer 1963, s. 25 ff.).

3 Kritik av myten om feodalismen

(a) *Jämförelse med verkligheten.* Vi kan börja vårt försök till värdering av den traditionella marxistiska tesen genom att ta fasta på de karaktäristiska den tillskriver den feodala och kapitalistiska organisationen och jämföra dessa med det brasilianska jordbrukets verklighet. En sådan granskning kan, som i tabell 1, lämpligen indelas i tre huvuddelar: (1) jordbruksproduktionens organisation, (2) jordbruksarbetarnas villkor och (3) dessas förändring över tiden.

Vi kommer att finna, att de flesta kännetecken som tillagts de 'feodala' respektive 'kapitalistiska' sektorerna eller produktionsformerna faktiskt inte stämmer överens med de verkliga förhållandena.

(1) *Jordbruksproduktionens organisation.* Även om den 'feodala' koncentrationen av jordägandet förvisso är betydande, bidrar jordbrukets 'kapitalisering' inte till att minska den, utan ökar den allt mer. Under den 'kapitalistiska' expansionsfasen, särskilt mellan 1920 och 1930 och återigen 1940-60 koncentrerades ägandet av jordbruksfastigheter (Prado 1960, s. 207). Mellan 1940 och 1950 ökade egendomarna över 1 000 hektar sin del av den totala jordbruksarealen från 48 till 51 procent (Folha de São Paulo 1963). Under 1930-talets världskris minskade koncentrationen, en omständighet som jag kommer att diskutera nedan.

Tabell 1

Egenskaper hos 'feodalism' och 'kapitalism' (enligt de traditionella marxistiska teserna)

Feodalism	Kapitalism
A Jordbruksproduktionens organisation	
1 Stora egendomar (latifundias)	1 Mindre egendomar.
2 Extensivt jordbruk	2 Intensivt jordbruk
3 Ineffektiv markanvändning	3 Effektivare markanvändning
4 Svedjebruk	4 Växelbruk
5 Utsugande och erosionsskapande jordbrukstekniker	5 Jordförbättring och -skydd
6 Extensiv betesdrift	6 Intensiv boskapsuppfödning
7 Kapitalfattigt jordbruk: konstgödsel, maskiner o s v saknas	7 Kapitalintensivt jordbruk: konstgödsel, maskiner
8 Naturahushållning	8 Specialisering, beroende av yttervärlden, kommersialisering, ingen naturahushållning
9 Orationell mentalitet	9 Rationell, kapitalistisk mentalitet
B Jordbruksarbetarnas villkor	
1 Trälldom	1 Proletarisering
2 Arrenden, sharecropping, obetald arbetskraft, betalning i varor	2 Kontraktsarbete med betalning i pengar
3 Ofri tillvaro också bakom lönebetalningens fasad	3 En viss frihet
4 Låga inkomster	4 Dyrare arbetskraft
5 Arbetarna är bundna vid gården	5 Obundna jordbruksarbetare
C Förändringar över tiden	
1 Oavbruten avfeodalisering	1 Oavbruten kapitalisering
2 Det feodala jordbrukets upphörande	2 Fullständig proletarisering av jordbruket, avfeodaliserings/kapitaliseringsprocessen kan ej vändas
3 Oförmåga att reagera på förändringar i efterfrågan	3 Följsamhet mot förändringar i marknadens efterfrågan

I São Paulo, den mest 'kapitalistiska' delstaten med de flesta avsalugrödorna ökade också jordkoncentrationen med utvecklingen (Paixão 1959, s. 33 och Schattan 1961, s. 101). För delstaten Rio de Janeiro redogör Geiger (1956, s. 50 och 74) på motsvarande sätt för hur storgodsägarna, om boende på sina egendomar eller i städerna, om fysiska personer eller företag, köper upp jord till höger och vänster när det råder ekonomisk expansion. Eller för att citera Guimarães (1963) i *Jornal do Brasil*:

'Man kunde tro att ekonomisk utveckling skulle leda till en mindre orättvis fördelning av jorden. Men långt därifrån: vad de höga procentsiffrorna för familjer utan jord visar för de särskilt studerade delstaterna São Paulo och Rio de Janeiro är, att den ekonomiska utvecklingen inte spontant leder till någon omfördelning av den brukade jorden eller till någon lösning av vårt lands jordfråga' (Guimarães 1963).

Inte heller odlingsgränsens expansion bidrar till att avskaffa jordkoncentrationen. Trots att delstaterna Rio Grande do Sul och Santa Catarina uppodlats under 1900-talet med ett mönster av små självständiga gårdar, är koncentrationen där idag inte anmärkningsvärt annorlunda den i andra regioner. Som Cardoso (1961, s. 13) anmärker, är i de 'nya zonerna' som exempelvis norra Paraná, där kaffeodlingen startade med småegendomar som bas, en omstrukturering av dessa till stora egendomar, innehavda av de förmögaste lokala ägarna eller av sådana från

São Paulo som köpt in sig i området, mycket vanlig. Inte heller odlingsgränsens nuvarande utsträckande i Goiás, Matto Grosso eller annorstädes förhindrar någon koncentration. Fastän dessa marker ofta röjs upp av småbrukare tas de snart om hand av stora ägare, så kallade *grilheiros*, som på ett eller annat sätt tvingar iväg de förra. Därom kan man ofta läsa i tidningarnas reportage.

Tvärtmot vad den traditionella marxistiska tesen förespråkar finns det inga klara mönster av extensivt och intensivt jordbruk som skiljer de 'feodala' och 'kapitalistiska' sektorerna från varandra. De mönster för resursutnyttjandet som sammanfattas i tabell 1 (A, 2 till 6), bestäms inte av dessa förmenta principer utan av andra överväganden, som vi senare kommer att se. Därför finner vi, att de små men 'feodala' arrendegårdarna vanligen är mycket mera arbetsintensiva — och kanske rentav mera kapitalintensiva — än de stora enheterna, om än 'feodala' eller 'kapitalistiska'. (Studera exempelvis den analys av jordbruket i södra delen av delstaten Rio de Janeiro, som utförts av Geiger 1956, särskilt sidorna 75 ff och 128 ff.) Salomão Schattans utmärkta studie av jordbrukets organisation och produktion i São Paulo (1961) visar, att de mindre och medelstora egendomarna är mera intensivt brukade, upplåter mindre mark åt lågproduktiv skog och betesland, har större befolkning och fler djur per hektar, större arbetsstyrka per hektar, producerar större inkomster per hektar om animalieproduktionen inräknas, men naturligtvis lägre inkomst per invånare (s. 103 ff.). Samma relation mellan ägostorlek och produktion visar sig hålla för delstaten Rio de Janeiro (Geiger 1956, s. 76 f.). Å andra sidan är, visar Paixão (1959, s. 33 f.), migrerande jordbruk, jordförstöring, underutnyttjande och underkapitalisering av jorden och andra 'förkapitalistiska' drag 'starkast uttryckta' i de 'kapitalistiska' kaffe- och bomullsekonomierna i det 'kapitalistiska' São Paulo. Också Instituto Brasileiro do Café (1962) uppmärksammar dessa kaffeodlingens effekter, fast ber om statligt stöd för att befordra och utsträcka dem. Ianni (1961, s. 29, not) har observerat, att uppgångar i Brasiliens jordbruksproduktion typiskt nog har berott på nyodling och inte på någon ökning av jordbrukets produktivitet.

Vad den påstådda intensifieringen av boskapsskötseln beträffar, så har den inte kunnat återfinnas för São Paulos del av Schattan (1961, s. 105 ff.), och den förnekas uttryckligen för Rio av Geiger (1956, s. 59 och 121). En undersökning utförd av jordbruksdepartementets Comissão Nacional de Política Agrária [jordbrukspolitiska utskott] (1955) visar, att svedjande är nästan lika vanligt i den 'kapitalistiska' Södern som i de 'feodala' norra staterna: det förekommer i 87 respektive 98 procent av kommunerna. Relationen mellan procenttalen är densamma för São Paulo och Piauí, den mest utvecklade respektive mest efterblivna delstaten. 'Träda 3 år eller mer' och 'träda använd som betesmark' uppträder i 55 respektive 80 och 64 respektive 88 procent av kommunerna i söder och nordöst (s. 103 f.), men i detta fall kan antagligen mycket av skillnaden tillskrivas olikheten i vad som odlas — permanenta grödor (kaffe) och betesmarker i söder men inte i nordöst. Samma undersökning visar dock en mera påtaglig skillnad de båda regionerna emellan med avseende på kapital investerat i konstgödsel och dragkraft, samt också, vilket inte är förvånande, en än större skillnad — och en som mycket kan bidra till att förklara skillnaden i kapital — mellan tillgången på och åtkomligheten av kapital i de båda regionerna. Det faktum att kapitalet, som Singer påpekar, i samband med en utveckling kan bli rikligare och billigare i förhållande till jord och arbetskraft inom en ekonomi i dess helhet innebär därför inte att jordbruket eller någon särskild del av det kommer att få motta några automatiska motsvarande kapitalinvesteringar. Faktum är att få investeringar flyter in i jordbruket; ja, motsatsen är snarast sann: de flyter ut. I den mest kapitalistiska delstaten São Paulo blir, när efterfrågan på en viss jordbruksprodukt ökar, en reaktion på tillgångssidan mindre beroende av en ökning i de totala resurserna än av en omDispositionering av resurserna från andra grödor — vanligen icke-avsalugrödor (Schattan 1961, s. 88 och Prado 1960, s. 205 ff.).

Vad naturproduktion och självförsörjning kontra specialisering och beroende av leveranser

utifrån beträffar, så tycks det faktiskt finnas olika sådana mönster i de båda sektorerna. Men skälen därtill är inte nödvändigtvis de som underförstås av de traditionella marxisterna. Det faktum att en större areal upplåts åt livsmedelsgrödor i kafferegionerna än i sockerregionerna (vilket inte ens stöder 'feodalt socker, kapitalistiskt kaffe'-resonemanget) kan mer bero på att en rotation mellan kaffe och andra grödor inte nödvändigtvis minskar utan kanske ökar kaffets avkastning, medan motsvarande inte gäller för socker. Det 'feodala' Nordeste anslår dessutom 30-40 procent av sin totala import till födoämnen (Desenvolvimento & Conjuntura 1959/4, s. 71). Denna region har ända sedan sin uppodling exporterat produkter till marknaden. Natura-jordbruk och specialisering finner man blandade i alla delar av Brasilien, och deras betydelse i förhållande till varann varierar över tiden (Prado 1960, s. 205 och Geiger 1956, s. 128), vilket är en viktig sanning som ännu inte förklarats av den traditionella marxistiska analysen.

Om man med 'rationalistisk' mentalitet slutligen skulle mena att befördra sina egna intressen, är det svårt att utan vidare bevisning inse varför människorna i den 'feodala' sektorn skulle sköta sina intressen sämre än folk i den 'kapitalistiska', eller att de senare skulle göra detta i ökad utsträckning därför att kapitalismen tränger in i deras liv. Det beror på vilka deras särskilda villkor och intressen är, vilket jag kommer att diskutera i nästa avsnitt. Och om 'rationell' syftar på gemensam eller allmän välfärd så är det långt ifrån klart, att den (för producenterna) bättre variationen av grödor på de mer traditionella gårdarna (Geiger 1956, s. 76 och 129) skulle vara en icke-rationell eller irrationell nackdel.

(2) *Jordbruksarbetarnas villkor.* Om alla relationer i jordbruket som inte är centrerade kring pengar till sin definition är icke-kapitalistiska och alla penningbaserade kapitalistiska: i så fall är den marxistiska tesen om jordbruksarbetarnas villkor naturligtvis sann blott och bart genom sin definition. Men i så fall berättar den inget om verkligheten. Och det brasilianska jordbrukets verklighet är, att de tusen och en variationerna och kombinationerna av arbetsrelationer är blandade inom alla områden. Hur många former som helst av arrende och löne-arbete kan finnas i samma region, samma gård och samma del av gård, och de existerar nästan helt och hållet på grund av ägarens eller förvaltarens fria vilja. Vad som styr denna fria vilja framgår av den diskussion som börjar på sidan 268. Dessa relationer bestäms mindre av någon feodal mentalitet eller koloniala rester än av strikt ekonomiska och tekniska överväganden. Exempelvis växlar de från gröda till gröda. Perenna eller halvperenna skördeväxter som fruktträd och bananer medger uppenbarligen inte att man delar skörden, och sharecropping tillämpas följaktligen inte i deras fall (Geiger 1955, s. 80). Det är brukligt att en familj betalas på olika sätt för arbete med olika grödor. Och förändringar i anställningsformen och betalningssystemet följer växlingarna i grödor och boskap.

En annan, uppenbarligen avgörande faktor är graden av fluktuation i produktionen och i mängden av och tillgången på arbetskraft. Ju mer produktionen varierar och ju rikligare och säkrare arbetskraftstillgången är, i desto mindre grad 'binder' ägarna sina arbetare vid jorden — desto mer proletariseras de. Betalning genom varor i 'brukshandeln' är långt ifrån något bevis på feodala relationer, utan en funktion av gårdens kommersiella aktivitet och ägarens monopolställning. Systemet återfinns därför på de 'modernaste' gårdar och strax utanför Rio de Janeiro (Geiger 1956, s. 86). I det 'feodala' nordöst rapporterar 12 procent av kommunerna om betalning i varor istället för pengar, och i den 'kapitalistiska' södern 14. Också för den mest 'feodala' delstaten Piauí och den mest 'kapitalistiska', São Paulo, ligger skillnaden i jämförelsetal inte högre än mellan 26 och 10 procent. Och vi kan notera, att São Paulo producerar fleråriga grödor, vilket Piauí inte gör (Comissão Nacional 1955, s. 149 ff.).

Även om Singer (1961, s. 71) påstår att kontantbetalningar ofta är en fasad för ett halvfeodalt beroende som baseras på ägarens från den koloniala tiden emanerande sociala och politiska ställning, har motsatsen visats av Prado (1960, s. 214 ff.), Costa Pinto (1948, s. 165 ff.) och Ianni (1960, s. 41), nämligen att många 'feodala' drag i relationerna mellan ägare och arbetare utgör fasader för en väsentligen kommersiell ekonomisk exploatering. En växling från en

anställningsform till en annan eller till arbetslöshet — ger inte jordbruksarbetaren 'en viss frihet' om ägarens förmåga till exploatering av arbetaren förblir oförändrad eller förstärks. Och en sådan förändring berövar ofta arbetaren den säkerhet, som faktiskt ger honom en viss handlingsfrihet.

Hur låga inkomster och levnadsstandard hos de olika slagen av arrendatorer än är, så visar en undersökning av levnadsförhållandena i 1 836 av Brasiliens 1 894 kommuner, att lönearbetarna i jordbruket genomgående lider av lägre inkomster och sämre levnadsvillkor än arrendatorer och sharecroppers (Comissão Nacional 1955, s. 9 ff.). Francisco Julião (1962, s. 58) bestyrker, att jordbruksarbetarna i termer av frihet och inkomster är fattiga kulturellt sett och både fattiga och beroende ekonomiskt sett.

Vad beträffar utströmningen av jordbruksarbetare och deras flyttning till andra områden och till städerna så är inte den avgörande faktorn något ersättande av 'feodala' relationer med 'kapitalistiska' på de egendomar där de arbetat, utan med den kapitalistiska utvecklingen av den nationella och internationella ekonomin i deras helhet. Om man får tro data är det intressant att se, att det är relativt större utflyttning från kommunerna i Nordeste bland arbetare i inkomstgruppen 11-20 cruzeiros än bland dem i gruppen 0-10 cruzeiros (Comissão Nacional 1955, s. 41 ff., 1952 års priser).

(3) *Förändringar över tiden.* Den allvarligaste av alla brister i den traditionella marxistiska analysen, bortsett från dess fundamentala implikationer för teori och politik (till vilka jag återkommer), är dess oförmåga att på ett adekvat sätt redogöra för de förändringar som äger rum över tiden. Tesen om en 'feodalismens förexistens' medför svårigheter redan från första början. Bortsett från den omtvistade frågan om i vilken grad Europa och den iberiska halvön var feodala vid tiden för erövringen, uppreser sig problemet om hur feodalismen kom till Nya världen. Även om de förhärskande sociala relationerna i metropolen kan ha varit feodala, måste den sektor som var avgörande när det gällde att bryta upp Nya världen ha varit merkantil. Hur skulle ett feodalt samhälle kunna och vilja inrikta sig på att erövra och öppna handel med en hel, ny kontinent? Och varför skulle sedan metropolen, likgiltigt om feodal eller merkantil, ha något intresse av eller förmåga till att upprätta ett feodalt system i denna nya värld? Frågan om hur ett feodalt system kunde föra över ett annat eller omplantera sig självt till den nya kontinenten blir på så vis dubbelt oförklarlig.

Tesen om 'feodalismens och kapitalismens samexistens' utsätter sig för den svåra frågan om varifrån kapitalismen i Latinamerika och Brasilien kom. Uppstod den ur en tidigare existerande, lokal feodalism som fallet var i Europa? Fakta visar dock, vilket också Sodre och Singer går med på, att Latinamerika och Brasilien från början hade starka handelsband med metropolen, och därmed förtjänar ett sådant svar föga stöd. Om feodalismens först föregick och sedan samexisterade med kapitalismen i Nya världen måste vi fortfarande fråga oss var kapitalismen kom ifrån. 'Kapitalismens genomträngande av feodalismen' leder till ytterligare svårigheter. I sina extrema varianter talar den om en 'kontinuerlig, fortskridande och kumulativ' penetrering och proletarisering och hävdar, att denna process 'kommer att leda till ett fullständigt och slutgiltigt utstötande av colonen, arrendatorn, sharecroppern och andra från haciendan och latifundian, det vill säga till deras proletarisering' (Ianni 1961, s. 45 och 36).

Vi antas med andra ord bevittna en process där kapitalismen oemotståndligt utsläcker feodalismen på landsbygden och slutligen införlivar jordbruket i den kapitalistiska nationella ekonomin. Det hävdas dessutom ofta att den feodala sektorn innan kapitalismen börjat genomtränga den är helt oförmögen att besvara lång- eller kortvariga förändringar i efterfrågan, ja, på förändrade omständigheter av något slag, medan den kapitalistiska sektorn reagerar på och även är förmögen att fylla efterfrågan och behovet av jordbruksprodukter. Men om denna tes om 'genomträngandet' är sann kan den inte förklara den mycket vanliga substitution av 'feodala' och 'kapitalistiska' drag, fram och åter, som faktiskt äger rum (jämför Prado 1960, s. 205

ff.). Vidare kan också den mest flyktige iakttagare notera vad som bestyrkts av Caio Prados (1960 och 1962), Schattans (1959 och 1961), Paixãos (1959), Geigers (1956) och andras analyser, nämligen att den 'feodala' sektorn gör ständiga anpassningar till omständigheterna, inbegripna förändringar i efterfrågan, medan de mest 'kapitalistiska' och 'rationellt organiserade' jordbrukssektorer misslyckas med att uppfylla samhällets efterfrågan och behov.

Själva dubbelheten i feodalism-kapitalism-analysen gör att den inte kan förklara särskilt mycket av vare sig de 'feodala' eller de 'kapitalistiska' aspekterna på jordbrukets utveckling, och än mindre förstå deras kombination. Tesen om feodalismen beskriver inte ens vad som händer i den 'feodala' sektorn: den förklarar varken 'feodalismens' införande, den 'feodala' sektorns historiska utveckling eller dess många kortvariga förändringar. Inte heller beskriver den den 'kapitalistiska' sektorn, även om några inbitna marxister går så långt som att påstå, att 'feodala' relationer mellan ägare och arbetare 'innanför' gården bestämmer jordbruksföretagets uppförande på den 'kapitalistiska' marknaden utanför, och det råder ännu större samstämmighet om att den 'feodala' sektorn håller tillbaka och åtminstone på det sättet bestämmer den progressiva, 'kapitalistiska' sektorns utveckling. Denna åsikt, som uppenbarligen bygger på den marxistiska grundsatsen att inre och inte yttre relationer är bestämmande, är vad jag kan förstå ett resultat av förespråkarnas oförmåga att skilja inre och yttre.

Tesens 'kapitalistiska' del lider, i den utsträckning som den inte refererar till ekonomin i dess helhet utan endast till den 'kapitalistiska' sektorn, av liknande, om än mindre allvarliga brister. Vi måste åter fråga: om jordbruket, exportjordbruket inbegripet, var feodalt, hur och varför uppstod då kapitalismen? Och om kapitalismen som bäst är i färd med att genomtränga jordbruket: hur förklarar vi förhållandet mellan jordbruket i dess helhet och den nationella ekonomin? Och om denna inte är helt och hållet kapitalistisk: hur skall vi kunna förstå den brasilianska — eller någon annan — nationella ekonomin och samhället som helhet?

(b) *Teoretiska och politiska slutsatser.* Det råder en anmärkningsvärd likhet i alla grundläggande drag mellan de borgerliga och marxistiska analyserna — som båda uppstått i metropolen. Båda hävdar att samhället består av två väsentligen oberoende sektorer. Den ena är modernare därför att den mer eller mindre av sig själv har börjat en utveckling och blivit kapitalistisk. Den andra sektorn, den agrara, bromsar både sin egen och den moderna sektorns utveckling därför att den förblivit feodal. Att upplösa jordbrukets feodala struktur och införa eller utsträcka den moderna, kapitalistiska organisationen kommer därför att lösa två problem på en gång — jordbrukets kris och den nationella ekonomins utvecklingsproblem. Därför behöver vi bara ändra en del saker i jordbrukssektorn utan att renovera och långt mindre ersätta hela det kapitalistiska maskineriet. Den stora likheten mellan feodala och kapitalistiska drag kommer att underlätta den särskilda operation av det feodala jordbruket, vilken kommer att läka hela kroppen.

Den tolkning som utgår från ett dualistiskt samhälle vilar på viktiga missförstånd. Man relaterar till bruket av och det semantiska innehållet i termer som 'feodal' och 'kapitalistisk'. Nästan varje gång som de citerade författarna och andra använder dessa termer refererar de till karaktäristika sådana som uppställts i tabell 1 — slag av relationer mellan ägare och arbetare, människors levnadssätt och motivation, produktions- och distributionsteknik o s v. Men de går ofta utöver dessa karaktäristika och drar inte bara slutsatsen, att de feodala relationerna håller på att och bör ersättas av kapitalistiska, utan också att det feodala systemet håller på att och bör ersättas av ett kapitalistiskt. Till sådana slutsatser når man ofta genom att förväxla systemet med dessa olika kännetecken.* Detta kan undvikas om man inskränker

---

* Sedan detta skrevs har jag funnit, att Silvio Frondizi påpekar väsentligen samma sak med avseende på Argentina: 'Existensen av förkapitalistiska former som en ekonomis grundläggande kännetecken — som i det förrevolutionära Ryssland — är en sak. En annan och helt annorlunda sak är existensen av sådana förkapitalistiska former i en helt och hållet kapitalistisk ekonomi och som är ett, [endast] skenbart annorlunda, uttryck för ett kapitalistiskt produktionssystem' (Frondizi 1956, II, s. 168).

termer som 'feodal' och 'kapitalistisk' (i enlighet med deras klassiska användning) till att syfta på vad som är det verkligt centrala, nämligen det ekonomiska och sociala *systemet* och dess struktur, och inte applicerar dem på alla slag av påstått förknippade kännetecken.

En ännu viktigare källa till förvirring ligger i själva naturen hos det feodala och särskilt det kapitalistiska systemet. Huru-dana de personliga relationerna i ett feodalt system än är, så är dess för våra ändamål avgörande särdrag att det är slutet eller endast har svaga länkar till världen utanför. Ett slutet, feodalt system skulle inte vara oförenligt med — men inte nödvändigtvis följa av — antagandet att Brasilien och andra länder har 'dualistiska samhällen'. Men denna slutenhet — och även dualismen — är helt oförenlig med de faktiska förhållandena i det historiska eller nutida Brasilien. Ingen del av landet, i alla fall ingen befolkad del, utgör något slutet eller ens i historiskt perspektiv slutet system. Ingen del kan därför vara feodal i termens mest väsentliga betydelse. Hur feodala dess kännetecken än förefaller så bygger Brasilien sin tillkomst och sin nuvarande natur på tillväxten och utvecklandet av ett enda handelskapitalistiskt system, som omfattar världen i dess helhet, inklusive Brasilien (men exklusive de nutida socialistiska länderna). Feodalismens huvuddrag har aldrig existerat i Brasilien, vilket Roberto Simonsen, sin tids ledande brasilianska industriman, gjort klart i sin monumentala och banbrytande *Historia Economica do Brasil 1500-1820* (1962).

Det viktigaste är att vi måste förstå kapitalismens verkliga struktur, inte bara dess kännetecken och symptom. Det kapitalistiska systemet får heller inte förblandas med sina manifestationer endast i den mest utvecklade — eller moderna eller rationella eller konkurrenspräglade — sektorn i den europeiskt-nordamerikanska eller São Paulo-metropolen. Kapitalismen förkroppsligas och utvecklas som ett enda kapitalistiskt system: den 'brasilianska', 'paulistiska' eller 'amerikanska' kapitalismen utgör endast sektorer av detta enda, världsomspännande system.

Det kapitalistiska systemet har på alla tider och orter och i enlighet med sin natur alstrat utveckling och underutveckling. Det ena är lika mycket en produkt av systemet, är lika kapitalistiskt', som det andra. Brasiliens underutveckling är lika systemimmanent som Förenta Staternas utveckling. Underutvecklandet av Brasiliens Nordeste är inte mindre kapitalistiskt bestämd än utvecklandet av São Paulo. Utveckling och underutveckling betingar varandra i samband med kapitalismens totala utveckling. Att kalla utvecklingen 'kapitalistisk' och tillskriva underutvecklingen någon 'feodalism' är en allvarlig missuppfattning, vilken leder till än allvarligare politiska misstag. Om feodalismen inte existerar kan den inte avskaffas. Om jordbrukets nuvarande underutveckling måste tillskrivas kapitalismen kan den knappast avhjälpas genom att man 'utsträcker' kapitalismen ytterligare. I så fall är det ju kapitalismen och inte feodalismen som behöver avskaffas.

Den teoretiska grund på vilken den 'feodala' analysen av jordbruket bygger dyker upp igen när man vill försöka förstå och lösa andra aspekter av problemen i Brasilien och andra underutvecklade länder. Såväl den borgerliga som den traditionellt marxistiska tolkningen har, som vi sett, utgått från att det i ett samhälle finns två sektorer som är antingen oberoende och självbestämmande, som hos Sodre och Singer, eller åtminstone helt åtskilda, vilket Cardoso och Ianni påstår. Denna dualism, som ger plats för en särskild dynamik för varje sektor och som förnekar en gemensam dynamik som skulle hålla dem samman, negerar själva grunden för och kärnan i den marxistiska teorin och metoden. Den förhindrar med nödvändighet varje riktig förståelse för ett enhetligt, helt och hållet kapitalistiskt samhälle. Följdriktigt leder den till de mest ödeläggande politiska rekommendationer.

Analysen har sin motsvarighet i ett liknande sätt att betrakta den internationella delen av denna ekonomi och imperialismens därmed förknippade problem. Enligt somliga marxisters mening är uppenbarligen denna del av ekonomin möjlig att särskilja, och de problem den uppreser kan lösas separat, precis som deras motsvarigheter inom jordbruket. Så skulle de

nationella kapitalistiska ekonomierna i Latinamerika ha lämnat jordbruket bakom sig, på något sätt tagit fart och beskrivit en egen, oberoende utvecklingskurva, inte olik deras europeiska föregångares. Ungefär samtidigt som den nationella kapitalismen började invadera jordbruket skulle sedan den internationella kapitalismen ha börjat invadera de nationella ekonomierna — fast med icke önskade resultat. Så pekar man återigen på botemedlet, nämligen att operera bort imperialismens kräftsvulst och sedan låta den nationella ekonomin fortskrida på sin i övrigt relativt hälsosamma väg.

Det finns naturligtvis doktorer i politisk ekonomi inom den nationella bourgeoisies sociala förtrupp som exakt föreskriver hur dessa operationer skall utföras. Det förvånande är att vissa professionella marxister, och särskilt då de traditionella kommunistpartierna, kan tro att bourgeoisin, eller åtminstone den 'nationella' delen av den, skulle vilja lösa jordbrukets och imperialismens problem på detta sätt; att den 'borgerliga revolutionen' ännu återstår att göra och att borgarklassen bör stödjas i denna sin uppgift. Och marxisterna ifråga vidhåller, att bourgeoisin faktiskt inte bara har viljan utan också förmågan att åstadkomma detta. De erbjuder borgarna sitt oreserverade stöd när det gäller att befria den underutvecklade nationella ekonomin från sina skadliga agrara och internationellt imperialistiska sektorer, och de fördömer som adventuristiska, splittrande eller revisionistiskt-reaktionära alla som inte sluter sig till denna front. Denna ödesdigra politik blir mindre förvånande om vi inser, att den härrör från en totalt *omarxistisk* teori och analys, som erkänner två eller t o m tre autonoma sektorer, som uppstått var för sig — och som kan avskaffas en i taget.

B Det kapitalistiska jordbruket

1 Kapitalism och underutveckling

Om vi verkligen skall kunna förstå det underutvecklade jordbruket måste vi förstå underutvecklingen. Och fördenskull måste vi undersöka denna underutveckling. Ja, *underutvecklingens utveckling* — därför att underutvecklingen, kanske till skillnad från outvecklingen, inte har föregått den ekonomiska utvecklingen och inte heller uppkommit ur sig själv eller ur tomma intet. Den har utvecklats tillsammans med den ekonomiska utvecklingen — och den gör så ännu. Den är en integrerande del av en enda utvecklingsprocess, vilken försiggått på denna planet under fem århundraden eller något mer. Olyckligtvis har uppmärksamheten hittills nästan uteslutande ägnats utvecklingsdelen av processen — kanske beroende på att vår ekonomiska vetenskap, såväl i sin borgerliga som i sin marxistiska form, utvecklats i metropolen tillsammans med just den ekonomiska utvecklingen.

Det är naturligtvis inte möjligt att här utarbeta en hel teori för underutvecklingen, men det är viktigt att notera ett par av processens grundläggande drag. Det första är att processen försiggått under den dominerande form av ekonomisk och politisk organisation som kallas merkantilism eller handelskapitalism. Ett annat är att denna organisationsform vid varje steg i processen koncentrerat ekonomisk och politisk makt (och även social prestige) i extremt hög grad — vad som kommit att bli känt som monopol. För det tredje har verkningarna varit utbredda, för att inte säga universella, även om de varit radikalt olika från plats och grupp till annan. Det är denna tredje faktor (universaliteten) som ger den andra (koncentrationen) dess betydelse. Ty koncentrationen existerar exempelvis också i feodalismen. Men feodalismen koncentrerar jorden inom varje separat domän och inte i ekonomin som helhet, medan det moderna monopolet leder till koncentration inom ett universellt och sammanknutet helt. Det är sedan denna kombination av universella relationer och monopolet som med nödvändighet alstrar olikheter, inte bara när det gäller den monopoliserade faktorn utan även i andra relationer. För det fjärde har vi att göra med en process: den fortskrider och med den dess verkningar. Olikheten tilltar ännu (se Myrdal 1957) liksom den ekonomiska utvecklingen och underutvecklingen.

Den kapitalistiska utvecklingen har inbegripit monopolisering av jord och andra former av

kapital, liksom av arbetskraft, handel, finansväsen, industri och teknologi — bland mycket annat. Vid olika tider och på olika platser har monopolen tagit sig växlande former i det att de anpassat sig till skilda omständigheter. Även om det är viktigt att utskilja säregenheterna är det viktigare att behålla de fundamentalt likartade dragen i sikte. Framför allt är det av vikt att om möjligt beräkna hur andra delar av den globala kapitalistiska processen bestämmer den del man studerar och omvänt.

Den dualism eller kapitalistiska motsättning som paret utveckling/underutveckling bildar ägnas idag sin största uppmärksamhet på den internationella nivån av industrialiserade och underutvecklade länder. Den europeiska metropolen började på allvar ackumulera kapital för flera århundraden sedan. Dess expanderande handelskapitalistiska system spreds till andra kontinenter, där den åstadkom former för ekonomisk organisation som varierade i plats och tid efter omständigheterna. I den amerikanska bergskedja som löper från Sierra Madre i norr över näset till Anderna mötte den strikt organiserade och civiliserade imperier — med skatter, färdiga att föras hem, i form av mineraler. I Afrika fann den mänsklig arbetskraft som den använde för att odla upp lågländerna, särskilt i Brasilien. Denna expansion bidrog inte bara till metropolens ekonomiska utveckling, utan den satte sina spår på andra folk. Effekterna därav kan vi se än idag. Hos aztekerna och inkas utplånades hela kulturer. Även om kapitalismen genomträngde dessa länder och band dem till metropola makter, fann delar av dess befolkning ett visst skydd genom att dra sig tillbaka till isolering i bergen. I Brasilien inplantades ett helt nytt samhälle är tre raser och oräkneliga kulturer blandades, allt till nytta r den expanderande metropola kapitalismen. Vilka institutioner som än oimplantades till eller växte upp i Nya världen så var deras innehåll obönhörligen bestämt av merkantilismen eller kapitalismen.

När den metropola industrialiseringen och urbaniseringen längre fram började efterfråga råvaror och födoämnen tvingades de underutvecklade regionerna att stå till tjänst med den del som de metropola råvaruproducenterna inte kunde framställa, eller som de därmed kunde slippa framställa. Länder som Indien och Kina som dittills inte exploaterats kom i tur under den imperialistiska fasen när deras småindustri, om än inte lantbruket direkt, förstördes så att länderna på ett bättre sätt skulle kunna absorbera metropolens industriella överskottsvaror. I våra dagar investerar den kapitalistiska metropolen i teknologi och syntetiska varor som ersätter somliga råvaror. Den producerar också överskott av vissa huvudprodukter (som vete), vilka de nu specialiserat råvaruproducerande länderna tvingas absorbera. De perifera länderna har hela tiden utgjort den svans som den metropola, kapitalistiska hunden svängt: de har utvecklat underutvecklingen och särskilt det underutvecklade jordbruket, medan metropolen utvecklat industrin. Nutida analyser av denna process står att finna hos Baran (1957), Myrdal (1957) och Lacoste (1961).

Det samtidiga utvecklandet av välstånd och fattigdom kan också studeras mellan regioner i ett enda land. Relationen mellan nord- och sydstater i USA och mellan södern och nordöst i Brasilien är i grunden densamma som mellan metropolen och dess underutvecklade regioner. Men Nordestes förhållande till södern är ett komplement till och inte en ersättning för dess relationer till den metropola världen. Den världen har inte upphört att existera och den kan aldrig få sina verkningar ogjorda.

Brasiliens nordöstra del är en av jordens fattigaste och mest underutvecklade regioner och har en per capita-inkomst en fjärdedel så stor som den i södern. I Piauí, den fattigaste delstaten, är den en tiondel så stor som i Guanabara, där Rio de Janeiro ligger (Desenvolvimento & Conjuntura 1959/4, s. 7 f.). Nordöst (inklusive Sergipe och Bahia) som har 32 procent av Brasiliens invånare tjänade år 1955 75 miljarder cruzeiros av hela landets 575. Och den inkomst som stod till invånarnas förfogande var än mindre, eftersom regionen uppvisar ett utflöde av kapital till andra (Desenvolvimento & Conjuntura 1959/2, s. 18 f.). Det på kapital fattiga och svältande, agrara Nordeste tjänar alltså utländsk valuta som används för kapitalbildning och välstånd i andra regioner, från vilka det i sin tur importerar livsmedel i en

utsträckning som representerar 30 till 40 procent av dess regionala import. Även dess kostnader för att försörja och utbilda sina unga tillfaller andra regioner, eftersom de produktivaste arbetarna flyttar till områden som erbjuder större möjligheter.

Det är upplysande att följa den historiska gången av Nordestes underutveckling. Under sockerepoken var kusten dess ledande sektor och det inre av regionen utgjorde den exporterande sockersektorns periferi, underutvecklade och ägnade sig åt att förse den förra med kött. Sockersektorn var själv i förhållande till den europeiska metropolen en periferi i färd med att under-utvecklas. När sockrets rikedomar tog slut blev också hela Nordeste fullt underutvecklat. Den följande uppkomsten av en nationell metropol i São Paulo drog ytterligare kapital från nordöst, liksom från ekonomin i övrigt. Det är São Paulo-bor som säger att deras stad är loket som drar tjugoen vagnar (lika många delstater). De glömmer att dessa är de bränslelastade kolvagnarna. Men att betrakta en region som mera 'feodal' och en annan som mer 'kapitalistisk' tjänar dock endast till att beslöja den gemensamma kapitalistiska struktur som alstrar olikheterna dem emellan.

Den dualism eller kapitalistiska motsättning som paret utveckling/underutveckling bildar åtföljs överallt av en monopolistisk koncentration av resurser och makt. I Förenta Staterna finns skillnaden mellan de stora städerna och landsbygdsområdena, mellan regioner som nordstaterna och sydstaterna, mellan sektorer som industrin och jordbruket, mellan industrins olika grenar. Inom jordbruket stod år 1950 10 procent av gårdarna för 50 procent av produktionen, medan 50 procent av gårdarna framställde 10 procent — och en miljon av de fem miljonerna jordbrukarfamiljer levde på ren existensnivå. Och Förenta Staterna har aldrig genomgått någon form av feodalism. Den västeuropeiska industrin framvisar på en och samma gång den mest avancerade teknologi, innesluten i internationella karteller, och fabriker som är mer av familj än företag och hantverksstäder som för en tillbaka till medeltiden. Vi hittar samma saker i alla delar av den brasilianska ekonomin, som exemplet med fastighetsägandet i Porto Alegre, där 0,5 procent av befolkningen svarar för de 8,6 procent av ägarna, som tillsammans äger 53,7 procent av fastigheterna (Classe Operária 1963).

2 Organisationsprinciper

Det brasilianska jordbruket kan därför endast förstås som en utlöpare av den globala utvecklingen/underutvecklingen. En strikt bevisning av denna tes och en fullständig analys av det brasilianska jordbruket ligger bortom ramen för denna uppsats. Den kapitalistiska utvecklingen/underutvecklingens teori och metod är fortfarande underutvecklade. Den kapitalistiska utvecklingens och underutvecklingens olika varianter, deras förändring i tiden, ja, hela deras sociala verklighet är mer komplicerade än den relativt enkla ekonomiska teori som står till buds för att tolka dem. Det råder en därmed förknippad brist på insamlade och grundbearbetade data, som är särskilt påtaglig när det gäller handeln med jordbruksprodukter, inte minst livsmedel. Det finns naturligtvis också begränsningar i min egen teoretiska utveckling och kännedom av det brasilianska jordbrukets realiteter. Jag kan här endast försöka påpeka några huvudriktningar för vidare studier.

De tre organisationsprinciper som här behandlas för att analysera det brasilianska jordbruket är: (a) underordnad bestämning, (b) marknadsbestämning och (c) monopol. Dessa är naturligtvis inbördes relaterade och understödjande. Jag skiljer ut dem delvis för att skilja dem från andra principer för social organisation som överordning eller oberoende, produktions- eller kulturell bestämning och jämlikhet eller konkurrens.

(a) *Underordnad bestämning.* Brasiliens och Brasiliens jordbruk har traditionellt varit underordnade. Celso Furtado (1959, s. 13 och 15) berättar: 'Det ekonomiska besittningstagandet av Amerikas jord var en episod i den europeiska handelns expansion ... Amerika blev en integrerande del av Europas reproducerande ekonomi.' Och Caio Prado Júnior leder oss genom Brasiliens historia:

'Om vi söker den verkliga naturen hos vår utveckling finner vi att vi anpassat oss till att förse den europeiska handeln, först med socker, tobak och andra produkter, sedan med guld och diamanter, ännu längre fram med bomull och därefter kaffe. Det är allt. Det är för dessa ändamål ... som det brasilianska samhället och den brasilianska ekonomin organiserades. Allting har formats efter detta syfte: den sociala strukturen och landets alla aktiviteter ... Denna början ... har varat intill vår egen tid, där vi hittills bara hunnit börja befria oss från vårt långa koloniala förflutna' (Prado 1962, s. 23).

När under detta århundrade industrin och handeln växte sig starka i södern kom dessa sektorer endast att dela det brasilianska jordbrukets underordning.

Inom jordbrukssektorn råder alltså underordningens princip. Avsalugrödor och kommersiellt, särskilt exportinriktat, jordbruk dominerar fullständigt och bestämmer även aktiviteterna i naturasektorn. Detta gäller för historisk tid, där Furtado (1959, s. 79) har visat, att Nordestes inskränkning till en relativ naturahushållningsekonomi är resultatet av det sjunkande värdet av dess sockerexport under 1700-talet. Det stämmer också för nutiden, vilket Caio Prado (1960, s. 201 och 205) och Geiger (1956, s. 81) påpekar när de diskuterar det kommersiella jordbrukets växlande framgångar och dess effekt på naturahushållningssektorn.

Tabell 2

Monopolistisk koncentration av jordägandet i Brasilien år 1950 (i tusental)*

	1		3		3	
	Företag antal	procent ägare	Jord antal hektar	procent	Befolkning antal familjer	procent
Ekonomiskt tillräckliga ägare med mer än 1 000 ha	1 009	49	224 242	97	1 009	19
ägare med mer än 20 ha	33	1,6	112 102	51	33	0,6
ägare med mer än 20 ha	976	47	106 140	46	976	18
Ekonomiskt otillräckliga ägare med mindre än 20 ha	1 056	51	7 949	3	4 397	81
icke-ägare	1 056	51	7 949	3	1 056	19
	0	0	0	0	3 341	62
Totalt	2 065	100	232 211	100	5 405	100

* Källan för uppgifter om jordbruksföretag och jordbruksarealer, kolumnerna 1 och 2, är Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística (IBGE), *VI Recensamento do Brasil, Censo Agrícola* (1950), Vol. 2, s. 2 f. Källan för familjeantalet i kolumn 3 är tabellen över familjeförsörjare i IBGE, *Censo Demográfico* (1950).

I avsaknad av adekvata uppgifter har klassindelningen av familjerna i kolumn 3 beräknats med hjälp av procentandelarna för jordbruksföretagen i kolumn 1. Detta förfaringssätt innebär ett antagande om, att varje familjeförsörjare i jordbruksräkningen står för endast en familj, och att varje jordägande familj eller familjeförsörjare äger ett jordbruksföretag i folkräkningens mening. Antagandet och dess implikationer diskuteras i texten. Procenttalen har beräknats av mig.

De använda uppgifterna gäller för alla jordbruksföretag och deras jord. Folkräkningen anger också 'ägd', 'brukad' och 'ägd och brukad' jord, vilka tillsammans upptar 1 856 288 av de totalt 2 064 642 jordbruksföretagen och 214 153 913 hektar av de sammanlagt 232 211 106 hektaren jordbruksmark. Skillnaden mellan dessa båda kategorier förklaras nästan helt med jord ägd av staten. Användandet av en mera restriktiv uppdelning som utesluter den statligt ägda jorden och inskränker sig till den privatägda, lämnar emellertid procentsiffrorna praktiskt taget oförändrade. Jag har därför valt att använda de enklare och mer konventionella uppgifterna i min tabell. Folkräkningen har dessutom två kategorier, 'jordbruksbefolkning' och 'av jordbruk beroende personer'. Totalsiffrorna går så lite isär att procenttalen blir närmast identiska. Jag har därför använt mig av kategorin 'av jordbruken beroende personer' för att beteckna även jordbruksbefolkningen (*Censo Agrícola*, tabell 22, rad 7). Om vi från *Censo Agrícola* kombinerar totalantalet i jordbruken sysselsatta personer, 9 966 965, och de 29 621 089 som är beroende av jordbruk med *Censo Demográfico*s uppgift om 5 405 224 familjeförsörjare, får vi ett medeltal av sex personer per familj, av vilka två i folkräkningen definieras som arbetare.

(b) *Marknadsbestämning*. Vad det dominerande kommersiella inflytandet över Brasiliens jordbruk beträffar är Caio Prado (1960, s. 199) helt uttrycklig: 'Koloniseringen av Brasilien ... har alltid varit, var från början och är i allt väsentligt idag, ett handelsföretag.' Denna bedömning styrks mer än nog av en aktuell 'landsbygdsstudie' av två geografer över delstaten Rio de Janeiro, vilket är samtidigt en ekonomiskt-geografisk studie och en analys av det kommersiella jordbruket i dess skenbart icke-kommersiella former (Geiger 1956). Också natura-hushållningsjordbruket och de 'feodala' produktionsrelationerna är i grunden kommersiellt bestämda — även om tidigare undersökningar sällan uttryckligen påvisar detta.

(a) Monopol. Allt som har att göra med det brasilianska jordbruket är monopoliserat till extremt hög grad. Det är allmänt känt att jorden, jordbruksproduktionens huvudfaktor, är koncentrerad till få händer. Men tabell 2 (s. 274) visar att koncentrationen av ägande och kontroll är avgjort större än vad som ofta antas, och som den framstår i den vanliga presentationen av jordägarestatistik. Det brukliga är att jordägandekoncentrationen visas genom att man jämför antalet jordbruksföretag eller ägare med sammanlagda mängden ägd jord, vilka uppgifter tabell 2 återger i kolumn 1 och 2. Detta tillvägagångssätt visar att 51 procent, ungefär hälften av företagen eller ägarna (kolumn 1) står för 3 procent av jorden, medan den andra hälften äger de resterande 97 procenten. Av dessa senare äger 1,6 procent av det totala antalet 51 procent av jorden. Dessa siffror, med de reservationer som påpekas nedan, är tillförlitliga nog för att visa vad de avser att visa, nämligen jordägandets fördelning bland den del av landsbygdsbefolkningen som äger jord. Men detta slags presentation lämnar ute ur räkningen den till antalet största och en produktivt sett viktig del av denna befolkning, nämligen de 62 procent som är beroende av jordbruk och som arbetar med jorden men som inte äger någon jord — de jordlösa lantarbetarna.

För att ta ett första viktigt steg mot en bättre avspeglning av den faktiska monopolkoncentrationen av ägandet har jag därför till tabell 2 a lagt en tredje kolumn, som visar jordbrukets befolkning eller familjer. Denna procedur tillåter oss att jämföra den ägda jordens fördelning inte bara bland ägarna, utan också bland hela den avgjort viktigare population, som innefattar de av jordbruket beroende arbetarna, vare sig de äger jord eller ej. Tabell 2 försöker också skilja mellan de jordbrukarfamiljer och arbetare som har mycket, eller tillräckligt mycket jord för att leva av den, och dem vars egendomar är för små för att de skall kunna leva av dem utan någon extrainkomst — vilken de vanligen får genom att sälja sin arbetskraft till dem, som har jord tillräckligt. Dessa 'skenbara ägare' med otillräcklig jord, som Engels kallade dem, hör faktiskt till samma klass som de egendomslösa lantarbetarna, eftersom båda i det kapitalistiska samhället för sitt blotta överlevande beror av den anställning som ges av de stora ägarna av kapital, inkluderande jord. Icke-ägarna och de skenbara ägarna utgjorde 1950 tillsammans 81 procent av Brasiliens jordbrukarfamiljer och agrara arbetskraft.

Tillägget av en kategori jordbruksbefolkning i kolumn 3 och dess uppdelning på tillräckliga och icke tillräckliga jordbruk ger en klarare överblick av egendomsstrukturen och visar, att den faktiska monopola koncentrationen är mycket större än vad som framgår vid en konventionell presentation. Det framgår nu att inte 1,6 (kolumn 1) utan endast 0,6 procent (kolumn 3) äger 51 procent av den brukade jorden. Och det är inte hälften utan 81 procent, fulla fyra femtedelar av den av jordbruket avhängiga befolkningen som äger endast 3 procent. De 5 405 224 familjeöverhuvudena eller familjerna motsvarar 29 621 089 av jordbruket beroende personer, av vilka 9 966 965 är aktivt sysselsatta med jordbruksarbete och resten är övriga familjemedlemmar. Med andra ord hade Brasilien 1950 en arbetsstyrka i jordbruket av nära 10 miljoner. Över 8 miljoner jordbruksarbetare tillsammans med sina 16 miljoner av dem avhängiga familjemedlemmar var för sitt arbete beroende av en miljon jordägare, av vilka 33 000 tillsammans med sina familjer, ungefär en halv procent av befolkningen, ägde mer än 50 procent av jorden.

De minsta ägarna med en otillräcklig mängd/kvalitet jord (de sammanfaller ofta, eftersom de minsta ägarna också har den sämsta, överblivna jorden), är i stor likhet med de egendomslösa arbetarna direkt beroende av de stora jordägarna. De är i hög grad utlämnade åt monopol exploatering. Deras ägande är dessutom ofta instabilt. Ägaren kan ha ersatts av en annan liten ägare när jordbiten registreras i nästa jordbruksräkning. Hans levnadsvillkor motsvarar eller hamnar ibland under de icke jordägande lantarbetarnas. Stabiliteten eller säkerheten i jordinnehavet är här avgörande. Om ägandet eller kontrollen är säkert och stabilt över tiden, så gäller åtminstone för Guatemala och Peru, att den infödde småbrukaren är helt olik sin lönearbetande kamrat. Sådan säkerhet kan dock vanligen endast åstadkommas genom kollektiva aktioner, vilka bara garanterar kontroll men inte ägande åt individerna. När sådant ägande medges begränsas rätten att sälja jord.

Frågan är var man skall dra gränsen mellan 'tillräckliga' och 'otillräckliga' egendomar. Jag har här en smula godtyckligt dragit den vi 20 hektar per familj — delvis, det tillstår jag, för att det underlättar ett avrundande av siffrorna.* Den faktiska skillnaden mellan 'tillräckligt' och 'otillräckligt' skiftar med jorden, grödan, utvecklingsnivån och andra omständigheter, och gränsen borde kanske dras vid ett lägre innehav. Å andra sidan fastslår Brasiliens Treårsplan att 'möjligheterna är strängt begränsade inte bara på arealer på mindre än 10 hektar' utan att 'mer eller mindre tillfredsställande resultat i termer av inkomst och produktivitet' fordrar 50 hektar (Plano Trienal 1962, s. 141). Ändå är det under nuvarande omständigheter så, att 50-hektarsgården snarare importerar än exporterar arbetskraft!

Också det i tabell 2 angivna måttet underskattar monopolkoncentrationen av jord. Som brukligt är när adekvata data saknas räknar den inom kategorin ägda och/eller bebodda (men inte arrenderade) egendomar en egendom per familj. Men somliga ägare är inte individer eller familjer utan bolag eller andra grupper. Och viktigare är, att en ägare ofta har flera egendomar. Det finns ingen tillförlitlig, landsomfattande statistik för detta, men Geiger (1956, s. 49 ff.) visar i sin omsorgsfulla undersökning av delstaten Rio de Janeiro att det är vanligt att äga flera egendomar, och han redogör för många exempel på ägare med tre eller flera. Många egendomar ägs av personer, botsatta i staden. Sålunda sköts 11 procent av egendomarna med 30 procent av den odlade jorden i delstaten av förvaltare. Sockerbruken, som enligt lagen inte får odla mer än 30 procent av vad de förbrukar på egen jord, äger jord genom bulvaner för att kringgå denna legala bestämmelse. Andra ägare registrerar sina egendomar på familjemedlemmar, vilket också minskar giltigheten hos regeln en familj/en egendom. Eftersom dessutom de stora egendomarna omfattar den bästa jorden och de små den värsta, underskattar arealkoncentrationen fortfarande koncentrationen av värden. Om Rios ägandemönster är vanligt i andra delstater är den faktiska monopoliseringen av jorden avgjort högre än vad statistiken utvisar.**

Monopolkoncentrationen inom jordbruket begränsas inte endast till jord. Allt kapital koncentreras. Costa Pinto (1948, s. 184) har beräknat att 78 procent av gårdarnas värde får tillskrivas jorden år 1940. Folkräkningsdata antyder att det övriga kapitalet är ännu mera koncentrerat.

Transporterna, den kommersiella distributionen och finansieringen av jordbruksprodukter är också monopoliserade, särskilt vad beträffar de stora avsalu- och exportgrödorna.

Och dessa monopol är dessutom till övervägande del utländska. Av de tio största kaffefirmorna, vilka exporterar 40 procent av skörden, är åtta utländska och därav sju USA-ägda (Vinhas 1962, s. 64). Två nordamerikanska företag, det världsomspännande bomullsmonopolet Anderson & Clayton och SANBRA stod för 50 procent av den bomull som exporterades

* För ännu ett partiellt stöd för denna siffra se Efterskrift nedan

** För substansiella data från andra delstater angående kombinerat ägande se Efterskrift, som tar upp en aktuell undersökning utförd av Comité Interamericano de Desarrollo Agrícola.

från Brasilien år 1960. Enligt den brasilianske kongressmannen Jacob Frantz (1963) mottog dessa båda företag år 1961 54 miljarder cruzeiros av de sammanlagt 114 som Banco do Brasil (landets riksbank) lånade ut till alla åkerbruks- och boskapsaktiviteter sammantagna. När det gäller köttkonserver står fyra utländska företag, de tre berömda Chicagofirmorna Chicagoans, Swift och Armour, samt Anglo för 12-15 procent av alla i Brasilien slaktade djur, men samtidigt för 80 procent av dem som slaktas och behandlas i de stora moderna slakthusen, vilka i princip betjänar storstads- och exportmarknaderna (Conjuntura Económica 1962, s. 50). Sockret kontrolleras genom det offentliga Institutet för socker och alkohol, vilket antas tjäna allmänna intressen, men som i själva verket kontrolleras — som fallet brukar vara i den kapitalistiska världen — av sockerproducenterna själva. De använder sig därigenom av statlig protektion och prisstöd i likhet med sina kolleger i det brasilianska kaffeinstitutet.

För andra grödor, särskilt stapelvaror, är uppgifter om transporter, handelns och finansieringens koncentration mindre lätt åtkomliga. Men den konservativa dagstidningen Folha de São Paulo (1963) konstaterar att producenterna och konsumenterna av jordbruksprodukter är underkastade ett nätverk av monopolister och spekulanter, vilka två eller tredubblar priserna. Den likaledes konservativa Correio da Manhã (1963) berättar att produkter från delstaten Rio de Janeiro faktiskt säljs med ett 1 500-procentigt påslag i staden. Och Geiger bestyrker genom hela sin undersökning, att ett sådant monopoliserande av jordbruksprodukter är universellt.

Monopolet överflödar alltså i det brasilianska jordbruket, och den ena koncentrationen stärker den andra. Genom kommersiella och andra samband vidmakthåller monopolen underordnandet och tillåter exploatering, vilket i sin tur alstrar utveckling/underutveckling. Det är en kombination av alla dessa som skapar Brasilien och krisen i dess jordbruk.

3 Analys av jordbruksproduktion, organisation och levnadsstandard

Analysen av produktion, organisation och levnadsstandard inom jordbruket kan för enkelhetens skull indelas i: (a) kommersiellt stordriftsjordbruk, (b) residualjordbruk, som inkluderar naturahushållning och produktion i liten skala, (c) underproduktion och icke-produktion av vissa varor i förening med överproduktion av andra, (d) arbetets organisation på gårdarna med dess mångfald av relationer ägare-arbetare och (e) motsättningar i levnadsstandard inom den agrara sektorn och i ekonomin som helhet.

(a) *Marknadsjordbruk.* Det menas ofta att handeln med jordbruksprodukter nödvändigtvis är sekundär i förhållande till produktionen — att det är en fråga om hur man skall förfara med dem sedan deras produktion bestämts av andra, d v s produktionsbetingade och 'interna' överväganden, vilka i sin tur bestäms eller 'begränsas' av 'feodala' eller 'förkapitalistiska' produktionsrelationer mellan ägare och arbetare. Tesen i denna uppsats är naturligtvis att marknadsbestämningen dominerar. Allt initiativ och kapital till den kommersiella stordriftsproduktionen kommer ursprungligen från handelsintressen bortom haven. Med utvecklandet av en relativt oberoende brasiliansk marknad och brasilianska handelsintressen kommer dessa att spela en roll vid jordbruksproduktionens bestämning. Men i grunden ändrar detta ingenting i jordbruket självt.

Handelsintressen har varit och är källan till kapital och kredit för den kommersiella jordbruksproduktionen. Ett tidigt exempel på detta har vi i boskapsproduktionens utveckling till att försörja den en gång dominerande guld- och diamantsektorn och i viss utsträckning, tidigare ändå, sockerproducenterna.

Med den fortsatta handeln med metropolerna på andra sidan haven och med utvecklandet av den brasilianska metropolerna har den kommersiella överhögheten över stordriftsproduktionen blivit kvar. Detta betyder naturligtvis inte att den produktiva källan till kapitalet måste ligga utanför jordbruket. Det betyder endast att den slutliga kontrollen ligger i händerna på dem för vilka kommersiella överväganden dominerar. När under senare tid jordbrukspriserna har stigit snabbare än priserna i industrin betyder detta heller inte att kapital förs över från 'icke-

jordbrukssektorn' till den agrara sektorn eller till jordbruksproducenternas konsumtion. Priset på jordbruksvaror avspeglar produktionsförhållanden mycket mindre än kommersiella överväganden just på grund av ekonomins höga monopoliseringsgrad. Vinsterna av ett högre pris på jordbruksvaror stannar därför i stort inom handelssektorn. Och även den del som hamnar i händerna på 'jordbrukarna' går nödvändigtvis inte till deras produktionsutgifter eller ens till deras konsumtion.

Frågan uppstår nämligen om i vilken utsträckning dessa ägare i första hand är producenter och i vilken de primärt är 'handelsmän'. Kakaodlarna i Bahia är kända för att vara affärsmän långt mer än odlare, för att se till produktionskvoter mer än till kostnads kalkyler (Prado 1960, s. 203). Enligt Geiger (1956) tycks alla ägare av någon storleksordning i delstaten Rio de Janeiro framför allt vara affärsmän och spekulanter. Detta gäller otvivelaktigt för andra delstater i en långt högre utsträckning än vad som brukar inses.

Vi måste vidare räkna med de grödor som produceras av företagare som arrenderar stora landområden för kontraktsodling, som risproducenterna i Rio Grande do Sul. Geiger (1956, s. 72 f. och 81 ff.) omtalar dessutom att godsägarna samtidigt köper upp och finansierar deras arrendatorers produkter, precis som sockerbruk, konservenfabriker och andra handelsföretag gör i förhållande till sina leverantörer. Vinhas de Queiróz rapporterar slutligen från ett preliminärt urval av 50 ur en grupp av 800 ekonomiska enheter som hans institution studerar, att 35 procent av de brasilianska och 70 procent av de utländska ekonomiska grupperna äger jordbruksföretag av något slag, 30 respektive 40 procent driver också lagrings- eller distributionsverksamhet, 'vilket tyder på att handel med jordbruksprodukter tillhör deras viktigaste verksamhetsgrenar' (Vinhas de Queiróz 1962, s. 10). Vinhas viktigaste upptäckt är den höga monopoliseringsgraden i Brasiliens ekonomi, inberäknat den i produktionen och distributionen av jordbruksprodukter.

Tabell 3

Sysselsättningens och inkomstens fördelning på sektorer (i procent)

	Primärsektorn (jordbruk)		Sekundärsektorn (industri)		Tertiärsektorn (service, finansväsen och handel)	
	sysselsatta	inkomst	Sysselsatta	inkomst	sysselsatta	inkomst
Brasilien	66	33	11	20	23	47
Nordeste	78	42	6	12	15	46

Källa: Desenvolvimento & Conjuntura 1958/7, s. 52.

Handelns relativa roll och inflytande i jordbruket kan även studeras i relationen mellan sysselsättning och inkomster inom ekonomin i dess helhet. Tabell 3 visar att inkomsterna inom industrin procentuellt sett är dubbelt så höga som genomsnittet, såväl för Brasilien som helhet som för Nordeste. Inom jordbruket är procentandelen av inkomsterna naturligtvis lägre än den av sysselsättningen. Men de anställda inom den tertiära sektorn tjänar dubbelt så mycket som sin proportionella andel av nationalinkomsten, och i det agrara, 'feodala' Nordeste tre gånger så mycket. Eftersom huvuddelen av dessa inkomster härrör från finansväsen och handel, och eftersom många av 'bönderna' (agricultores) inom den primära sektorn i huvudsak är affärsmän, kan vi få en viss föreställning av vilken roll och vilket inflytande ekonomiska överväganden måste ha inom jordbruket. Det sker naturligtvis en påtaglig reaktion hos den kommersiella jordbruksproduktionen på förändringar i tillgången på kredit och i efterfrågan på produkter från den finansiella och kommersiella sektorn. De viktigaste förändringarna i tiden inom olika regioner och mellan skilda grödor kan endast förstås på detta sätt (Furtado 1959, Prado 1960, 1962 o s v).

Enligt Instituto Brasileiro do Café (1962, s. 5) bidrar kaffet med 5,5 procent av Brasiliens nationalinkomst, vilken siffra stiger till 'omkring 10 procent' om vi medräknar transporterna,

saluföringen och exporten av kaffet. Men också de 5,5 procenten innefattar mycket mer än produktionskostnaderna. 'Kaffet' blir på så vis relativt lite 'jordbruk' och en hel del handel. På motsvarande sätt visar Schattan i sina olika arbeten om bomullen, vetet och jordbruket i São Paulo (främst 1961), Piaxão (1950), Singer i sitt aktuella arbete (1963), Rangel (1961), Geiger (1956) och andra hur produktionen av särskilda grödor och i särskilda områden genom expansion och sammandragning reagerar på ändrade kommersiella förhållanden.

Det har sagts att det kommersiella jordbruket trots allt detta reagerar otillräckligt på förändringar i efterfrågan och behovet av jordbruksprodukter, framför allt därför att försörjningen av städerna med livsmedel är otillräcklig, vilket leder till höjda livsmedelspriser. Men även om brist på livsmedel kan avslöja bristande reaktion på sociala behov får de inte tolkas som bristande reaktion hos jordbruksföretagen på faktisk kommersiell efterfrågan. Långt därifrån. Den är just bevis på jordbrukets reaktion på den höga monopoliseringsgraden inom organisationen av produktion och distribution. Vilken elementär, marxistisk eller västerländsk nyklassisk, ekonomisk handbok som helst visar att de ekonomiska konsekvenserna av monopol är höga priser och låg produktion.

(b) *Marginellt jordbruk.* Medan naturhushållningsjordbruket och mycket av det småskaliga jordbruket definitionsmässigt kan tyckas vara icke kommersiella är de ändå kommersiellt bestämda därför att de är marginella i förhållande till marknadsjordbruket. De är marginella i varje tänkbart avseende — marginell jord, marginellt kapital, marginella inkomster, marginell arbetskraft, marginell distribution, marginellt allting. Det marginella och marknadsjordbruket liknar de båda halvorna av samma timglas. Förbindelsen dememellan kan förefalla tunn, men resurserna flyter faktiskt från den ena till den andra vid timglasekonomins varje vändning. Vad bestämmer detta resursflöde? Uppenbarligen inte de växlande framgångarna för naturasektorn, åtminstone inte i Brasilien. (Jordreformen i Bolivia lyckades faktiskt delvis förvandla naturasektorn till den primära.) Den avgörande faktorn ligger antingen i marknadssektorn och dess skiftande framgångar och/eller i den nationella och internationella ekonomin som helhet.

Den nationella karaktären och marknadsbestämningen hos det småskaliga och naturajordbruket kommer till uttryck på många sätt. Caio Prado (1960) visar på att det kommersiella stordriftsjordbruket alltid gått i bräschen för hela det brasilianska jordbrukets utveckling. Först i dess skugga och fotspår, på redan utsugna jordar, har det lämnat ett marginellt och tillfälligt utrymme för småbruk och naturhushållning. Prado påpekar dessutom att när marknadsjordbrukets goda konjunkturer viker, som de gjorde på 1930-talet, medför detta en period av 'goda tider' för naturhushållningsjordbruket. Under det årtiondet blev utvecklingen mot jordkoncentration tillfälligt omkastad när de stora ägarna sålde delar av sina egendomar för att öka sitt rörliga kapital. Under sådana förhållanden har arrendatorerna större förmåga att styrka sina krav på jord och på tillåtelse att få odla grödor för sin egen försörjning. Den 'icke-kommersiella' sektorn i allmänhet ökar. Men när efterfrågan på en eller flera avsalugrödor stiger börjar småbrukarna finna sig satta på mellanhand och blir uppköpta. Arrendatorerna finner, som Pernambucos dåvarande guvernör Miguel Arraes beskrev det vid en föreläsning, att planterandet av sockerrör sprider sig ända in i deras hem, för att inte tala om deras marginella åkrar.

Det som Caio Prado (1960) och Schattan (1961, s. 87) diskuterar på regional nivå bestyrker Geiger (1956) för särskilda gårdar vid särskilda tidpunkter, sådant som nedgången i spannmålsproduktion inför stigande efterfrågan på avsalugrödor (s. 72 och 129). Dessutom avtar icke-avsalugrödorna genom brist på kapital (s. 81 if.), därför att arrendatorer och även småbrukare är beroende av ägarna-köpmännen, i första hand för utsäde och rörelsekapital i allmänhet för att kunna åstadkomma sin produktion, och i andra hand av transporter, lagring m m för att få ut den på marknaden (s. 74 ff.). Slutligen begränsar — och därmed bestämmer — ägaren arrendatorns produktionsval med avseende på fleråriga grödor, jordutsugande

grödor, boskap, användning av redan utsugen jord, jordbruksaktiviteternas tidsföljd — kort sagt allting — i överensstämmelse med sina egna ekonomiska intressen (s. 80 f.). Timglasrelationen mellan det marginella och marknadsjordbruket har sålunda en kanske otillräckligt insedd effekt eller funktion — den av försäkring. Det ömsesidiga sambandet kan bland mycket annat ses som ett jättelikt försäkringssystem för jordägaren, för jordbruket och för ekonomin i dess helhet. Just genom att den är marginell i produktion och inkomster tjänar naturasektorn som en stötdämpare som delvis isolerar, stabiliserar och skyddar hela jordbruksekonomin. Därigenom hjälper den till att stabilisera den nationella och internationella ekonomin — naturligtvis till fördel för dem, inklusive jordägarna, vars inkomster hämtas från handeln, och till nackdel för den naturahushållande brukaren, som inte får dela vinsterna utan får stå för fiolerna i detta arrangemang. Natura-sektorn är därför långt ifrån någon 'broms' på den nationella och internationella ekonomin, utan liknar mer en fjäder eller en ballast i bakluckan på en bil: den hindrar maskinen från att upplösas i sina fogar när den färdas över den — självförvållat — ojämna vägen. På så vis blir det 'icke-kommersiella naturajordbruket' marknadsbestämt genom förmedling av monopolkontrollen över jorden och andra ekonomiska resurser och institutioner.

(c) *Över- och underproduktion.* Under denna rubrik hänför jag även icke-produktion, under- och överfinansiering, -distribution m m. Med 'överproduktion' menar jag inte för mycket absolut produktion utan för mycket produktion, finansiering, distribution o s v av en vara i förhållande till andra. 'Under- och överproduktion' blir därför den agrara motsvarigheten till utveckling/underutveckling på de nationella och internationella nivåerna. Också den är ett ofrånkomligt resultat av en förhärskande, monopoliserad handelskapitalism. Underproduktion och överproduktion kan heller inte skiljas från varandra i den nuvarande ekonomiska strukturen. Att säga allt detta är inte detsamma som att förneka att koncentrationen av ägande och kontroll över jorden inte skulle vara av avgörande betydelse för detta fenomen. Det gäller bara att placera detta i rätt sammanhang och perspektiv.

Monopoliseringen av jord och andra resurser resulterar nödvändigtvis i en exploatering av de icke monopoliserade resurserna, det vill säga arbetskraften, och i ett underutnyttjande av alla resurser. Ett av de huvudsakliga syftena med att äga mycket jord är sålunda, såväl på den samhällseliga som den individuella nivån, inte att bruka den utan att förhindra att den används av andra. Dessa andra som förnekas tillträde till den primära resursen hamnar ofrånkomligen under deras herravälde, som kontrollerar den. De exploateras också på alla tänkbara sätt, och typiskt nog främst genom låga löner. Den monopolistiska koncentrationen av jordägandet medför därför monopsoni på arbetsmarknaden, vilket håller nere löner och produktionskostnader. Inte bara för jordbruket utan likaväl för industrin, inte bara för den nationella kapitalistiska ekonomin utan också för den internationella.

Monopoliseringen av jordägandet leder till en markanvändning i monopolistens intresse. Själv står han vanligen inför en kommersiell monopolist. Därför uppträder det, paradoxalt nog, en hel kedja av monopol-monopsoni- och oligopol-oligopsoni-flaskhalsar på jordbruksprodukternas väg från den enkle producenten till den enkle konsumenten — vilken ofta är samma och på så vis dubbelt exploaterade person. Ignacio Rangel (1961, s. III) säger att denna monopolkedja 'metodiskt organiserar knappheten' och därigenom 'pålägger konsumenten roffarpriser, för att inte tala om den låga lön som producenten får. Och de stora jordägarna 'reagerar' alltför väl på dessa marknadens tryck. De förvandlar sin utmärkta åkermark till exempelvis extensiva betesmarker och driver sålunda bort sina arrendatorer genom en typisk 'omfattningsmanöver', antingen när priserna på andra jordbruksprodukter stiger eller när köttpriset går upp. Köttet går till relativt välbärgade inkomsttagare, medan låginkomsttagarna lämnas utan sina stapelvaror. Och jordägaren har ytterligare fördelar (Geiger 1956, s. 122). Det är relativt lätt att få kredit för boskapsuppfödning (enligt Geiger är praktiskt taget varje nötkreatur i delstaten Rio belånat), och bruket tillåter också jorden att

återhämta sig medan den ligger i träda. Vittnesbörden om detta är legio (Geiger 1956, s. 58 f. och 122 ff., Schattan 1961, s. 94 o s v), och Instituto Brasileiro do Café (1962, s. 44), rekommenderar statliga bidrag för att övergå till annan användning av jord som man vill ta ur kaffeproduktionen anmärker, att sådana inte är nödvändiga när jorden skall förvandlas till betesmark, eftersom detta sker i alla fall.

Icke-utnyttjande och underutnyttjande har också andra källor. Ägarna önskar ligga på jorden och ha den i beredskap för framtida användning, varför de arrenderar ut den under tiden. De 'använder' och köper jord därför att den är en utmärkt gardering mot inflation, kanske den bästa. I delstaterna Espírito Santo och Paraná har sålunda priset på jord stigit snabbare än prisnivån i allmänhet (Geiger 1956, s. 63). Väl belägna jordar kan också tjäna andra spekulativa ändamål: de hålles ofta i beredskap för framtida styckning, för kommande skogsplantering (s. 54 och 179 ff.), för skattemässiga fördelar (*Folha de São Paulo* 1963) och liknande. Och om man håller på jord i spekulationssyfte och under tiden låter boskap beta och gödas på den ger den ett bidrag till ens inkomst utan extra utgifter och besvär. Det är därför som man praktiskt taget inom synhåll för Rio de Janeiro har samma genomsnitt av 3-5 nötkreatur per hektar som många mil ut i ödebygden (Geiger 1956, s. 121).

Ekonomins monopolistiska struktur har även andra effekter, eller för att se det från andra sidan, andra välbekanta fenomen kan förklaras av den monopolistiska handeln utan att man behöver uppfinna någon 'feodalism'. 32 procent av kommunerna i Nordeste och 19 procent av dem i den södra regionen (28 procent av landets sammanlagda antal) rapporterar att ingen jordbrukskredit står att få, och 39 respektive 51 procent meddelar att man endast har tillgång till kredit utanför bankerna, det vill säga handelskredit eller annan (Comissão Nacional 1955, s. 85 ff.). Andra undersökningar konfirmerar att ingen kredit finns för småproducenterna, och naturligtvis inte för icke-kommersiella, nyttiga grödor. Men för det monopoliserade och därför lönsamma transportväsendet och distributionen är krediten relativt generös — liksom naturligtvis för den monopoliserade industrin och de supermonopolistiska utländska kartellerna. Allmänt gäller att kredit inte står att få för livsmedelsgrödor, men att den vackert strömmar till de industriella (råvaru-) grödorna och exportgrödorna. Dessa lagras sedan därför att den monopoliserade industrin inte kan absorbera dem, vilket skapar ytterligare tillfällen till spekulationsvinster från lagren. Eller för att tala med Treårsplanens försiktigare (men med mer illustrativa data berikade språk): 'Mellan 1952 och 1960 har den med kaffe odlade arealen ökat med 1 600 000 hektar (57 procent), medan den totala odlade arealen ökat med 38 och den som upptas av livsmedelsgrödor med 43.' Av planens tabell L II framgår emellertid att ökningen i avkastning var 150 procent för kaffet och 60 för livsmedlen. 'Eftersom det inte har funnits någon möjlighet att placera hela kaffeskörden på den internationella marknaden har den samhällseliga produktiviteten för produktionsfaktorerna i kaffesektorn varit mycket låg, vilket tvingat den federala regeringen att lägga upp stora lager, som det inte finns några utsikter till att placera på marknaden inom överskådlig tid' (Plano Trienal 1962, s. 134 f.).

Detta mönster begränsas inte till kaffet. Planen visar att all avkastningsökning som överskridit 5 procent (utom för potatis som ökade med 15) skett för industrigrödor: kaffe 87, jordnötter 33, bomull 15 (världsmarknaden för bomull var särskilt pressad under denna period), socker 9, peppar 57 procent.

Avkastningen av stapelprodukterna varierade å andra sidan mellan en ökning med 1 och en minskning med 3 procent för majs, ris, bönor och bananer. Vetet sjönk med 20 procent. Den brasilianska befolkningens stapelvara, maniok (kassava), som nästan aldrig odlas i stor skala därför att kapital saknas, uppvisade en avkastningsförändring av noll (Plano Trienal 1962, s. 139).

Utsikterna till högre profiter i spekulativ handel och industri fungerar som en pump som drar kapital från den kapitalfattiga jordbruksproduktionen, särskilt när det gäller

masskonsumtionsgrödorna, vilket exakt motsvarar det sätt på vilket utvecklade länder och regioner drar kapital från kapitalfattiga underutvecklade länder och regioner. Detta förstärker olikheterna och ökar i sin tur flödet av resurser — mänskliga lika väl som ekonomiska — till ur samhälls synpunkt icke önskade kanaler. Orsaken till detta är inte 'feodalism' eller 'förkapitalism' utan kapitalism. Och problemen med jordbrukets avkastning och inkomster kommer, lämnade åt sig själva, att bli värre, inte bättre (Schattan 1961, s. 89). Samma utsikter möter oss med problemet utveckling/underutveckling i allmänhet.

(d) *Produktionens organisation på gårdarna*. Ingen ifrågasätter att relationerna ägare-arbetare på gårdarna bestäms av koncentrationen av jordägandet. Men som vi sett kan några ytterligare överväganden hjälpa till att förklara både deras orsaker och verkningar. Det har sagts att relationerna har sin egen rationalitet en 'feodal' rationalitet — vilken garanterar deras överlevande och deras framgångsrika motstånd mot rationellare kapitalistiska former. Det hävdas också att de skilda formerna av arrende är radikalt olika, att alla tycks ha sin egen rationalitet och att det är dessa 'feodala relationer' som bestämmer inte bara produktionens organisation i den 'feodala' sektorn utan även det ekonomiska hälsotillståndet i den 'kapitalistiska' sektorn och inom ekonomin som helhet.

Analyserna i denna undersökning förkastar dessa tolkningar. Skiftande former av relationer ägare—arbetare återfinns blandade med varandra över hela landet, i varje region, på många enstaka gårdar, inom många arbetarfamiljer, och de tycks ofta växla fram och tillbaka också från en skördeäsong till en annan (Prado 1960, s. 213 och Geiger 1956). Beror det på att graden av feodalism eller av kapitalistisk penetrering växlar från plats, familj och år till annat? * Eller är det därför att de förändrade kraven från den kapitalistiska ekonomin och jordbruket tillåter eller begär av ägaren olika sätt att organisera sin produktion samt olika sätt att exploatera jord och arbetskraft? Vi kan i korthet inför varje fall av relationer mellan ägare och arbetare fråga: Hur länge skulle den kunna motstå en förändring i den kapitalistiska arbets- och produktmarknaden som skulle göra ett övergivande av den vinstgivande eller ekonomiskt nödvändigt för ägaren?

Bara genom att ställa dessa frågor antyder man att relationerna ägare—arbetare långt ifrån utgör orsakskedjans fästpunkt — eller den grundläggande motsättningen för att använda marxistiska termer — utan bara är en utvidgning av och ett uttryck för den bestämmande kapitalistiska strukturen och relationen. Denna struktur är monopolkapitalismen och relationen, relationens innehåll, är ägarens resulterande exploatering av arbetaren, där ägaren skördar frukterna av arbetarens möda. Det som gör relationen möjlig är naturligtvis ägarens monopol/monopsoni-ställning. Det som avgör vad form relationen tar sig, med bibehållet exploaterande innehåll, är framför allt ägarens kapitalistiska intressen. Han inte bara exploaterar, han dikterar också vilken form exploateringen skall anta.

Monopoliseringen av jorden tvingar icke-ägarna och även de små ägarna att köpa sig tillgång till eller frukterna av denna nyckelresurs. Det enda sättet att åstadkomma detta är att sälja sin arbetskraft till den monopolistiske/monopsonistiske köparen. Enligt det resonemang som förs av Costa Pinto (1948), Caio Prado (1960), Ianni (1961) med flera kan formerna för denna försäljning klassificeras på följande sätt:

försäljning av arbetskraft mot kontant lön (lönearbetare)
 försäljning av arbetskraft mot produkter (betalning i varor)
 försäljning av arbetskraften mot rätten att bruka jord (arrende)
 och betalning i pengar (arrendering)
 och betalning i produkter (sharecropping)
 och betalning i arbetskraft (obetald, tvångsmässig arbetskraft).

---

* Denna förklaring, som logiskt härletts från en del av 'feodalism'-tesen, är oförenlig med en annan del av denna tes som går ut på att feodalismen håller på att försvinna och att kapitalismens avancerar utan bakslag.

Relationen ägare—arbetare kan naturligtvis innefatta kombinationer av ovanstående. Arbetaren måste ofta betala ägaren inte bara för tillgången till jord utan också till dennes monopol på krediter, lagringsmöjligheter, transporter, marknadsföring av varor — i korthet monopol på allting. Också när arrendatorerna förmår producera mer av en gröda än vad som åtgår för att täcka deras omedelbara behov tvingas de ofta — därför att de saknar lagringsmöjligheter, betningsmedel m m, och därför att de har ett omedelbart behov av kontanter — att sälja sitt överskott till ägaren, endast för att sex månader senare köpa tillbaka samma vara för dubbla priset (Geiger 1956, s. 130). Om ägarens monopol på dessa kommersiella verktyg inte ensamt förmår att tvinga arrendatorn att 'sälja' sin produkt till ägaren, så tillåter honom ägarens monopol på jord och hans monopsonistställning i förhållande till arbetskraften (och hans därav följande förmåga att avhysa 'icke samarbetsvilliga' arbetare från sin jord) att intill sista smula bemäktiga sig arbetarens produkter.

Vilken av dessa former av exploaterande relation, eller av deras kombinationer, som man kommer fram till i ett givet fall beror framför allt på ägarens intressen. Och dessa bestäms i sin tur av den kapitalistiska ekonomi av vilken han är en del. I vissa fall är det relativt enkelt att förklara behållandet eller införandet av ett visst slags förhållande. Kontantlöner och korttidskontrakt är exempelvis lämpligare om tillgången på arbetskraft är god och säker i förhållande till ägarens aktuella och potentiella efterfrågan och/eller när fleråriga grödor är ekonomiskt önskvärda och när ägaren av spekulations-skäl vill göra en snabb växling från en gröda till en annan, när tiderna är goda, när penningvärdet faller på grund av inflation o s v. Under andra förhållanden och vid andra tidpunkter, som när tillgången på arbetskraft är mindre god, blir betalning i form av varor och olika former av arrende, som binder arbetaren till en bestämd ägare, mer lönsamma för den senare.

Vi får inte tro att icke penningbaserade kontraktsrelationer aldrig uppträder under kapitalismen. De uppträder tvärtom ofta för att exploatera bonden både som producent och ytterligare en gång som konsument. Också när det inte omedelbart framgår vilken funktion en viss typ av relation mellan ägare och arbetare fyller får vi inte därmed uppge försöken att hitta en. Vi får heller inte resonera som så att vi behöver utomkapitalistiska förklaringar därför att det bara finns 'en' kapitalism men olika former av relationer mellan ägare och arbetare. Det är uppenbart att kapitalismen medger, nej kräver, en mångfald av sådana relationer, som svarar mot mångfalden av kapitalistiska förhållanden och utvecklingsfaser. Om vi inte kan fastställa en kapitalistisk förklaring till förhållandet ägare—arbetare i ett givet fall får vi heller inte dra den egendomliga slutsatsen att dessa för gården och trakten säregna förhållanden på något sätt 'bestämmer' de ekonomiska operationerna annorstädes i den kapitalistiska strukturen. Att vidhålla att förhållandena mellan ägare och arbetare på gården skulle bestämma utvecklingen utanför densamma därför att en marxistisk grundsats säger att inre relationer och motsättningar bestämmer de yttre är att förväxla gården med den ekonomiska strukturen.*

(e) *Motsättningar i välstånd.* Kapitalismen alstrar sålunda genom sina tre principer underordning, kommersialisering och monopolisering ett otal av motsättningar i välstånd — en utveckling som sker hand i hand med underutvecklingen. Det produceras alltför mycket avsalugrödor, särskilt sådana för export, och alltför få livsmedelsgrödor för masskonsumtion. Jordbrukets kapitalisering ökar med den skärpta monopoliseringen.

Jordbrukets produktion ökar, men avkastningen av stapelvaror utvecklas inte. Om lönerna stiger så stiger priserna snabbare. Priserna på jordbruksvaror stiger snabbare än de på

---

* Det är mig en gång nyttigt att skilja mellan 'inom gården' och 'utanför gården', vilket inte är samma distinktion som görs i den marxistiska teorin. Jag ansåg, liksom Ignacio Rangel (1961, s. IV) tycks anse, att denna distinktion kunde bidra till att undvika ett missförstånd genom att kalla jordbruket 'feodalt' när de 'yttre' relationerna uppenbarligen var kapitalistiska medan de 'inre' inte var det. Jag tror emellertid nu att alla relationer är i grunden påverkade av ekonomins kapitalistiska struktur, och jag kan därför inte längre rekommendera denna distinktion.

industrivaror, men kapitalet flyter ändå ut ur jordbruket. Inkomsterna i jordbruket kan öka (enligt Schattan [1961, s. 88] sjunker per capitainkomsten), men inkomstskillnaderna ökar också, och de fattigaste blir absolut sett fattigare. Kontantlöner ersätter andra former av kompensation, men jordbruksarbetarna förtjänar mindre. De tvingas bort från landsbygden och flyttar till städerna, där de hamnar som arbetslösa i slummen och tvingas betala ett högre pris för sitt uppehälle.

Med den uttalade avsikten att korrigerera dessa avvikelser ingriper regeringen i processen. Men detta ingripande bara förstärker avvikelserna. De offentliga investeringarna och tillförandet av teknologi till jordbruket är endast till nytta för jordägarna, inte för jordbruksarbetarna. Jordbrukskrediterna hamnar i händerna på dem som redan monopoliserat handeln med jordbruksförmödenheter. Nya lagringsmöjligheter tjänar spekulanterna i jordbruksvaror. Statlig upplagring och prisreglerande mekanismer kontrolleras av de största, däribland utländska, finans- och handelsmonopolisterna, som använder dem uteslutande för att tillgodose sina egna intressen som borgare. Minimallöner för jordbruksarbetare och maximiarrenden drabbar, även om de kan genomföras och blir genomförda, de små och svagare ägarna på bekostnad av de större och ekonomiskt starkare, vilka senare absorberas av de strategiskt utplacerade handelsmonopolen. Dessa reducerar antalet anställda arbetare och ökar arbetslösheten och förstärker rent allmänt monopoliseringen av jordbruket och landsbygden. Bourgeoisins offentliga ingripande stärker med andra ord bourgeoisin — och med den ibland även småbourgeoisie.

Den borgerligt kapitalistiska jordreformen åstadkommer med nödvändighet detsamma. Regeringens program för försäljning av jord förvandlas till ett program för förvaltande av jord på jord ännu mer och underlättar därmed jordspekulationen och inflationen. Orsakerna till jordbrukskrisen fördöljes ännu mer — vilket otvivelaktigt varit ett av reformens huvudsyften, precis som i Venezuela (jfr Frank 1963 a). Också den stora mexikanska jordreformen, som föregicks av tio års borgerlig revolution — den avgjort mest djupgående i Latinamerika före den cubanska — blev den huvudsakliga basen för Mexicos nya bourgeoisie och för dess nuvarande, allt djupare utveckling/underutveckling (Frank 1962 och 1963). Borgerliga reformer är, vilket förtjänar att upprepas, reformer för borgarklassen. De kan lösa varken jordbrukets eller underutvecklingens problem.

4 Teoretiska och politiska slutsatser

Denna analys behöver fördjupas och utsträckas och samtidigt måste en fullständig teori om utveckling och underutveckling utarbetas. Min analys av den påstådda samexistensen av feodalism och kapitalism ifrågasätter den förhärskande dualistiska teorin. Och eftersom de teoretiska och politiska implikationerna av denna dualism ofta förmärks i problem som ligger långt från den diskussion som utvecklats här, är det ett oavvisligt krav att vi ånyo granskar våra resonemang om underutvecklade länder, söker upp dessa dualismens implikationer och utarbetar en enhetlig, dialektisk teori om den kapitalistiska utvecklingsprocessen (och även om den socialistiska). De analyser av den hittillsvarande brasilianska utvecklingen längs de linjer som Celso Furtado (1959) och Caio Prado (1962) följt och som här bara skisserats, måste skärpas teoretiskt och utsträckas till nutiden och framtiden, så att vi bland annat bättre kan fastställa och beräkna de mänskliga kostnaderna för en fortsatt kapitalistisk utveckling/underutveckling.

Min analys av den brasilianska situationen kan också få tillämpning annorstädes i Latinamerika och kanske även i Asien och delar av Afrika. Den måste kanske omformuleras för länder som Peru och Bolivia, som behållit mycket av den infödda befolkning som bodde i länderna före erövringen, och som exporterat inte så mycket jordbruksprodukter som mineraler (och som under kolonialtiden och för Perus del ännu idag är importörer av livsmedel). Så även för länder som Venezuela, som nyligen ersatt jordbruks- med

mineralexport och kanske också för Mexico och Brasilien, som kan komma att ersätta sin jordbruksexport med utförsel av industrivaror. Men kärnan i analysen, en enhetlig teori för den kapitalistiska utvecklingen/underutvecklingen, skulle på ett verksamt sätt omtolka mycket av den latinamerikanska verkligheten sådan den betraktats av såväl borgerliga som marxistiska forskare.

Särskilt viktig är en fullständigare analys av jordbrukets finansiering och handel och dess samband med å ena sidan jordbruksproduktionen och å den andra med den brasilianska och utländska handeln och industrin i allmänhet. En sådan analys skulle öka vår förståelse för hur en jordreform stärker, inte försvagar, den kommersiella-finansiella monopolsektern och den bourgeoisi och de småborgare som stöder sig på denna. På samma sätt kräver sambandet mellan jordbrukets situation och imperialismen en analytisk utvidgning från den rena beskrivningen av olika utländska intressen inom jordbruket till en teoretisk formulering om deras inbördes relationer, med varandra och med hela den kapitalistiska ekonomin.

Denna analys borde specifikt relateras till en analys av klasstruktur och klassdynamik. Utveckling och underutveckling gäller för en klass respektive en annan. Kombinerad utveckling/underutveckling återspeglar en relation mellan klasser. Deras ömsesidiga och ömsesidigt orsakade utveckling framkallar en dialektisk utveckling av klassrelationerna. Relationerna av underordning, monopolisering och exploatering mellan utveckling och underutveckling motsvarar förhållandet mellan klasser.

Vår analys har slutligen långtgående politiska implikationer för jordbruket och hela samhället. Den bekanta reformpolitik som separat tar upp jordbrukssektorn — eller t o m en del av den — och likaledes separat behandlar den internationella imperialistiska 'sektorn' är långt ifrån riktig. Min analys ifrågasätter den teoretiska basen inte bara för den borgerliga ideologin utan också för de kommunistiska partierna i Brasilien och annorstädes i Latinamerika, som upprättar sina program och sina allianser med bourgeoisin på premissen att den borgerliga revolutionen återstår att utföra. Det är de ohöljda kapitalistiska intressena hos godsägarna-handelsmännen och de kommersiella och finansiella kretsarna som får sitt skydd i den borgerliga taktiken och strategin att 'reformera' kapitalismen. Strategin och taktiken för bönderna och deras allierade måste vara att krossa och ersätta kapitalismen.

5 Efterskrift: ytterligare bevis

Sedan denna studie gjordes har Comité Interamericano de Desarrollo Agrícola (CIDA, Interamerikanska kommittén för jordbrukets utveckling) börjat tillhandahålla nytt bevismaterial som styrker mina tolkningar särskilt vad gäller den kapitalistiska monopolhandelns avgörande roll i Brasiliens jordbruk. Jag är tacksam över att ha fått använda deras ännu opublicerade, preliminära resultat, för vilka CIDA sammanställt rapporter från intensiva fältstudier i elva kommuner, representerande hela Brasilien.

(a) *Monopolens jordägande*. Från flera kommuner gavs bevis för att enskilda ägare äger många egendomar. Della Piazza (1963, s. 20) rapporterar från Santarém i Baixo Amazonas om fall, där enskilda ägare har 78, 76 och 55 egendomar var. Medina (1963, s. 87) berättar från Sertãozinho i São Paulo-provinsen, att av 323 ägare 40 har två, 12 har tre, 3 har fyra, lika många fem och 6 ägare sex till tjugotre egendomar var. I denna kommun ägs sålunda 214 av de totalt 473 egendomarna av sådana som har två eller flera. (Fördelning med avseende på egendomarnas storlek redovisas inte.) I Jardinópolis, São Paulo, fann samma undersökare 30 ägare med två, 9 med tre, 2 med fyra, lika många med fem och likaledes 2 med sex egendomar var; detta inom ett totalt antal av 295 ägare. Redovisade resultat från andra kommuner, samt sådana insamlade av Geiger (där jag redan återgett dem för Rio de Janeiro) visar också att den faktiska jordägandekoncentrationen är avgjort större än den som folkräkningen anger.

CIDA-undersökningen belyser också indirekt skillnaden mellan ägarna till vad jag kallat

tillräckliga och otillräckliga jordbruk. Man nämner ofta förhållandet att småbrukare arbetar på storbrukarnas jord — eller arrenderar ut sin egen till dessa — för att uppnå en tillräcklig inkomst åt sina familjer. CIDA-forskarna har försökt beräkna det antal hektar som krävs för att erbjuda tillräckligt arbete åt en familj med två till fyra arbetande medlemmar. Den uppskattade storleken är: Quixadá (Ceará) 30-50 hektar, Sapé (Paraíba) 5-20, Garanhuns (Pernambuco) 5-20, Camaccaró (Bahia) 7-15, Itabuna (Bahia) 10-30, Matozinhos (Minas Gerais) 20-30, Itaguai (Rio de Janeiro) 10-20, Jardinópolis (São Paulo) 15-40, Santa Cruz (Rio Grande do Sul) 10-30. Den 20-hektarsgräns som jag använt (s. 274 ovan) mellan de besläktade men inte identiska begreppen 'familjer med respektive utan tillräckliga jordbruk' är kanske något hög, men av någorlunda riktig storleksordning. CIDA-undersökningen beräknar, med underlag av delstaterna Santa Catarina och Rio Grande do Sul, att två tredjedelar till fyra femtedelar av jordbrukarfamiljerna saknar tillräckligt med jord för att underhålla två arbetare (enligt personligt meddelande).

Därför är det troligt att tabell 2, också med alla de reservationer som görs i texten, underskattar den monopolistiska jordkoncentrationen för år 1950. Den ökning av antalet företag i de minsta och största storlekarna som noteras i 1960 års folkräkning, som inte fanns tillgänglig när tabellen skrevs, tyder på att dagens koncentration är ännu större.

(b) *De flytande relationerna ägare—arbetare.* CIDAs resultat om relationerna mellan ägare och arbetare, deras flytande karaktär och arbetarnas stora rörlighet återspeglar den i grunden kommersiella inriktningen av det brasilianska jordbrukets produktion och distribution. Symboliskt är det exempel som Julio Barbosa (1963, s. 14 f.) ger — en arbetare som samtidigt är 1) ägare till sin egen jord och sitt hus, (2) sharecropper på en annans jord (ibland erhållande hälften, ibland en tredjedel av skörden), (3) arrendator på en tredjes, (4) lönearbetare i skördetiden på någon av dessas jord och (5) oberoende försäljare av sina hemproducerade varor. Symboliska är också de gårdar (med en enda ägare) som Medina (1963) analyserat i São Paulo, där det samtidigt finns förvaltare, arrendatorer, sharecroppers, fast och tillfälligt anställda lantarbetare och ytterligare andra kombinationer. De funktionskombinationer som en viss arbetare uppfyller växlar ofta från en del av odlings säsongen till en annan. Växlar gör också de jordägare åt vilka han uppfyller dessa funktioner och de jordstycken, tillhörande en eller flera egendomar, på vilka han utför dem. På samma sätt avpassar en ägare den kombination av relationer han har till sina arbetare.

I de flesta delar av Brasilien finns denna stora rörlighet bland arbetarna mellan olika gårdar och än mer mellan en gårds olika ägor. Rörligheten är stor inte endast bland lönearbetarna, som är kontrakterade för en säsong, en skörd eller en dag, utan också bland olika slags arrendatorer. Det finns inga systematiska data tillgängliga, men fördelningen av arrendatorer tycks samlas kring två poler: ett fåtal arrendatorfamiljer stannar på en egendom under år och generationer, medan många blir kvar ett, två och upp till fem år. Att ange ett allmänt medeltal skulle därför vara mer än meningslöst, det vore missvisande. Intervjuer i de olika undersökta kommunerna innehåller upprepade uppgifter om att arrendatorerna — inte arbetarna — i genomsnitt stannar två eller tre år. Barbosa berättar om en oavbruten rörelse egendomarna emellan som endast begränsas av deras kommunikationsmässiga åtkomlighet.

Inte heller jordägandet är stabilt. Även om undersökningar byggda på jordeböckerna berättar om att endast en procent av en kommuns areal byter ägare varje år, så tyder intervjubaserade data på att mellan en fjärdedel och hälften av alla ägare förvärvat sin jord genom köp. Såväl folkräknings- som intervjudata visar att det mestadels är de små och medelstora gårdarna som byter ägare, och att de stora växer genom förvärv av de mindre men själva sällan splittras eller säljs.

Bilden av det agrara Brasilien uppvisar, även bortsett från flyttningen mellan landsbygd och städer, alltså ett oavbrutet fast oregelbundet flöde i tid och rum av lönearbetare, arrendatorer,

ägare, handlande och alla tänkbara kombinationer och relationer. Denna mångsidighet och rörlighet kan inte förklaras med 'feodala' eller traditionella faktorer. Den måste istället spåras till de kommersiella överväganden som bestämmer relationerna mellan ägare och arbetare i en högt monopoliserad ekonomisk, social och politisk struktur. På sätt och vis kan båda i lika hög grad betraktas som individuella företagare som försöker vinna kortfristiga fördelar. Ägarna, återspeglade såväl allmänt växlande förhållanden som sina egna växlande tillgångar, förändrar sammansättningen hos sina investeringar och särskilt hos sin arbetskraft och dess betalningsformer i enlighet med variationerna i marknadsläget för särskilda grödor, tillgången på pengar, krediter, vatten, transportmedel och andra faktorer. På samma sätt tvingas arbetarna, arrendatorerna och även småbrukarna att ta till vara förbättrade möjligheter var de står att finna — eller oftare att reagera på försämrade möjligheter på den plats där de befinner sig — och därför flytta den enda resurs de har, nämligen sin arbetskraft, och dess kontraktsformer i en oavbruten kamp för tillvaron.

Detta den monopolistiska strukturens konkurrenspräglade, exploaterande tryck omfattar alla, vilket brutalt demonstreras av det faktum att de små och medelstora ägarna och t o m arrendatorerna exploaterar andra arbetare när de kommer åt, och det ofta värre än de stora ägarna och företagen — eftersom deras svaga ställning i kampen i förhållande till dessa större företag tvingar dem att på detta sätt exploatera sina kamrater för att själva överleva. Om de är oförmögna också till detta tvingas de små ägarna sälja sin jord eller hyra ut den tillsammans med sin arbetskraft till dem som har kapital tillräckligt för att exploatera dem. För arbetarna och arrendatorerna är lösligheten i jordbruksstrukturen om än en källa till osäkerhet också en till 'möjligheter', om det nu kan kallas möjligheter och 'frihet' att fattiga och resurslösa arbetare kan flytta från en monopolistisk exploatör till en annan. Och de olika 'feodala' och 'personliga' formerna för relationer och förpliktelser tjänar i bästa fall till att personalisera och maskera denna kapitalistiska värld där alla äter alla och där alla, stora som små, måste kämpa för sin existens.

(c) *Kommersialisering och krediter.* CIDA-undersökningen gör, liksom andra som betraktar jordägandet som nyckeln till det brasilianska jordbrukets hela struktur, inget systematiskt försök att sprida ljus över dess kommersiella och finansiella sektorer. Inte desto mindre bidrar dess många redogörelser för individuella fall av finansiering, krediter, lagring, transporter, parti- och detaljhandel o s v till att bestyrka min tes, att ägande, produktion och arbetskraftsförhållanden är intimt integrerade med och i stort underordnade och bestämda av jordbrukets monopolistiskt kommersiella struktur och även av hela den nationella och internationella ekonomin. José Geraldo de Costa (1963, s. 19) säger på tal om Garanhuns i Pernambuco, att 'det utsatta ekonomiska och sociala läget för småproducenterna i detta område får en att reflektera över de förändringar, som denna jordbruksstruktur skulle kräva. Men förändringarna skulle inte särskilt eller enbart gälla ägandet till jorden.' Denna observation och bedömning innebär naturligtvis inget försvar för latifundian, utan talar om behovet att omvandla den existerande (monopolistiskt kommersiella) strukturen samtidigt som koncentrationen i ägandet.

En av de bästa inblickarna i jordbruksstrukturens verkliga natur och behov av total omvandling ges om man följer kreditens vandring genom strukturen. Vi har redan sett att de viktigaste mottagarna till den 'offentliga' kredit som ges av den brasilianska riksbankens industri- och jordbrukssektioner är supermonopolen, som i stor utsträckning är utlandsägda och internationella, som Anderson & Clayton, SANBRA, American Coffee Company, de 'fyra stora' konservbolagen o s v. Krediten är analog med och ofta supplementär i förhållande till de regelrätta gåvor som de ofta USA-ägda, stora monopolen mottar genom den brasilianska regeringens prisstödsprogram och från Framstegsalliansen. Monopolen lånar i sin tur ut dessa pengar, naturligtvis till högre ränta och behåller mellanskillnaden. Och denna är vad som betyder minst. Viktigare är den kontroll som bolagen på så sätt uppnår över

tillförseln av jordbruksprodukter till den brasilianska och internationella marknaden. Samma pengar lånas vidare, i kedjor av imponerande längd, till de stora handelshusen och deras filialer, partihandlare, detaljhandlare, leverantörer, stora jordägare, småbrukare, ned till den lägste arrendatorn. Om arrendatorn inte redan fått sin produktion och dess försäljning inskränkt av godsägaren — vid hot om att drivas från sin jord — måste han ställa sin skörd och sin jord (om han har någon) som säkerhet och deponera den hos sin kreditor för att kunna få de lån han nödvändigtvis behöver för att överleva och producera.

Hela skalan igenom ligger den viktigaste profiten i 'jordbruket' — ofta den enda direkta profiten — i denna monopolkontroll av krediter och andra kapitalkällor, tillsammans med den därmed förenade kontrollen över tillförseln av jordbruksprodukter, i vissa fall även kontrollen över den inhemska och/eller internationella efterfrågan och i den spekulation som kontrollen tillåter. Inte hela, endast en hanterlig och avgörande del av tillgången och efterfrågan behöver kontrolleras av monopolisterna på skilda nivåer. Den stora majoriteten av leverantörerna inom jordbruket — som när allt kommer omkring endast kan producera — får inte mycket över, och den stora massan av potentiella konsumenter befinner sig i en liknande position. Den viktigaste fördelen med storgodsägandet är alltså inte att det tillåter latifundians ägare att producera, vilket det inte gör, utan i att hans ägande av en nödvändig resurs tillåter honom att ställa sig i en mellanposition som handelsman och finansman mellan de verkliga producenterna och marknadsmonopolen — vilka senare gärna ville (och försöker) klara sig utan honom och ta hand om också hans del av deras gemensamma monopolvinst. Att äga en latifundia är ofta föga mer än ett institutionellt medel att garantera ägaren tillförseln av de varor han behöver för sin egentliga 'ekonomiska' aktivitet — spekulation. För det är spekulation i förening med den monopolistiska manipuleringen av tillgång och efterfrågan, som främst vilar på andras kapital och inte på egna tillgångar, som är den främsta källan till profit i den instabila monopolistiska marknad som kännetecknar jordbruket — och egentligen också hela ekonomin i Brasilien och den kapitalistiska världen. Spekulationen gäller naturligtvis frukterna av andras arbete.

I grunden karaktäriserar denna monopolistiska organisation alla sektorer inom det brasilianska jordbruket. Dessutom länkas varje 'separat sektor' nära samman med alla de andra genom familjeband, företag, handel och framför allt politisk makt och finansväsen. Kapital, inflytande och makt korsar lätt alla gränser mellan latifundias, produkter, sektorer, industrier, regioner — lika lätt som de korsar internationella gränser. Egentligen finns det bara ett enda, integrerat kapitalistiskt system. Jag upprepar: i det brasilianska jordbruket verkar nu hela den kapitalistiska ekonomins strukturer av utveckling och underutveckling genom förmedling av den monopolistiska kommersiella, politiska och sociala strukturen. På så vis skapas den exploatering och fattigdom som omvittnas av alla iakttagare.

För att avlägsna dessa symptom från det brasilianska jordbruket är det nödvändigt att isolera det från — inte integrera det i, som det ofta menas — den struktur av utveckling/underutveckling, exploatering och fattigdom som genomsyrar den brasilianska ekonomin. Eftersom detta uppenbarligen är omöjligt (även om det möjligtvis och delvis kunde förverkligas genom en delning av Brasilien av Korea-Vietnamtyp), bleve och blir det slutligen nödvändigt att isolera den brasilianska ekonomin själv från dessa underutvecklingsskapande krafter genom att förstöra dess kapitalistiska struktur. Ansatser att i stället eliminera exploateringen, fattigdomen och underutvecklingen i jordbruket genom 'jordreformer' med avsikt att 'integrera' jordbruket än mer i en för övrigt oförändrad monopolkapitalistisk ekonomi, kan i bästa fall förändra de särskilda former som exploateringen och underutvecklingen av jorden tar sig. Att avlägsna ägandemonopolet — exempelvis genom att upprätta 'familjejordbruk' — men behålla monopolen inom ekonomin i övrigt kan endast stärka handelsmonopolens ställning genom att ta bort deras rivaler. Det kommer endast att utsätta småbönderna ännu mera direkt för den kommersiella exploateringen. Och om det inte vore ett steg mot en total omvandling

av samhället skulle det inom några år beröva dem deras nyförvärvade jord och produkter genom nödtvungna försäljningar eller uthyrningar, som fallet redan varit i Mexico och annorstädes.

Endast genom att förstöra den kapitalistiska strukturen själv och befria Brasilien från det världsomfattande imperialistiskt-kapitalistiska systemet i dess helhet — endast genom en snabb övergång till socialism är det möjligt att lösa krisen och underutvecklingen i det brasilianska jordbruket, Brasilien och Latinamerika.

V. UTLÄNDSKA INVESTERINGAR I LATINAMERIKAS UNDERUTVECKLING

A Problemet

I ortodoxa analyser förefaller problemet med u-hjälp och utländska investeringar vara en fråga om de utvecklade länderna, som en gest av god vilja, ska ge mer till de underutvecklade länderna eller inte. För de underutvecklade länderna anses problemet vara att avgöra på vilka villkor man ska acceptera utländska investeringar och utländsk hjälp. Allmänt sett förefaller därför problemet vara relativt nytt och dess olika lösningar beroende av frivilliga beslut från givarens och mottagarens sida. Likväl har utländska investeringar och utländskt kapital jämte utsugning och kapitalackumulation, erövringar och utrikeshandel, i århundraden varit, och är fortfarande, en integrerad del av världskapitalismens utveckling; och inget av dem är föremål för frivilliga beslut (och minst av allt för gester av god vilja), utan för kapitalismens och dess historiska bestämnings behov och motsättningar.

För att förstå problemet med utländska investeringar eller utländskt kapital och deras förhållande till den ekonomiska utvecklingen och underutvecklingen i Latinamerika är det alltså nödvändigt att undersöka, hur det utländska kapitalet har förhållit sig till andra sidor av världskapitalismens utveckling under vart och ett av dess historiska skeden. Denna uppsats ska undersöka de utländska investeringarnas och det utländska kapitalets roll i den koloniala, imperialistiska och neo-imperialistiska metropola utvecklingen och i den samtida utvecklingen av den latinamerikanska underutvecklingen. I och med att problemet med utländskt kapital genom historisk analys blivit bättre klarlagt, kommer det att lösas genom människans ingripande i den historiska processen.

B Från kolonialism till imperialism

1 Kolonial primitiv utsugning och ackumulation

Själva erövringen och kolonialiseringen av Latinamerika var sådana handlingar som man i dag kallar utländska ekonomiska bidrag eller u-hjälp. Kristoffer Columbus, Amerikas upptäckare, förklarade: 'Guld är det bästa i världen ... det kan till och med sända själar till himmeln.' Cortés, Mexicos erövrare, tillade: 'Spanjorerna lider av en hjärtsjukdom, mot vilken guld är det verksamma lädemedlet.' Franciskaner-munkarna bekräftade: 'Dit det inte finns silver, söker sig ingen religion.' Det vill säga, upptäcktsresorna och de spanska investeringarna i Latinamerika, som till stor del skedde med holländskt och italienskt handelskapital, var en del av den merkantila kapitalistiska expansionen och ett försök att exploatera natur- och människoresurser — huvudsakligen värdefulla metaller och arbetskraft — i de koloniala satelliterna för att plöja ner avkastningen i metropol utveckling och konsumtion. En lycklig kombination av silver, indianer och för-columbiansk social organisation i Mexicos och Perus högt civiliserade områden tillät genom transport av varor och män en omedelbar och hög avkastning på begränsade investeringar. Eftersom Europa saknade kapital och arbetskraft för att skapa den primitiva kapitalackumulation och utveckling som till slut ägde rum där, måste startkapitalet komma från de latinamerikanska indianernas och de afrikanska negrernas arbete och kapital, vilket först kostade dessa områden en minskning med upp till åtta niondelar av befolkningen (i Mexico), som sedan var orsak till att flera civilisationer förstördes och som slutligen resulterade i en permanent underutveckling.

Portugiserna i Brasilien, och senare holländarna, engelsmännen och fransmännen i det karibiska området, kunde inte finna någon lycklig kombination av silver, arbetskraft och civilisation. De måste därför skapa en kolonial ekonomi genom utländskt kapital. Indirekt var det det tidigare spansk-amerikanska storbruket som gjorde denna kapitalbildning möjlig, om inte nödvändig, genom inkomstkoncentration och höjning av priset på socker och andra

produkter i Europa. Metropolerna upprättade plantageekonomier i dessa tropiska länder och satte afrikanska negrer att producera latinamerikanskt socker för de europeiska borden.

Om Spanien och Portugal inte drog så stor fördel av detta arrangemang som man kanske hade hoppats, så berodde det till stor del på att de genom holländsk och engelsk kapitalbildning själva övergick till att bli satelliter — kolonialisering utan kolonialiseringens besvär, som Portugals premiärminister, markis de Pombal, kallade det 1775.

Ett viktigt resultat av denna kombination av utländskt kapital och den dubbla triangelhandeln med slavar, rom, säd, timmer och industrivaror analyseras av Trinidads och Tobagos premiärminister, Eric Williams, i hans *Capitalism and Slavery*:

'Vad byggandet av skepp för slavtransport gjorde för 1700-talets Liverpool, gjorde produktionen av bomullsvaror för köp av slavar för 1700-talets Manchester. Den första stimulansen till Bomullsstadens utveckling kom från de afrikanska och västindiska marknaderna. Manchesters utveckling var intimt förenad med Liverpools och med dess avsättning till havet och världsmarknaden. Kapitalackumuleringen i Liverpool från slavhandeln östes in till inlandet för att göda Manchesters krafter; varor från Manchester avsedda för Afrika fördes dit i Liverpools slavskepp. De västindiska (och sedan brasilianska) plantagerna var Lancashires viktigaste marknader ... Det var detta enorma beroende av triangelhandeln som skapade Manchester' (Williams 1944, s. 68).

Om man drar bort mindre och svåridentifierbara kapitalflöden, skapade utrikeshandel och utländskt kapital under de följande tre århundradena ett kapitalflöde till metropolerna från Latinamerika, Afrika och Asien (varav omkring hälften kom från Latinamerika) på cirka 1 000 miljoner pund, eller mer än värdet av kapitalstocken i Europas hela ångdrivna industri år 1800 och en och en halv gång så stort som Storbritanniens investeringar i metallindustrin fram till 1790. Bara mellan 1760 och 1780 mer än fördubblades de investeringsfonder som fanns för Storbritanniens växande industri genom dess inkomster från Västindien (Mandel II 1962, s. 72 f.).

Det är sålunda tydligt att det verkliga flödet av utländskt kapital från Latinamerika till metropolerna redan från början var kraftigt. Det innebär att Latinamerika har haft egna resurser eller eget investeringskapital, men att mycket av det genom utrikeshandel och utländskt kapital förts över till utlandet och investerats där i stället för i Latinamerika. Denna transport av kapital ut ur Latinamerika, snarare än dess förmodade ickeexistens där, var uppenbarligen den första orsaken till Latinamerikas behov av mer investeringskapital, d v s sådant som investerats av utlänningar.

Men utvecklingen av detta koloniala förhållande mellan metropolerna och Latinamerika fick också strukturella följder i själva Latinamerika, av vilka de väsentligaste överlevt till i dag. (Se Aldo Ferrers analys s. 52 ovan. Xxx i avsnittet "Kolonialtidens kapitalism" i den första uppsatsen ovan)

Den andra viktiga orsaken till de otillräckliga inhemska investeringarna och till underutvecklingen i allmänhet i Latinamerika var alltså den inhemska ekonomiska, politiska och sociala strukturen av underutveckling, vilken skapades och upprätthölls genom utrikeshandel och utländskt kapital. Av det återstående potentiellt investeringstara kapitalet ledde underutvecklingsstrukturen en stor del till gruvindustri, jordbruk, transportväsen och kommersiella företag för export till metropolerna, en stor del av resten till lyximport från metropolerna och endast en mycket liten del till industri och konsumtion som hade samband med den interna marknaden. Tack vare utrikeshandel och utländskt kapital var gruv-, jordbruks- och handelsbourgeoisins — eller tre av det ekonomiska bordets ben, som Claudio Véliz utnämnde deras avkomlingar på 1800-talet till — ekonomiska och politiska intressen inte inriktade på intern ekonomisk utveckling. (För en mera detaljerad analys se s. 108 ff. ovan.xxx i avsnittet "4 Underutvecklingen konsolideras" i första uppsatsen ovan)

Fram till imperialismens uppkomst var de enda undantagen från detta mönster försvagningar

av banden till utrikeshandel och kapital under krig och depressioner i metropolerna, så som under 1600-talet, och en frånvaro i initialstadiet av sådana starka band mellan metropolerna och isolerade, icke export-inriktade områden, vilket medgav en temporär eller begynnande självständig kapitalackumulation, så som i 1700-talets São Paulo i Brasilien, Tucumán m fl platser i Argentina, Asunción i Paraguay, Querétaro och Puebla i Mexico m fl platser (Frank 1966 a).

Under den kapitalistiska utvecklingens koloniala epok var alltså det utländska kapitalet i första hand ett hjälpmedel för att stimulera utplundringen av råvarukällor, utsugningen av arbetskraft och den koloniala handeln, vilka startade utvecklingen av de europeiska metropolerna och samtidigt underutvecklingen av de latinamerikanska satelliterna.

2 Industrialisering, frihandel och underutveckling

Storbritanniens ekonomiska och politiska uppgång och Latinamerikas politiska oberoende efter de napoleonska krigen lämnade tre viktiga intressegrupper att avgöra Latinamerikas framtid genom sin tresidiga kamp: (1) de latinamerikanska jordbruks-, gruv- och handelsintressena som sökte bibehålla den underutvecklingsskapande och exportekonomiska strukturen — och bara ville driva bort sina iberiska rivaler från deras privilegierade ställning i den; (2) de industriella intressegrupperna m fl från de tidigare nämnda områdena och dessutom från flera andra, vilka sökte försvara sina gryende men fortfarande svaga utvecklingskapande ekonomien från mer frihandel och utländskt kapital, som hotade deras fortvaro; och (3) de segerrika och industrialiserande engelsmännen, vars utrikesminister, Lord Canning, 1824 anmärkte: 'Det spanska Amerika är fritt, och om vi inte sköter våra affärer alltför illa är det engelskt.' Stridslinjerna var uppdragna, med den traditionella latinamerikanska import-exportbourgeoisien och den metropola industri- och köpmansbourgeoisin i en naturlig allians mot de svaga latinamerikanska provinsiella och industriinriktade nationalisterna. Utgången var i praktiken given genom den historiska process som den kapitalistiska utvecklingen genomgått, och som hade ordnat korten på detta sätt.

1824 började Storbritannien — huvudsakligen genom Baring Brothers — i enlighet med Cannings vägledande anmärkningar att ge massiva lån till olika latinamerikanska regeringar som inlett sin tillvaro med skulder som de ådragit sig genom kostnaderna för oavhängighetskrigen, men också sådana som nedärvts från deras koloniala företrädare. Lånen gavs naturligtvis för att röja vägen för handel med Storbritannien, och i några fall följdes de av investeringar i gruvor och annan verksamhet. Men tiden var ännu inte mogen.

Vid en undersökning av dessa händelser frågar Rosa Luxemburg med Tugan-Baranowski, som hon citerar: 'Men varifrån tog de sydamerikanska länderna medel för att 1825 kunna köpa dubbelt så mycket varor som 1821? Engelsmännen själva försedde dem med dessa medel. De lån som löpte på Londonbörsen, tjänade som betalning för importerade varor.' Och hon kommenterar med ett citat av Sismondi:

'Så länge denna ensidiga handel varade, i vilken engelsmännen bara bad (latin)-amerikanerna att vara vänliga att köpa engelska varor med engelskt kapital och att konsumera dem för deras skull, föreföll välmågan hos den engelska industrin vara lysande. Det var inte längre inkomster, utan snarare engelskt kapital som användes för att driva upp konsumtionen: engelsmännen köpte och betalade själva sina egna varor som de sände till (Latin)amerika, och föregick därigenom endast nöjet av att använda dessa varor' (Luxemburg 1964, s. 422 ff.).

Under dessa villkor var det absolut inte tillräckligt lönsamt med utrikeshandel och investeringar för metropolerna; och brittiska lån till Latinamerika torkade också in kring 1830 och visade sig inte igen på ett kvarts sekel. Ty enbart handel har aldrig varit metropolernas huvudsakliga intresse, och minst av allt handel med sådana som många av den tidens latinamerikanska länder, vars kapacitet att exportera råvaror allvarligt hade skadats av gruvornas förfall under krigsåren och av stödet åt småbrukare, och i vilka nationella och industriella

intressen började införa skyddstullar och (som i Mexico) bakom dem bygga upp lika moderna textilfabriker som de som fanns i det samtida England. (Och som vi vet i dag, så hade den metropola kapitalismen inte utvecklats tillräckligt för att syssla enbart med utländska investeringar.) Denna situation i Latinamerika måste botas innan handel och kapital kunde spela någon viktig roll i den fortsatta kapitalistiska utvecklingen. Under de följande två årtiondena bidrog handeln och kapitalet självt med de nödvändiga förändringarna i Latinamerika, men bara i förening med metropol diplomati, sjöblockader liksom med inbördeskrig och krig med andra länder.

Under perioden från mitten av 1820-talet till mitten av 40- eller 50-talet kunde de nationalistiska intressena i många länder från det inre av kontinenten fortfarande tvinga sina regeringar att införa skyddstullar. Industri, nationell rederinäring och annan utvecklings-skapande verksamhet visade blomstringstecken. Samtidigt återställdes gamla gruvor av latinamerikanerna själva, och man öppnade nya och började utveckla sin export inom jordbruks- och råvarusektorerna. För att tillåta och gynna intern ekonomisk utveckling och möta det ökande externa behovet av råvaror, fordrade liberalerna jordreformer o d samt immigration som skulle utöka den inhemska arbetskraften och vidga den interna marknaden.

De export-import och metropolorienterade latinamerikanska bourgeoisieerna och deras nationella allierade inom gruvindustri och jordbruk motsatte sig denna självständiga kapitalistiska utveckling, eftersom den på grund av skyddstullar skedde på bekostnad av deras export-import inriktade intressen. De kämpade mot och besegrade de provinsiella och industriella nationalisterna, vilka under de federalist-unitaristiska inbördeskrigen på 30- och 40-talen krävde skydd av de federala staternas rättigheter. De metropola makterna hjälpte sina yngre latinamerikanska handelspartners med vapen, sjöblockader och, där så var nödvändigt, direkt militär intervention och anstiftan av nya krig, såsom Trippelalliansens krig mot Paraguay, i vilket det senare förlorade sex av sju medlemmar av den manliga befolkningen i försvaret av sin nationellt finansierade järnväg och sin uppriktiga ansträngning till oberoende och självständig utveckling.

Handeln och svärdet beredde Latinamerika för metropol frihandel genom att eliminera konkurrensen från Latinamerikas industriella utveckling; och med de utåtriktade ekonomiska intressegruppernas seger över de inåtriktade måste en ständigt större del av den latinamerikanska ekonomin och staten underordnas metropolerna. Först då kunde handeln bli fri och utrikeshandeln åter komma till sin rätt. En samtida argentinsk nationalist anmärkte: 'Efter 1810 ... var landets handelsbalans ständigt ogynnsam, och samtidigt led de inhemska köpmännen oersättliga förluster. Både exporten av partivaror och importen av minutvaror gick över till utländska händer. Slutsatsen, att öppnandet av landet för utlänningar var skadligt för handelsbalansen, var därför oundviklig. Utlänningarna åsidosatte inte bara inhemska köpmän utan också inhemska industri och inhemska jordbruk' (citerat i Burgin 1946, s. 234). Någon annan tillade:

'Det är omöjligt att Buenos Aires skulle offra blod och välstånd enbart för att bli konsument av de främmande ländernas produkter, för sådant är förnedrande och svarar inte mot de stora möjligheter som naturen har skänkt landet ... Det är felaktigt att förutsätta att tullskydd uppammar monopol. Faktum är att Argentina, som haft en frihandelsregim i mer än tjugo år, nu kontrolleras av en handfull utlänningar. Om tullskydd skulle driva bort de utländska köpmännen från deras ekonomiskt överlägsna ställning, skulle landet kunna gratulera sig till att ha tagit det första steget mot ett återupprättande av sitt ekonomiska oberoende. ... Nationen kan inte fortsätta utan att begränsa utrikeshandeln, eftersom endast en begränsning kan möjliggöra industriell expansion; den får inte längre fördra belastningen av de utländska monopolerna, som stryper varje försök till industrialisering' (citerat i Burgin 1946, s. 234).

Men landet fortsatte att fördra denna belastning. Som Burgin riktigt analyserar i sin undersökning av den argentinska federalismen:

'Den ekonomiska utvecklingen i det post-revolutionära Argentina karakteriserades av en förskjutning av den ekonomiska tyngdpunkten från det inre av landet mot havskusten — en förskjutning som åstadkoms av en hastig expansion för den senare och en samtidig tillbakagång för det förra. Den ekonomiska utvecklingens ojämna karaktär resulterade i något som i viss mån var en självbevarande ojämnhet. Landet blev uppdelat i i fattiga och rika provinser. De inre provinserna tvingades avstå allt större delar av nationalinkomsten åt Buenos Aires och andra provinser i öst' (Burgin 1946, s. 81).

I Brasilien, Mexico, Chile — i hela Latinamerika — kritiserade industrimän, patrioter och framsynta ekonomer på liknande sätt den kapitalistiska utvecklingens oundvikliga process. Men förgäves. Världskapitalismens utveckling och svärdet hade gjort frihandel till ordningen för dagen. Och med den kom utländskt kapital.

Frihandel blev, som den tyske nationalisterna Friedrich List så träffande anmärkte, Storbritanniens viktigaste exportvara. Det var inte för inte som Manchesterliberalismen föddes i bomullsstaden. Men den omslöt med entusiasm, som Claudio Véliz har påpekat, av det latinamerikanska politiska och ekonomiska bordets tre ben, som överlevt sedan den koloniala tiden, som besegrat sina inhemska rivaler vilka var inriktade på nationell utveckling, som erövrade den latinamerikanska staten och som nu naturligtvis förenades med och underordnades de utländska metropolerna intressena. De eftertraktade fri utrikeshandel för att säkra sina och utlänningarnas slutna nationella monopol.

Frihandeln mellan de starka metropolerna och de svaga latinamerikanska länderna skapade omedelbart underskott i betalningsbalansen för de senare. För att finansiera underskottet erbjöd metropolerna utländskt kapital, vilket regeringarna i satelliterna accepterade; och på 1850-talet började utländska lån återigen göra sin närvaro känd i Latinamerika. De eliminerade naturligtvis inte underskotten; de bara finansierade och ökade naturligtvis med nödvändighet betalningsunderskotten och underutvecklingen i Latinamerika. Det var inte ovanligt att ägna 50% av exportförtjänsterna åt att betala dessa utländska skulder och därmed metropolernas fortsatta utveckling. Underskotten och betalningarna till utlandet resulterade under tiden i Latinamerika kontinuerligt i automatisk devalvering vid guldmynntfot eller påtvungen devalvering vid pappersmynntfot samt inhemska inflation. Detta resulterade i ett ökat kapitalflöde från Latinamerika till metropolerna, eftersom det förra följaktligen måste betala mer för den senares industrivaror och de senare mindre för den förras råvaror. Devalveringen och inflationen i Latinamerika gynnade de inhemska och utländska köpmännen samt egendomsägarna ytterligare, medan den utblottade dem, vars arbete skapade denna rikedom och tog ifrån dem inte bara deras egentliga inkomst utan också deras små jordegendomar och annat.

Utöver att Latinamerika öppnades för handel, innebar utvecklingen av industrikapitalismen och frihandeln en anpassning av Latinamerikas hela ekonomiska, politiska och sociala struktur till de nya metropolerna behoven. Utländskt ersättningskapital var av nödvändighet ett av metropolernas medel för att skapa denna utveckling av Latinamerikas underutveckling.

3 Imperialistisk expansion och latinamerikansk underutveckling

Den föregående perioden banade väg för imperialismens uppkomst och dess nya utländska kapitalformer både i metropolerna och i Latinamerika, där frihandel och liberala jordreformer m m hade koncentrerat jorden på ett färre antal händer och därigenom skapat en större jordbrukande och arbetslös arbetsstyrka och som tillsatte regeringar, vilka var beroende av metropolerna. På så sätt öppnades dörren inte bara för metropolerna handel utan också för det nya imperialistiska investeringskapitalet, vilket snabbt utnyttjade denna utveckling.

De nya metropolerna behoven av råvaror och lönsamheten av produktion i och export från Latinamerika lockade både privat och offentligt kapital att bygga ut den infrastruktur som var nödvändig för produktion av råvaror för export. I Brasilien, Argentina, Paraguay, Chile,

Guatemala och Mexico - och antagligen också i andra länder - var det inhemskt eller nationellt kapital som byggde den första järnvägen. I Chile öppnade den vägen till det salpeter- och koppargruvor, som skulle bli världens viktigaste leverantörer av handelsgödsel och råkoppar; i Brasilien anlade det de kaffeplantager som försåg nästan alla världens bord med kaffe, och det opererade på liknande sätt annorstädes. Först efter det att detta visat sig vara en blomstrande affär - något som inträffat då och då i Latinamerikas historia sedermera - och efter det att Storbritannien måste finna marknader för sitt stål, gav sig utländskt kapital in i dessa sektorer och tog även över ägandet och skötseln av dessa ursprungligen latinamerikanska företag, genom att, och ofta med latinamerikanskt kapital, köpa ut koncessionerna till dessa nationella företag.

En argentinare frågar:

'Hur finansierades utvecklingen? ... Det gjorde vi själva med nationella resurser och inte med utländskt kapital.... Mellan 1852 och 1890 skaffade sig Argentina huvuddelen av de grundläggande faktorerna för modern utveckling på egen hand: återstoden av de järnvägar som skulle komplettera det nationella nätet (den nordöstra i Entre Rios, den nord-centrala från Córdoba till Tucumán, Andean-järnvägen, etc.), gatubelysning, hästdragna spårvagnar i huvudstaden och i inlandet, hamnen i Buenos Aires. ... En rörelse för att överlåta nationella firmor till utländska företag började 1877. Det första typiska fallet, eller modellen för senare transaktioner, var försäljningen av 'Compania de Consumidores de Gas de Buenos Aires' ... [som] såldes till 'The Buenos Aires Gas Company Limited' tillsammans med det kontrakt som det förra hade med de kommunala myndigheterna i den argentinska huvudstaden utan att det kostade en cent. Betalning lämnades på följande sätt: det engelska företaget tryckte aktiebrev till samma belopp som kapitalet i Compania de Consumidores, plus en bunt aktiebrev på fem miljoner pund för affärsomkostnader (eftersom man saknade t o m det) ; och dessa gavs ut när företaget övertog fabriken som det köpt så bekvämt ... Det enda engelska kapital som investerades i 'The Buenos Aires Gas Company Limited' var pappers- och tryckkostnaden för aktiebrev ... Mellan den sista fjärdedelen av 1800-talet och den första på 1900-talet överlät Argentina på liknande sätt Western Railway, järnvägen i Entre Rios och Andean-järnvägen till engelska företag, vilka i de flesta fall inte investerade mer pengar än de som krävdes för att 'befordra affären' (Irazusta 1963, s. 71 ff.).

I Chile gjorde den från början utfattige och nu legendariske engelske arbetaren John T. North sig själv till världens 'salpeterkung' genom att köpa aktier i salpetergruvor till kurser som genom Stillahavskriget var nerpressade till 10 procent av sitt nominella värde; han betalade med 6 miljoner dollar som lånades till honom av Chilenska Banken i Valparaiso. Hans verkliga investering kom senare, efter det att han redan gjort miljoner: han investerade etthundratusen i inbördeskriget för att med Hennes Majestäts kungliga flottas assistens störta president Balmaceda. Dennes viktigaste vallöfte hade varit att nationalisera salpetergruvorna och att använda vinsterna därifrån till att utveckla Chiles industri och jordbruk i stället för Storbritanniens. (Se s. 97 ff.) Beräkningar över 'imperialismens lönsamhet', såsom Fred J. Rippys i hans *British Investments in Latin America 1822-1949*, har sedan dess räknat det bokförda värdet som 'investeringen' och de bokförda förtjänsterna som 'vinster', medan de troligen avsatt politiska betalningar och utgifter som nödvändiga 'produktionsomkostnader'. På samma sätt har Strachey och andra försökt visa att imperialism egentligen inte lönar sig.

Inte desto mindre flöt kapitallån in till Latinamerika från metropolerna. Men de villkor som påtvingades Latinamerika genom de järnvägs- och industriobligationer som köptes i London, Paris, Berlin och New York var sådana, att när en gång återbetalningen hade börjat så var kapitalet snabbt återbetalt flera gånger om. Men veterligen uteblev betalningen för dessa obligationer; eller försenades den och var ofullständig. Varför utbjöds då detta utländska kapital och vem betalade det? Fred J. Rippy ger en del av svaret:

'Efter det att alla kommissioner, avgifter, rabatter och tryckkostnader dragits av, och underhållsfonder för de första arton månaderna hållits inne, befann sig latinamerikanerna i en svår knipa, med kontanter som inte uppgick till mer än cirka 60 procent av den kontrakterade skulden.

För ett netto på omkring 12 miljoner pund hade de gått i förbindelse för mer än 21 miljoner pund .. Det är fyra grupper som ligger närmast till för att dra fördel av sådana investeringar: (1) banker och spekulanter som säljer obligationer; (2) rederier; (3) byråkrater och agenter i mottagarlandet; (4) industriägare, direktörer och andra tekniker i de investerande länderna ... tjänade antagligen på det stora hela mest av alla ... Engelska banker, mäklare och exportörer samt korrupta latinamerikanska byråkrater vann på de brittiska investerarnas bekostnad' (Rippy 1959, s. 11, 22, 173 och 32).

Latinamerikanska regeringar överlät också nationella företag och kapital till utlänningar — mot betalning till dem själva. Om den sittande regeringen var ovillig eller politiskt oförmögen att göra det, installerades snart genom en militärkupp med metropol assistens en militärregering som bara behövde sitta tre eller fyra år för att, i det utländska kapitalets namn, lämna tillräckligt med 99-åriga koncessioner åt de utländska monopolen, så att de kunde operera också under demokratiska regimer — en tradition som vår tids militärdiktaturer under Onkel Sams ledning har moderniserat. Överallt 'reducerades staten till sin egentliga roll, nämligen till ett politiskt maskineri för att suga ut jordbruksekonomin i kapitalistiska syften — denna dess egentliga funktion i alla orientala [och latinamerikanska] stater under den kapitalistiska imperialismens epok' (Luxemburg 1964, s. 445).

Dessa utländska investeringar var och är i stort sett fortfarande ett instrument som tillåter bourgeoisin i metropolerna och satelliterna att utvecklas och blomstra genom att förena sparandet, eller som nu skatterna, i metropolerna med folkets arbete i satelliterna. Detta förklarar bourgeoisins flödande propaganda för stöd åt sina utländska investeringar.

Anpassningen av de utländska investeringarna var — och är — en annan del i det kapitalistiska utvecklingspuzzlet i dess helhet. Rippy (1959, s. 11) påpekar att 'kapitalflödet var mycket oregelbundet. Huvuddelen av detta brittiska kapital fördes över till Latinamerika på 1880-talet och under det årtionde som löpte efter 1902.' D v s, det hände ingenting under depressionen på 90-talet, i synnerhet inte efter världskrisen 1893. Som under frihandlsepoken före depressionen, och senare på 1900-talet, ökade helt logiskt det utländska kapitalflödet från metropolerna till Latinamerika under ekonomiska högkonjunkturer och minskade under lågkonjunkturer, ett faktum som står i klar motsättning till den teori om internationell handel och ekonomi som vill hävda, att ekonomin hålls i jämvikt genom utflödet från metropolerna när vinsterna är små. Den imperialistiska ekonomin skapade och skapar i stället obalans och bidrar på så sätt till obalansen i hela det kapitalistiska systemet. Den ortodoxa teorin vill faktiskt också hävda att marknadens självreglerande funktion gör att det utländska kapitalet flyter från ett land med överskott i betalningsbalansen till ett med underskott — och från de rika till de fattiga. Sanningen är att det flyter på det motsatta hållet, och det tjänar sålunda till att öka underskottet och fattigdomen i de latinamerikanska satelliterna, medan det ökar överskottet och välståndet i de europeiska och nordamerikanska metropolerna.

Den imperialistiska ekonomins betydelse och lönsamhet ligger inte i nettoförtjänsterna på utländska investeringar utan i dess roll i den kapitalistiska utvecklingen och underutvecklingen. Genom den imperialistiska ekonomin fördes ett stort nettoutflöde av kapital från de fattiga underutvecklade latinamerikanska länderna till de rika utvecklade metropolerna. Detta skedde t o m under höjdpunkten av vad Lenin kallade 'kapitalexport'-imperialismen.

Cairncross (1953, s. 180) uppskattar Storbritanniens kapitalexport till 2 400 miljoner pund och inkomsterna från investeringar till 4 100 miljoner pund mellan 1870 och 1913.

Latinamerika försåg metropolerna med behövliga industriråvaror och billiga livsmedel åt deras arbetare på villkor som var oändligt mycket gynnsammare för metropolerna — något som hjälpte till med att hålla tillbaka löneökningar i metropolerna och med att förse de utländska marknaderna med kapital- och konsumtionsvaror — för att på så sätt göra det lättare att behålla de höga monopolistiska priserna och vinsterna i metropolerna, medan man ansträngde sig för att pressa ner reallönerna ytterligare.

I Latinamerika gjorde samma imperialistiska handels- och finanskapital mer än att öka handel

och produktion samt profiter genom att där ackumulera omkring 10 000 miljoner dollar i investerat kapital. De imperialistiska metropolerna använde sin utrikeshandel och sitt kapital för att tränga in i den latinamerikanska ekonomin mycket mera fullständigt och för att för sin metropola utveckling utnyttja den senares produktionspotential mycket effektivare och mera uttömmande än de koloniala metropolerna hade kunnat göra. Som Rosa Luxemburg anmärkte om en liknande process på en annan plats: '... med alla dunkla förbindelselänkar blottade, består dessa förhållanden av det enkla faktum att europeiskt kapital till stor del har slukat den egyptiska jordbruksekonomin. Enorma landområden, arbetskraft och oräkneliga industriprodukter som tillfallit staten, har till sist förvandlats till europeiskt kapital och ackumulerats' (Luxemburg 1964, s. 438).

I Latinamerika gick imperialismen faktiskt längre. Den begagnade sig inte av staten för att lägga under sig jordbruket; den tog över nästan alla ekonomiska och politiska institutioner för att inkorporera hela ekonomin i det imperialistiska systemet. Latifundierna växte i en takt och utsträckning som var okänd i all tidigare historia, särskilt i Argentina, Uruguay, Brasilien, Cuba, Mexico och Centralamerika. Med hjälp från de latinamerikanska regeringarna kom utlänningar att äga — vanligen för nästan ingenting — enorma landområden. Och där de inte fick jorden, fick de i alla fall dess produkter; eftersom metropolerna också övertog och monopoliserade handeln med jordbruksprodukter och de flesta andra varor. Metropolerna övertog latinamerikanska gruvor och utvidgade utvinningen; ibland tömde de oersättliga fyndigheter, som de chilenska salpetergruvorna, på några få år. För att få ut dessa råvaror från Latinamerika och för att få dit sin utrustning och sina varor stimulerade metropolerna hamn- och järnvägsbyggen, och som underhåll åt allt detta, allmänna inrättningar. Järnvägs- och electricitetsnätet var långt ifrån nätlit utan strålformigt och förband inlandet i varje land, och ofta flera länder, med tullhamnen, som i sin tur hade förbindelse med metropolerna. I dag, åttio år senare, kvarstår mycket av detta export-importmönster, delvis på grund av att järnvägarna fortfarande går åt samma håll och, vilket är viktigare, på grund av att den metropolinriktade urbana, ekonomiska och politiska utveckling som imperialismen under 1800-talet skapade i Latinamerika gav upphov till investeringar, som med metropolstöd har lyckats bibehålla och utvidga denna utveckling av Latinamerikas underutveckling under 1900-talet.

Inplanterad under den koloniala eran och fördjupad under frihandelsepoken befästes underutvecklingsstrukturen i Latinamerika av 1800-talets imperialistiska handels- och finanskapital. Latinamerika förvandlades till en monoproducerande exportekonomi med sina latifundier och sitt utsugna Tant- och trasproletariat, som utsögs av en satellitiserad bourgeoisie, vilken handlade genom en korrumperad stat i ett icke-land:

'Barbariska Mexico' (Turner), 'bananrepublikerna' i Centralamerika (som inte är bolagsbutiker utan 'bolagsländer'), 'Latifundiernas obevekliga utveckling: överproduktion, ekonomiskt beroende och växande fattigdom på Cuba' (Guerra y Sánchez), 'Brittiska Argentina' och 'Patologiska Chile'. (Om Chiles ekonomiska underlägsenhet, se s. 107, där arbeten skrivna år 1912 av historikern Francisco Encina citeras.)

Med utvecklingen av imperialismen under 1800-talet kom det utländska finanskapitalet att spela en nästan jämbördig roll med det utländska handelskapitalet när det gällde att binda Latinamerika vid en kapitalistisk utveckling och att omvandla dess ekonomi, samhälle och politik till dess att strukturen på Latinamerikas underutveckling var starkt konsoliderad.

C Nyimperialismen och sedan

I och med Första världskriget inledde det världskapitalistiska systemet ett nytt skede i sin utveckling. Det var inte så mycket förflyttningen av den metropola medelpunkten från Europa till Förenta Staterna som den gemensamma omvandlingen av det som varit industri- och sedan finanskapitalism till monopolkapitalism. Med början typiskt nog i Förenta Staterna, men

sedan också i Europa och Japan, har det enskilda industriföretaget eller det gamla finanshuset ersatts av det nationellt baserade men världsomfattande och verkligt jättelika internationella monopolföretaget. Det är en massindustri, en löpande-bandproducent av standardiserade varor — nu med en ny teknologi — och det är sin egen världsomspännande inköpsagent, försäljare, finansiär och ofta de facto regering i många satellitländer och med allt större inflytande i många metropola länder. Den korporativa staten var dess logiska förlängning på 30-talet, precis som den kapprustande staten är det på 60-talet. Som svar på det metropola monopolföretagets och statens nya behov har den imperialistiska utvecklingen under 1900-talet skapat nya instrument för utländska investeringar, och den har gjort dessa, i högre grad än utrikeshandeln, till det viktiga samband genom vilket den monopol-kapitalistiska utvecklingen befordras till priset av en utveckling mot ännu djupare underutveckling i Latinamerika.

1 Metropolens kriser och Latinamerikas utveckling

I Latinamerika gav Första världskriget satellitekonomierna en respit från utrikeshandel och utländskt kapital, liksom från andra band med metropolerna. Sålunda skapade latinamerikanerna, som de gjort förut och skulle göra igen, temporärt en egen industriell utveckling, huvudsakligen för den interna konsumtionsvarumarknaden. Knappt var kriget slut förrän den metropola industrin, nu i allt högre grad baserad i USA, bredde ut sig till just dessa regioner och sektorer — det gäller i synnerhet konsumtionsvaruindustrin i Buenos Aires och São Paulo som latinamerikanerna själva just byggt upp och som visat sig vara lönsam. Med stöd av sin ekonomiska, tekniska och politiska makt trängde de jättelika amerikanska och brittiska företagen ut eller trädde rent av in i i stället för — d v s depatrierade — den latinamerikanska industrin. Den kris i betalningsbalansen som naturligtvis följde möttes med utländska lån för att täcka de latinamerikanska underskotten och framtvunga regeringskoncessioner för ökat metropolt inflytande över de latinamerikanska ekonomierna. Utöver utrikeshandel och priser reducerades det utländska kapitalet starkt genom börskraschen 1929, och därmed avstannade överlåtandet av satelliternas investerbara tillgångar till metropolerna. Depressionen 1930 försvagade de ekonomiska banden med Latinamerika och reducerade metropolernas politiska inflytande över kontinenten. Denna situation upprätthölls fram till början av 50-talet genom recessionen 1937, andra världskriget och den därpå följande återuppbyggnadsperioden. De skapade ekonomiska villkor för och tillät förändringar i Latinamerika som resulterade i inledandet av den starkaste nationalistiska politiken och den största självständiga industrialiseringsdriven sedan oberoendet på 1830- och 1840-talen och möjligen någonsin. I Brasilien gav revolutionen 1930 de industriella intressena en del av statsmakten, den förde den allt mer nationalistiske Getulio Vargas till presidentposten och den medgav en industrialisering av São Paulo. I Mexico medförde Första världskriget att den antiimperialistiska mexikanska revolutionen överlevde och fortsatte; depression gjorde att den befästes under nationalisten general Cárdenas presidentskap; han exproprierade alla utländska oljerättigheter och fördelade mycket jord samt banade väg för 40-talets industrialisering. Över hela Latinamerika var krisen i metropolerna en tid för de då progressiva nationalistiska rörelserna, såsom Haya de la Torre i Peru, Aguirre Cerda i Chile, Rómulo Gallegos och Rómulo Betancourt i Venezuela och Perón i Argentina. Och industrialiseringen var inte begränsad till produktion av konsumtionsvaror för höginkomstmarknaden som metropolerna gjorde i Latinamerika; utan den inkluderade uppbyggandet — genom offentligt och privat inhemskt, inte utländskt, kapital — av tung kapitalvaruproducerande industri, såsom stål-, kemikalie-, elektricitets- och maskinindustri.

2 Metropolens expansion och Latinamerikas underutveckling

I och med att Koreakriget var över, hade denna latinamerikanska smekmånad kommit till sitt slut. Ny imperialistisk metropol expansion — nu huvudsakligen genom de internationella monopolföretagens handel och kapital — var nu åter i full gång. Den har på nytt helt

införlivat Latinamerika i den världskapitalistiska utvecklingsprocessen och återupplivat den latinamerikanska underutvecklingsprocessen. De traditionella handelsförbindelserna mellan metropol och satellit med utbyte av industrivaror mot råvaror på villkor som blir allt mer ogynnsamma för Latinamerika, med underskott och kriser i betalningsbalansen och de därmed förknippade ersättningslånen och med de ständiga krislånen har återfått sin gamla betydelse. Men nu var dessa förenade och tyngre, och Latinamerikas strukturella underutveckling fördjupades av den nyimperialistiska offensiv som de jättelika metropola monopolen inledde för att få inflytande i och kunna ta över de latinamerikanska tillverknings- och serviceindustrierna och införliva också dessa i sina privata imperier. Under tiden blev majoriteten av den latinamerikanska befolkningen bara fattigare och fattigare.

Grunddragen i det metropola, monopolistiska och bolagsägda investeringskapitalet analyserades med insikt och, som det visat sig, framsynthet redan i slutet av 1920-talet av F. F. Normano i *The Struggle for South America*. (Se s. 193 f. ovan för utdrag ur Normanos analys.)

Strax före 1950 svarade 300 nordamerikanska företag för mer än 90 procent av det nordamerikanska direkta investeringskapitalet i Latinamerika, och sedan dess 'har koncentrationsgraden konsoliderats i ännu högre grad' (UN 1964 b, s. 233). På 1950-talet gick de internationella monopolföretagen vidare utöver detta enkla uppbyggande av utländska industrier innanför de latinamerikanska skyddstullmurarna, något som garanterar höga priser och profiter. Först sätter de utländska maskin- och varuindustrierna upp ett slags produktionssystem i vilket de små och medelstora latinamerikanska industrierna tillverkare delar för lokal sammansättning. De metropola monopolen fastställer deras tillverkningsprocess, bestämmer deras produktion och är deras enda köpare. Monopolen reducerar sin egen kapitalförbrukning genom att utnyttja investeringar och krediter från sina latinamerikanska leverantörer och underleverantörer. De flyttar över de kostnader och förluster som uppstår genom cyklisk och i allt högre grad sekulär överskottskapacitet på dessa latinamerikanska industrier, medan man behåller lejonparten av profitterna från detta arrangemang för sig själv för att återinvestera och expandera i Latinamerika eller för att föra över dem till metropolerna eller andra delar av sitt världsomfattande verksamhetsfält.

På senare år har de metropola monopolen fört denna integrationsprocess mellan metropol och satellit ett steg vidare genom att förena sig med latinamerikanska industri- och/eller finansgrupper eller rent av med allmännyttiga inrättningar i sk binationella företag. I Latinamerika försvaras denna process med att den ger skydd åt de nationella intressena och den stimuleras ofta som befrämjande av ekonomiska framsteg av dem som drar nytta av den — d v s delägare från den latinamerikanska 'storbourgeoisin' eller dess representanter. Dessa personer är förespråkare för mexikanskt eller brasilianskt deltagande i finansiering och kontroll över dessa företag eller för 'chilenisering' (i stället för nationalisering) av koppargruvorna genom att staten äger 25, 49 eller 50 procent av aktierna i de nordamerikanska gruvorna.* I USA har denna process just heligförklarats i ett 'Brev till det amerikanska folket' från det republikanska partiets samordningskommitté, som leds av en f d ambassadör i Mexico. I detta brev rekommenderas denna typ av 'förening' som den bästa Framstegsalliansen för 'helt och hållet lika möjligheter', och som tillsammans med militärdiktaturerna 'kan ge den stabilitet som är nödvändig för att hindra kommunisterna att ta över under perioder av politisk eller ekonomisk omvandling'.

---

* Den med amerikanska Time-Life förenade spanskspråkiga tidningen Visión (1965, s. 89) anmärker: I allmänhet är de stora företagen mer benägna att välkomma utländskt kapital än de små. En del sammanslutningar av små industrier, särskilt i Mexico och Brasilien, tröttnar aldrig på att säga sin mening om etablerandet av konkurrerande bolag med utländskt kapital. Denna inställning har inte de större industrierna. De tror att företagen med utländskt kapital höjer sysselsättningen och på så sätt ökar den interna marknaden för alla slags varor och samtidigt hjälper till att dämpa den sociala pressen. De erkänner samtidigt att de utländska företagen för med sig ny teknik.

I denna nya förening med latinamerikanskt kapital och latinamerikanska regeringar blir de metropola monopolerna till en början med glädje den mindre delägaren, för det tar mindre av deras eget kapital i anspråk. De utländska företagen kommer faktiskt ofta med lite eller inget eget kapital och höjer sin del lokalt genom bankförbindelser som de fått på sitt internationella rykte och kreditvärdighet. Av det kapital som sammanlagt skaffades och användes genom Förenta Staternas verksamhet i Brasilien 1957 kom sålunda, enligt Förenta Staternas handelsdepartement, 26 procent från USA och återstoden skaffades i Brasilien, inklusive 36 procent från källor vid sidan om de amerikanska företagen (McMillan 1964, s. 205). Samma år kom 26 procent av USAs direktinvesteringar i Canada från Förenta Staterna medan resten skaffades i Canada. (Se Safarian 1966, s. 235 och 241 för alla data om Canada.) Fram till 1964 sjönk emellertid den del av de USAs investeringar i Canada som kom från USA till 5%, vilket gjorde USAs genomsnittliga bidrag till det kapital som användes av USA-firmor i Canada under perioden 1957-1964 till endast 15%. Hela återstoden av de 'utländska investeringarna' uppbringades i Canada genom kvarhållna vinster (42), avskrivningskostnader (31) och kapital som USA-företag skaffat på den kanadensiska kapitalmarknaden (12) procent. Enligt en undersökning om direktinvesteringar USA-företag som bedrev verksamhet i Canada under perioden 1950-1959 skaffade 79 procent av företagen mer än 25 procent av kapitalet för sin kanadensiska verksamhet i Canada, 65 procent av företagen skaffade mer än 50 procent i Canada och 47 procent av USA-företagen med investeringar i Canada skaffade allt kapital för sin kanadensiska verksamhet i Canada och inget i USA. Det finns anledning att tro att denna nordamerikanska tillit till främmande kapital för att finansiera nordamerikanska 'utländska investeringar' är ännu större i de fattiga underutvecklade länderna, som är svagare och mer försvarslösa än Canada. Detta är alltså källan till det kapitalflöde som på grund av investeringar går från de fattiga underutvecklade länderna till de rika och utvecklade.

De metropola företagens viktigaste bidrag till de binationella bolagen är därför ett teknologiskt paket med patent, formgivning, industriella tillverkningsprocesser, högavlönande tekniker och, sist men inte minst, varumärken och försäljningsteknik; huvuddelen av det investerade kapitalet är latinamerikanskt — det är skatter, licenser och andra koncessioner samt — kanske viktigast — skyddstullar. Det internationella monopolföretaget fortsätter alltså att dra full nytta av sitt teknologiska monopol, sina kapitalreserver och sin direkta eller indirekta politiska makt, det fortsätter att dra högre vinster än sina latinamerikanska kompanjoner ur deras gemensamma företag och det fortsätter att reinvestera dessa vinster för att vinna ökad kontroll över det företag, den sektor, den ekonomi och det land i Latinamerika som det verkar i. I denna process försvagas dess latinamerikanska affärskompanjoner och de används sedan för att påverka de latinamerikanska regeringarna för att skapa ett ännu bättre investeringsklimat för 'utländskt' kapital.

Denna de metropola monopolens sammanslutning med latinamerikanskt affärsliv och latinamerikanska regeringar — eller riktigare, detta införlivande av de senare med de förra — är ingalunda begränsat till tillverkningsindustrin. Den inkluderar naturligtvis bankväsen och kapital (såsom försäkringsväsen) och sträcker sig till internationell och inhemsk parti- och minuthandel som blir allt mer monopoliserad; till jordbruksproduktionen, inklusive finansiering av framställningen av utsäde och bearbetningen av avkastningen för världs- och hemmamarknaden, och till alla slags tjänster, sträckande sig från filmer och handduksservice till press, radio, television och, sist men inte minst, reklam (som någon tittare till sitt nöje eller missnöje kanske märkt, eftersom 95 procent av alla varor som annonseras på mexikanska och latinamerikanska TV-skärmar är amerikanska varumärken som säljs genom Vilda Väster-, FBI- och spionprogram med obestämbar ideologisk innehåll).

Den vertikala och horisontella företagsintegrationen som verkar i, eller t o m kontrollerar, åtskilliga av dessa sektorer på den latinamerikanska marknaden, för att inte nämna världsmarknaden, medför naturligtvis högre profiler i var och en av företagets branscher tagna för

sig och av dess verksamhet i sin helhet. Det samma gäller i stort sett för nordamerikanska företag som verkar över hela Latinamerika, eftersom nordamerikanska banker ger latinamerikanska förskott till nordamerikanska företag som köper från och säljer till varandra och som lämnar sin reklam till nordamerikanska reklambyråer. Dessa utnyttjar sin makt över Latinamerikas massmedia — vilken vida överträffar deras makt i hemlandet — för att pressa fram ekonomiska och politiska åtgärder som gynnar metropolerna och missgynnar det latinamerikanska folkets intressen. Den integrerade monopolkapitalismen i Latinamerika skapar sålunda ekonomier som i flera avseenden är fristående — fristående från alla andra ekonomiska sektorer, fristående från varje annat metropolitopol och fristående från varje latinamerikansk ekonomi som därigenom förlorar ännu mer kapital till metropolerna.

I dag håller den kapitalistiska utvecklingen på att ta ännu ett steg. Efter att redan ha gått från exportkapitalism till investeringskapitalism och sedan till monopolkapitalism som införlivar de nationella latinamerikanska ekonomierna i ett företagsimperium förbereder sig nu den kapitalistiska utvecklingen på att införliva den latinamerikanska kontinenten i dess helhet i det metropola monopolföretaget. USA har nyligen börjat gynna och finansiera Latinamerikansk Ekonomisk Integration och försöker erhålla ett godtagande av en Interamerikansk gemensam marknad som skulle inkludera Förenta Staterna och Canada. Även utan denna gemensamma marknad går huvuddelen av den interamerikanska handeln med industrivaror under Montevideo-avtalet genom USA-företag, såsom Kaiser och General Electric, som därigenom kan tillverka i ett latinamerikanskt land för export till ett annat. Utöver dessa multilaterala överenskommelser för utrikeshandel och kapitalrörelser sluter den nordamerikanska metropolen också bilaterala avtal, vilket är ett slags sub-imperialism. Förenta Staterna verkar ha valt ut Brasilien (efter 1964 års militärkupp) och i mindre utsträckning Mexico i Centralamerika som ekonomiska femtekolonner eller brohuvuden i Latinamerika, från vilka det nordamerikanska monopolkapitalet intar de mindre ländernas marknader och regeringar, efter det att nordamerikansk teknologi, utländskt kapital och politiskt inflytande har skapat de nödvändiga expansionistiska villkoren där. Denna integrationistiska eller sub-imperialistiska utveckling ökar naturligtvis den ekonomiska och politiska obalansen både inom dessa latinamerikanska länder och mellan dem, precis som den världs-kapitalistiska expansionismen gör i sin helhet (Marini 1964). Den viktigaste impulsen till dessa nyimperialistiska former av ojämn världskapitalistisk utveckling och ojämn latinamerikansk underutveckling är den ökande expansionen och monopoliseringen av det USA-baserade internationella företaget och dess nya teknologiska revolution. Konsekvenserna av denna kapitalistiska utveckling går vida utöver utländska välgörenhetsinvesteringar eller någon välgörande introduktion av avancerad utländsk teknologi.

Den metropola teknologiska revolutionen, som innebär automation, tvärvetenskap och monopolsammanslagning av hela industriella processer, med dess åtföljande snabba föråldring av maskiner, utnyttjad kapacitet och överflöd på industriell utrustning, leder till att man överlåter nyligen föråldrad eller utnyttjad utrustning till Latinamerika — ofta utan att byta ägare (fastän den i skattehänseende är avskriven vid huvudkontoret och att den säljes till den latinamerikanska filialen till orimliga bokföringspriser, något som ökar dess skenbara kostnader och minskar dess bokförda vinst och gör det lättare att föra ut utländsk valuta från mottagarlandet).

I Latinamerika använder de internationella monopolföretagen denna teknologi för att konkurrera med och eliminera eller införliva lokala konkurrenter, som saknar medel eller leverantörer eller inte kan få importlicens till liknande utrustning. Detta kallas att höja den latinamerikanska ekonomins teknologiska nivå och att eliminera ineffektivitet. Överallt — dvs i den kapitalistiska världen — håller den amerikanska teknologin på att bli den nya källan till monopolmakt och den nya basen för ekonomisk kolonialism och politisk nykolonialism. Sålunda rapporterar den amerikanska affärstidningen *U. S. News and World Report* (18 juli 1966, s. 69):

'Farhågorna för att Europa — som mer och mer släpar efter den amerikanska teknologin — ska avvecklas som ett 'underutvecklat område' är plötsligt mycket påtagliga.... Resultatet är, säger europeerna, att kontinenten teknologiskt håller på att bli en 'nordamerikansk koloni' ... En framstående tysk ingenjör säger: 'Så som saker och ting utvecklas, kommer vi att vara ett efterblivet område om 10 år. Då kommer ni finna oss knackande på Nordamerikas dörr för matpengar, precis som vilket underutvecklat land som helst.'

Det internationella företag som kontrollerar denna teknologi ökar på så sätt sin monopolmakt över sina latinamerikanska förbundna i deras gemensamma bilaterala företag, över sina latinamerikanska konkurrenter och över den latinamerikanska ekonomin i allmänhet. Resultatet blir att kapital-/arbetskraftsdelen ökar, att överskottskapaciteten växer och att den allmänna lönenivån sjunker. Av dessa orsaker, och eftersom multiplikatoreffekten av dessa utländska investeringar i hög grad ligger i metropolerna, och då de inte höjer den inhemska köpkraften i motsvarande grad, blir överinvesteringsskriserna vanligare och längre allt eftersom den cykliska och strukturella arbetslösheten ökar i Latinamerika. När detta inträffar, slukas de svaga latinamerikanska företagen upp av sina större och starkare landsmän, varigenom monopoliseringsgraden ökar, och de latinamerikanska företagen köps upp till bottenpriser av de ännu större och starkare metropola monopolen, varigenom monopoliseringsgraden och de-latinamerikaniseringen ökar ännu mer. Under 1964, medan nationalinkomsten per capita i Brasilien gick ner med 6%, köptes dess största stålproducent av Bethlehem Steel. (Se s. 203 ff. och Frank 1965 b.) Användandet av förefintlig latinamerikansk kapitalutrustning, inriktningen av nya latinamerikanska investeringar och sammansättningen av Latinamerikas import från metropolerna bestäms alltså allt mer av metropola behov och fördelar; och de motsvarar allt mindre det latinamerikanska folkets utvecklings- och sociala behov.

Utöver att denna utländska monopolkapitalism skaffar profiter med vilka mer och mer av den latinamerikanska ekonomin köps upp av de metropola metropolerna, åstadkommer den en ständigt större remittering av profiter från dessa utländska företag och ett kapitalflöde från Latinamerika till Förenta Staterna.*

Förenta Staternas handelsdepartements konservativa beräkningar visar att det totala kapitalflödet för investeringsändamål från Förenta Staterna till resten av världen mellan 1950 och 1965 var 23,9 miljarder dollar, medan motsvarande kapitalinflöde av profiter var 37 miljarder dollar, vilket ger ett nettoinflöde till Förenta Staterna på 13,1 miljarder dollar. Av dessa summor gick 14,9 miljarder dollar från Förenta Staterna till Europa och Canada, medan 11,4 miljarder dollar flöt i den motsatta riktningen, vilket ger ett nettoutflöde från Förenta Staterna på 3,5 miljarder dollar. Men mellan Förenta Staterna och alla andra länder — d v s huvudsakligen de fattiga och underutvecklade — är situationen den omvända: 9,0 miljarder dollar i investeringar flöt in till dessa länder, medan 25,6 miljarder dollar flöt ut ur dem, vilket ger ett nettoinflöde från de fattiga till den rike på 16,6 miljarder dollar. Det motsvarande flödet mellan Förenta Staterna och Latinamerika var 3,8 miljarder dollar från Förenta Staterna till Latinamerika och 11,3 miljarder dollar från Latinamerika till Förenta Staterna, vilket ger ett nettoutflöde från Latinamerika till Förenta Staterna på 7,5 miljarder dollar (Magdoff 1966, s. 39).

Eftersom de internationella företagen kringgår skatter och valutarestriktioner genom att

---

* Profitgraden för de metropola monopolerna i Latinamerika är okänd men säkerligen högre än 5% som de så ofta vill hävda. Följande fakta kan ge oss en uppfattning: den genomsnittliga avkastningen på investerat kapital i USA-industrier ligger över 10%. De 200 största amerikanska företagen äger 5% av de samlade tillgångarna men gör 68% av profiterna; deras förtjänst ligger därför över den genomsnittliga profiten. Företagen med verksamhet i utlandet, vilka är de största, tjänar två till fyra gånger så mycket på sitt utländska kapital som de gör hemma; och de tjänar ännu mer på sin verksamhet i Latinamerika än de gör på sin utländska (inklusive Europa och Canada) verksamhet i dess helhet. (För källor, se Baran och Sweezy 1966, s. 87 och 194 ff.; Michaels 1966, s. 48 f., Mandel II, 1962, s. 86 f.; Gerassi uppskattar profiterna för särskilda företag genom att räkna om dem utifrån företagets publicerade ekonomiska berättelser.)

ständigt sätta överpriser på huvudkontorets försäljning till de latinamerikanska filialerna och ge underpriser på sina inköp från dem, är delar av deras profiter dolda under kostnadsposter; och den verkliga remitteringen av profiter från investeringar i, och därmed av kapital från, Latinamerika till metropolerna är högre än vad som registreras av både de metropola och de latinamerikanska regeringarna. Men den utländska verksamheten sträcker sig utöver utländska investeringar. De utländska företagens remittering av profiter på direktinvesteringar kostar Latinamerika (utom Cuba) omkring 14% av alla dess nuvarande inkomster av utländsk valuta från exporten av varor och tjänster. Men andra registrerade och dolda kapitalförflyttningar ut ur Latinamerika uppgår till ytterligare 11% av valutainkomsterna och avbetalningar och räntor på skulderna till utlandet ytterligare 15%, vilket gör Latinamerikas årliga kapitalutflöde i kapitalutgifter till 40% av dess inkomster från utlandet. Latinamerikas utgifter för andra utländska tjänster, såsom transporter (10%), utlandsresor (6%) m m tar ytterligare 21% av dess inkomster, vilket gör 61% av Latinamerikas inkomster av utländska valutor — eller mer än 6 000 miljoner dollar per år, eller 7% av dess BNP och nästan hälften av dess bruttoinvestering (och antagligen mer än hela nettoinvesteringen) — som betalas till utlänningar, nästan uteslutande i metropolerna, för dessa lämnade tjänster och som inte inkluderar ett öre för egentliga varor. Inte att undra på att Latinamerika har ett stort kroniskt underskott i handels-(varu-)balansen och otillräckliga resurser (Frank 1965 a).

Under tiden har Latinamerikas handelsvillkor försämrats, delvis som resultat av de monopolkapitalistiska transaktioner som undersökts ovan, eftersom de internationella monopolföretagens prispolitik och deras betydelse för Latinamerikas ekonomiska struktur negativt påverkar det senares handelsvillkor. Mellan 1950 och 1962 steg priserna på Latinamerikas importvaror med 10%, men priserna på exportvarorna sjönk med 12%, så att medan importen steg med 42% måste exporten för att täcka den stiga med 53% (UN 1964 a, s. 32). Följden blev att Latinamerika förlorade 25% av den köpkraft man erhållit från exporten vilket motsvarar 3% av BNP (UN 1964 c, s. 33). Denna förlust av 3% av Latinamerikas BNP på handeln — lagda till de 7% av BNP man förlorar på handeln med tjänster eller t o m de 5% (40% av inkomsterna av främmande valutor) man betalar som kapitalkostnader till utlänningar — motsvarar 8 till 10% av dess BNP, dvs den är antagligen två eller tre gånger så stor som den kapitalsumma Latinamerika nu avsätter till nettoinvesteringar. Som jämförelse kan man se på de totala kostnaderna för utbildning i Latinamerika, som från kindergarten genom universitet, och både allmänna och privata, bara uppgår till 2,6% av BNP (Lyons 1964, s. 63). Om man lägger ihop procenten av BNP och multiplikatoreffekten av föregående nettoinvesteringar som resulterat i den nuvarande arbetslösheten och i de outnyttjade resurserna i Latinamerika — och jämför med det som skulle uppnåtts genom ett fortsättande av 1930-talets industrialiseringskampanj som gick om intet genom den metropola investeringskapitalismens ankomst efter Koreakriget — blir förlusterna av Latinamerikas investeringsöverskott på grund av nyimperialism ännu större, kanske återigen fördubblade. Och om vi dessutom kunde beräkna det felaktiga användandet av Latinamerikas arbetskraft och missbruket av dess alstrade kapital genom det nyimperialistiska införlivandet av Latinamerikas ekonomi och dess inriktning på världs- och metropol monopolkapitalistisk utveckling i stället för åt latinamerikansk ekonomisk utveckling, så skulle vi få ett riktigare mått på den orättvisa fördelningen av Latinamerikas resurser, på dess tidigare ekonomiska utveckling och på den strukturella underutveckling som den nyimperialistiska monopolkapitalismen i dag skapar i Latinamerika.*

---

* Novik och Farba har beräknat Chiles förlust av potentiellt överskott enligt följande: till metropolerna på grund av kopparproduktion och export — 5% av nationalinkomsten: på grund av arbetslöshet — 15%; outnyttjad industrikapacitet — 8%; jordbruksproduktion utöver den omedelbara potentialen — 3%; eller omkring 30% av nationalinkomsten som offras på grund av dessa faktorer i den strukturella underutvecklingen. Den ojämförigt största förlusten av ekonomiskt överskott (som i viss mån sammanfaller med de tidigare och inte direkt kan läggas till dessa i sin helhet) sammanhänger med den ojämna inkomstfördelningen: de inkomster som överstiger årsinkomsten för medelinkomsttagarna utgör 3% av Chiles nationalinkomst och de som överskrider låginkomst-

Denna nyimperialistiska utveckling av försämrade handelsvillkor, kroniskt underskott och återkommande kriser i Latinamerikas betalningsbalans samt ökat behov av vägar, kraft och tekniskt utbildad personal för att tjäna den metropola etableringen i Latinamerika har fått metropolerna att skapa en helt ny bokstavsjungel av finansinstitut för att kunna handskas med denna situation och tillfredsställa dessa behov, precis som man gjorde under 1800-talet. Några av dessa är FN-organisationer, som Världsbanken (IBRD) och Internationella Valutafonden (IMF). Andra är oavhängiga, som General Agreement on Trade and Tariffs (GATT); flera är formellt eller i sak USA-avhängiga, som Export—Import Bank (Eximbank), The Bank of Inter-American Development (BID), etc. Fastän det finns specialisering dem emellan, har de i grunden samma funktion i Latinamerika: de stöder genom investeringar den latinamerikanska ekonomins införlivande i den metropola monopolkapitalistiska strukturen, inte genom att betala, utan genom att finansiera de oundvikliga underskotten och de nya behoven av infrastruktur och teknisk personal som med Framstegsalliansens stöd ska fyllas genom social utveckling av mänskligt kapital (de flesta metropola ekonomiska teorier anger detta som det viktigaste av allt utvecklingskapital); dessutom betalar och finansierar de ofta investeringskostnaderna för helt eller delvis metropolägda företag som får dessa lån direkt, eller indirekt, genom latinamerikanska regeringar. Några auktoritativa iakttagare har givit en karakteristik över några av dessa institutioner. FNs Ekonomiska kommission för Latinamerika säger:

'Eximbanks (USA-regeringens) och IBRD:s (FN: s Världsbanks) kreditverksamhet fortsätter att inskränka sig till lån till konkreta projekt. Man invänder att det beror på en önskan från de två bankerna att förena sina tekniska kunskaper med låntagarens i nödvändig tillämpad forskning och studier ... liksom att tillåta en strängare kontroll över fonderna. ... Något som också varat länge är en benägenhet från både Eximbank och IBRD att finansiera de delar till ett projekt som importeras. ... För det tredje har Eximbank och IBRD länge försökt undvika att ge lån som skulle kunna konkurrera med privat utländskt kapital. Detta har resulterat i ett kreditmönster som framför allt koncentrerats på infrastruktur snarare än på industriella projekt' (UN, ECLA 1964 c, s. 239 f.).

I *U. S. Private and Government Investment Abroad* fortsätter Raymond Mikesell (1962, s. 477, 482) att notera att 'banken (Eximbank) i grund och botten är ett instrument för Förenta Staternas politik. ... Politiska överväganden väger tungt när man ska fatta beslut om låneansökningar eller t o m när man ska uppmuntra utländska låntagare till begynnande eller officiella förfrågningar.' Efter att ha citerat Mikesell säger FN att 'det därför är tydligt att Eximbank måste betraktas som ett grundläggande instrument för Förenta Staternas utrikespolitik' (UN 1964 b, s. 252). Fastän diplomatiskt talar dessa kvalificerade iakttagare klart och tydligt om hur och varför dessa metropola institutioner leder och styr Latinamerikas ekonomi och politik. Vid hot om att hålla detta kapital inne och att skapa ohållbara betalningsbalanser och politiska kriser för de latinamerikanska regeringarna bedriver dessa utländska låneagenter bokstavligen talat utpressning mot de alltmer avhängiga latinamerikanska regeringarna för att få dem att godta valuta- och skattebestämmelser som föreskrives av och gynnar metropolerna.

---

tagarnas nivå utgör 50%. Denna inkomstfördelning som blir allt mer ojämn är både en reflektion av och orsak till den höga och växande graden av ekonomiskt och politiskt monopol som stöds och skapas av metropolernas närvaro i Latinamerika. Som alla monopol orsakar den en högst orättvis fördelning av alla ekonomiska resurser, vilket är grunden till att det uppstår en inkomstkoncentration som bara en liten minoritet kan glädja sig åt. Denna ojämna resursfördelning gäller inte bara vilka slags varor som ska produceras — bilar i stället för lastbilar, bussar och traktorer — utan också hur de produceras: utländska företag producerar eller monterar bilar i Latinamerika för en årlig marknad på omkring 500 000 bilar, eller ett genomsnitt på 12 000 enheter per år och företag. Tolv företag har satt upp monteringsband i Venezuela för en total nationell bilmarknad på 30 000 enheter. I Europa är genomsnittsmarknaden per företag 250 000 enheter och i USA omkring tio gånger så stor (*Visión* 1965, s. 100). En monopolkapitalism som orsakar detta slags resurs- (12 företag som tillverkar 30 000 bilar) och inkomstfördelning (ett förspillt överskott som motsvarar 50% av nationalinkomsten) ligger säkert i de metropola super-monopolens intresse. Men tvärt emot vad som ibland hävdas, så är upprätthållandet och utvecklingen av denna monopolkapitalistiska latinamerikanska underutveckling också den omedelbara basen för ett ekonomiskt och politiskt överlevande för stora delar av den latinamerikanska bourgeoisie, vilka är de första att försvara denna struktur.

Detta är FNs Internationella Valutafonds huvudsakliga verksamhet i Latinamerika. I två årtionden har IMF påtvingat dussintals latinamerikanska regeringar en stram valutapolitik — devalveringar, inhemska återhållsamhet och strukturell inflation. Medan IMF sätter sin tillit till den klassiska handels- och valutateorin för att insvepa frågan om utpressningspolitiken med teoretiska rättfärdiggöranden — som den kallar att utkräva ansvarighet från de latinamerikanska regeringarna — har de huvudsakliga nettoeffekterna av denna IMF-politik i Latinamerika blivit (1) återkommande devalvering av valutorna, vilken vänder handelsvillkoren mot Latinamerika och gör det billigare för de metropola monopolerna att genom utländska investeringar köpa upp den latinamerikanska ekonomin; (2) påtvingad konvertibilitet av latinamerikanska valutor, vilket gör det möjligt för de internationella monopolerna att lätt omvandla sina inkomster från Latinamerika till dollar och guld; (3) påtvingade kapitallån från andra metropola institutioner, så att kortsiktiga kompensationslån och stödkrediter från IMF kan uppnås; (4) samtidig strukturell arbetslöshet och inflation i den inhemska latinamerikanska ekonomin, vilket med devalvering gynnar de utländska och inhemska egendomsägarna på bekostnad av de latinamerikanska inkomsttagarna, vars realinkomst tvingas ner; och (5) den följande försämringen av Latinamerikas handelsvillkor och ett förvärrande av underskotten i betalningsbalansen. Detta leder till förnyat och ökat beroende av IMF och andra metropola låne- och investeringsinstrument för att få mer utländskt kapital, vilket följs av ytterligare en dos IMF-medicin och grundläggande neo-imperialistisk politik åt Latinamerika i en kraftig oändlig spiral. Denna spiral återspeglas i det faktum att den del av inkomsterna av utländsk valuta som Latinamerika måste avsätta till amorteringar och räntor på utländska skulder växer allt mer — från 5% 1951-56 till 11% 1956-60 och till 16% 1961-63. Tack vare Framstegsalliansen är Latinamerikas kostnader för sina skulder otvivelaktigt ännu högre i dag och de kommer oundvikligen att stiga ännu mer i framtiden. Enligt ett nyhetstelegram från Associated Press den 5 april 1965 'tar Eximbank varje år ut 100 miljoner dollar mer än den lånar' till Latinamerika.

Där de inhemska latinamerikanska ekonomiska och politiska motsättningar som skapas genom denna neo-imperialistiska utveckling inte längre omedelbart kan lösas inom ramen för den borgerligt demokratiska staten (som nu är ockuperad av sin egen armé och polis som — med amerikansk teknisk utbildning, politisk inriktning, militära rådgivare och militär utrustning* — undertrycker arbetar-, student- och andra demonstrationer mot statens ekonomiska och politiska inriktning), eller om motsättningarna inte kan lösas utan att alltför mycket inkräkta på de metropola intressena, så hänförs uppgiften till en militärdiktatur. Uppgiften innebär alltid att inkomsten för majoriteten sänks och att ännu fler koncessioner och privilegier ges till de metropola intressegrupperna och deras latinamerikanska ekonomiska bundsförvanter och politiskt allierade — samt att folkligt motstånd stoppas genom att döda, landsförvisa eller fängsla folkets ledare och att terrorisera folket självt. Dessa latinamerikanska ekonomiska och politiska åtgärder är en integrerad del av den neo-imperialistiska utvecklingen och politiken; om detta vittnar de metropola förespråkarna för militärhjälp åt Latinamerika (som fördubblades av president Kennedy under hans administrations första år) och nordamerikanska regeringstjänstemän (som alla Latinamerikaexperterna i president Johnsons utrikesdepartement) som säger att alla militärkupper inte är lika: några är likare än andra.

Den nyimperialistiska monopolkapitalismen har snabbt och effektivt fått inflytande över och inkorporerat Latinamerikas ekonomi, politik, samhälle och kultur. Som den koloniala och imperialistiska utvecklingen dessförinnan, men bara i ännu högre grad, har detta nyimperialistiska inflytande funnit gamla latinamerikanska intressegrupper och skapat nya som är allierade med och villiga att underkasta sig metropolernas intressen och politik. De monopoli-

---

* Det vore kanske inte fel att påstå att den USA-utrustning till Latinamerikas polis- och anti-guerillastyrkor som direkt förtrycker folkliga rörelser alltid är den modernaste och effektivaste som finns tillgänglig. Å andra sidan är de väpnade styrkorna ofta utrustade med föråldrade och t o m bristfälliga vapen eller flygplan som USA tagit ur bruk men som genom försäljning till Latinamerika fortfarande stöder USA:s betalningsbalans, som förre försvarsministern McNamara är så stolt över att påpeka. (Denna iakttagelse har jag Marta Frank att tacka för.)

serar den latinamerikanska ekonomin allt mer och delar sinsemellan på den belöning de erhåller för att de suger ut det latinamerikanska folket (och, i mindre omfattning, folket i metropolerna). Men nyimperialismen har gått vidare.

Den metropola ekonomiska satelliseringen av den latinamerikanska industrin medför också oundvikligen en satellisering av den latinamerikanska industribourgeoisin. Den nationalistiska industriinriktade eller industriinriktade nationalistiska politiken under 1930- och 1940-talen finns inte längre; mer och mer har de latinamerikanska industriidkarna blivit — eller kommer inom en nära framtid att bli — bundsförvanter, kompanjoner, byråkrater, leverantörer och kunder till bilaterala företag och grupper som förvirrar och fördunklar de latinamerikanska nationella intressena och — vilket är viktigare — som allt mer binder den enskilda latinamerikanska bourgeoisins personliga ekonomiska intressen till den metropola nyimperialistiska hunden. Långt från att växa sig starkare och mer oberoende allt eftersom den latinamerikanska industrin utvecklas under metropolens ledning, blir alltså den s k (eller felaktigt kallade) nationella bourgeoisin i Latinamerika svagare och mer avhängig för varje år.

Men den monopolkapitalistiska utvecklingen gör mer än att ekonomiskt binda den latinamerikanska bourgeoisin till metropolerna genom att skapa en satellit av dess industriella, kommersiella och finansiella institutioner. Som vi sett ovan, gör neo-imperialismen hela den latinamerikanska ekonomin till en satellit, och den strukturella underutvecklingen blir allt djupare inrotad. Eftersom metropolerna tar en allt större del av de mest lönsamma affärerna i besittning och tvingar in resten i växande ekonomiska svårigheter, har den latinamerikanska bourgeoisin som lever på denna mindre lönsamma affärsverksamhet inget annat val än att kämpa — även om det är förgäves — för sitt överlevande, genom att öka graden av löne- och prisutsugning av småbourgeoisin, arbetarna och bönderna för att pressa ut ytterligare lite blod ur denna sten; och emellanåt måste den latinamerikanska bourgeoisin tillgripa direkt militärt våld för att kunna göra det. Av denna anledning — utan tvivel mer än av idealistiska eller ens ideologiska orsaker — har nästan hela den latinamerikanska bourgeoisin kastats i allians med — d v s i armarna på — den metropola bourgeoisin. De har mer än ett gemensamt långsiktigt intresse av att försvara detta system av kapitalistisk utsugning; inte ens på kort sikt kan bourgeoisin i Latinamerika vara nationell, eller i allians med Latinamerikas arbetare och bönder försvara de nationella intressena genom att motsätta sig utländskt intrång — som Folkfrontens regelbok vill att de ska göra — eftersom samma nyimperialistiska intrång tvingar den latinamerikanska bourgeoisin att ständigt öka utsugningen av sina eventuella arbetar- och bondeallierade. Den tvingar på så sätt bourgeoisin att bortse från denna återstående källa till politiskt stöd. Medan den latinamerikanska bourgeoisin fortsätter att föra en löne- och prispolitik som suger ut arbetarna och förtrycker deras legitima krav på befrielse från denna växande utsugning, kan den inte samla deras stöd mot den metropola bourgeoisin; under tiden hindrar den ekonomiska otillräckligheten av denna utsugning inhemskt sparande till investeringar och tvingar bourgeoisin att vända sig utomlands efter omedelbart utländskt kapital.*

---

* Som anmärktes ovan, har den brasilianska borgarklassen försökt finna ytterligare en väg ut, först genom presidenterna Quadros och Goularts 'oavhängiga' utrikespolitik (den senare sökte finna nya marknader i Afrika, Latinamerika och de socialistiska länderna) och, när detta visat sig vara omöjligt i en redan imperialistisk värld, genom den 'ömsesidigt beroende' sub-imperialistiska utrikespolitik som påbörjades av den nuvarande militärregeringen som en yngre allierad med USA. Den brasilianska sub-imperialismen fordrar också låga löner i Brasilien, så att den brasilianska bourgeoisin kan komma in på den latinamerikanska marknaden på en låg kostnadsbasis, som med föråldrad men ändå modern amerikansk utrustning är den enda bas den har. I de sub-imperialistiska länderna i Latinamerika leder denna brasilianska invasion också till att lönerna pressas ner, eftersom detta är den lokala bourgeoisins enda möjliga defensiva försvar. Sålunda fördjupar sub-imperialismen motsättningarna mellan bourgeoisin och arbetarna i vart och ett av dessa länder. (För vidare analys, se Marini 1964.)

Den neo-imperialistiska och monopolkapitalistiska utvecklingen drar och driver därför hela den latinamerikanska borgarklassen — inklusive compradorer, byråkrater och nationella segment — in i en ständigt närmare ekonomisk och politisk allians med och beroende av de imperialistiska metropolerna. Den politiska uppgiften att vända på denna utveckling av den latinamerikanska underutvecklingen faller därför på folket självt, och den nationella eller statskapitalistiska vägen är redan på förhand genom dagens neo-imperialistiska utveckling stängd för dem.

D Summering och slutsatser

Grunddragen i utlandsinvesteringar och u-hjälp i den neo-imperialistiska utvecklingen, i den latinamerikanska underutvecklingen och i nödvändigheten av de politiska förutsättningar som ovan skisserats sammanfattas i auktorativa uttalanden och omisskännliga handlingar från höga representanter i den nord- och latinamerikanska bourgeoisin. Förenta Staternas kommission för internationell ekonomisk politik har sagt:

'[Utländska investeringar] är ett medel att skaffa marknader till den nordamerikanska industrin och det nordamerikanska jordbruket; i det långa loppet bidrar de till en allmän tillväxt av utrikeshandel och välstånd genom att påverka produktivitets- och inkomstökning utomlands: de är ett medel av största vikt när det gäller att utveckla andra länders råvaror för att tillfredsställa den nordamerikanska ekonomins växande civila och militära behov; och de är ett medel som borde bli ännu viktigare och genom vilket USAs nationalinkomst via omfattande och lönsamma investeringsmöjligheter växer (citerat i Cámara Textil, s. 48).'

Den mexikanske ekonomen Octaviano Campos Salas sammanfattar de utländska investeringarnas konsekvenser för de latinamerikanska länderna:

'(a) Privat utländskt kapital tar för gott över sektorer med hög lönsamhet, och det utestänger inhemskt kapital genom att förlita sig på huvudkontorets kapitalresurser och på den politiska makt som det ibland utövar. (b) Detta permanenta övertagande av viktiga ekonomiska sektorer hindrar bildandet av inhemskt kapital och skapar problem med instabilitet i betalningsbalansen. (c) Direkta privata utländska investeringar stör en anti-cyklisk valuta- och skattepolitik — de kommer under högkonjunkturer och drar sig tillbaka under depressioner. (d) De privata utländska investerarnas krav på koncessioner för att skapa ett 'gynnsamt investeringsklimat' i mottagarländerna är obegränsade och långtgående. (e) Det är mycket billigare och mer förenligt med de underutvecklade ländernas aspirationer på ekonomiskt oberoende att hyra utländska tekniker och att betala royalties för att få använda patent än att godta att mäktiga utländska konsortierna får en ständig kontroll över deras ekonomi. (f) Utländskt privatkapital anpassar sig inte till planerad utveckling (citerat i Cámara Textil 1957, s. 48).'

Arturo Frondizi var i allt väsentligt av samma åsikt:

'Det är på sin plats att betänka att utländskt kapital vanligen verkar som ett medel som stör Argentinas moral, politik och ekonomi.... När det utländska kapitalet tack vare omfattande liberala koncessioner väl etablerat sig, fick det bankkrediter som tillät det att utöka sin verksamhet och därmed sina vinster. Dessa vinster sändes genast utomlands som om hela det investerade kapitalet hade importerats av landet. På detta sätt kom den inhemska ekonomin att stärka det utländska kapitalet och försvaga sig själv.... Den naturliga tendensen för det utländska kapitalet i vårt land har varit att först och främst slå sig ner i områden där man kan få höga vinster.... När Argentina genom ansträngningar, klokheter och uthållighet skapade gynnsamma tillfällen för en oberoende ekonomi, förstörde det utländska kapitalet dem eller skapade svårigheter för dem. ... Det utländska kapitalet har haft och har ett avgörande inflytande över vårt lands sociala och politiska liv. ... Pressen är vanligen också ett aktivt instrument i denna underkastelseprocess. ... Det utländska kapitalet har haft ett särskilt inflytande över vår nations politik genom att det har allierat sig med den konservativa oligarkin ... de som är bundna till det utländska kapitalet genom ekonomiska band (direktörer, byråkrater, advokater, tidningar som tar emot annonser etc.) och de som inte är direkt ekonomiskt beroende underordnas till slut det politiska och ideologiska klimat som skapats av det utländska kapitalet (Frondizi 1958, s. 55 ff).'

Den fulla innebörden av dessa analyser av de imperialistiska och nyimperialistiska investeringarnas beskaffenhet och dess följder för Latinamerika blir helt klar, om vi vara tar hänsyn till ytterligare några iakttagelser av Frondizi och sedan noterar hans och Campos Salas senare inställning och uppträdande med avseende på imperialistiska investeringar. Frondizi fortsatte med att varna sina landsmän i den ovan citerade valkampanjs-boken, *Politics and Petroleum*:

'När det gäller ekonomisk politik, är goda avsikter — en subjektiv fråga — inte av något intresse; det som räknas är de konkreta resultaten av den förda politiken — dess objektiva sida.... Utländskt kapital skapar ett speciellt medvetenhetstillstånd, som på förhand gör människorna mottagliga för uppgivelse eller underkastelse. Detta medvetenhetstillstånd lägger under sig hela landet och alla de sociala grupper som agerar ekonomiskt och politiskt; det återspeglas i det nationella livets alla aspekter, som om det vore en historisk fatalism inför vilken det inte finns något alternativ utom att underkasta sig. Nationella möjligheter förkastas. Vad som är värre i denna process av psykologisk erövring som skapats av imperialismen, är att människor i god tro, de kan vara intelligenta eller okunniga, medvetet eller omedvetet tjänar imperialismens sak genom att försvara dess intressen och nödvändigheten av att respektera dess fortsatta närvaro. På detta sätt förlorar folket sin medvetenhet om sin egen personlighet och om den uppgift det som sin historiska plikt borde uppfylla (Frondizi 1958, s. 123, 76).'

Den objektiva historiska verklighetens överväldigande tyngd över subjektiva goda avsikter har på ett slående sätt bekräftats av att Frondizi själv, när han på den ovan citerade plattformen valts till Argentinas president, dukade under för detta tillstånd av ekonomisk, politisk och psykologisk erövring som skapats av imperialismen. Han förkastade Argentinas nationella möjligheter och gick till historien som den som överlämnade det mesta av landets petroleum och det mesta av återstoden av landets ekonomi till det nordamerikanska monopolkapitalet. Den ovan citerade Octavianos Campos Salas har sedermera blivit finansminister i Mexicos nuvarande regering och ger nu det nordamerikanska monopolkapitalet koncessioner som han en gång kallade 'obegränsade och långtgående' och sköter nu det som han kallade det progressiva metropola 'permanenta övertagandet av viktiga ekonomiska sektorer, vilket hindrar bildandet av inhemskt kapital'.

Om man bortser från önsketänkande och propaganda, så är i verkligheten utvecklingen av den årliga tillväxten och nedgången av bruttonationalprodukten per capita (och av nationalinkomsten per capita) i Latinamerika den följande (UN, ECLA 1964 b, s. 6):

	BNP	National-inkomst
1950-55	+2,2%	+1,9%
1955-60	+1,7%	+1,4%
1961-62	+0,8%	0,0%
1962-63	-1,0%	-0,8%

Medan per capita-produktionen av livsmedel steg med 12% i hela världen mellan 1934-1938 och 1963-64 och med 45% i Sovjetunionen och Östeuropa (som över hela världen är kända för sina bakslag inom jordbruket), föll Latinamerikas per capita-produktion av livsmedel med 7% och dess fördelning bland folket blir för varje dag mer ojämn. Den absoluta levnadsstandarden för majoriteten av Latinamerikas befolkning sjunker (Frank 1968, beräknad efter data som framställts av FN:s Food and Agricultural Organization — FAO). För den är uppenbarligen väpnad revolution som leder till en socialistisk utveckling den enda vägen ut ur denna latinamerikanska underutveckling.

Litteratur

Alemparte, Julio

1924 La regulación económica en Chile durante la colonia Santiago, Universidad de Chile.

APEC

1962 A economia brasileira e suas perspectivas 1962. Rio de Janeiro, Edições APEC.

APEC

1963 A economia brasileira e suas perspectivas, maio 1963 Rio de Janeiro, Edições APEC.

Arcila Farias, Eduardo

1957 El Régimen de la encomienda en Venezuela. Sevilla, Escuela de Estudios Hispano-Americanos.

Baer, Werner

1964 Regional Inequality and Economic Growth in Brazil *Economic Development and Cultural Change*, Vol. XII No. 3, April (Chicago).

Bagó, Sergio

1949 Economía de la sociedad colonial: Ensayo de la historia comparada de América Latina. Buenos Aires, El Ateneo

Baran, Paul A.

1957 The Political Economy of Growth. New York, Monthly Review Press. [På svenska som *Utvecklingens politiska ekonomi*. Tema 1971.]

Baran, Paul A. och Paul M. Sweezy

1966 Monopoly Capital. New York, Monthly Review Press [På svenska som *Monopolkapitalet*. Tema 1970.]

Baraona, Rafael, Ximena Aranda m fl

1960 Valle del Putaendo: Estudio de estructura agraria. Santiago, Instituto de Geografía de la Universidad de Chile

Barbosa, Julio

1963 Pesquisa sobre o sistema de posse e uso da terra, Mocambeiro, M. G. I CIDA 1963, se nedan.

Boeke, J. H.

1953 Economics and Economic Policy of Dual Societies. New York, Institute of Pacific Relations. Borah, Woodrow

1951 New Spain's Century of Depression. Ibero-Americana, No. 35 (Berkeley).

Borde, Jean och Mario Góngora

1956 Evolución de la propiedad rural en la Valle del Puango. Santiago, Instituto de Geografía de la Universidad de Chile.

Brasil, Jocelín

1963 O pão, o feijão e as forças ocultas. Rio de Janeiro, Civilização Brasileira.

Burgin, Mirón

1946 The Economic Aspects of Argentine Federalism 1820-1852. Cambridge, Harvard University Press.

Cairncross, A. K.

1953 Home and Foreign Investment, 1880-1913. Cambridge.

Cámara Textil del Norte

1957 Les Inversiones Extranjeras y del Desarrollo Económico de México. *Problemas*

Agrícolas e Industriales de México, Vol. IX, No. 1-2 (Mexico City).

Cardoso, Fernando Henrique

1961 Tensões sociais no campo e reforma agrária. *Revista Brasileira de Estudos Políticos*, No. 12, Outubro.

Céspedes del Castillo, Guillermo

1957 La sociedad colonial americana en los siglos XVI y XVII. I J. Vinceno Vives (red.), *Historia Económica y Social de España y América*. Tomo III. Barcelona, Editorial Teide.

Chevalier, François

1956 La formación de los grandes latifundios en México. *Problemas Agrícolas y Industriales de México*, Vol. VIII, No. 1-3 (Mexico City). På engelska som The Growth of the Latifundium in Mexico. Berkeley, University of California Press, 1965.

CIDA

1963 Comité Interamericano de Desarrollo Agrícola. Opublicerade undersökningar, förvarade vid Centro Latinoamericano de Pesquisas em Ciências Sociais, Rio de Janeiro.

Classe Operária

1963 No. 444.

Comercio Exterior

1964 och 1965 Banco Nacional de Comercio Exterior (Mexico City).

Comissão Nacional de Política Agrária

1965 Aspectos Rurais Brasileiros. Rio de Janeiro, Ministério da Agricultura.

Conjuntura Económica

1962 Vol. XV, No. 4, Abril.

Conjuntura Económica

1964 Vol. XVII, No. 2, Febrero.

Conjuntura Económica

1965 Vol. XVIII, No. 2, Febrero.

Conselho Nacional de Economia

1963 *Esposição geral da situação económica do Brasil*, 1962. Conselho Nacional de Economia (Rio de Janeiro).

Correio da Manhã

1963 6 de Junio.

Correio da Manhã

1965 31 de Janeiro.

da Costa, José Geraldo

1963 Garanhuns. I CIDA, se ovan.

Costa Ponto, L. A.

1948 A estrutura de sociedade rural brasileira. *Sociologia*, Vol. X, No. 2 (São Paulo).

Dávila, Carlos

1950 Nosostros, los de las Américas. Santiago, Editorial del Pacífico.

Della Piazza, Paulo

1963 Santarem. I CIDA, se ovan.

Desenvolvimento & Conjuntura

1957 No. 2, Agosto.

Desenvolvimento & Conjuntura

1958 No. 7, Julio.

Desenvolvimento & Conjuntura

1959 No. 4, Abril.

Economic Bulletin for Latin America

1964 The Growth and Decline of Import Substitution in Brazil. *Economic Bulletin for Latin America*, Vol. IX, No. 1 (New York och Santiago, United Nations Economic Commission for Latin America).

Ellis Júnior, Alfredo

1937 A evolução da economia paulista e suas causas. São Paulo, Companhia Editora Nacional.

Encina, Francisco

1912 Nuestra Inferioridad Economica: Sus Causas y Consecuencias. Santiago.

Ferrer, Aldo

1963 La Economía Argentina. Mexico City, Fondo de Cultura Económica. På engelska som The Argentinian Economy, Berkeley, University of California Press, 1966.

Fôlha de São Paulo

1963 26 de Maio.

Ford, A.G.

1962 The Gold Standard 1880-1914, Britain and Argentina. Oxford, Clarendon Press.

Frank, Andrew Gunder

1962 Mexico: The Janus Faces of Twentieth-Century Bourgeois Revolution. *Monthly Review*, Vol. 14, No. 7, November (New York). Även i Whither Latin America? New York, *Monthly Review Press*, 1963, och i Capitalist Underdevelopment or Socialist Revolution. New York, *Monthly Review Press*, 1970.

Frank, Andrew Gunder

1963 a The Varieties of Land Reform. *Monthly Review*, Vol. 14, No. 7, November (New York). Även i Whither Latin America? New York, *Monthly Review Press*, 1963, och i Capitalist Underdevelopment or Socialist Revolution. New York, *Monthly Review Press*, 1970.

Frank, Andrew Gunder

1963 b Brazil: Exploitation or Aid? *The Nation*, Vol. 197, No. 16, November 16 (New York). Även i *Peace News*, January 17, 1964 (London).

Frank, Andrew Gunder

1964 a Brazil: The Goulart Ouster. *The Nation*, Vol. 198, No. 18, April 27 (New York). Även i Capitalist Underdevelopment or Socialist Revolution. New York, *Monthly Review Press*, 1970.

Frank, Andrew Gunder

1964 b On the Mechanisms of Imperialism: The Case of Brazil. *Monthly Review*, Vol. 16, No. 5, September (New York).

Frank, Andrew Gunder

1965 a Services Rendered. *Monthly Review*, Vol. 17, No. 2, June (New York).

Frank, Andrew Gunder

1965 b Brazil: One year from Gorillas to Guerrillas. *The Minority of One*, Vol. 7, No. 7 (68),

July (Passaic, New Jersey).

Frank, Andre

1965 c ¿Con que modo de producción convierte la gallina maíz en huevos de oro? *El Gallo Ilustrado*, Suplemento de *El Dia*, No. 175, 31 de Octubre (Mexico City). Problemet behandlas utförligare i *Mexican Agriculture from Conquest to Revolution: An Economic Historical Analysis*, och i *The Growth of the Latifundium in Latin America*, båda opublicerade.

Frank, Andre Gunder

1966 a The Development of Underdevelopment. *Monthly Review*, Vol. 18, No. 4, September (New York). [På svenska som Underutvecklingens utveckling. I Rune Bunte och Lennart Jörberg (red.), *Problem i världsekonomin historia*. Lund, Gleerups, 1969.]

Frank, Andrew Gunder

1966 b La inestabilidad urbana en America Latina. *Cuadernos Americanos*, Vol. XV, No. 1, Enero-Febrero (Mexico City). På engelska som Unstable Urban Latin America. I *Comparative Studies of International Development*. St. Louis 1966.

Frank, Andre Gunder

1968 Hunger. Ann Arbor, Michigan, Radical Education Project.

Frantz, Jacob

1963 Os produtores de algodão. *Semenário*, 30 de Mayo-6 de Junio.

Fronzizi, Arturo

1958 A Luta Antiimperialista. Sao Paulo, Editora Brasiliense. Översättning av Política y Petroleo, Buenos Aires.

Fronzizi, Silvio

1956 La realidad argentina: Ensayo de interpretación sociológica. I La revolución socialista. Tomo II. Buenos Aires, Praxis.

Fuentes, Carlos

1963 The Argument of Latin America. I Whither Latin America?, New York, Monthly Review Press, 1963.

Furtado, Celso

1959 A formação econômica do Brasil. Rio de Janeiro, Fundo de Cultura. På engelska som *The Economic Growth of Brazil*, University of California Press.

Furtado, Celso

1962 A pré-revolução brasileira. Rio de Janeiro, Fundo de Cultura.

Furtado, Celso

1964 Dialética do desenvolvimento. Rio de Janeiro, Fundo de Cultura.

Geiger, Pedro Pinchus och Myriam Gomes Coelho Mesquita

1956 Estudos rurais da baixada fluminense. Rio de Janeiro, Instituto de Geografia e Estatística.

Gerassi, John

1963 The Great Fear. New York, Macmillan Co. [På svenska som *Storm över Anderna*. Halmstad, Tema, 1967.] Góngora, Mario

1960 Origen de los 'inquilinos' de Chile central. Santiago, Editorial Universitaria.

González Casanova, Pablo

1965 La democracia en México. Mexico City, Ediciones Era.

Guerra y Sanches, Ramiro

- 1964 Sugar and Society in the Caribbean — An Economic History of Cuban Agriculture. New Haven, Yale University Press. Översättning av Azúcar y Población en las Antillas, Havanna.
- Guilherme, Wanderley
1963 Introdução ao estudo das contradições sociais no Brasil. Rio de Janeiro, Instituto Superior de Estudos Brasileiros.
- Guimaraes, Alberto Passos
1963 População e reforma agraria. *Jornal do Brasil*, 26 de Maio.
- Horowitz, Irving Louis
1964 Revolution in Brazil: Politics and Society in a Developing Nation. New York, Dutton.
- Hutchinson, Bertram
1963 The Migrant Population of Urban Brazil. *América Latina*, Vol. 6, No. 2 (Rio de Janeiro).
- Ianni, Octavio
1961 A constituição de proletariade no Brasil. *Revista Brasileira de Estudos Políticos*, No. 12, Outubro.
- IBGE
Censo agrícola do 1950. Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística.
- IBGE
Censo demográfico do 1950. Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro de Geografia e Estatístico.
- Instituto Brasileiro do Café
1962 Programa de racionalização da cafeicultura brasileira. Sao Paulo, IBC.
- Instituto de Economía
1963 La economía de Chile en el período 1950-1963. Santiago, Universidad de Chile. Instituto Nacional Indigenista
- 1962 Los centros coordinadores indigenistas. Mexico City, INI.
- Irazusta, Julio
1963 Influencia económica británica en el Rio de la Plata. Buenos Aires, EUDEBA.
- Jobet, Julio César
1955 Ensayo crítico del desarrollo económico-social de Chile. Santiago, Editorial Universitaria.
- Johnson, Dale
1964 The Structural Dynamics of the Chilean Economy. Duplicerad.
- Julião, Francisco
1962 Que sao as Ligas Camponesas? I Cadernos do Poyo. Rio de Janeiro, Civilização Brasileira.
- Kuusinen, Otto Wille, Y. A. Arbatov m fl
u. å. Fundamentals of Marxism-Leninism. Moskva, Förlaget för litteratur på främmande språk. [På svenska som *Marxismen-leninismens grunder*. Moskva, Förlaget för litteratur på främmande språk.]
- Lacoste, Yves
1961 Os países subdesenvolvidos. Sao Paulo, Difusão Européia do Livro.
- Lagos, Ricardo

- 1962 La concentración del poder económico en Chile. Santiago, Editorial del Pacífico.
- Lambert, Jacques
u. A. Os dois Brasís. Rio de Janeiro, Ministério da Educação e Cultura.
- Lima, Heitor Ferreira
1961 Formação industrial do Brasil: Período colonial. Rio de Janeiro, Fondo de Cultura.
- Luxemburg, Rosa
1964 The Accumulation of Capital. New York, Monthly Review Press. Översättning av Die Akkumulation des Kapitals. Första upplagan Berlin, Vereinigung internationaler Verlags-Anstalten, 1922.
- Lyons, Raymond F. (red.)
1964 Problems and Strategies of Educational Planning. Lessons from Latin America. Paris, International Institute for Educational Planning.
- Magdoff, Harry
1966 Economic Aspects of U.S. Imperialism. *Monthly Review*, November (New York). Även i *The Age of Imperialism*. New York, Monthly Review Press, 1969. [På svenska som Ekonomiska aspekter av den amerikanska imperialismen (sammandrag). *Zenit* 1/1967. Även i *Imperialismens politiska ekonomi*. Kristianstad, Cavefors/Zenit, 1969]
- Malpica, Carlos
1963 Guerra a muerte al latifundio. Lima, Movimiento Izquierdista Revolucionario, Ediciones Voz Rebelde.
- Manchester, Allan K.
1933 British Preeminence in Brazil: Its Rise and Fall. Chapel Hill, University of North Carolina Press.
- Mandel, Ernest
1962 *Traité d'Économie Marxiste*. Paris, René Juillard. (Svensk översättning på marxistarkivet: [Ernest Mandel: Marxismens ekonomiska teori](#))
- Mariátegui, José Carlos
1934 Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana. 2e ed. Lima, Editorial Librería Peruana.
- Marini, Ruy Mauro
1964 Brazilian Interdependence and Imperialist Integration. *Monthly Review*, Vol. 17, No. 7, December (New York). Marroquín, Alejandro
1956 Consideraciones sobre el problema económico de la región Tzeltal-Tzotzil. *América Indígena*, Vol. XVI, No. 3, Diciembre (Mexico City).
- Marroquín, Alejandro
1957 La ciudad mercado (Tlaxiaco). Mexico City, Universidad Nacional Autónoma de México, Imprenta Universitaria.
- Marx, Karl
u. a. Capital. Vol. I. Förlaget för litteratur på främmande språk. Das Kapital, första tyska upplagan 1867. [På svenska som *Kapitalet*. Uddevalla, Cavefors/Clarté, 1969.]
- McBride, George M.
1936 Chile: Land and Society. New York, American Geographical Society.
- McMillan, Claude Jr., Richard F. Gonzales och Leo G. Erickson
1964 International Enterprise in a Developing Economy. A Study of U.S. Business in Brazil. M.S.U. Business Studies, East Lansing, Michigan State University Press.

- Medina, Carlos Alberto de
1963 Jardínópolis e Sertãozinho. I CIDA 1963, se ovan.
- Michaels, David
1966 Monopoly in the United States. *Monthly Review*, Vol. 17, No. 11, April (New York).
- Mikesell, Raymond F.
1962 U.S. Private and Government Investment Abroad. Eugene, University of Oregon Books.
- Miranda, José
1947 La función económica del encomendero en los orígenes del régimen colonial: Nueva España (1525-1531). I Anales, Instituto Nacional de Antropología e Historia, Vol. 2 (Mexico City).
- Miranda, José
1952 El tributo indígena en la Nueva España durante el siglo XVI. Mexico City, Colegio de México.
- Monbeig, Pierre
1952 Pionniers et planteurs de Sao Paulo. Paris, Armand Colin.
- Myrdal, Gunnar
1957 Economic Theory and Underdeveloped Regions. London, Duckworth. [På svenska som *Rika och fattiga länder*. Stockholm, Tiden, 1957.]
- Newsweek*
1965 March 8.
- Nolff, Max
1962 Industria manufacturera. I Geografía económica de Chile. Tomo 3. Santiago, Corporación de Fomento de la Producción.
- Normano, J. F.
1931 The Struggle for South America. Boston, Houghton Mifflin.
- Normano, J. F.
1945 Evolução económica do Brasil. Sao Paulo, Companhia Editora Nacional. Översättning av Brazil: A Study of Economic Types. Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1935.
- Novik Macovos, Nathan och Jorge Farba Levin
1963 La potencialidad de crecimiento de la economía chilena. Santiago, Universidad de Chile, Facultad de Ciencias Económicas.
- Núñez Leal, Victor
1946 Coronelismo, enxada, e voto. Rio de Janeiro.
- OCEPLAN
1964 Las bases técnicas del plan de acción del gobierno popular. Santiago, Comando Nacional de la Candidatura Presidencial del Dr. Salvador Allende. Duplicerad. Ots Capdequi, José M.
- 1946 El régimen de la tierra en la América española durante el período colonial. Ciudad Trujillo, Editora Montalvo.
- Paixão, Moacir
1959 Elementos da questão agrária. *Revista Brasiliense*, No. 44, Julho-Agosto.
- Pinto Santa Cruz, Anibal
1962 Chile: Un caso de desarrollo frustado. Santiago, Editorial Universitaria.

Pinto Santa Cruz, Anibal

1964 Diez años de economía chilena en el período 1950-1963. I Panorama Económico, Santiago.

Plano Trienal

1962 Estratificación social y estructura de clase. I Revista de 1963-1965. Brasilia, Presidência de República.

Prado Júnior, Caio

1960 Contribuição para a análise da questão agrária no Brasil. *Revista Brasiliense*, No. 28, Março-Abril.

Prado Júnior, Caio

1962 História econômica do Brasil. 7e ed. São Paulo, Editora Brasiliense.

Prensa Latina

1965 26 de Marzo (Mexico City, Agencia Informativa Latinoamericana).

Quintanilla, Paulet Antonio

u. å. La reforma agraria y las comunidades de indígenas. I La reforma agraria en el Perú. Lima, Comisión para la Reforma Agraria y la Vivienda.

Ramírez Necochea, Hernán

1958 Balmaceda y la contrarrevolución de 1891. Santiago, Editorial Universitaria.

Ramírez Necochea, Hernán

1959 Antecedentes económicos de la independencia de Chile. Santiago, Editorial Universitaria.

Ramírez Necochea, Hernán

1960 Historia del imperialismo en Chile. Santiago, Austral.

Rangel, Ignacio

1961 Questão agrária brasileira. Rio de Janeiro och Brasilia, Presidencia da Republica, Conselho do Desenvolvimento. Duplicerad.

Redfield, Robert

1941 The Folk Culture of Yucatan. Chicago, University of Chicago Press.

Redfield, Robert

1960 The Little Community and Peasant Society and Culture. Chicago, University of Chicago Press.

Rippy, J. Fred

1959 British Investments in Latin America 1822-1949. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Salarian, A. E.

1966 Foreign Ownership of Canadian Industry. Toronto, McGraw-Hill Company of Canada.

Santos Martínez, Pedro

1961 Historia económica de Mendoza durante el virreinato, 1776-1810. Madrid, Universidad Nacional de Cuyo, Instituto González Fernández Oviedo.

Schattan, Salomão

1959 Estrutura econômica da lavoura paulista. *Revista Brasiliense*, Setembro-Outubro.

Schattan, Salomão

1961 Estrutura econômica da agricultura paulista. *Revista de Estudos Políticos*, No. 12, Outubro.

See, Henri

1961 Orígenes del capitalismo moderno. Mexico City, Fondo de Cultura Económica.

Sepúlveda, Sergio

1959 El trigo chileno en el mercado mundial. Santiago, Editorial Universitaria.

Simonsen, Roberto C.

1939 Brazil's Industrial Evolution. São Paulo, Escola Livre da Sociologia e Política.

Simonsen, Roberto C.

1962 Historia económica do Brasil (1500-1820). 4e ed. São Paulo, Companhia Editora Nacional.

Singer, Paul

1961 Agricultura e desenvolvimento económico. *Revista Brasileira de Estudos Políticos*, Outubro.

Singer, Paul

1963 A agricultura na região de Bacia do Paraná-Uruguaí. *Revista de Estudos Sócio-Económicos*, Maio (São Paulo).

Sodre, Nelson Werneck

u. å. Formação histórica do Brasil. São Paulo, Editora Brasiliense.

Stavenhagen, Rodolfo

1962 Estratificación social y estructura de clase. *Revista de Ciencias Políticas y Sociales*, No. 27, Enero-Marzo (Mexico City).

Stavenhagen, Rodolfo

1963 Clases, colonialismo y aculturación: Ensayo sobre un sistema de relaciones interétnicas en Mésoamérica. *América Latina*, Vol. 6, No. 4, Janeiro-Março (Rio de Janeiro).

Toynbee, Arnold

1962 The Economy of the Western Hemisphere. London och New York, Oxford University Press.

Turner, John Kenneth

1964 México Bárbaro. Mexico City, Ediciones del Instituto Nacional de la Juventud Mexicana. Översättning av Barbarous Mexico, 1908.

United Nations

1963 The Social Development of Latin America in the Postwar Years. New York och Santiago, United Nations Economic Commission for Latin America (E/CN. 12/660/May 11).

United Nations

1964 a Review of the Trends in World Trade. New York, Conference on World Trade and Development (E/CONF. 46/12. February 16, 1964).

United Nations

1964 b Estudio Económico de América Latina, 1963. New York, Economic Commission for Latin America (C/CN. 12/696/ Rev. 1, Noviembre).

United Nations

1964 c El Financiamiento Externo de América Latina. New York, Economic Commission for Latin America (E/CN. 12/649/Rev. 1, Diciembre).

U.S. News and World Report

1966 July 18.

Véliz, Claudio

1963 La mesa de tre patas. *Desarrollo Económico*, Vol. 3, No. 1-2, Abril-Setiembre (Buenos Aires).

Vera Valenzuela, Mario

1961 La política económica del cobre en Chile. Santiago, Universidad de Chile.

Vinhas, Moisés

1962 As classes e camadas do campo no estado de Sao Paulo. *Estudos Sociais*, No. 13, Junho.

Vinhas de Queiroz, Mauricio

1962 Os grupos económicos no Brasil. Rio de Janeiro, Universidade do Brasil, Instituto de Ciencias Sociais. Duplicerad.

Vistazo

1964 27 de Julio (Santiago).

Visión

1965 Progreso 64/65 — Revista del Desarrollo Latinoamericano (New York).

Wagley, Charles och Marvin Harris

1955 A Typology of Latin American Subcultures. *American Anthropologist*, Vol. 57, No. 3, June. Williams, Eric

1944 Capitalism and Slavery. Chapel Hill, University of North Carolina Press. Omtryckt New York, Russell & Russell, 1964.

Wolf, Eric R.

1955 Types of Latin American Peasantry. *American Anthropologist*, Vol. 57, No. 3, June.

Wolf, Eric R.

1959 Sons of the Shaking Earth. Chicago, University of Chicago Press.

Zavala, Silvio

1943 New Viewpoints on the Spanish Colonization of America. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.